Autoarea bestsellerului
Albastrul dintre cer şi ape

POLIROM

Susan Abulhawa

Dimineţi în Jenin

BIBLIOTECA POLIROM

Susan Abulhawa

Dimineţi în Jenin

Traducere din limba engleză
şi note de Irina Bojin

POLIROM
2017

2017

Susan Abulhawa, *Mornings in Jenin*
Copyright: © 2010 by Susan Abulhawa
First published by Bloomsbury
All rights reserved
© 2017 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6948-6
ISBN PDF: 978-973-46-6949-3
ISBN print: 978-973-46-6873-1

Coperta: Carmen Parii
Foto copertă: © Simon Rawles / Alamy Stock Photo

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Scriitoarea și activista pentru drepturile omului SUSAN ABULHAWA s-a născut în Palestina, în 1970. Este fondatoarea și președinta asociației Playgrounds for Palestine, o organizație dedicată protecției drepturilor copiilor palestinieni. A publicat proză scurtă în antologiile colective *Shattered Illusions* și *Searching Jenin*, iar eseurile și comentariile ei politice sînt cunoscute în întreaga lume. În 2010 a publicat *Dimineți în Jenin*, roman inspirat de războiul israeliano-palestinian. *Albastrul dintre cer și ape* (Polirom, 2016), bestseller în douăzeci de țări, este cel de-al doilea roman al ei. În prezent, Susan Abulhawa are cetățenie americană și trăiește împreună cu familia în Pennsylvania.

Pentru Natalie și pentru Seif

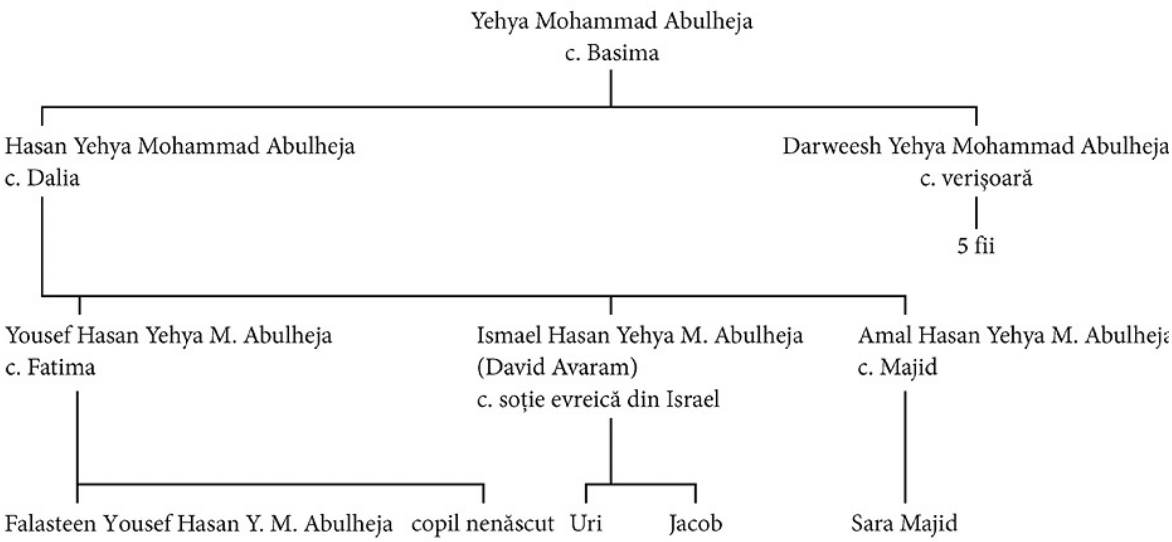
Yehya Mohammad Abulheja
c. Basima
Hasan Yehya Mohammad Abulheja
c. Dalia
Darweesh Yehya Mohammad Abulheja
c. verișoară
5 fii
Yousef Hasan Yehya M. Abulheja
c. Fatima
Ismael Hasan Yehya M. Abulheja
(David Avaram)
c. soție evreică din Israel
Amal Hasan Yehya M. Abulheja
c. Majid
Falasteen Yousef Hasan Y. M. Abulheja
copil nenăscut
Uri
Jacob
Sara Majid

Prolog

Jenin

2002

Amal voia să se uite mai bine în ochii soldatului, dar nu putea din cauza țevii puștii lui automate, proptită în fruntea ei. Totuși era îndeajuns de aproape cât să-și dea seama că poartă lentile de contact. Și-l închipui apropiindu-se de oglindă ca să și le pună înainte să se îmbrace și să plece să ucidă. „Ce lucruri ciudate îți trec prin minte când te afli la hotarul dintre viață și moarte“, își zise.

Nu avea cum să știe dacă autoritățile își vor exprima regretul pentru uciderea „accidentală“ a unui cetățean american. Sau dacă viața ei s-ar pierde printre atâtea alte „pagube colaterale“.

Soldatului i se prelingea o picătură de sudoare de pe frunte pe obraz. Clipea des. Nu era în largul lui sub privirea femeii. Mai omorâse și înainte, dar niciodată în timp ce-și privea victima în ochi. Amal își dădea seama cum se simte și cât de mult îl tulbura de măcelul din jurul lor.

„Ce ciudat, zise iar în sinea ei, nu mi-e teamă de moarte.“ Poate fiindcă înțelesese, văzându-l pe soldat cum clipește, că avea să rămână în viață.

Închise ochii, simțind că se întoarce la viață cu toate că țeava rece de oțel era încă lipită de fruntea ei. Frânturi de

amintiri o trăgeau înapoi în timp, spre un cămin pe care nu-l cunoscuse.

I

El Nakba
(catastrofa)

Unu

Culesul

1941

Într-un trecut îndepărtat, înainte ca istoria să treacă mărșăluind peste dealuri și să zdrobească prezentul și viitorul, înainte ca vântul să apuce pământul de un colț și să-l scuture, lăsându-l fără nume și personalitate, înainte ca Amal să se nască, un sătuc aflat la est de Haifa ducea o existență liniștită, câștigându-și traiul din comerțul cu smochine și măsline, bucurându-se de frontiere deschise și de zile însorite.

Încă nu se luminase, dar numai copilașii mai dormeau în timp ce sătenii din Ein Hod se pregăteau de *salat*, prima dintre cele cinci rugăciuni ale zilei. Luna atârna aproape de pământ, legându-l de cer asemenea unei catarame a cărei rotunjime avea să se împlinească în curând. Oamenii își dezmorțeau mâinile și picioarele întinzându-se și făcând câțiva pași, se stropeau cu apă ca să alunge somnul, deschideau ochii mari, plini de speranță. Odată cu *wudu*, curățirea rituală de dinainte de *salat*, ceața dimineții se umplea de *shehaded* murmurate. Sute de șoapte proclamau că Allah e unul și profetul Mahomed e slujitorul lui. Astăzi se rugau în afara caselor și cu mai multă pioșenie decât de obicei fiindcă începea culesul

măslinelor. Într-o astfel de zi era mai bine să urci dealurile stâncoase având conștiința împăcată.

Astfel, concertul viețuitoarelor mărunte – greieri, păsări care se trezeau și cărora aveau să li se alăture cocoșii în scurtă vreme – se împletea cu murmurele sătenilor prosternați pe covoarele de rugăciune. Cei mai mulți se mărgineau să ceară iertarea păcatelor, alții spuneau și câte o *rukaa*. De fapt, fiecare în felul lui șoptea „Preaputernice Allah, facă-se voia ta în această zi. Recunoștința supusului tău se îndreaptă către tine“ înainte să plece spre apus, unde se întindeau crângurile, călcând cu grijă ca să nu se înțepe în cactuși.

An de an, în luna noiembrie, Yehya *Abu* Hasan simțea cum întregul Ein Hod se înviora în săptămâna culesului. Pleca devreme de acasă, împreună cu băieții lui, momindu-i ca în fiecare an cu promisiunea că o vor lua înaintea vecinilor. Numai că și vecinii gândeau la fel, drept care culesul începea întotdeauna pe la cinci dimineața.

Yehya se întoarse sfios spre nevasta lui, Basima, care ducea pe cap coșul cu bucățile de prelată și pături, și îi spuse în șoaptă:

— *Um* Hasan, la anul hai să ne trezim înaintea lor. Nu-mi doresc decât să i-o iau cu un ceas înainte lui Salem, moșul ăla știrb. Doar cu un ceas.

Basima dădu ochii peste cap. Bărbatul ei venea în fiecare an cu aceeași idee năstrușnică.

Când întunericul lăsă locul luminii, zgomotele culesului acelor fructe nobile începură să răsune pe dealurile albite de soare ale Palestinei – bufniturile produse de bețele cu care

țăranii loveau crengile, zbuciumul frunzelor, pocnetele fructelor pe bucățile de prelată veche și pe păturile întinse sub pomi. În vreme ce munceau, femeile cântau cântece străvechi, iar copiii se jucau și erau dojeniți de mame când stăteau în calea culegătorilor.

Yehya se opri să-și frece gâtul înțepenit. „E aproape amiază“, își zise văzând că soarele se ridicase în tăriile cerului. Cu sudoarea șiroind, Yehya se îndreptă de spate și își privi pământul. Era un bărbat voinic, cu capul înfășurat într-un *kaffiyeh* alb cu negru și poalele veșmântului prinse în centura de la brâu, așa cum poartă țăranii. Privea frumusețea locurilor înconjurătoare. Iarba mătăsoasă înveșmânta dealurile ca o mantie verde, acoperind bolovanii, împresurând copacii și urcându-se pe trunchiuri. *Sanasil*, parapetele de piatră la repararea cărora pusese și el umărul, ca să-l ajute pe bunicul său, șerpuiau de-a lungul dealurilor. Yehya se întoarse să-i privească pe Hasan și Darweesh. De câte ori izbeau cu bețele în ramurile măslinilor mușchii pieptului li se încordau sub veșmântul de pânză. „Ce băieți am!“ își spuse, mândru din cale-afară. „Hasan se face puternic, cu toate că are plămânii șubrezi. Slăvit fie Allah!“

Cei doi băieți se așezau de o parte și de cealaltă a unui copac și loveau crengile, în timp ce mama lor strângea păturile pline de măsline care aveau să fie duse la teasc și stoarse. În crângul alăturat, Yehya îl văzu pe Salem adunând și el recolta. „Moș fără dinți.“ Yehya zâmbea, cu toate că Salem era mai tânăr decât el. Adevărul e că vecinul lui dăduse întotdeauna dovadă de înțelepciune și răbdare cum numai

bunicii știu să aibă și asta se vedea pe fața lui veștejită de mulții ani cât sculptase lemn de măslin sub cerul liber. După ce făcuse un pelerinaj la Mecca i se spunea *Haj* Salem și, odată cu acest titlu, devenise mai în vârstă decât Yehya. Pe înserat, cei doi aveau să fumeze *hookah* împreună, ciondănindu-se în privința cui muncise mai cu spor sau ai cărui fii erau mai vânjoși.

— O s-ajungi în iad dacă mai spui minciuni, moșule! spunea Yehya ducând pipa la gură.

— Moș? Tu ești mai bătrân ca mine, hodorogule! zicea Salem.

— Eu cel puțin am toți dinții în gură.

— Bine. Ia scoate tablele să-ți aduc aminte cine e mai bun.

— S-a făcut, știrb mincinos ce ești, fiu nevolnic al lui taică-tu!

An după an, nu încetau ciorovăiala decât când se apucau să joace table pufăind din pipe și se înverșunau să joace până când nevestele trimiteau după ei în mai multe rânduri.

Mulțumit de tihna dimineții, Yehya își făcu rugăciunea și se așează pe cuvertura unde Basima pusese linte și *makloobeh*, mâncare cu carne de miel și sos de iaurt. Ceva mai încolo le lăsase de-ale gurii și lucrătorilor migranți, care îi mulțumiseră cu recunoștință.

— Masa e gata! strigă către Hasan și Darweesh care tocmai terminaseră de spus a doua rugăciune *salat* din ziua aceea.

Așezați în jurul tăvii cu orez aburind și a farfuriilor cu sosuri și murături, membrii familiei așteptau ca Yehya să rupă pâinea în numele lui Allah.

— *Bismillah arrahman arraheem*, rosti el și băieții îi urmară exemplul, întinzând apoi mâinile, înfometați, ca să facă cocoloașe de orez și să le înmoaie în iaurt.

— *Yumma*, nimeni nu gătește ca tine! exclamă Darweesh lingușitorul, care știa cum să câștige bunăvoința mamei.

— Allah să te binecuvânteze, fiule, zâmbi aceasta și împinse o bucată fragedă de carne înspre el.

— Și cu mine cum rămâne? protestă Hasan.

Darweesh se înclină spre urechea fratelui său ca să-l tachineze:

— Nu prea te pricepi să vorbești cu femeile.

— Uite, dragule, spuse Basima rupând o bucată bună de carne și pentru Hasan.

Sfârșiră repede de mâncat și, ca de obicei, zăboviră îndelung la *halaw* și la cafea. Terminaseră toată treaba. Basima umpluse coșurile pe care lucrătorii aveau să le ducă la teasc. Băieții trebuiau să stoarcă partea de măsline care li se cuvenea chiar în ziua când le culeseseră, altminteri uleiul căpăta un gust rânced.

Dar înainte să se întoarcă mai aveau de făcut o rugăciune.

— Mai întâi să-i mulțumim lui Allah pentru mărinimia lui, le porunci Yehya și scoase un Coran vechi din buzunarul veșmântului lung, *disdashe*.

Cartea sfântă aparținuse bunicului său, care se îngrijise de crângul de măslini înaintea lui. Cu toate că nu știa să citească, lui Yehya îi plăcea să privească cuvintele frumos caligrafiate în timp ce recita sure din memorie. Cu capetele plecate, băieții își ascultară tatăl cum intona versetele coranice, apoi, când acesta le dădu voie să plece la teasc, o rupseră la fugă, coborând dealul cât puteau de repede.

Basima își aburcă un coș cu măsline pe cap, luă în fiecare mână câte o traistă de lână plină cu farfurii și mâncarea rămasă și coborî și ea dealul împreună cu celelalte femei care mergeau cu spatele drept, legănând pe cap ulcioare și felurite alte lucruri.

— Allah fie cu tine, *Um* Hasan! îi strigă Yehya soției.

— Și cu tine, *Abu* Hasan! îi răspunse ea. Să nu întârzii!

Rămas singur, Yehya să întoarse cu fața în direcția din care bătea briza, suflă ușor în *ney* și simți cum muzica se strecoară pe sub degetele lui, prin găurelele fluierului. Învățase să cânte la fluierul acela vechi de la bunicul său și melodiile îl apropiau de strămoși, îi aduceau în minte nenumăratele culesuri, pământul, soarele, timpul, dragostea și tot ce e bun pe lume. Ca de fiecare dată, când auzi prima notă, închise ochii și ridică din sprâncene, uimit de minunăția pe care acel biet fluier cioplit o scotea din răsuflarea lui.

La câteva săptămâni după cules, vechiul camion al lui Yehya era plin ochi – ceva ulei, dar mai ales migdale, smochine, diverse citrice și legume. Hasan pusese strugurii deasupra ca să nu se zdrobească.

— Mai bine nu v-ați duce până la Ierusalim, îi spuse Yehya lui Hasan. Tulkarem e doar la câțiva kilometri mai încolo și benzina e scumpă. Până și Haifa e mai aproape, iar pieţele de acolo sunt la fel de bune. Nici nu știi ce câine sionist așteaptă ascuns în desiș sau ce englezoi nenorocit te oprește. De ce să pleci așa departe? întrebă cu toate că știa răspunsul. Faci un drum atât de lung ca să te întâlnești cu Ari?

— *Yaba*, mi-am dat cuvântul că mă duc, îi răspunse Hasan pe un ton oarecum rugător.

— Mda, de-acum ești bărbat. Ai grijă pe drum. Să-i dai mătușii tot ce-i trebuie și spune-i că am vrea să ne viziteze curând, spuse Yehya și apoi îi strigă șoferului, pe care toată lumea îl cunoștea și după trăsăturile căruia se vedea că sunt rude. Allah să te apere, fiule!

— Allah să-ți dea viață lungă, *Ammo* Yehya.

Hasan sărută mâna tatălui, după care îl sărută pe frunte – gesturi respectuoase care îi umpleau lui Yehya inima de dragoste și mândrie.

— Allah să-ți fie binevoitor și să te apere toată viața, fiule, îi spuse când Hasan se urcă pe platforma camionului.

Când mașina porni, Darweesh se apropie în galop, călare pe Ganoosh, armăsarul arab la care ținea ca la ochii din cap.

— Hai să ne luăm la întrecere. Îți dau un avans de o oră, fiindcă e încărcat camionul, îl îndemnă pe Hasan.

— Ia-te la întrecere cu vântul, Darweesh. Cu el să te pui, nu cu troaca asta veche. Hai, du-te, ne vedem la Ierusalim, acasă la *Amto* Salma.

Hasan îl urmări din ochi pe frate-său cum se îndepărtează parcă zburând pe calul fără șa. Pe cap avea o *hatta* înfășurată strâns ale cărei colțuri agățau vântul trăgându-l după el. Darweesh era cel mai bun călăreț de prin părțile acelea, poate cel mai bun din țară, iar Ganoosh era cel mai rapid armăsar pe care îl văzuse Hasan în viața lui.

De-a lungul drumului prăfuit domnea liniștea deplină a crângului învăluit în mireasma lămâilor și a hennei sălbatice. Hasan deschise punguța pe care maică-sa i-o umplea în fiecare zi, apucă cu vârfurile degetelor o fărâmă din amestecul lipicios și o duse la nas. Inspiră adânc, atât cât îi îngăduiau

plămânii lui astmatici. În timp ce oxigenul i se răspândea în sânge, deschise una dintre cărțile secrete pe care doamna Perlstein, mama lui Ari, îl sfătuise să le studieze.

Doi

Ari Perlstein

1941

Ari aștepta la Poarta Damascului, unde se întâlniseră cu patru ani înainte. Era fiul unui profesor german care fugise chiar după primele răbufniri ale nazismului și se stabilise în Ierusalim, unde familia lui închiriase o căsuță de la un palestinian de vază.

Cei doi băieți se împrieteniseră în 1937, în piața Babel Amond, în spatele cărucioarelor cu fructe și legume proaspete și al grămezilor de canistre cu ulei, stâlcite de cât fuseseră folosite, unde Hasan citea o carte de poeme arabe. Băiețelul evreu cu ochi mari și zâmbet timid se îndreptase spre Hasan. Mergea șchiopătând după ce un soldat din Cămășile Brune[1] îi rupsese piciorul și rana nu se vindecase cum trebuie. Ținea în mână o roșie mare, pe care a tăiat-o cu un briceag pe care îl scosese din buzunar. A păstrat pentru el o jumătate și pe cealaltă i-a întins-o lui Hasan.

— *Ana ismi* Ari. Ari Perlstein, zisese băiatul.

Împins de curiozitate, Hasan luase jumătatea de roșie.

— Bună zi! *Shalom!* – Hasan îi răspunsese cu singurele cuvinte pe care le știa în altă limbă decât araba și îi făcuse semn să se așeze.

Deși Ari putea rupe câteva cuvinte în arabă, nici unul nu vorbea limba celuilalt. Cu toate astea s-au apropiat repede unul de altul, fiindcă amândoi se simțeau la fel de neajutorați.

— *Ana ismi* Hasan. Hasan Yehya Abulheja.

— *Salaam alaikum*, răspunsese Ari. Ce carte citești? întrebase în germană, arătând cu degetul.

— Carte. Engleză. Asta, carte.

— Da. Carte. *Kitab*. Carte. Arabă. Da.

Izbucniseră amândoi în râs și mușcaseră iar din roșie.

Așa se legase o prietenie în umbra nazismului din Europa și a disensiunilor crescânde dintre arabi și evrei de acasă, o prietenie care se hrănise din inocența celor doisprezece ani pe care îi aveau cei doi băieți, singurătatea poetică a cărților și lipsa de interes față de politică.

Deceniile de după război îi despărțiseră pe cei doi prieteni, îi povestea Hasan mezinei sale, o fetiță numită Amal, despre prietenul lui din copilărie.

— Mi-a fost ca un frate, zise Hasan închizând cartea care îi fusese dăruită de Ari în toamna copilăriei lor.

Cu toate că avea să crească în mod spectaculos, la vârsta de doisprezece ani Hasan era un băiat bolnăvicios, care șuiera la fiecare răsuflare. Din această cauză n-a putut să se alăture cetelor de băieți și nici să se prindă în jocurile lor belicoase. Cât despre Ari, el era mereu ținta batjocurii celorlalți școlari din cauză că șchiopăta. Amândoi erau firi retrase și de aceea se recunoșteau unul în celălalt și ambii, încă de la o vârstă

fragedă, în lumea și pe limba lui, se refugiaseră în paginile scrise de poeți, eseiști și filozofi.

Ceea ce înainte fusese o călătorie plictisitoare la Ierusalim, pe care era obligat s-o facă din când în când, deveni o excursie săptămânală așteptată cu nerăbdare, fiindcă Hasan îl găsea pe Ari așteptându-l și își petreceau timpul învățându-se unul pe altul cum se spun „măr“, „portocală“ sau „măslină“ în arabă, germană și engleză. „Ceapa costă un piastru livra, doamnă“, repetau ei. Ascunși după mormanele de fructe și legume, le dădeau cu tifla băieților arabi de la oraș, ale căror vorbire afectată și haine elegante nu erau decât manifestări ale admirației servile față de britanici.

Ari se apucase chiar să poarte haine tradiționale arabe la sfârșitul săptămânii și nu rareori se întorcea la Ein Hod împreună cu Hasan. Fermecat de melodicitatea limbii și cântecelor arabe și de aromele mâncărurilor și băuturilor, Ari ajunse să stăpânească destul de bine limba și cultura prietenului său, lucru care avea să-l ajute în mare măsură să obțină un post de profesor la Universitatea Ebraică, câteva decenii mai târziu. La rândul lui, Hasan învață să vorbească nemțește, să citească cu oarecare șovăială cărțile englezești din biblioteca doctorului Perlstein și să aprecieze tradițiile iudaice.

Doamna Perlstein ținea la Hasan și îi era recunoscătoare pentru prietenia pe care o legase cu fiul ei, iar Basima îl primea pe Ari cu aceeași afecțiune maternă. Cu toate că nu se văzuseră niciodată, cele două mame ajunseseră să se cunoască din cele povestite de fiii lor și fiecare îl trimitea pe băiatul celeilalte acasă încărcat cu mâncare și bunătăți, un obicei pe care Hasan și Ari îl îndurau bombănind.

Când împlinise treisprezece ani și mai avea un an de școală, Hasan l-a rugat pe tatăl lui să-i dea voie să studieze împreună cu Ari la Ierusalim. Însă acesta, temându-se că prea multă învățătură îl va îndepărta pe fiul lui de pământul pe care trebuia să-l moștenească și să-l cultive, s-a împotrivit.

— Cărțile doar o să te îndepărteze de pământ. Nici vorbă nu poate fi să te duci la școală cu Ari, și cu asta am terminat.

Yehya fusese convins că luase hotărârea corectă. Dar la mulți ani după aceea, consternat, regreta din suflet și își reproșa că nu-i dăduse lui Hasan ceva ce-și dorise atât de mult. Într-o bună zi, când locuiau cu toții în corturi la cheremul vremii neîndurătoare, nu departe de casa unde nu puteau să se mai întoarcă, avea să-i ceară iertare fiului său. Yehya, ajuns un refugiat care se veștejea, străin în pustietatea exilului, avea să plângă pe umărul lui Hasan și acestuia i s-a făcut milă de el.

— Iartă-mă, fiule, fiindcă eu nu pot să mi-o iert, se jelea Yehya.

Gândindu-se la acea hotărâre luată de tatăl său, dar și la suferința și părerea lui de rău, Hasan și-a jurat că va munci pe brânci și că, în pofida salariului de mizerie pe care îl câștiga, copiii lui vor merge la școală. Tot cu gândul la acea hotărâre, Hasan avea să-i spună fetiței lui, mulți ani mai târziu:

— *Habibti*, tot ce ne-a mai rămas e învățătura. Făgăduiește-mi că ai să te ții de ea cu dinții.

Și fetița avea să-i promită tatălui pe care îl adora.

Cu toate că Hasan n-a avut norocul să meargă la școală mai departe de clasa a opta, a continuat totuși să învețe cu ajutorul doamnei Perlstein, care, văzând că îi place cartea, îl trimitea acasă în fiecare săptămână cu traista plină de cărți, lecții și

teme. Aceste lecții particulare au fost puse la cale de Basima și doamna Perlstein, ca să-l scoată pe Hasan din starea de deprimare în care se afla de câteva luni, după ce Yehya își spusese ultimul cuvânt în ceea ce privește educația fiului său.

— Salutare, frate!

Cei doi tineri s-au strâns în brațe, au dat mâna și s-au sărutat pe amândoi obrajii, așa cum fac arabii. Au descărcat camionul și l-au lăsat pe șofer printre ceilalți vânzători ambulanți. Înainte să se ducă acasă la Ari, cei doi prieteni au luat-o prin labirintul de străduțe pietruite din Orașul Vechi, ca să-și facă tabietul. De la piața Babel Amond s-au îndreptat spre el Qiyameh. Aromele din vasele de lut, mirosul melasei și al uleiurilor se răspândeau din prăvăliile în fața cărora vânzătorii stradali îmbiau trecătorii să se oprească și să guste. Au cotit-o pe Khan el Zeit, unde pieile tăbăcite și mătăsurile atârnate de pereții dughenelor le mângâiau obrajii. Câțiva pași mai încolo intrară în cafeneaua el Mahfouz.

— Două porții de tutun aromat cu miere și mere, strigă Hasan către vânzător.

— Nu cred că-ți face bine la plămâni, Hasan, a încercat Ari să-l oprească. Unchiul Yehya știe că fumezi?

— Sigur că nu!

Ajunși la casa familiei Perlstein, Hasan scoase două tăvi cu *halaw* și *knafe* pentru doamna Perlstein.

— Din partea mamei, ca de obicei, spuse în germană.

— Mulțumesc, zise doamna Perlstein și luă dulciurile.

Era o femeie tăcută, înaltă și slabă și, gândea Hasan, văzând-o, n-ai fi zis că e bunătatea întruchipată. Se obișnuise ca, de câte ori o întâlnea, să-i privească cu atenție broșa pe

care o purta întotdeauna – moștenire de familie. „Una, două, trei, patru… optsprezece.“ Avea obiceiul să numere micile perle din broșă în timp ce ea îi verifica temele.

De-a lungul anilor Hasan s-a dovedit un elev silitor, ager la minte. Lecțiile cu doamna Perlstein au continuat până a „absolvit“ și el, odată cu Ari, în 1943, anul în care cei doi tineri s-au îndepărtat pentru o vreme unul de celălalt: Ari își făcuse un mic grup de prieteni la școală, iar Hasan se îndrăgostise lulea de o beduină pe nume Dalia, care îl furase pe Ganoosh, armăsarul fratelui său.

Trei

O beduină nevrednică

1940-1948

Spre deosebire de căsniciile din vremea lor, aranjate încă de la naștere și limitate la membrii clanului familial, căsătoria lui Hasan cu Dalia s-a născut dintr-o iubire interzisă. El se trăgea din întemeietorii satului Ein Hod și moștenea pământuri întinse – terenuri cultivate, livezi și cinci crânguri mari de măslini. Dalia, la rândul ei, era fiica unui beduin al cărui trib venea să lucreze în sat și care până la urmă s-a stabilit acolo.

Dalia, cea mai mică dintre douăsprezece surori, era o fată îndărătnică și nu punea preț pe convenții. Cu toate că taică-

său rupea cureaua pe ea, Dalia uita să-și acopere capul cu un *jihab* când ieșea din casă și lăsa vântul să-i joace prin păr. Spre deosebire de fetele cuminți, își ridica poalele rochiei ca să fugă după câte o șopârlă, își păta de noroi frumoasele broderii de pe *thobe* și le sfâșia în țepii cactușilor. I se întâmpla deseori să uite să-și golească buzunarele de gândacii nemaivăzuți și cărăbușii pe care îi adunase în ziua aceea, din care pricină mai încasa o bătaie și de la maică-sa. Dar firea ei năvalnică o împingea din nou spre apucăturile acelea de neînțeles. Se simțea cât se poate de bine în compania micilor ei taine cu șase sau opt picioare până când dădu peste unul cu patru picioare, un cal numit Ganoosh.

Tânărul stăpân, un băiat despre care știa că se numește Darweesh și că e fiul lui Yehya Abulheja, se oferi să o ia la plimbare într-o zi când se întâmplă să o vadă cutreierând dealurile. Numai că ea nu putea accepta să călărească alături de un băiat. Taică-său i-ar fi tras o bătaie zdravănă dacă ar fi auzit una ca asta.

— Nu, răspunse apăsat, cu toată seriozitatea de care era capabilă la cei unsprezece ani ai ei, dar, de cum rosti cuvântul, pe față i se ivi un zâmbet care spunea „poate“.

Darweesh îi zise cu blândețe:

— M-aș mulțumi doar să merg în fața ta și mă jur pe onoarea mea că n-am să întorc capul să mă uit cum stai pe cal.

Părea un băiat în care poți avea încredere și cât vedeai cu ochii nu se zărea nici țipenie pe dealuri. Dalia privi în jur, scrutând întinderea tăcută care se unduia asemenea unor valuri. Inima ei era neprihănită.

— Cum mă urc pe el?

— Îți arăt cum fac eu și încearcă și tu după ce mă întorc cu spatele, îi răspunse Darweesh.

Ganoosh nu se împotrivi când fata cea slăbuță se aburcă în spatele lui și merse încet mai departe. Dar pe ea o cuprinse dintr-odată teama că ar putea fi prinsă cu un băiat și calul lui. Îi ceru să se oprească și, de cum puse piciorul pe pământ, o rupse la fugă.

După câteva săptămâni se întoarse în același loc, ca să-și aștepte superbul ei secret cu patru picioare și iată că acesta sosi împreună cu Darweesh, iar ea retrăi clipele de magie. Păstrară secretul mai bine de doi ani, timp în care Dalia învăță să călărească singură. Darweesh ar fi făcut orice i-ar fi cerut ea, nu trebuia decât să vorbească. Însă în tot acest timp n-au schimbat nici un cuvânt în afară de cele rostite în prima zi. Când o zărea venind, Darweesh privea cuviincios în altă parte, se întorcea cu spatele și îl ținea pe Ganoosh cât își ridica ea veșmântul și pantalonii de dedesubt, încăleca și pleca. Apoi o aștepta să se întoarcă și relua același ritual al modestiei, de astă dată pe de-a-ndoaselea.

În ochii sătenilor Dalia era mai degrabă o țigancă sălbatică, născută din poezia și culorile beduinilor, decât o ființă în carne și oase. Unii găseau chiar că fata seamănă cu diavolul și o convinseră pe mama ei să aducă un *sheik* care să-i citească versete din Coran deasupra capului. Cei mai mulți erau convinși că, odată cu vârsta, fata va renunța la apucăturile ei. Dar, până la urmă, cu toții au fost de părere că trebuia „dezvățată“. Avea acum aproape paisprezece ani și trebuia să se dezbare de purtările ei de copil care nu se sinchisește de ceilalți.

— Dezvață-o, bate-o, învață-o să se poarte! îi spunea altă beduină mamei Daliei. Uite-o cum mănâncă portocala aia! Își face familia de râs. Și toți băieții se zgâiesc la ea.

Sătenii o disprețuiau pe Dalia. Clinchetul brățărilor pe care le purta la glezne le scotea din minți pe femei. Ba mai mult, le înfuria faptul că nu-i păsa de zeflemeaua lor. Puterea cu care trecea peste orice, fără regrete, emana din toată ființa ei, până și din părul ei, amintindu-le de o stare de grație de care se bucuraseră și ele odată, dar de care se lepădaseră de bunăvoie. Nepăsarea aproape vulgară a Daliei stârnea o atracție sexuală, cu atât mai intensă, cu cât fata nici nu se gândea la așa ceva.

Basima, *Um* Hasan, era de părere că Dalia e o hoață păcătoasă, fără pic de rușine, după ce aceasta „furase“ calul fiului ei Darweesh, ca să găsească pe ascuns puțină tihnă după plictiseala și osteneala culesului de măsline. N-ar fi aflat nimeni dacă Dalia n-ar fi căzut și nu și-ar fi frânt glezna, stârnind un scandal care a atras atenția lui Hasan. Întreg satul nu vorbea decât de ea. Darweesh ar fi vrut să-i ia apărarea, dar își dădea seama că, dacă s-ar fi amestecat, pedeapsa pe care ar fi primit-o fata ar fi fost mult mai grea.

Copleșit de rușine, tatăl Daliei s-a jurat că va zdrobi obrăznicia fetei o dată pentru totdeauna. Ca să-și spele obrazul, a legat-o pe Dalia de un scaun în mijlocul satului și i-a pus un fier înroșit pe mâna cu care furase calul, faptă pe care fusese forțată s-o recunoască.

— Asta? Întinde-o, ca s-o ard cum trebuie, a zis el spumegând de furie și Dalia a întins palma dreaptă. Și dacă țipi am să ți-o ard și pe cealaltă, a adăugat, întorcându-se ca să capete aprobarea celor adunați în jur.

Dalia n-a scos nici un sunet când fierul încins i-a ars palma dreaptă. Din mulțime s-au auzit icnete.

— Ce cruzi sunt beduinii, a zis o femeie, iar alți câțiva l-au implorat pe tatăl Daliei să se oprească pentru numele lui Allah, fiindcă Allah e milostiv. *Al Rahma*.

Dar bărbatul trebuie să fie stăpân în casa lui.

— Onoarea mea va fi fără pată! Dați-vă îndărăt, e dreptul meu! le-a cerut beduinul.

Era dreptul lui. *La hawla wala quwatta ella billah.*

Dalia a închis durerea înlăuntrul ei și mirosul oribil de carne arsă i-a pârjolit viața până în străfunduri. Complicitatea cu natura, legătura lăuntrică a părului ei cu vântul, clinchetul bănuților prinși de brățările de la glezne, mirosul dulce al sudorii ei când muncea, culorile ei țipătoare, de țigancă, toate astea se preschimbară într-o grămadă de cenușă în ziua aceea, în mijlocul satului, sub albastrul cerului. Poate că, dacă ar fi țipat, focul n-ar fi pătruns așa de adânc în ființa ei. Însă n-a țipat. Privea țintă, fără să clipească. A prins chinul în palmă și l-a ținut strâns, încleștând din dinți în timp ce lacrimile îi brăzdau fața. De atunci a rămas Dalia cu obiceiul de a-și freca fără să-și dea seama degetele mâinii drepte înainte și înapoi în palmă și de a scrâșni din dinți, lăsând impresia că ținea în pumn ceva viu, care se zbătea să scape.

*

* *

Stoicismul fetei de beduin a înspăimântat-o pe Basima, care n-a dorit să aibă de-a face cu acea familie, căci nu putuse să nu bage de seamă cât de atent o urmărea Hasan cu privirea

pe Dalia când își ducea la îndeplinire treburile zilnice în sat sau pe câmp.

Pentru Basima Dalia era o „beduină nevrednică“ care nu putea să aducă decât necazuri în pașnicul lor sat. Temerile cele mai negre i s-au adeverit atunci când fiul ei, tânărul Hasan Yehya Abulheja, n-a mai rezistat frumuseții semețe a Daliei și spiritului ei neîmblânzit și s-a hotărât să se însoare cu ea.

Cu neclintirea de care avea să dea dovadă toată viața și cu binecuvântarea șovăielnică a tatălui său, Hasan a pus-o pe maică-sa în fața hotărârii luate.

— *Yumma*, căsătoria nu e un păcat, a zis el încercând s-o împace.

— Nu, nu, nu și iar nu!

Basima își ieșise din minți. În toiul scandalului, flutura din brațe, își smulgea hainele de pe ea și îl implora pe Allah, se izbea cu pumnii în piept, se plesnea peste față. Își jelea umilirea și blestema ziua când „beduina aia“ pusese piciorul în Ein Hod. Rușinea de acum era nimic față de cea pe care avea s-o încerce când va aduce vestea nesupunerii fiului ei și a refuzului acestuia la cunoștința verișoarei lui, cu care era logodit.

— *Ya*, *Abu* Hasan, ce-o să spună lumea despre noi? se tânguia la bărbatul ei.

Yehya încerca s-o ia cu binișorul.

— Lasă, *Um* Hasan. E bărbat de-acum. Nu putem să-l forțăm.

Însă ea îi dădea mai departe, ca și cum nu-l auzise.

— Și cum rămâne cu cuvântul dat? I-am promis unei fete că o ia fiul nostru de nevastă și pe urmă îl lăsăm să facă după

capul lui? Cu ce a greșit nepoata mea nevinovată de e dată la o parte de o beduină hoață și spurcată?

— Asta e voia lui Allah. Treacă de la tine, femeie! Sioniștii întorc țara pe dos și tu te faci foc și pară fiindcă fiul tău vrea să se însoare cu o fată frumoasă pe care tu n-o placi. Tu nu auzi știrile la radio? Că în fiecare zi blestemații de sioniști îi ucid pe britanici și pe palestinieni? Se descotorosesc întâi de britanici ca apoi să se poată descotorosi de noi, și toți sunt prea proști ca să înțeleagă ori să facă ceva.

Yehya își luă bastonul într-o mână și *ney* în cealaltă și ieși, scârbit de temerile lui, care nu încetaseră să se adâncească de când BBC transmitea aproape zilnic relatări despre actele de terorism comise de bandele tot mai militarizate ale sioniștilor.

Se opri pe treptele de marmură ale casei și suflă în dragul lui *ney*, mișcă degetele și ridică sprâncenele când scoase primul sunet. Cânta pentru copaci, ca să readucă simplitatea și pacea.

— Încetează! strigă Basima ieșind pe porticul desenat și pardosit de Yehya însuși cu plăci de ceramică; era furioasă.

— Într-o bună zi am să ți-l sparg, bombăni ea cu voce scăzută, ca să n-o audă vecinii, și plecă, de teamă că mersese prea departe.

Încă mai mormăia nemulțumită când trecu prin holul acoperit cu covoare persane, pe sub arcadele înalte, acoperite și ele cu țigle colorate, și intră în camera de zi, unde se căzni să se lase în genunchi ca să se așeze pe perna de pe pardoseală și să-și tragă sufletul. Cu mulți ani înainte Yehya voise să cumpere canapele, așa cum au britanicii, dar Basima se împotrivise; acum își zicea că ar fi fost mai bine să aibă canapele. Negăsindu-și liniștea, despături covorul de

rugăciune ca să-i vorbească lui Allah. După ce rosti două *rukaa* se ridică și se îndreptă spre bucătărie, călcând pe covoarele persane întinse pe pardoseala de marmură. Ajunsă aici, se uită în jur la modelul din plăci de faianță verzi și albastre, creat tot de Yehya.

„O fi el încăpățânat, dar e artist, nimic de zis“, își spuse în sinea ei. „*Ya*, Yehya, cum poți să încuviințezi la căsătoria asta?“

Oricât s-a rugat și a tunat și fulgerat Basima, Hasan a rămas neclintit în hotărârea lui. Singur, Darweesh înțelegea încăpățânarea cu care fratele lui se opunea mamei, căci și el era îndrăgostit de Dalia. Iar când familia s-a dus să ceară mâna Daliei, Darweesh a plâns, așezat lângă dragii lui Ganoosh și Fatooma, tovarășa lui Ganoosh, tot cal arab, dar care se deosebea de alții fiindcă avea o pată albă în frunte.

Tatăl Daliei se învoi pe loc, ușurat să scape de povara fiicei mezine, și două zile mai târziu, după cum era obiceiul, primi zestrea ei. În ziua aceea Dalia văzu prin găurelele făcute în plasa deasă care acoperea fereastra cum un alai de bărbați aduc bani și aur tatălui ei. N-a fost însă atât de impresionată de bogăția zestrei, cât de vederea lui Darweesh în rândul acelor bărbați.

Nu avea nici un cuvânt de spus în această situație, cu toate că gândul de a deveni *aroosa* o încânta, așa cum orice fetiță se bucură să se îmbrace ca o femeie în toată firea, însă ar fi dorit să fie mireasa lui Darweesh.

În ziua căsătoriei femeile din familie – mama, mătușile, surorile și verișoarele măritate – îi spălară și frecară fiecare părticică a trupului. O unseră de mai multe ori cu *aeeda* pe

picioare, pe coapse, pe brațe, pe pântec și pe fese și apoi smulseră fășiile întărite. De fiecare dată, Dalia întindea gâtul ca să vadă cum micile smocuri de păr negru dispăreau cu fiecare smucitură, care-i scutura trupul asemenea unor șocuri electrice. Cel mai tare a durut-o pielea fină dintre picioare.

— Nu te îngrijora, fata mea, spusese mama depărtându-i picioarele. *Bismillas arrahman arraheem.*

Cu siguranța și îndemânarea unei moașe smulsese tot părul pubian care abia îi crescuse (și de care Dalia era atât de mândră) dintr-o singură mișcare, ceea ce o făcu pe Dalia să sară în picioare de durere. Femeile râseră din toată inima.

— Hai, fata mea, întoarce-te în lumea femeilor.

Iar când o mătușă văzu umezeala de pe coapsele Daliei, îi zise surorii ei:

— S-ar zice că fiica ta va fi o nevastă pe cinste.

Râseră iarăși în timp ce Dalia asista supusă la propria ei transformare.

Privi în oglindă cum liniile de kohl îi făceau ochii seducători și adăugau feței ei vârsta și maturitatea care îi lipseau. Acum era o *aroosa*, frumoasa care se afla în centrul culturii ei, și toate fetițele se uitau la ea așa cum se uitase și ea la alte mirese care erau pregătite pentru căsătorie.

Încărcată cu bijuterii care îi atârnau la gât, pe frunte, de încheieturile mâinilor, de glezne și la urechi, mireasa de paisprezece ani se căsători cu Hasan Yehya Abulheja într-o ceremonie fastuoasă. Nunta a fost pe măsura împrejurărilor: trebuia să spele obrazul tatălui Daliei, să ostoiască amarnica supărare a Basimei și să aline mâhnirea lui Darweesh.

Acoperită cu podoabe de aur care cântăreau cât jumătate din greutatea ei, mica mireasă a trăit nunta în tăcere,

frecându-și fără încetare palma și ținând dinții încleștați, chiar și când invitații o sărutau și-i făceau urări de bine.

Înainte să se alăture femeilor, bărbații sărbătoreau separat evenimentul: sacrificau un miel, dansau, se veseleau cântând din gură și la felurite instrumente. Cu inima rănită, Darweesh conduse un *dabke*, dansul ritual în onoarea fratelui său, și ridică paharul în sănătatea mirelui cu iubire, tristețe ascunsă și resemnare față de voia lui Allah.

— *Inshallah*, acum vine rândul tău, frate, îi spuse Hasan din inimă, strângându-l în brațe.

— *Inshallah*. Cu voia lui Allah.

La zece luni după nuntă Dalia intră în grațiile sătenilor când dădu naștere unui fiu pe care îl numi Yousef. De atunci încolo, cu toate că avea doar cincisprezece ani, oamenii i se adresau respectuos cu „*Um* Yousef“, iar lui Hasan cu „*Abu* Yousef“.

Supărarea Basimei se mai domolise chiar și înainte ca Dalia să-l nască pe Yousef. Nu avea cum să nu fie impresionată de stăruința cu care Dalia îndeplinea treburile în casă, de îndemânarea cu care o ajuta pe mama ei să moșească femeile din sat la naștere sau de încântarea pe care o vedea pe fața fiului ei când era alături de soția sa. Pe deasupra, familiile se înțeleseseră ca Darweesh să se însoare cu nepoata care fusese părăsită de Hasan. În acest fel mândria Basimei a rămas neștirbită.

Lipsa de experiență a Daliei trezise instinctele materne ale soacrei ei, care s-a apucat s-o povățuiască cum să fie mamă la rândul ei: când să dea copilului să sugă sau cum să-i trateze colicii. I-a dezvăluit secrete folositoare unei femei după

naștere: cum să-și recapete fermitatea trupului și cum să stârnească din nou interesul soțului ei.

— Toate se duc până la urmă – sânii și coapsele se lasă, îi spunea Basima. Secretul e uleiul de măsline.

Și-a mijit ochii, ca și cum punea ceva la cale, s-a dat mai aproape de Dalia și s-a apucat să-i descrie ce poțiuni de înfrumusețare învățase singură să prepare.

— Sunt secrete femeiești pe care n-am să ți le împărtășesc decât ție și, *inshallah*, nevestei lui Darweesh, de vreme ce Allah n-a binevoit să-mi dea fete.

Basima a dus-o pe Dalia în grădina ei cu ierburi de leac și i-a explicat la ce pot fi folosite. Nu mai putea de bucurie că avea o moștenitoare a imperiului ei de ierburi fermecate. O învățase deja pe Dalia cum să pregătească cutia cu leacuri pentru Hasan.

— Dar când vine vorba de frumusețe, totul începe cu uleiul de măsline. Pune frunze zdrobite de mentă și busuioc în ulei și freacă-te cu el pe corp ca să-ți păstrezi pielea elastică și pe cap, ca să-ți strălucească părul.

În scurt timp Basima și Dalia au învățat să țină una la alta și, încet-încet, s-a țesut între ele o legătură și un sentiment de afecțiune cum nici una nu mai cunoscuse până atunci.

La zece luni după nașterea lui Yousef, Dalia a născut un copil mort. A suferit cumplit, scuturată de friguri, s-a închis în cameră și n-a mai vrut să vorbească cu nimeni. O săteancă haină, vrând să se pună bine cu Basima, a profitat de tragedie ca să spună că nenorocirea Daliei era dovada nevredniciei ei.

— Nici nu mă mir. Se știe că beduinii nu se dau în lături să recurgă la magia neagră. Altminteri cum ar fi putut una ca

Dalia să pună mâna pe un bărbat ca Hasan?

— Ieși din casa mea! a strigat Basima, i-a dat un brânci de-a trântit-o la pământ și s-a dus la Dalia. Gata cu jelitul, draga mea Dalia. Hai să punem niște soiuri noi de trandafiri în cinstea unui nou început.

Așa și-a convins nora să iasă din mutenie și a pus capăt suferinței.

Trei ani mai târziu, pe când măslinii își pierdeau culoarea verde-argintie, o bombă a explodat în apropiere.

— Blestemați să fie sioniștii! Ce dracu' vor de la noi ? a țipat Basima privind înspre fumul care se ridica și înțelegând de astă dată temerile bărbatului ei.

Neliniștea i-a cuprins ca într-o gheară pieptul și inima. A simțit cum i se învârte capul, i s-au tăiat genunchi și a căzut printre tufele de trandafiri, cu mâna încleștată pe umărul drept. Încă era în viață când Dalia a venit în fugă lângă ea, chiar la timp ca să audă ultimele ei cuvinte:

— *Binti*, *binti* – fiica mea, fiica mea.

După moartea Basimei trandafirii ei dragi au rămas în grija Daliei. Îi încrucișa ca să obțină soiuri mai colorate sau mai parfumate, așa cum o învățase Basima, a mărit grădina și a plantat lângă mormânt un strat de trandafiri roșii vârstați cu alb. O dată pe săptămână, când se ducea la cimitir să îngrijească trandafirii, îl lua pe Yousef cu ea. Iar după câteva luni, după ce a născut al doilea băiat, Ismael, îl aducea și pe el într-o legătură purtată pe spate.

Dar pe măsură ce incursiunile sioniste s-au intensificat, a început să meargă singură la cimitir săptămânal, lăsând pentru o scurtă vreme băieții în grija rudelor, în satul unde

erau la adăpost. Tocmai într-o astfel de împrejurare s-a întâmplat un accident, în urma căruia Ismael a fost rănit și a rămas cu o cicatrice pe viață.

Fiecare dintre membrii familiei a povestit în felul lui nefericita întâmplare. Singurul martor, Yousef, n-a vorbit niciodată despre asta, nici măcar când l-au întrebat.

La vremea aceea Yousef avea patru ani, statul Israel nu se născuse încă și Ismael se apropia de șase luni. Toată ziua se agitase și plânsese în leagănul în care dormise odată și tatăl lui. Cu toate că era vechi și hârbuit, Basima stăruise ca Dalia să-l folosească pentru copiii ei, fiindcă fusese binecuvântat de un șeic sirian, renumit pentru puterea lui de a-i vindeca pe bolnavi și cunoscut făcător de minuni.

Când Dalia era însărcinată cu Ismael, Basima se apucase să întărească zăbrelele leagănului cu bucăți de lemn de cedru, pe care le-a prins ea însăși cu cuie. A căptușit și a capitonat leagănul cu stofă cumpărată anume, pe care tot ea a prins-o în cuie. În timp ce Ismael plângea în leagăn și Dalia venea spre casă de la mormântul Basimei, Yousef a ridicat bebelușul din culcușul moale de pături albe, brodate, pe care Basima le cususe, dar nu apucase să le termine. Bebelușul era mai greu decât se aștepta el, ba încă mai și dădea din picioare, așa că Yousef l-a scăpat. În cădere, fața bebelușului s-a agățat de unul dintre cuiele bătute în leagăn, care i-a sfâșiat pielea de pe obraz până în colțul ochiului drept.

Ismael a rămas pe viață cu o cicatrice vizibilă, care amintea tuturor de pățania din ziua aceea, dar care până la urmă l-a ajutat să-și găsească adevărul.

Patru

Plecarea

1947-1948

Ari Perlstein s-a dus să-și înceapă studiile de medicină la scurtă vreme după ce luase parte la nunta lui Hasan și a Daliei, dar cei doi prieteni, cu toate că fiecare pornise pe drumul lui, nu pierduseră legătura. La moartea Basimei, Ari s-a învoit de la școală ca s-o jelească împreună cu Hasan la Ein Hod.

Era vreme frumoasă, cu cer senin și răcoare în după-amiaza când Hasan și Ari au plecat de la ceremonia de doliu care avea să dureze patruzeci de zile. Pasajele din Coran recitate parcă hipnotic ce răsunau din casa lui Yehya Abulheja se auzeau tot mai încet pe măsură ce ei se îndepărtau și se apropiau de crângurile de măslini.

— Situația e foarte proastă, Hasan, i-a zis Ari. Sioniștii au o grămadă de arme. Au adunat o armată recrutând evrei dintre cei care sosesc zilnic cu vapoarele. Și asta nu e tot, Hasan. Au mașini blindate, până și avioane.

Hasan s-a uitat în jur, la pământul pe care avea să-l moștenească într-o bună zi. „S-ar zice că o să avem recoltă bună anul ăsta.“ Sunetul unui *ney* se înălță deasupra copacilor și, instinctiv, Hasan întoarse capul spre cimitir, mijindu-și ochii ca să vadă dacă tatăl lui era cumva acolo. Nu era nimeni. Doar o melodie, golită de miez și umplută cu tăcere, de parcă fluierul plângea.

— Hasan, au de gând să pună mâna pe tot pământul. Au lansat deja o campanie la nivel mondial, numind Palestina „o țară fără popor“. Vor s-o transforme în patria evreilor.

— Tata spune de mulți ani că asta o să se întâmple, dar nouă ni se părea o poveste trasă de păr.

— E adevărul adevărat, Hasan. ONU se întrunește în noiembrie și toată lumea e de părere că vor împărți pământul. Sunt foarte bine organizați și știi că britanicii i-au dezarmat pe arabi după revolta de acum mai mulți ani. Unii dintre evreii ortodocși din oraș au organizat o campanie antisionistă. Spun că a crea efectiv statul Israel e un sacrilegiu. Dar oameni puternici din America au dus o campanie neobosită ca să-l convingă pe Truman să recunoască și să sprijine un stat evreiesc aici, i-a explicat Ari și se vedea că e tulburat.

— Tu ce părere ai? Adică, despre crearea unui stat evreiesc aici, a întrebat Hasan strivind o măslină între degete, ca să-și dea seama ce recoltă va avea în noiembrie. „Tata n-ar mai fi așa trist dacă am avea o recoltă bună.“

— Nu știu, Hasan. – Ari a plecat ochii, s-a așezat pe o piatră și se juca prefirând nisipul între degete. – Eu sunt evreu. Adică, cred că nu e bine. Însă tu nu știi cum era înainte, a continuat cu un tremur în voce. Cele ce s-au întâmplat ne-au ucis, chiar dacă am scăpat de acolo. Ai băgat de seamă cât de goi sunt ochii mamei mele? E moartă pe dinăuntru. Tata, la fel. Hasan, n-ai habar cum a fost. Și nici acum nu putem ști dacă suntem într-adevăr în siguranță. Tata susține sus și tare că ceea ce fac e nedrept și că nu vrea să aibă de-a face cu ei. Dar noi nu mai suntem la adăpost. Vorbește lumea că britanicii au să se retragă. Atunci va fi inevitabil. Au hotărât că

acest pământ va deveni un stat evreiesc. Dar cred că, dacă arabii acceptă, are să fie bine și o să putem trăi împreună.

Hasan se așeză pe pământ alături de Ari.

— Păi ziceai că vor un stat „evreiesc“.

— Da, dar cred că îi vor lăsa pe arabi să rămână pe loc, l-a luat gura pe dinainte pe Ari.

— Vasăzică imigranții ăștia au să mă lase să stau pe propriul meu pământ? a ridicat Hasan vocea.

— Hasan, nu asta am vrut să spun. Tu îmi ești ca un frate. Aș face orice pentru tine sau pentru ai tăi. Dar ceea ce s-a întâmplat în Europa… lui Ari i se puse un nod în gât amintindu-și de oribilele imagini din lagărele morții pe care le văzuseră amândoi.

Hasan strivi încă o măslină între degete, ca și cum ar fi vrut să adune din aer vorbele lui Ari care sunau a trădare.

— Întocmai, Ari. Ceea ce a făcut Europa. Nu arabii. Evreii au trăit dintotdeauna aici. De-aia au și venit acum în număr mult mai mare, nu-i așa? În timp ce noi ne închipuiam că au venit pur și simplu ca să găsească un adăpost, că sunt niște amărâți care doreau să scape cu viață, ei strângeau arme ca să ne dea afară din casele noastre.

Hasan nu era atât de supărat pe cât părea pentru că înțelegea durerea lui Ari. Citise despre camerele de gazare, despre lagăre, despre ororile de acolo. Și era adevărat: ochii doamnei Perlstein arătau de parcă viața îi părăsise cu mult timp în urmă. „Una, două, trei… optsprezece perle frumoase.“

Anticipând conflictul care avea să izbucnească, Hasan zise:

— Dacă arabii pun mâna pe Orașul Vechi, du-te la mătușa Salma. Știi unde stă. Are o casă mare, ai se te poți ascunde acolo.

Irgun, Haganah și Stern Gang. Britanicii îi numeau teroriști. Arabii le spuneau *yahood*, evrei, sioniști, câini, pui de lele, netrebnici. Populația evreiască de curând instalată îi numea luptători pentru libertate, ostașii lui Dumnezeu, mântuitorii, tații, frații. Dar oricum le-ar fi zis, erau bine înarmați, bine organizați și bine antrenați. Își puseseră în gând să se descotorosească de populația neevreiască – mai întâi de britanici – recurgând la linșaje și bombardamente, apoi de arabi, recurgând la masacre, teroare și expulzări. Nu erau mulți la număr, însă teama pe care o inspirau a încărcat anul 1947 cu amenințări, prevestind evenimentele istorice care urmau să vină. În 1947 și 1948, când Palestina era încă sub mandat britanic, au venit cel puțin de patru ori în Ein Hod.

Primul atac a avut loc în ziua unei sărbători evreiești, de Hanukka, la 12 decembrie 1947. Văzduhul a fost zguduit de o explozie și Dalia a fugit țipând din cimitir. Auzind bubuitura, Hasan s-a grăbit să ajungă acasă. Negăsindu-și soția, a luat-o la fugă spre cimitir și pe drum s-a întâlnit cu Dalia, care i s-a aruncat în brațe țipând:

— Vin evreii! Vin evreii!

În timp ce Hasan își ducea nevasta acasă, vălătuci de fum se ridicau din satul vecin, al-Tira. Locuitorii din Ein Hod, speriați, dar curioși, se adunaseră în piață ca să privească. Hasan intră încet în casă și își întinse cu grijă soția pe pat, ștergându-i sângele de pe picioare.

— Ce-ai pățit? a întrebat-o cercetându-i piciorul rănit.

— Îngrijeam trandafirii de pe mormântul Basimei, a răspuns Dalia gâfâind. Apoi am auzit explozia și o mână ieșită

din iad m-a apucat de picior. Dar eu m-am smucit și mi-a dat drumul.

Yehya intră în cameră, ținându-l în brațe pe Yousef, speriat și el.

— E toată lumea acasă? Darweesh s-a dus să vadă de cai și nevasta lui are grijă de Ismael. De unde e sângele ăsta?

Puține lucruri îl speriau pe Yousef mai tare decât vederea sângelui.

— Mama! Mama! a țipat și s-a pus pe plâns.

Dalia și-a luat băiatul în brațe și l-a sărutat pe frunte.

— Nu e decât o tăietură mică, viteazule.

— Mă duc să văd ce dracului s-a întâmplat, a izbucnit Yehya și a ieșit.

— Nu mai ai brățara de la gleznă! a exclamat Yousef.

— Da, am pierdut-o.

— N-ai să mai zornăi! Cum am să știu că vii?

— O mai am pe cealaltă, a zis Dalia mișcându-și piciorul. Vezi?

Yehya a intrat ca o furtună.

— Blestemați fie evreii! O bandă de-a lor a aruncat o bombă incendiară într-o casă din al-Tira, după care au fugit la un camion care îi aștepta în crângul de măslini, mai sus de cimitir. Trebuie că au văzut-o pe Dalia lângă mormânt. Bine că n-au prins-o. Allah știe de ce-ar fi fost în stare.

Yehya era din ce în ce mai mânios și agitat. Se învârtea prin cameră, vorbea tare și dădea la fel de tare din mâini.

— Avem nevoie de arme, ce naiba! Unde e armata arabă în timp ce câinii ăștia distrug orașe după orașe? Ce dracu' ne facem cu puii ăștia de lele? Ce vor de la noi?

A ridicat brațele spre cer și s-a lăsat pe un scaun, înfrânt, așteptând nici el nu știa ce, cu ochii înălțați spre Dumnezeu.

— O să ne lăsăm pe mâna lui Allah, a zis după o vreme și s-a ridicat să iasă. *Hisbiya Allah wa niaamal wakeel*, a șoptit de mai multe ori pentru el însuși, ca să alunge răul înainte să plece.

Dar nu s-a dus să-i ajute pe cei din al-Tira. *Hisbi Allah wa niaamal wakeel*. La fel ca țările arabe pe care le blestemase, Yehya nu s-a dus să-i sprijine pe frații căzuți. În sinea lui credea că Ein Hod va fi cruțat dacă sătenii nu se amestecau. Era convins că dacă aveau să încheie o înțelegere onestă de pace cu evreii, vor putea trăi la fel ca înainte.

— *Baba*, au să ne bombardeze evreii?

Întrebarea lui Yousef îi merse drept la inimă tatălui său.

— Allah are să ne apere, fiule. Iar eu am să vă apăr anume pe tine, pe mama și pe fratele tău, și-a liniștit Hasan băiatul, privind-o pe Dalia.

În ochii lui Hasan se citea o iubire atât de adâncă, încât în ziua aceea, după cinci ani de căsnicie, când Hasan îi ținea picioarele în palme și îi făcea o promisiune fiului lor, Dalia își dădu seama cât de tare își iubește soțul.

Nu trecuseră nici două săptămâni de la incidentul din al-Tira, că palestinienii dintr-un sat învecinat, Balad-al-Shadyk, fură masacrați. Zvonurile otrăvite se răspândiră peste Ein Hod ca un vânt rău prevestitor. Pe măsură ce primeau vești despre noi și noi atrocități, locuitorii din Ein Hod erau tot mai înspăimântați de ceea ce părea să-i aștepte și pe ei. De teama unor noii atacuri, femeile din Ein Hod culeseră mai devreme smochinele și strugurii, îi lăsară la uscat ca să facă stafide și

sirop și puseră murături ca să aibă cu ce-și hrăni familiile dacă satul ar fi fost asediat de pușcași ascunși.

În mai 1948 britanicii au plecat din Palestina și refugiații evrei care veniseră în număr mare au proclamat statul Israel, schimbând numele țării din Palestina în Israel. Dar Ein Hod se afla lângă trei sate care formau un triunghi rămas necucerit în interiorul noului stat, prin urmare soarta oamenilor din Ein Hod era legată de cea a vreo încă douăzeci de mii de palestinieni care se încăpățânau să-și păstreze căminele. Respingeau atacurile și cereau un armistițiu, căci nu doreau decât să-și ducă viața pe pământul lor, ca și până atunci. Fiindcă avuseseră mulți stăpâni – romanii, bizantinii, cruciații, otomanii, britanicii –, naționalismul nu însemna nimic pentru ei. Supunerea față de Dumnezeu, legătura cu pământul și familia erau miezul existenței lor, pe acestea le apărau și căutau să le păstreze.

În cele din urmă s-a ajuns la un armistițiu și oamenii din Ein Hod au răsuflat ușurați.

— Avem să pregătim un ospăț în semn de prietenie și ca să le arătăm că vrem să locuim în pace alături de ei, a decretat Yehya în fața sătenilor în numele sfatului bătrânilor.

L-a apucat pe *Haj* Salem de mână cu un gest hotărât, întunecat la față, dar fără să-și piardă speranța; era felul lor de a se ruga împreună, ca doi vechi prieteni.

*

* *

Slujbașii noului stat și-au făcut apariția în uniformele lor cafenii, toate la fel; erau reci și impenetrabili în ciuda arșiței

de iulie. În bătaia vântului dogoritor, parcă ieșit dintr-un cuptor, ardeii puși la uscat pe sfoară foșneau și ulcioarele atârnate zdrăngăneau în timp ce soldații israelieni înarmați cu puști străbăteau satul împăunându-se cu victoria de curând repurtată. Soarele pârjolea totul în jur, iar mirosul îmbietor de miel și chimion pătrundea cu greu prin zidul de neliniște.

Yousef, care avea cum cinci ani, se agăța de veșmântul mamei, trăgând cu ochiul de după șoldul ei la străinii cu obraji palizi și căști pe cap care se ospătau. Printre soldați era și un bărbat pe nume Moshe care se credea trimisul lui Dumnezeu. Mânca fără să-și ia ochii de la Dalia, care servea bucatele umblând prin casă cu Ismael la piept și Yousef agățat de poalele hainei. Privirea i se tot întorcea spre ea, iar în mintea lui nu mai era loc pentru nici un alt sunet în afară de clinchetul brățării de la glezna ei, singura care îi mai rămăsese.

După praznic, soldații au plecat în aceeași tăcere înspăimântătoare în care mâncaseră, lăsând în urma lor o dâră de dispreț. Cutremurați de presimțiri rele, locuitori din Ein Hod și-au petrecut restul zilei rugându-se, singuri sau în grupuri, și și-au pus soarta în mâinile lui Allah înainte să meargă la culcare. În dimineața următoare, pe 24 iulie, Israelul a lansat un bombardament intens asupra satelor, folosind artileria și avioanele de luptă. Associated Press a relatat că avioanele și infanteria israeliană au încălcat acordul de armistițiu printr-un atac nejustificat. Sub ploaia de bombe, Dalia fugea de la un adăpost la altul împreună cu Yousef, care tremura de frică, și micul Ismael, care țipa fără încetare.

Întreg satul a fost pus la pământ. Cu excepția a două surori, toate rudele Daliei au pierit. Tatăl care îi arsese mâna cu fierul zăcea acum în aceeași piață a satului, carbonizat. În câteva ore lumea se întorsese cu susul în jos și Ismael plânsese până la istovire. Dalia îl ținea strâns la piept, cu toate că îi era greu să-l care, fiindcă îi era teamă să-l pună jos. Asemenea ei, ceilalți supraviețuitori mergeau de colo, colo muți, cu privirile încețoșate. Domnea o tăcere îngrozitoare, în care mânia, iubirea, disperarea și nici măcar teama nu-și găseau locul. Dalia își rotea privirea peste pământul mort, pârjolit. Simțea o mâncărime în spatele genunchiului stâng și se întreba ce-o fi, însă nu era în stare să întindă mâna până acolo.

Hasan era în grajd când a început bombardamentul și s-a repezit să-și caute familia de îndată ce a putut să iasă. A găsit-o pe Dalia împietrită în teribila tăcere de după grozăvie. Văzând-o că nu mișcă, nici măcar nu clipește, ținându-l pe Ismael strâns în brațe, l-a cuprins spaima.

— Dalia! a strigat-o alergând spre ea, dar ea nu s-a clintit.

Ajuns lângă ea, Hasan s-a lăsat în genunchi, copleșit, văzând cât de tare îi tremurau picioarele lui Yousef și cum se agăța cu mânuțele de veșmântul Daliei.

— *Baba!* a strigat el ușurat când a dat cu ochii de tatăl lui.

Auzindu-i glasul în tăcerea aceea, Dalia a clipit pentru prima oară.

— Hai, *habibi*!

Hasan și-a luat fiul în brațe și s-a ridicat înspăimântat fiindcă Dalia tot nu se mișca. Yousef s-a agățat disperat de gâtul lui și Hasan a văzut că pantalonii băiatului erau murdari de fecale și urină.

— Darweesh! *Yaba!*

Hasan și-a chemat fratele și tatăl în ajutor, însă *Haj* Salem a ajuns mai întâi.

— *Hisbi Allah wa niaamal wakeel*, blestemul lui Dumnezeu să cadă asupra lor! Fie ca toți evreii să ajungă în iad, a zis *Haj* Salem în șoaptă, văzând în ce stare se afla Dalia. O să-și spargă dinții dacă îi mai strânge așa. Hasan, dă-mi mie băiatul și tu ia-o pe soția ta.

Dar Yousef nu se lăsa despărțit de Hasan. Nici măcar nu deschidea ochii. Ținea brațele și picioarele cu pantalonii mânjiți strâns încolăcite în jurul tatălui devenit refugiu. Chiar atunci își făcu apariția și Darweesh și Hasan strigă către el:

— Frate, du-o pe Dalia! Aripa dinspre răsărit a casei a rămas în picioare.

Darweesh o ridică pe Dalia care continua să-l strângă pe Ismael la piept. Acum clipea, privind cerul senin, albastru – „Ce frumos și limpede e“ –, până când Darweesh o duse înăuntru și nu mai putu vedea decât tavanul tencuit al casei.

„Ismael al meu e în siguranță, în brațele mele. Yousef e tot aici, în brațele tatălui său. A fost un vis urât, nu?“

*

* *

La mai puțin de o zi soldații israelieni intrară din nou în sat. Aceiași bărbați care primiseră mâncarea ce le fusese oferită mărșăluiau acum prin sat îndreptând armele spre cei care îi hrăniseră. Lui Hasan, Darweesh și altor bărbați li s-a ordonat să sape o groapă comună pentru treizeci de cadavre. Sătenii le-au recunoscut pe toate în afară de două. Încruntat, Hasan a scris numele prietenilor și sătenilor căzuți pe mâneca

tunicii. Era atât de șocat, că săpa fără să fie în stare să scoată o vorbă. *Al Fatiha*. În pământ ne întoarcem…

Nevenindu-le să creadă – „o fi doar un vis?“ –, cu nervii întinși la maximum, privindu-și copiii cum plâng, sătenii se supuneau fără să crâcnească.

— Strângeți tot ce aveți de valoare! Adunați-vă la puțul dinspre răsărit! Haideți! E o măsură temporară. Mergeți la puț le ordona o voce din difuzor, asemenea unui zeu ascuns care le îndruma destinele.

Cerul era tot nesfârșit. Arșița, neiertătoare. Dalia puse aurul în buzunarul de la piept al veșmântului și adună ce avea mai de preț, așa cum i se spusese, sprijinindu-l pe Ismael pe șoldul stâng și ținându-l pe Yousef cu mâna dreaptă.

— Mama, vreau să mă ducă tata în brațe, o rugă Yousef.

— Du-te, *habibi*. Allah să ne aibă în pază.

Dalia dădu drumul mânuței și băiatul sări în brațele tatălui. „Allah să ne aibă în pază.“

În jurul fântânii se adunaseră o mulțime de oameni, cu fețele încruntate și crispate de spaima celor ce li s-ar putea întâmpla. Dacă n-ar fi fost așa de speriați, își spuse Yehya, ai fi zis că s-au adunat ca să se pregătească de cules. „Culesul“, își aminti atunci.

— Și acum…? întrebă *Haj* Salem.

Darweesh și soția lui, însărcinată, ajunseră ultimii. Darweesh mergea cu capul în jos, încovoiat de parcă i-ar fi fost greu să pună un picior înaintea celuilalt. O trăgea după el pe Fatooma. Se vedea cât de colo că iapa e întristată. Ganoosh, armăsarul atât de drag lui Darweesh și tovarășul de o viață al Fatoomei, cel care îi rupsese glezna Daliei, fusese omorât în

timpul bombardamentului și doar cu greu izbutise Darweesh să o ia pe Fatooma de lângă leșul lui.

„Și acum…?“

La fântână soldații fluturau bastoanele, mânând mulțimea înspăimântată spre poalele dealului. O căruță, încărcată cu bunurile mai multor familii, înainta încet, ridicând praful. O bătrână căzu și cineva o ridică.

— Hai, hai! țipa zeul din difuzor.

Spaima țâșni din inimile oamenilor și se învârti deasupra capetelor ca un stol de păsări cârâitoare.

Dalia îl ținea pe Ismael la piept, iar Hasan îl ducea pe Yousef pe un braț și în mâna cealaltă avea o traistă cu lucruri adunate în grabă. Yehya căra un coș cu mâncare în spate. Sub cerul arzător, suferind de sete fiindcă nu aveau apă, sătenii coborau dealul poticnindu-se la fiecare pas.

— Opriți-vă aici! a ordonat zeul din difuzor. Traistele aici. Mâine veniți luați. Lăsați tot, podoabe și bani. Împușc. Înțelegeți?

Hai. Stați. Înțelegeți? Întoarceți. Mâine. Siguranță. Yehya se agăța de câteva cuvinte. Yousef se agăța de tatăl lui. Dalia, de Ismael, a cărui cicatrice era încă roșie, dar spre vindecare. Poate că mai era o speranță. Își lăsară lucrurile – podoabele de aur cu care fusese încărcată Dalia în ziua nunții, mâncare, haine și pături. Foarfecele de altoit ale Basimei.

„De ce le-oi fi adus?“ se mira Dalia.

Darweesh dădu jos desagii din spatele Fantoomei și îi deșertă lângă podoabele de aur și alte lucruri de preț.

— Calul! Lasă calul! îi ordonă un soldat.

Nu era zeul din difuzor, dar cu siguranță era un discipol de-al acestuia.

— Vă rog, se tângui Darweesh, rămas fără nici o urmă de mândrie.

Fantooma merita să se roage pentru ea, însă stăruințele îl scoteau din sărite pe soldat.

— Gura!

— Vă rog!

— Gura!

— Vă rog!

Soldatul trase două focuri. Un glonț între ochii Fatoomei, chiar în pata albă. Iapa se prăvăli pe loc, moartă. Al doilea glonț îl trase în pieptul lui Darweesh. Soția lui însărcinată, nepoata Basimei, cea care fusese logodită cu Hasan, începu să urle. Rana lui Darweesh sângera. Câțiva oameni se adunară și îl duseră ceva mai încolo, cineva scoase un borcan cu miere ca să prevină infecția și îl bandajară cu fâșii rupte chiar din hainele lui. Glonțul se oprise în șira spinării, condamnându-l pe Darweesh la nemișcare, la o viață chinuită de răni la care nu te puteai uita și de gândul că e o povară pentru soția lui, și așa lovită de soartă, legată de un bărbat care nu trăia decât de la piept în sus. Și chiar și de la piept în sus, nu trăia decât pentru amintirea cailor și a vântului.

Împușcăturile au adus cu ele panica și păsările terorii au fost înlocuite de norii care i-au dat lui Yehya speranța că va ploua. Nu venise încă vremea, însă copacii aveau nevoie de apă. Uneori ploaia era totul pentru Ein Hod, alteori era doar o binefacere. Apoi l-a văzut pe fiul lui, Darweesh, și nimic n-a mai avut însemnătate. Blestemată fie ploaia! Yehya a lăsat jos coșul pe care îl purta în spate și a început să plângă pentru băiatul lui cel puternic, călăreț fără seamăn și fiu mult iubit.

Dalia nu îi ajunsese încă din urmă. Mulțimea înspăimântată o despărțise de Hasan, dar încă îi mai zărea, în fața ei, vârful capului acoperit cu *kaffiyeh*. Întotdeauna îi plăcuse că era mai înalt decât majoritatea bărbaților. „Doamne, ce se întâmplă?“ Norii trecură la fel de repede precum veniseră. Soarele înțepa ca un scorpion. Praful o îneca, cactușii îi răneau picioarele și tânjea după apă.

Într-o clipă.

În clipa asta, micul Ismael, în vârstă de șase luni, era la pieptul ei, strâns în brațe cu dragoste maternă. În clipa următoare nu mai era.

O clipă poate lua mințile și schimba cursul unei vieți, cursul istoriei. Această minusculă fărâmă de timp pe care Dalia avea s-o retrăiască în mintea ei iar și iar, ani la rând, căutând un semn cât de mic, un indiciu a ceea ce s-ar fi putut întâmpla cu fiul ei. Chiar și după ce se pierduse într-o realitate încețoșată a continuat, în mintea ei, să cerceteze din priviri mulțimea care fugea, căutându-l pe Ismael.

— *Ibni! Ibni!* Fiul meu, fiul meu! țipa Dalia cu ochii ieșiți din orbite, căutându-și fiul. Praful o îneca, cactușii îi sfâșiau picioarele. *Ibni! Ibni!* Se uită în jos, ridică privirea, dar silueta înaltă a lui Hasan nu se mai vedea. *Ibni! Ibni!* Câțiva oameni încercară să o ajute, însă răsunară noi împușcături și Dalia fu luată de mulțime.

„Visez?“ Nimic nu mai părea real fiindcă era incredibil. Și-a privit din nou brațele ca să fie sigură. „Poate că a alunecat în *thobe*.“ Își pipăi pieptul. „Ismael nu mai e.“ Fiul ei dispăruse.

Dalia se opri și timpul se opri odată cu ea. Țipă așa cum nu țipase când tatăl ei îi arsese mâna. Un strigăt lung, pătrunzător, chinuit, nepământean, născut din durerea

sfâșietoare a unei mame. Din dorința adâncă de a da timpul înapoi, doar cu câteva minute. Dacă Dumnezeu există, atunci a auzit vaietul Daliei. Hasan s-a apropiat în fugă și a căutat prin mulțime cu aceeași disperare ca ea. De teamă să nu-l piardă și pe băiatul cel mare, Hasan l-a ținut bine pe Yousef în timp ce-l căuta pe Ismael. Yousef se agăța și mai tare de tatăl lui, prea speriat ca să scoată vreo vorbă și, în cele din urmă, puterea și voința lui Hasan îi duseră pe toți trei la un loc ferit – dar fără Ismael.

În vale, sătenii se așezară pe jos. Locurile erau frumoase și pașnice, așa cum le știau dintotdeauna. Copacii și cerul și dealurile și stâncile erau neschimbate și toți sătenii erau buimăciți și tăcuți, toți în afara Daliei. Ea era înnebunită de durere, întreba din om în om și dezvelea copilașii altor femei, sperând să găsească un băiețel cu o cicatrice pe obrazul drept și în jurul ochiului. Căuta disperată, cu o presimțire neagră în suflet, chiar dacă Yehya încercase s-o liniștească, spunându-i că băiețelul fusese fără îndoială luat de cineva și nu va dura mult până când vor fi din nou împreună. Dar cuvintele nu erau de ajuns, știa și el.

Dalia plânse până se slei de puteri, revăzând iar și iar cu ochii minții acel moment. Micul Yousef, neînțelegând năpasta care se abătuse dintr-odată peste sat, acceptă să se desprindă de tatăl lui și se așeză în brațele lui *jiddo* Yehya, la fel de năucit și înlăcrimat ca el.

Hasan se ducea când la fratele lui rănit, când la soția neconsolată, când la fiul lui înspăimântat și la tatăl lui care nu mai înțelegea nimic din ce se petrecea în jur. În cele din urmă oboseala îl doborî și adormi pe pământ, cu capul pe o piatră,

pradă țânțarilor nemiloși. Dar nici măcar somnul nu-i potolea remușcările. Nu izbutise să-și apere familia. Nu putea să-i pună la adăpost, nici să-l aducă pe Ismael înapoi.

— *Jiddo*, acum putem merge acasă? l-a întrebat Yousef pe bunicul lui.

Yehya nu putea să-l mintă, dar nici să-i spună adevărul. Își sărută nepotul, îl trase mai aproape, îl strânse la piept și îi spuse:

— Odihește-te, *ya ibni*, odihnește-te puțin, *ya habibi*. „Fiul meu, dragul meu."

A doua zi încercară să se întoarcă, dar puștile din spate îi împiedicară să revină la casele lor. Timp de trei zile și două nopți urcară și coborâră dealurile abrupte, în bătaia soarelui, simțind, fără să-i vadă, cum ochii pușcașilor le urmăreau fiecare mișcare. Un băiat care suferea de diabet și bunica lui s-au prăbușit la pământ și au murit. O femeie a avortat și doi bebeluși s-au stins în brațele mamelor. Au ajuns până la Jenin, mai departe nu puteau merge, și s-au odihnit pe unde au apucat, printre refugiații care veneau puhoi din alte sate. Locuitorii din aceste orașe i-au ajutat cât au putut, le-au dat mâncare, pături și apă și, în măsura posibilităților, i-au primit în casele lor în acele vremuri de restriște. La puțin timp după aceea Iordania, Irakul și Siria au trimis câteva corturi și în Jenin a apărut o tabără de refugiați. Acum refugiații din Ein Hod puteau sta în vârful dealurilor și privi înapoi, spre căminele la care nu aveau să se mai întoarcă niciodată.

Așa se face că, la opt secole după ce fusese întemeiat de un general din armata lui Saladin în 1189, Ein Hod a fost curățat de copiii lui palestinieni. Yehya a încercat să calculeze

numărul de generații care trăiseră și muriseră în sat și a ajuns la patruzeci. I-a fost de ajutor felul în care arabii își numesc copiii, spunând povestea genealogiei: le dau copiilor cinci sau șase nume ale ascendenților direcți, în ordinea corectă.

Deci Yehya a numărat patruzeci de generații, acum dispărute. Patruzeci de generații de nașteri și înmormântări, nunți și petreceri, rugăciuni și genunchi juliți. Patruzeci de generații de păcat și milostenie, de gătit, de trudă și trândăvie, de prietenii, neînțelegeri și legăminte, de ploaie și dragoste. Patruzeci de generații cu amintirile, cu secretele și scandalurile lor. Toate astea au fost șterse de ideea că un alt popor e îndreptățit, că se poate instala pe locul rămas gol și îl poate proclama – cu tot ceea ce cuprindea ca arhitectură, livezi, fântâni, flori și farmec – moștenirea unor evrei străini sosiți din Europa, Rusia, Statele Unite și alte colțuri ale globului.

În amărăciunea istoriei îngropate de vie, anul 1948 al Palestinei căzu din calendar în exil, încetând să mai marcheze șirul zilelor, lunilor și anilor și devenind în schimb un moment al istoriei învăluit într-o ceață nesfârșită. În inima Palestinei, cele douăsprezece luni ale acelui an s-au învălmășit și s-au amestecat într-un talmeș-balmeș fără rost. Bătrânii din Ein Hod aveau să moară ca refugiați în tabără, lăsând moștenire urmașilor cheile mari de fier ale caselor locuite din moși-strămoși, catastifele cadastrale de pe vremea otomanilor, acum ferfenițite, înscrisurile din vremea mandatului britanic, amintirile lor și dragostea de țară și voința neabătută de a nu îngădui ca spiritul a patruzeci de generații să fie îngropat de niște tâlhari subversivi.

Cinci

„Ibni! Ibni!“

1948

În zilele dinaintea atacului, spre sfârșitul lunii iulie 1948, când soldații israelieni veniră în sat ca să consolideze armistițiul, vânturile fierbinți pornite din deșertul el Naqab băteau înspre Ierusalim. Mai erau doar câteva săptămâni până în septembrie, o lună care aducea vânturile uscate ale sudului, dar și ploi.

Ploaia… doar gândul că va veni și speranțele reînviau.

„Și ospățul pregătit de armistițiu, își spuneau sătenii, va fi primul pas spre un început pașnic.“

În timp ce soldații lui Israel mâncau, cel numit Moshe nu slăbea din priviri o arăboaică. La picioarele ei, un băiețel i se agăța de caftan. Cu un braț ținea la piept un bebeluș, iar cu mâna liberă servea miel lui Moshe și tovarășilor lui. Îmbrăcat în uniforma cafenie de soldat, acesta se gândea cât de nedrept e ca o țărancă arabă să fie binecuvântată cu copii în timp ce sărmana lui Jolanta, care trecuse prin ororile genocidului, nu putea deveni mamă. Moshe plângea în sinea lui.

Moshe voia ca Jolanta să fie fericită. Jolanta își dorea un copil. Numai că trupul Jolantei fusese chinuit de naziștii care o forțaseră să-și petreacă ultimii ani ai adolescenței satisfăcând poftele trupești ale SS-iștilor. Coșmarul prin care trecuse îi salvase viața, însă o lăsase stearpă. Fiindcă își pierduse toți membrii familiei în lagăre, când al Doilea Război Mondial luase sfârșit, Jolanta se îmbarcase singură pe un vapor cu

destinația Palestina. Nu știa nimic despre Palestina sau palestinieni, venea ademenită de sionism și de promisiunea unei țări unde curge lapte și miere. Căuta un adăpost. Dorea să scape de amintirea nemților asudați care îi pângăreau trupul, de amintirea depravării și a foamei. Voia să scape de urletele morții care îi bântuiau visele, de cântecele stinse ale mamei și tatălui ei, ale fratelui și surorilor, de gemetele necurmate ale evreilor muribunzi.

Moshe îi înțelegea durerea. O văzuse în ochii sutelor de evrei orfani, văduvi, torturați, care soseau în fiecare zi pe țărmurile Palestinei. Doar că Jolanta era deosebită de ceilalți. Atât de fragilă și frumoasă. S-a îndrăgostit de ea și la câteva luni după sosirea ei s-au căsătorit.

— Jolanta, acum ești în siguranță, și-a mângâiat Moshe soția în prima noapte petrecută împreună.

— Cum poți fi așa de sigur, Moshe? plângea ea în brațele lui.

— O să trăim ca să vedem teritoriul dintre Mediterana și râul Iordan locuit doar de evrei. – A strâns-o mai tare la piept. – Palestina va fi a noastră. Ai să vezi. O să avem o familie. Începem o viață nouă. Acum dormi. Visează la copiii noștri, scumpa mea. N-o să ne mai persecute nimeni niciodată.

Ținând-o pe Jolanta în brațe, Moshe cugeta la planurile lor de a-i izgoni pe britanici.

„Întâi britanicii, își zicea, după aia arabii.“

Așa și era. Sioniștii reușiră să scape de britanici și de majoritatea arabilor. El și Jolanta văzură nașterea Israelului. De fapt, Moshe însuși a dat o mână de ajutor, statul evreu născându-se din cenușa Europei. Totuși, ei nu au putut să conceapă un copil doar al lor.

Moshe a plecat din Ein Hod împreună cu camarazii lui, dar imaginea femeii arabe și a copiilor ei i-a rămas în minte. Jolanta suferise atât de mult. Cum de putea Dumnezeu să-i refuze darul firesc al maternității și în același timp să dea atâția copii sănătoși arabilor, care erau și așa atât de numeroși? Nedreptatea i-a întărit hotărârea să ia – chiar și cu forța, dacă ar fi fost necesar – ceea ce era îi trebuia.

A doua zi, după bombardament, a zărit-o pe arăboaică în mulțimea de săteni care fugeau. Ținea bebelușul strâns la piept și brățara de la gleznă, la fel de frumoasă ca ea, zornăia sfidător.

Moshe și-a croit drum prin mulțime și a ajuns în spatele ei. Până să întindă mâna spre ea, zbuciumul mulțimii i-a smuls copilașul din brațe, într-o clipă fatidică. Moshe s-a repezit și a apucat copilul, l-a îndesat în raniță și a mers mai departe, fără să se uite înapoi. A auzit-o pe femeie țipând *„Ibni! Ibni!“* și a crezut că îl văzuse când a luat copilul.

Dar ea nu-l văzuse. Mulțimea înainta, au răsunat mai multe împușcături și femeia a fost împinsă de valul de oameni.

Bebelușul țipa. Prin pânza sacului, Moshe îl simțea cum dă din picioruțe, dar merse mai departe, spre jeep, ferindu-se, să nu fie văzut de ceilalți soldați. Arabii plecaseră deja din centrul satului. Îi venise ideea să-l liniștească pe copil dându-i din alcoolul pe care soldații îl puseseră deoparte ca să serbeze iminenta victorie asupra satului Ein Hod în seara aceea. În timp ce picura gin în gura copilului, Moshe a observat cicatricea de pe fața lui. Încă mai era roșie și ochiul era umflat.

— Au plecat arabii! a strigat un soldat.

Locuitorii satului Ein Hod fuseseră izgoniți. Venise vremea să prăznuiască și Moshe avea acum ocazia să ducă copilul de acolo.

— Am uitat băutura. Mă întorc repede! a strigat Moshe.

A băgat copilul toropit de alcool în sac, l-a pus pe bancheta din spate a unui jeep militar și a pornit spre kibbutzul unde Jolanta mai mult ca sigur că dormea. Moshe era de părere că doarme prea mult. Și că mănâncă prea puțin. Iar de zâmbit, abia dacă mai zâmbea când și când.

„O să-și revină dacă o să aibă de îngrijit un copilaș.“

Copilașul era Ismael, fiul Daliei și al lui Hasan, *fellaheen* dintr-un sat palestinian numit Ein Hod. Moshe nu le știa numele, nici nu avea să le afle vreodată, nici el, nici Jolanta. Fața femeii, felul în care țipase „*Ibni! Ibni!*“ aveau să-l obsedeze pe Moshe ani de zile și mârșăvia pe care o făcuse nu i-a dat pace până la sfârșitul vieții. Dar deocamdată dragostea fusese cea care îl împinsese să fure un copil. Un decret omnipotent îl însărcinase să-i izgonească pe oameni din casele lor. „O țară fără popor pentru un popor fără țară.“ Repetase de atâtea ori vorbele astea, că ar fi ajuns să le creadă, dacă n-ar fi fost femeia aceea, arăboaica.

Dacă n-ar fi fost Dalia.

Fața Jolantei a înflorit ca un boboc primăvara. Instinctul matern i-a alungat depresia, strigoii, nefericirea. Ținea în brațe copilul mult dorit, pe jumătate îmbătat, murdar și mutilat. Îl înconjură cu cele mai aprige doruri, fără să-i pese că era arab. În ziua aceea află primul lucru din ceea ce avea să învețe despre arabi: că își circumcid băieții.

Jolanta se îndrăgosti.

— Ce frumos e, Moshe, i-a mărturisit tremurând de bucurie.

— El… copilul… părinții lui…

Moshe nu știa nici el ce avea să spună, așa că i-a fost recunoscător Jolantei când l-a întrerupt:

— Taci. Nu vreau să știu nimic. Spune-mi doar atât, Moshe: e fiul nostru?

— Da, iubire. Are nevoie de o mamă.

— Atunci îi vom spune David, în amintirea tatălui meu, a hotărât Jolanta și Moshe, fericit, s-a întors la Ein Hod cu băutura.

Se simțea împlinit. „Întâi britanicii, după aia arabii.“

Iar acum Jolanta avea un copil.

În timp ce oameni din Ein Hod erau izgoniți din casele și de pe pământurile lor, Moshe și tovarășii lui păzeau și jefuiau satul rămas pustiu. În timp ce Dalia zăcea doborâtă de durere și aiura cuprinsă de febră fiindcă îl pierduse pe Ismael, Jolanta îl legăna pe David ca să-l adoarmă. În timp ce Hasan se străduia să-și țină familia în viață, Moshe, beat, cânta și chefuia împreună cu ceilalți soldați. Și în timp ce Yehya și restul sătenilor se îndepărtau deznădăjduiți de pământul lor, uzurpatorii cântau *Hatikva* și strigau „Trăiască Israelul!“.

Șase

Întoarcerea lui Yehya

1948-1953

În vreme ce o minoritate străină clădea un nou stat în 1948, gonindu-i pe palestinieni, jefuindu-le căminele și pământurile, cele cinci mari puteri – Uniunea Sovietică, Franța, Marea Britanie, China și Statele Unite – au numit un mediator ONU ca să găsească o soluție pentru conflictul creat.

— E suedez, le-a spus Yehya grupului de bărbați care se adunau în fiecare dimineață lângă cortul lui ca să afle ultimele noutăți.

— Cine e suedez? a întrebat unul care era în trecere.

— Taci! Hasan ne citește ziarul, l-a repezit cineva.

Yehya a dat din cap către Hasan.

— Zi mai departe, fiule.

Hasan citi:

„Îndeplinindu-și însărcinarea, mediatorul suedez numit de ONU, contele Folke Bernadotte, a afirmat: «Ar însemna să încălcăm principiile elementare ale justiției dacă le-am priva pe aceste victime nevinovate ale conflictului de dreptul de a se întoarce la casele lor, în timp ce imigranții evrei sosesc în Palestina și, într-adevăr, reprezintă o amenințare: înlocuirea permanentă a refugiaților arabi care au rădăcini seculare pe acest teritoriu»“.

A urmat o pauză, timp în care fiecare dintre cei de față a nutrit speranța unei întoarceri, apoi cineva a zis:

— Era și timpul să ridice cineva glasul împotriva unei asemenea mârșăvii.

— Trag nădejde că evreii nu mi-au stricat de tot casa.

— Mie nu-mi pasă. Casa pot s-o repar, vreau doar să mă pot întoarce.

— Mă duc să le povestesc alor mei. *Um* Khaleel o să fie așa de fericită. Și-a făcut atâta sânge rău pentru lămâii și migdalii ei…

Dar chiar când oamenii începuseră să se împrăștie, i-a oprit vocea unui copil de cinci ani:

— *Jiddo* – a întrebat micul Yousef privindu-l pe Yehya – acum putem pleca acasă?

Cu toții își închipuiseră că da, însă când s-au văzut confruntați cu întrebarea n-au mai fost siguri de răspuns. Așa că i-au privit pe Yehya și *Haj* Salem, care era așezat alături. Yehya s-a uitat la Hasan, apoi s-a întors spre nepotul lui și i-a spus:

— Adevărul e, Yousef, că nu știm încă. Suntem nevoiți să așteptăm, *ya habibi* – dragul meu.

*

* *

Dimineața se adunau să afle veștile. Era ritualul zilnic din tabăra de refugiați. Femeile aveau adunările lor, la fel și copiii. Dar pentru bărbați, acesta era cel mai important eveniment al zilei. Era momentul și locul unde reînvia speranța întoarcerii acasă. Chiar și când nu mai era nici o nădejde. Chiar și când bătrânii au început să se stingă unul câte unul. Chiar și când începuseră să-și piardă speranța, au continuat să se adune la ritualul Dreptului la Întoarcere.

La puține zile după ce auziseră despre mediatorul suedez au primit o altă veste.

Hasan citi:

„Mediatorul ONU de origine suedeză, contele Folke Bernadotte, a fost asasinat de teroriștii evrei.“

Israelul nu le dădea voie să se întoarcă, așa că familia aștepta, captivă în acel an interminabil, care le sucise soarta cum nu-și închipuiseră niciodată că se va întâmpla și care nu se mai sfârșea, ci, dimpotrivă, devenea tot mai lung, odată cu știrile fiecărei dimineți.

Yehya îmbătrânise îngrozitor în acele luni de confuzie care se preschimbară în ani întregi până când, într-o zi din 1953, își dădu seama că jalnicul lui cort din Jenin se transformase în locuință din lut. N-a putut suporta permanența simbolică a acelui sălaș. Mai degrabă ar fi stat în adăpostul de pânză în care intra ploaia și care era plin de noroi pe jos, dar care pentru el însemna că exilul e temporar.

În anii de așteptare în orașul de corturi Yehya se trezea la *adan* și se învârtea fără rost toată ziua, cântând la *ney* între mesele raționalizate și cele cinci rugăciuni zilnice. Găsea oarecare alinare în dragostea cu care îl înconjura familia și în partidele de table jucate cu *Haj* Salem și Jack O’Malley, șeful operațiunilor ONU în Jenin. Cei trei erau nedespărțiți de pe la mijlocul după-amiezii până la opt seara sau chiar mai târziu, în funcție de cum mergea jocul și de cât de bine fuseseră pregătite narghilelele.

În peste șaizeci de ani de viață, Yehya se obișnuise să lucreze zilnic, ca orice țăran care trăiește din roadele pământului. Acum, captiv și jefuit de toată averea, se simțea fără rost, își pierduse buna dispoziție și ținuta falnică. Lungul șir de promisiuni încălcate și de rezoluții ONU, care nu valorau nici măcar cât hârtia pe care consemnau cererile de

întoarcere, îi subminau moralul și îl făcuseră taciturn; se plimba prin tabără târșâindu-și picioarele, arătând într-adevăr ca un om înfrânt de așteptare. Înfrânt de tremurul tăcut al mâinilor lui care cereau să fie puse la treabă.

Dar însuși lutul din care era făcut noul lui adăpost, felul în care se întărea l-au scos din starea de resemnare. Într-o bună dimineață, pe la începutul lui noiembrie 1953, s-a dus la Dalia și i-a întins niște haine.

— *Ya binti*, i-a zis, poți să le înălbești?

Dalia a luat hainele și le-a cufundat în apă cu săpun. Aplecându-se spre copaie ca să se apuce de spălat, a ridicat capul și, printre șuvițele de păr care îi scăpaseră de sub basma, s-a uitat la socrul ei care se îndepărta.

„S-a mai înviorat, slăvit fie Allah.“

Îmbrăcat în lenjeria de corp, pantaloni lungi, albi și cămașa de corp la fel de albă, Yehya se așeză pe un bolovan lângă locuința lui de lut, cu fața în direcția din care bătea vântul. Trase aer în piept, pregătindu-se pentru ce avea de gând să facă, închise ochii și suflă în fluier, cânta o melodie nouă. Nu era muzica tristă a așteptării. Nici un cântec știut de la strămoși. Era o chemare către Allah. Către țara dinlăuntrul lui. Melodia atrase atenția trecătorilor, îi înduioșă și, fără să știe nici ei din ce pricină, îi făcu să plece capetele. Yehya a cântat la *ney* toată dimineața, cu ochii închiși și sprâncenele ridicate. Când a terminat, a intrat în cort și s-a întors cu instrumentele de bărbierit – un brici, o curea de piele și un ciob de oglindă. Stătea drept în picioare, cu tălpile pline de bătături bine înfipte în pământ, răsuflând adânc.

„Măslinele sunt coapte.“

S-a bărbierit. Și-a răsucit mustața cu vârfurile întoarse în sus și le-a fixat cu zeamă de gumă arabică.

„Strugurii și smochinele trebuie că au căzut deja și acum putrezesc pe jos, neculese.“

Una câte una, a îmbrăcat plin de demnitate hainele din alte vremuri: și-a pus cel mai bun *dishdashe*, o jachetă care era prea mare pentru trupul lui de acum, și un *kaffiyeh* roșu cu alb, prins pe cap cu un *egal* negru, răsucit.

„Ploile de octombrie au muiat pământul, fără îndoială.“

Apoi a ieșit din cort, un bărbat mândru de el.

Înțelegând ce avea de gând Yehya, *Haj* Salem l-a rugat să fie cu băgare de seamă.

— *Ya*, *Abu* Hasan, știu ce faci, i-a spus. E noiembrie, simțim cu toții ce simți tu. Numai că e prea primejdios. Nu fi nechibzuit, prietene. *Wahhid Allah!*

— *La ellah ella Allah*.

Yehya a răspuns îndemnului proclamând că Allah e unul singur, însă n-a vrut să mai audă altceva. Jack O’Malley era destul de înțelept cât să știe că Yehya nu putea fi oprit. A pus mâna albă, grăsulie, pe umărul lui Yehya și i-a vorbit cu accentul lui irlandez:

— Ai grijă, frate. Scaunul tău și *hooka* te vor aștepta la cafeneaua lui Beit Jawad, așa că să nu întârzii prea mult.

Când Hasan a încercat să-l oprească – „*Yaba*, te rog. Au să te ucidă.“ –, Yehya i-a aruncat fiului său o privire autoritară, privirea unui patriarh arab care nu admite să fie contrazis. Apoi s-a întors și a plecat mergând ca pe vremuri, hotărât și țanțoș – chiar dacă se sprijinea în baston –, pe drumul șerpuit care ducea la marginea taberei și dincolo de ea, peste limita impusă de acel etern 1948, peste frontieră, și a intrat în

teritoriul care devenise Israel, în locurile pe care le știa mai bine decât liniile din propria palmă, până când, în cele din urmă, a ajuns la destinație.

Șaisprezece zile mai târziu, Yehya s-a întors, zdrențuit și murdar, cu barba încâlcită, dar radiind de mulțumire. *Kaffiyeh*-ul pe care îl avea pe cap la plecare atârna acum înnodat, ca o legăturică aruncată peste umăr, iar Yehya mergea parcă aplecat sub greutatea lui, deși încântat de el însuși. Yehya ajunsese până în Ein Hod fără ca soldații să prindă de știre.

— Am pământul ăla în sânge, s-a lăudat la sosire. Știu fiecare copac și fiecare pasăre. Soldații nu se pot pune cu mine.

Rătăcise zile în șir pe câmpuri, salutându-și roșcovii și smochinii cu bucuria unuia care își revede familia. Dormise fericit la umbra lor, căci toată viața așa își făcuse siesta de după-amiază. Vechea fântână unde soldatul îi împușcase pe Darweesh și pe Fatooma încă mai exista și Yehya improvizase o găleată legată cu vrejuri de viță cu parfum de caprifoi ca să scoată apă. Se dusese la mormântul soției lui, unde trandafirii roșii vârstați cu alb înfloriseră în ciuda dezastrului din jur. Citise *Fatiha* pentru sufletul Basimei și – se jura el – stătuse de vorbă cu duhul ei, care i se arătase.

După aproape treizeci de ani, Yousef, care purta mustața răsucită, la fel ca bunicul lui, își aducea aminte că Yehya era mânjit de lut galben pe dinți când se întorsese după șaisprezece zile din paradisul unde nostalgiile lui prinseseră viață. Yehya ținuse morțiș ca plecarea lui din tabără să aibă o anumită solemnitate, se îmbrăcase cu hainele lui cele mai

bune, dar când se întorsese arăta ca un cerșetor voios; aducea cu el cât de multe fructe și măsline putuse căra – în *kaffiyeh*, în buzunare și în pumni. Cu toate că arăta mai degrabă ca un vagabond, căpătase un fel de aură și ceilalți l-au ridicat în slăvi, așa cum se cuvenea singurului dintre ei care se dovedise mai isteț decât niște soldați nemiloși și izbutise acolo unde cinci mari state dăduseră greș. Se întorsese. Și oricât de scurtă și nesigură fusese întoarcerea lui, era de acum un fapt care nu putea fi negat.

Temeritatea lui Yehya îi scoase din amorțeală pe refugiații care obosiseră să tot audă promisiunile ONU și căzuseră în letargie după umilința din 1948, anul acela care nu se mai sfârșea. Pentru Yousef, care încă nu împlinise zece ani, isprava lui *jiddo* a rămas în amintirile lui despre acea teribilă evacuare ca o sămânță din care a rodit firea lui nesupusă. În zile mai fericite ale vieții, la vreo treizeci de ani după ce Yehya făcuse acea călătorie îndrăzneață, Yousef avea să-i povestească surorii lui, Amal, despre bunicul lor, pe care ea nu-l cunoscuse.

— Dacă l-ai fi văzut, zicea Yousef, era așa de fericit. S-a oprit în mijlocul satului și a desfăcut o boccea plină cu smochine, lămâi, struguri, roșcove și măsline, mândru de parcă adusese un milion de dinari de aur. Zâmbea cu gura până la urechi. Bunicul nostru a fost un om mare.

— Ca *baba*, adăuga Amal.

— Da. La fel ca tatăl nostru.

Patriarhii și matroanele din tabără au stat de veghe ca la o sărbătoare în noaptea când Yehya a venit după Întoarcere. Au împărțit cele aduse și le-au savurat de parcă luau parte la o

masă sacră, învârtind măslinele în gură înainte să le înghită ca pe niște bucate sfinte. Aceste fructe la care trudiseră patruzeci de generații le-au alunecat pe gât precum un elixir al Palestinei, ca nectarul veacurilor ei de existență.

— Gustă pământul meu, Jack! Gustă-l! Grămăjoara asta e anume pentru tine și *haj!* îl îndemna Yehya exuberant, parcă și mai generos după ce se întorsese.

Sătenii mâncară, râseră, plânseră și cântară baladele triste și vesele din vechime, comparându-și amintirile cu ce le povestise Yehya despre cum stăteau acum lucrurile în sat. Casele din partea de răsărit și de apus din Ein Hod erau încă în picioare, doar că nu locuia nimeni în ele; în cămări se mai găseau încă borcanele de murături și gemuri lăsate acolo de săteni când plecaseră, cu cinci ani în urmă. Yehya mâncase din ele. „Mai bine să le mănânc eu decât să le las evreilor.“ Da, da. Mai văzuse și haine prin case. Și câteva jucării, ici și colo. Când le-a spus că moscheea satului, aflată chiar în centru, fusese transformată în bordel, femeile au rostit blesteme în șoaptă și bărbații au clătinat din cap, scârbiți. A, da, și *Haje* Magida, odihnească-se în pace, despre care cu toții știau că nu suporta furnicile, ei bine, casa ei fusese pur și simplu invadată de nesuferitele creaturi. „Dacă ar vedea…“ Și au izbucnit cu toții în râs.

„Odihnească-se în pace.“ Da, odihnească-se în pace. Nimeni nu mai folosea presa de ulei decât ca să atârne tablouri de ea. Devenise galerie de artă. Și stejarul uriaș, crescut nu se știe cum pe la sfârșitul secolului trecut, era și el acolo. „Sigur că tot acolo e.“ Și măslinii rămăseseră în picioare, doar că aveau nevoie să fie îngrijiți de oameni pricepuți.

— Oamenii ăia nu se pricep deloc la măsline. Sunt niște venetici, nu-i leagă nimic de pământ. Dacă ar înțelege pământul, atunci pământul i-ar face să iubească măslinii, a zis Yehya privindu-și palmele care, doar cu câteva ceasuri înainte, mângâiaseră acei copaci măreți, atât de dragi lor.

Mâinile lui aspre, pătate de vârstă, mâini de țăran, erau impregnate cu adevărurile lăuntrice ale acelor dealuri. Adevărul că o ramură de măslin înflorește doar o dată și dacă nu e curățată va da muguri care ajung mlădițe subțiri până la venirea iernii. Adevărul că cel mai mare dușman biologic al măslinilor e o musculiță cu aripi transparente și că e bine să pești oile pe sub măslini fiindcă îmbogățesc solul cu azotul necesar. Mâinile lui Yehya știau aceste lucruri după o viață întreagă închinată copacilor și pământului.

— Blestemul să se abată asupra lor, a strigat o femeie din mulțime. Nu era nevoie să ne dea afară din casele noastre. I-am lăsat pe atâția să se așeze pe pământurile noastre. Și le-am dat măsline din recolta noastră.

Au oftat cu toții, femeile au ocărât cu glas scăzut, bărbații au clătinat scârbiți din cap și au mâncat mai departe smochine, desfătându-se cu fiecare îmbucătură. Apoi Yehya a scos fluierul și s-a pus să cânte despre trecerea timpului, femeile se legănau și fredonau balade triste până când cineva a strigat:

— Gata cu astea! Cântă-ne *Dal'Ouna*!

Yehya s-a supus și ritmul vioi i-a făcut uite de artroze și să se ridice în picioare ca să danseze cam stângaci un *dabke* în jurul focului. Cineva a improvizat o *tabla*, însoțind fluierul cu bătăi de tobă.

Yousef, singurul copil care fusese lăsat să stea cu ei până la ora aceea și care se lupta să rămână treaz, s-a însuflețit văzându-i pe cei mari cum petreceau. Câțiva zeci de ani mai târziu, în Beirut, stând de vorbă cu sora lui, Amal, Yousef avea să-și aducă aminte de zâmbetele știrbe, de râsetele care zguduiau trupurile bătrâne și obosite, de chicotele care păreau mai degrabă ale unor copii puși pe șotii decât ale unor bunici și de fuioarele de fum cu miros de mere și miere care se ridicau din *hooka* și din pipa lui Hasan.

Din toate părțile răsunau chiote de petrecere. Oamenii se îmbătaseră cu fructele unor copaci care rămăseseră în picioare și pătrunseseră până la ei prin zidul de ceață al exilului. Lor li se alăturară și alții și veselia se răspândi în noapte. Câteva femei veniră îmbrăcate în hainele lor cele mai frumoase și copiii, încântați că vor putea sta treji până spre dimineață, se adunară în jurul lui Yousef și sărbătoriră în felul lor la lumina palidă a focului.

În zilele care urmară, deprimarea așteptării și umilințele traiului în exil au risipit bucuria spontană a acelei seri. Pentru Yehya însă dezamăgirea a fost de nesuportat, așa că abia trecuseră două săptămâni când i-a cerut din nou Daliei să-i spele hainele albe până devin imaculate.

Yehya s-a bărbierit. S-a îmbrăcat, urmând același ritual tăcut de cu câteva săptămâni în urmă. Numai că de data asta a împlinit riturile Întoarcerii interzise cu gesturile cumpănite ale unuia care știe ce face. Yousef stătea lângă el, la soare, și urmărea cu privirea mișcările încete ale briciului de-a lungul fălcii bunicului, orbit de razele strălucitoare ale soarelui ce dansau pe lamă. A băgat de seamă spuma de un alb murdar din lighenaș, petele de pe mâinile lui Yehya și murdăria de sub

unghii. A ținut minte precizia cu care Yehya și-a tuns mustața căruntă și i-a răsucit vârfurile până au fost perfect curbate și simetrice. Arăta ca un adevărat patriarh.

Nu s-a știut exact când a murit Yehya. Până să ajungă Semiluna Roșie să-i recupereze trupul de la autoritățile israeliene, Dalia pierduse din nou o sarcină. Toți cei din tabără erau de acord că, în momentul când trecuse de granițele acelui etern 1948, Yehya știuse că nu se va mai întoarce. *Haj* Salem era sigur că Yehya se dusese să moară acolo unde se cuvenea, iar când vorbeau de dispariția lui spuneau că a răposat de inimă rea.

Cauza efectivă a morții a fost un glonț. În Ein Hod se stabileau artiști evrei din Franța și locul își dobândise renumele de paradis aflat departe de ochii lumii. Yehya fusese zărit de unul dintre coloniștii evrei, așa că, atunci când s-a întors, soldații îl așteptau și l-au împușcat pentru violarea proprietății.

Când au spălat trupul lui Yehya înainte să-l înmormânteze, rudele i-au găsit trei măsline în pumn și câteva smochine în buzunare. Mort, Yehya avea un zâmbet pe față, dovadă pentru toți că plecase fericit spre raiul martirilor. Prin urmare, cu ochii în lacrimi, oamenii din tabăra ghetou jeliră moartea lui Yehya, dar în același timp sărbătoriră viața pe care o dusese și ultima lui faptă de vitejie și dragostea lui pentru pământ. Jack O'Malley a dat liber subordonaților lui și cu toții s-au alăturat alaiului funerar.

Hasan mergea tăcut în mijlocul sătenilor îndoliați, dar nu triști, purtând trupul tatălui său învelit în lințoliu, iar Darweesh îi era alături, în scaunul cu rotile. În timpul

înmormântării nimeni n-a băgat de seamă cât de adâncă era durerea lui Yousef și nimeni n-a putut dormi în noaptea aceea. Moartea lui Yehya a dat la iveală un adevăr care s-a răspândit în noapte și a cutremurat-o. Cum se făcea că un om nu putea să calce pe pământul lui, să meargă la mormântul soției, să mănânce din fructele trudei a patruzeci de generații de strămoși fără să fie ucis? Până atunci această întrebare cumplită nu le venise în minte refugiaților care nu mai știau ce să înțeleagă din lâncezeala unei așteptări nesfârșite, sătui de abstractele rezoluții internaționale, obosiți să mai reziste, să se lupte. Dar acel adevăr fundamental al condiției lor li se revelă pe când coborau trupul lui Yehya în pământ și de aceea întunericul nu le aduse somnul.

În dimineața care a urmat acelei nopți tulburi refugiații au înțeles că, încet-încet, erau șterși de pe fața pământului, din istorie și din viitor. Bărbații și femeile au ținut sfat separat și au ajuns la concluzia că au nevoie de cineva care să îi conducă. În aproape toate împrejurările se duceau la Hasan fiindcă era cel mai școlit dintre ei, așa că i-au încredințat sarcina să scrie scrisorile și să negocieze cu oficialii ONU ca să obțină ceea ce le era strict necesar.

Până și palestinienii din localitățile încă necucerite din Cisiordania îi priveau de sus, numindu-i „refugiați“.

— Dacă trebuie să fim refugiați, măcar să nu trăim ca niște câini, hotărâră cu toții.

De fapt, moartea lui Yehya i-a învățat să se țină drepți. Un val de mândrie i-a cuprins pe locuitorii din Jenin, care au organizat o campanie pentru instituționalizarea educației, în special a școlilor pentru fete. Înainte să treacă anul,

comunitatea de refugiați a ridicat încă o moschee și trei școli. Hasan a jucat un rol central, chiar dacă a făcut-o cu discreție, văzându-și de viața de zi cu zi, dar continuând să scrie o mulțime de scrisori și documente. Se trezea înainte de răsărit, își făcea prima rugăciune și citea; mâna care nu ținea cartea apuca când cana de cafea, când pipa cu tutun parfumat cu mere și miere. Până să se trezească familia era deja plecat la lucru, iar de acolo se ducea pe dealuri cu cărțile lui și se întorcea acasă când ai lui dormeau. Îi era rușine cu suma derizorie de bani pe care o aducea familiei. Îi era rușine că în fiecare zi se întorcea fără Ismael. Erau zile când punea cărțile deoparte și repara mașini. Prinsese gustul de la Ari Perlstein și acest hobby s-a transformat cu timpul într-o afacere: a deschis un garaj de pe urma căruia a câștigat destui bani cât să-l trimită pe Yousef la colegiu.

Dispariția neașteptată a bunicului i-a frânt inima lui Yousef. Privea de departe partidele de table jucate pe tăcute de *Haj* Salem și Jack O'Malley, cu scaunul gol al lui *jiddo* între ei.

— Mama…, zise Yousef străduindu-se să-și țină plânsul pentru că Dalia îi tot spunea să fie tare.

Era așezat la picioarele ei și se juca cu brățara ei de gleznă, singura care îi mai rămăsese. „Mama zornăie când merge."

— … îl vreau pe *jiddo* înapoi.

Nu știuse ce avea să spună până când vorbele nu i-au ieșit pe gură. Dalia și-a pus palma pe capul fiului ei. Nu-i venea să creadă văzând cât crescuse. Yousef număra bănuții atârnați de brățară, încântat de cum îi alunecau printre degete. „Unu, doi, trei, patru… optsprezece bănuți de aur." Dalia știa că îl neglijase pe Yousef de când dispăruse Ismael. „Fac tot ce pot,

mă străduiesc, Doamne, chiar mă străduiesc. Ismael ar fi avut cinci ani acum. Oare cum ar fi arătat?“

Dalia îl mângâie pe Yousef și îi dădu părul de pe frunte. Băiatul nu știa dacă va primi un răspuns. Ori dacă își dezamăgise mama cu dorința lui nesăbuită ca cineva să se întoarcă din morți.

„Am să învăț să cânt la *ney*“, și-a spus Yousef și a plecat fără să mai scoată un cuvânt.

Șapte

Nașterea lui Amal

1955

La patru ani după ce ONU a oferit banii cu care Hasan a construit o cutie din chirpici în care să stea familia lui, în Jenin a fost deschisă o școală pentru băieți. Jack O’Malley i-a oferit lui Hasan un post de profesor, însă acesta a refuzat.

— Sunt alții care au atestări oficiale de profesori. Nu e drept să iau eu postul înaintea lor, a insistat el și a ales să lucreze ca paznic.

Când a primit primul salariu, Hasan i-a adus Daliei câteva daruri pe care ea le-a primit cu bucuria de pe vremuri, renunțând la severitatea doliului. Și, nouă luni mai târziu, cel de-al treilea copil al lor, Amal, a venit pe lume în arșița lui iulie 1955.

Până s-o nască pe Amal, Dalia purtase doliu după pierderea lui Ismael, umblând îmbrăcată în negru din cap până în picioare, acoperită până la încheieturi și glezne. Dar după ce s-au mutat din cortul veșnic umed, când bărbatul ei și-a găsit o nouă slujbă, când au construit o baie și o bucătărie ca să scape de găleți și lighene, așteptarea revenirii la normal a început să i se pară tolerabilă, chiar dacă nu era ceea ce spera ea. A renunțat la basmaua neagră, tocită de atâta purtare, pentru una de un alb strălucitor, din mătase naturală. Cei care o cunoșteau spuneau că nașterea fetiței rechemase la viață, chiar dacă pentru scurtă vreme, țigăncușa zvăpăiată care fusese ea odată. Cu toate că vioiciunea ei fusese demult înăbușită, Dalia se vedea reîntrupată în micuța Amal, ca și cum pofta ei de viață luase chipul fiicei sale.

În scurtă vreme, când fetița a început să crească, Dalia și-a recunoscut în ea propria nerăbdare și curiozitate, oglindite în ochii negri, neastâmpărați, atât de adânci, încât păreau de nepătruns. Fetița semăna cu o mică vrăjitoare, ziceai că s-a născut din farmecele alchimiștilor și din poezia beduinilor. Se purta ca și cum lumea întreagă era a ei. Dalia chiar o văzuse o dată pe neastâmpărata ei fetiță împingând un alt copil pe o cărare umbrită și țipând:

— Soarele e al tatei, pleacă de aici!

Curând fetița a fost nevoită să-și născocească prieteni imaginari, singurii capabili să se împace cu firea ei nestăpânită – cel puțin până a dat peste alt suflet singuratic, pe nume Huda.

Huda avea o fire atât de pasivă și răbdătoare, că i-a stârnit compasiunea micuței Amal. Văzându-le împreună n-ai fi

crezut că se potrivesc. Cu toate astea ele se împrieteniseră și rareori le găseai una fără cealaltă.

Chiar și spre sfârșitul claselor primare Amal rămase încăpățânată și capricioasă față de toată lumea în afară de tatăl ei, pe care îl vedea însă foarte rar din cauză că lucra până târziu. Pentru ea, tatăl era un fel de zeu. Când vorbea cu el îl privea cu ochi plini de o adorație care lui îi mergea la suflet. Iar Hasan, când o lua în brațe, o strângea la piept cu o dragoste nemărginită. Se întâmpla deseori ca, înainte să capete întreaga atenție a tatălui, Amal s-o privească cu ochi drăcoși pe mama ei, căci Dalia îi era rivală când venea vorba de afecțiunea lui Hasan.

Dalia nu găsea în ea puterea să-și disciplineze fiica recurgând la pedepse fizice, așa cum făcuse cu Yousef. O lăsa pe Amal să facă tot ce o tăia capul și o urmărea deslușind în ea sensibilitatea ieșită din comun pe care Dalia o pierduse cu ani în urmă și care acum se întorcea înzecită în copila ei. Soarta îi jucase un renghi, căci Dalia era complet lipsită de apărare în fața energiei năvalnice a lui Amal.

A învățat deci să fie o mamă stoică, ascunzând dojenile și mângâierile materne sub masca tăcerii. Confruntată cu această detașare mută, fata își manifesta în voie toanele și obrăzniciile, amestecându-le cu accese de afecțiune când își săruta mama dându-i de înțeles că are nevoie de ea – dar de fapt voia doar să o provoace. Dalia dădea frâu liber instinctului matern când fetița dormea. Atunci o mângâia pe păr și o săruta de nenumărate ori – gesturi de la care se abținea când Amal era trează.

1. Cămășile Brune – organizație paramilitară nazistă, fondată de Adolf Hitler, care a folosit-o ca să acceadă la putere.

II

El Naksa
(dezastrul)

Opt

Cât oceanul și toți peștii din el

1960-1963

În tinerețe mi-am petrecut multă vreme încercând să mi-o închipui pe mama drept Dalia, beduina care furase odată un cal, care cultiva trandafiri și ai cărei pași zornăiau. Mama pe care o știam eu era o femeie puternică, impunătoare și severă, care muncea cât era ziua de lungă: spăla, gătea, cocea și broda *thobe*. De mai multe ori pe săptămână era chemată să moșească la o naștere. Ca în tot ce făcea, și aici se achita de îndatorire cu eficiență calmă și stăpânire de sine.

Aveam opt ani când mama mi-a dat voie pentru prima oară s-o ajut la o naștere.

— E o treabă foarte importantă. Să fii cât se poate de serioasă, Amal, mi-a zis și s-a apucat să îndeplinească ritualul curățirii înainte să plece. *Wudu* și *salat*. Hai, împreună cu mine! mi-a poruncit.

Ne-am trecut una alteia săpunul de casă. Mă uitam la ea și îi imitam fiecare mișcare, până la cel mai mic amănunt. Mi-am dat cu apă pe față, mi-am clătit mâinile, coatele, picioarele. Am șoptit jurăminte de credință față de Allah. Mă mișcam de parcă eram imaginea ei în oglindă. Ne-am spălat și ne-am

rugat, după care mama mi-a împletit părul. Înainte să plecăm a trecut foarfeca pe care o folosea anume în această împrejurare prin *babboor*, flacăra care ardea zi și noapte, și a învelit-o într-o pânză, „în numele lui Allah cel milostiv și îndurător.“

Acasă la femeia care urma să nască, am fost, la fel ca mama, atentă și gravă. I-am întins prosoapele, am ținut foarfeca la îndemână și mi-am ținut firea (și mâncarea în stomac), pentru că mă prevenise vorbind răspicat:

— Să fii tare, să nu ți se facă rău. Orice-ai simți, să nu lași să se vadă.

Îmi amintesc bine ziua aceea. Pieptenul pe care mama mi-l trecea domol prin părul negru și lung, din creștetul capului până la vârfuri. Expresia ei aprobatoare când ghiceam că mai are nevoie de prosoape înainte să mi le ceară. Daliei îi plăcea să-i învețe și pe alții lucrurile știute de ea și să-i obișnuiască să fie puternici. Orice altceva, îmbrățișările și sărutările după care tânjeam, mi le dădea strângând din dinți și frecându-și palma dreaptă cu vârfurile degetelor. „Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“

În seara aceea ne-a lăsat pe mine și pe Huda, buna mea prietenă, să dormim pe acoperișul plat. După ce s-a lăsat noaptea, Huda și cu mine am privit-o pe mama care îl aștepta pe *baba* să se întoarcă de la garaj. Mergea de colo, colo cu mătura în mână, o asculta pe *Um* Kathloom cântând la radio și a măturat praful de pe prag până când n-a mai rămas pe jos decât lumina lunii.

Mama nu dansa niciodată la nunți, iar la prietene nu mergea decât rareori în vizită. O dată m-am trezit în tăria nopții și mi-am dat seama că mă mângâia cu blândețe pe păr.

Văzând că m-am trezit, m-a sărutat – o sărutare după care tânjeam atât și care mi-a rămas în minte – și mi-a spus:

— Culcă-te la loc, *ya binti*.

Primii mei ani în tabăra de refugiați din Jenin sunt marcați de asemenea descoperiri. De pildă, când aveam patru ani am văzut penisul lui Yousef. Se îmbrăca și n-a băgat de seamă că eram cu ochii pe el. Zile întregi m-am gândit la asta, cercetându-mă și spionând-o pe mama când se îmbăia, îngrijorată că fratelui meu i se întâmplase o grozăvie. Bineînțeles că s-a stârnit mare vâlvă când, fără să-mi pese că de față erau vecinii, i-am pus fratelui meu mâna între picioare și el m-a pocnit de-am văzut stele verzi. Toți cei care știau din ce cauză urlam isteric au fost de acord că Yousef avusese dreptate să se poarte așa. Toți, în afară de mama.

O vecină i-a zis:

— Dalia, o fată n-are voie să facă așa ceva, chiar dacă are patru ani. Mai bine dezvață-o de pe acum de năravurile astea diavolești.

„Dezvață-o. Bate-o. Învață-o minte.“ Alta a sfătuit-o:

— Așa poți fi sigură că n-o să mai facă niciodată.

Iar alta:

— E fratele ei mai mare și are tot dreptul s-o bată pe soră-sa dacă nu se poartă cum se cuvine.

Însă mama mi-a ținut partea și l-a certat pe Yousef:

— Să nu mai ridici niciodată mâna asupra surorii tale, Yousef! Niciodată!

Eu m-am umflat în pene, triumfătoare, și mă așteptam să fiu luată în brațe. Dar mama nici n-a vrut să audă.

— Nu mai plânge, Amal! mi-a poruncit.

Nu era mâniată ori răutăcioasă, nici măcar îndârjită. Ci doar eficientă, aspră.

Într-o dimineață din aprilie, luna florilor, am descoperit o latură a tatălui meu pe care n-o bănuiam. Muncea atât de mult și îl vedeam așa de rar, că, până în ziua aceea, îl adorasem doar de la depărtare. Aveam cinci ani. M-am trezit speriată înainte să se crape de ziuă simțind rufăria udă sub mine și m-am repezit afară ca să scap de rușine în singura cameră unde puteam fi singură. Când am ieșit din toaletă am văzut, spre groaza și rușinea mea, că *baba* mă aștepta în fața ușii. Mai mult decât de pedeapsă, îmi era frică să nu-l dezamăgesc.

Amintirea zilei aceleia e una dintre cele mai limpezi din copilăria mea. Fără să scoată un cuvânt, tata m-a ajutat să-mi pun altă pijama și m-a ridicat în brațele lui puternice. M-a dus câțiva pași mai încolo, cu fruntea îngropată în umărul lui, și s-a așezat cu mine pe genunchi pe terasă, un petic de pământ podit cu piatră și plăci de ceramică acoperit cu o boltă de viță-de-vie – încercarea încăpățânată a mamei să recreeze în Jenin frumusețea grădinii ei din Ein Hod. Încă nu se luminase, dar îmi amintesc peisajul întunecat și siluetele pomilor înfloriți. Piersicii, rodiii și măslinii erau în floare când, la lumina unei lumânări, tata mi-a citit pentru prima oară.

Multă vreme după aceea încă mai simțeam în nări miresmele dulci ale primăverii care îmbălsămau aerul. Tata ținea în colțul gurii pipa din lemn de măslin și mirosul de tutun parfumat cu mere și miere se adăuga atmosferei aparte a acelei dimineți.

— Ascultă cuvintele pe care ți le citesc, m-a îndemnat. Sunt vrăjite.

M-am străduit cât am putut să înțeleg proza clasică arabă, însă pentru mintea mea de copil era ca o limbă străină. Totuși cadența mă fermeca, iar vocea tatei era ca un cântec de leagăn. Am ațipit în brațele lui.

Mă simțeam bine pe genunchii tatei. Brațele lui mă înlănțuiau și mă țineau strâns, capul mi se odihnea în scobitura umărului său. Mi-a citit din nou.

> Opriți-vă, prieteni, să stăm și să jelim
> amintirea iubitei mele.
> Sălașul ei era aici, la marginea deșertului de nisip
> dintre Dakhool și Howmal.
>
> Urmele taberei în care a stat
> nu sunt cu totul șterse nici măcar acum.
> Căci de câte ori vântul de miazăzi suflă nisip peste ele,
> vântul de miazănoapte îl mătură.
>
> Curtea și acareturile
> vechiului cămin sunt pustii;
> Balega căprioarelor sălbatice zace acolo
> în strat gros, ca semințele de piper.
>
> În dimineața când ne-am despărțit
> îmi părea că stau în grădinile tribului nostru
> Printre tufișurile de salcâm
> unde păstăile de măr-amar pocneau
> umplându-mi ochii de lacrimi cu usturimea lor.[1]

Auzeam hârâitul din pieptul tatei, protestele plămânilor lui ori de câte ori inspira fumul de tutun parfumat.

— *Baba*, pe cine iubești mai tare, pe mine sau pe Yousef?

— *Habibti*, a început el, iar eu nu mi-am putut reține zâmbetul, cum făceam de câte ori îmi spunea așa, vă iubesc pe amândoi la fel.

— Cât de mult mă iubești pe mine?

— Te iubesc cât oceanul și toți peștii din el. Cât cerul și toate păsările lui. Cât pământul și toți copacii lui.

— Și cum rămâne cu Universul și toate planetele lui? De asta ai uitat.

— Ajung și acolo. Ai răbdare, a răspuns pufăind din pipă. Te iubesc mai mult decât Universul și toate planetele lui.

— Și pe Yousef îl iubești la fel de mult?

— Da. Cât oceanul… dar fără pești.

Mi-a tresăltat inima în piept gândindu-mă la toți peștii, închipuindu-mi că *baba* mă iubea un pic mai mult pe mine.

— Și cum rămâne cu cerul și pământul? Îl iubești pe Yousef la fel de mult, dar fără toate păsările și toți copacii?

— Da, dar să nu spui nimănui.

— N-am să spun, *baba*, mă jur, am zis, bucuroasă peste măsură cu gândul la păsări. Și cu Universul cum e?

— Nu te lăcomi, mi-a făcut tata cu ochiul. Trebuie să plec la muncă, *habibti*. Pe mâine!

„*Habibti*. Pe mâine!“

Îmi era greu să mă trezesc așa devreme și de multe ori adormeam la loc în brațele tatei. Însă până la urmă m-am obișnuit să mă trezesc înaintea soarelui, un obicei pe care l-am păstrat multă vreme. În zori, când *baba* citea pe pridvorul căsuței noastre din chirpici, vedeam amândoi cum se scurge soarele peste pământ și îmbibă totul de viață.

Multe nopți și-au coborât perdelele
în jurul meu când eram adânc mâhnit,
M-au acoperit asemenea unui val
de mare ca să mă pună la încercare întristându-mă.
Atunci i-am spus nopții

pe când trupul ei mătăhălos trecea pe deasupra mea,
Când pieptul ei, pântecul și fesele mă apăsau,
apoi au trecut mai departe.
Of, noapte lungă, zorii vor veni,
dar nu vor mai lumina fără iubirea mea.
Ești o minune, cu stelele atârnate
ca de funii de cânepă de o stâncă neclintită.
Alteori mi-am umplut burduful de piele
cum au cei din neamul meu și am pătruns în deșert,
Am bătut cu piciorul întinderea lui necuprinsă în timp ce lupul urla
ca un jucător de cărți împătimit a cărui familie moare de foame.[2]

Baba îmi spunea mereu:

— Pământul și orice alte lucruri îți pot fi luate, dar nimeni nu-ți va putea lua cunoștințele și diplomele pe care le dobândești.

Aveam șase ani și înțelesesem că notele bune obținute la școală erau calea de a câștiga bunăvoința tatei, după care tânjeam mai mult ca oricând. Am ajuns cel mai silitor elev din Jenin și învățam pe de rost poeziile pe care tata le îndrăgea atât. Chiar și când am crescut și nu mai putem sta pe genunchii lui, soarele ne găsea întotdeauna ghemuiți unul lângă altul, cu o carte în mână.

Viața mea de dinainte de război îmi revine acum în minte legănată de brațele tatei și parfumată de pipa lui din lemn de măslin. Aveam puține lucruri și încă și mai puține nevoi. N-am avut niciodată un loc de joacă, nici n-am înotat în ocean, dar copilăria mea a fost magică, fermecată de poezie și de lumina răsăritului. Nu m-am simțit niciodată mai în siguranță decât în brațele lui, cu capul sprijinit între curbura gâtului și umerii

lui puternici. N-am cunoscut niciodată blândețe mai mare decât cea a zorilor, mirosind a tutun aromat cu mere și miere și răsunând de vorbele fascinante ale lui Abu-Hayyan, Khalil Gibran, al-Maari, Rumi. Nu înțelegeam întotdeauna scrierile lor, însă versurile erau profunde, de-a dreptul hipnotice. Datorită lor am simțit patimile tatei, regretele lui, durerile și iubirile. Le-am moștenit pe toate. Marele dar pe care mi l-a făcut tata a fost ceva ce nu-mi putea lua nimeni. Zeci de ani mai târziu, când trăiam în Pennsylvania, înconjurată de zorii cenușii de februarie, versurile și ritmul poeziilor lui Gibran și amintirea vocii blânde de bariton a tatei erau singurele pe care nu le puteam da uitării și care îmi aduceau un dram de consolare.

Nouă

Iunie în groapa din bucătărie

1967

Apoi a venit iunie 1967. Luna fierbinte a lucrurilor frumoase și a vacanței școlare. Eu mă învârteam de colo, colo ca un copil fără grijă. Mai aveam o lună și făceam doisprezece ani.

Ca să nu ne-o ia înainte Lamya, prietena noastră care avea agilitatea unei maimuțe la făcut roata și la tumbe prin aer, Huda și cu mine ne-am hotărât să facem saltul perfect. Ne

antrenam pe iarbă în poienița de lângă livada de piersici, la vest de Jenin.

— Asta zici tu că e o roată?

— Ia să te văd și pe tine, Amal!

Am sărit și am aterizat pe spate.

— Jalnic! a râs Huda.

— Vai de mine! am gemut. Piciorul meu! Mi l-am rupt!

— Scoală-te… hai! Știu că te prefaci, mă îndemna Huda cu îngrijorare în glas. Amal! Amal! Of, Doamne!

Am izbucnit în râs și îngrijorarea Hudei s-a preschimbat în îmbufnare.

— Ce glumă proastă, Amal! a strigat. Oricum tu nu poți să faci roata, ce să mai zic de un salt prin aer.

Știa cum să-mi taie pofta de râs.

— Parcă tu poți!

— Așa e, dar eu nu vreau s-o întrec pe Lamya.

Așa era. Hudei îi plăcea pur și simplu să se joace, în schimb, pentru mine totul era o întrecere.

— Vrei să încercăm mai încolo? am întrebat-o.

— Da. Hai să ne urcăm în Băbătie.

Băbătia era un măslin bătrân de o mie cinci sute de ani, cu ramuri strâmbe, răsucite ca pletele lui Samson, care se înălța în mijlocul unei pășuni. Fructele atârnau de pe sutele de crenguțe noduroase crescute pe enormul trunchi diform și copacul devenise locul unde păstorii din împrejurimi veneau să se odihnească.

Baba mi-a spus odată că Băbătia nu era a nimănui.

— Bătrânica asta e aici cu multă vreme înaintea noastră și o să mai rămână mult timp după ce noi n-o să mai fim. Cum să fie a cuiva, *habibti*?

Mă topeam când tata îmi spunea *habibti*, iubita mea.

— Un copac nu poate fi proprietatea cuiva, a continuat tata. Poate să îți aparțină, tot așa cum tu îi aparții. Noi ne tragem din pământ, îl îndrăgim și îl lucrăm, iar el ne hrănește. Când murim, tot în pământ ne întoarcem. S-ar zice mai degrabă că noi aparținem pământului.

Am întrebat-o pe Huda ce credea ea că vrea să spună tata.

— Tatăl tău spune mereu lucruri ciudate. *Haj* Salem zice că citește prea mult. Ieri l-am auzit pe *Haj* Salem spunându-i fratelui tău să se ducă să-l scoată pe tatăl tău dintre cărți și să-l ducă la cafeneaua lui Beit Jawad ca să fumeze o *hooka* împreună cu el și *Ammo* Jack O'Malley.

Ammo Jack era un bărbat vânjos, cu râs tunător care părea că urcă din strunele de bas dezacordat ale inimii lui. Avea păr bogat, alb, pe care nu prea obișnuia să-l pieptene sau tundă. O lungă prietenie cu țigările Lucky Strike și ocazionalele *hooka* îi lăsaseră pete cafenii pe barbă. Ca funcționar ONU, sarcina lui era să administreze școlile și clinicile și doar rareori ajungea la birou; prefera să pufăie o *hooka* în tovărășia lui *Haj* Salem la cafeneaua lui Beit Jawad.

Ne-am urcat pe spinarea Băbătiei, ne-am legănat atârnate de brațele ei, ne-am aburcat pe gâtul ei și în cele din urmă ne-am așezat să ne odihnim pe burta ei, unde trunchiul se despărțea în trei ramuri groase.

— Ți-a mai rămas puțină ojă? m-a întrebat Huda, privindu-și unghiile de pe care culoarea se cojise.

Cu o săptămână înainte mama primise în dar o sticluță de ojă, dar ea era mai presus de aceste răsfățuri și mi-o dăduse mie. Ne adunaserăm vreo zece fete ca s-o împărțim; ne-am

vopsit una alteia unghiile, închipuindu-ne că arătăm ca actrițele egiptene pe care le vedeam în reviste.

— Mi-a mai rămas un pic, am răspuns.

Huda s-a înveselit.

— Hai să ne pictăm iar unghiile de la mâini și de la picioare, dar nu le mai dăm și celorlalte.

— Bine, dar mai întâi să vedem cine scuipă mai departe.

— Nu ne-am întrecut destul azi? s-a văitat Huda, dar s-a potolit repede.

Ne întreceam la scuipat și legănat. Asta făceam când am fost strigate.

— Ai să scuipi mai departe dacă tragi muci din nas, am spus și i-am arătat cum se face, scoțând și sunetele corespunzătoare. Dacă scuipi doar salivă, se împrăștie. De-aia pierzi mereu.

— Ce scârbos! a exclamat Huda.

— Amaaal! Huuudaaaa!

Baba ne chema acasă, în tabără, unde trăiam cu toții din ajutoarele internaționale primite.

— Te strigă tatăl tău, m-a informat Huda, după obiceiul ei enervant de a spune ceea ce era evident. De ce nu e la lucru azi?

— Habar n-am. Hai să mergem.

Am pornit în fugă, întâi chiar ne-am luat la întrecere, dar eu m-am oprit înainte să ajungem la primul rând de locuințe de beton din tabără.

Ceva se întâmplase. Pe străzi erau prea mulți oameni.

Huda și cu mine ne-am apucat instinctiv de mână și am mers încet spre locul de unde venea zgomotul. Pe străzi și ulicioare, grupuri de oameni speriați intonau rugăciuni. Femei

îmbrăcate în *thobe* palestiniene cu broderii alergau în toate părțile, cărând pe cap coșuri cu provizii. Domnea o atmosferă de incertitudine. Câțiva oameni plângeau. Alții își exprimau bucuria scoțând chiote prelungi, *zaghareet*. Israelul tocmai atacase Egiptul. La un radio dat la maximum crainicul anunța: „Armatele arabe se mobilizează pentru apărarea împotriva agresiunii sioniste“.

Baba a venit înspre noi cu brațele întinse și ne-a strâns lângă el.

— *Habibti*, s-a întâmplat ceva. Trebuie să mergeți imediat acasă, amândouă, ne-a spus pe un ton calm și serios. Haideți, fetelor, a zis și am plecat împreună.

Acasă la noi mai mulți bărbați îl așteptau pe tata, care se dusese să-i telefoneze lui Yousef, care lucra la Bethleem.

Mama a venit repede spre mine și Huda când ne-a văzut apropiindu-ne. Am fost uimită când m-a strâns în brațe murmurând „Mulțumescu-ți ție, Allah, că mi-ai adus copilul“. M-a și sărutat, ceea ce rar se întâmpla. Dacă ar fi fost după mine, nu m-aș mai fi desprins din îmbrățișarea ei. Le eram recunoscătoare israelienilor, căci lor le datoram această neașteptată manifestare de afecțiune din partea mamei.

— *Allahu akbar!* a strigat cineva. În curând o să mergem acasă în Palestina!

Încântată de îmbrățișarea mamei, am început să mă gândesc la viitor cu speranță. Prin fața ochilor mi s-au perindat locurile de acasă care mi se întipăriseră în minte – un copac, o tufă de trandafiri, fiecare cu povestea sa. Mi-a venit în minte Mediterana cu plajele ei de nisip, „mireasa Palestinei“, cum o numea tata și pe care n-o văzusem decât în vis. Viitorul se împletea frumos cu imagini din viața de

dinainte, cea pe care n-o cunoșteam decât din povești. Viața la care eram îndreptățită, de care fusesem lipsită, dar pe care aveam s-o recapăt în sfârșit: terasa din spatele casei lui *jiddo* Yehya și *Teta* Basima, cu strugurii zemoși atârnând de pe ramuri, grădina de trandafiri a mamei, caii arabi pe care îi creștea *Ammo* Darweesh, biblioteca tatei și ferma familiei noastre de pe urma căreia trăise jumătate din sat.

Am liniștit-o pe Huda, care părea speriată, spunându-i că, după ce ne întorceam, urma să avem fiecare camera ei și bani destui ca să ne luăm păpuși. În naivitatea mea am arătat spre grupul de bărbați, dezorganizați și nepregătiți.

— Uită-te la ei, i-am spus, impresionată de viitorii luptători care mergeau printre noi. Uită-te…

Baba ascundea de multă vreme puști într-o groapă săpată în bucătărie, sub chiuvetă. Acum se întorsese și stătea de vorbă cu oamenii. Am înțeles că venise vremea ca acele puști să fie folosite.

De ani de zile îl tot auzeam pe *baba* plângându-se că regele Hussein ibn Talal al Iordaniei îi dezarma pe palestinieni, lăsându-ne fără apărare în fața sioniștilor care adunau tot mai multe arme cu ajutorul Occidentului. Așa că, ori de câte ori punea mâna pe o armă, *baba* o ascundea în groapa din bucătărie. Acoperise groapa cu o foaie de tablă și ne interzisese nouă, copiilor, să ne atingem de ea. Nu îndrăzneam să trec peste cuvântul lui.

În ziua aceea l-am văzut pe *baba* deschizând ascunzătoarea și scoțând de acolo peste douăzeci de puști. A împărțit puștile luptătorilor pe care îi cunoscusem până atunci doar ca tați, frați, unchi și soți.

M-am tras ceva mai departe. De acolo îl priveam pe omul blând care știam că e tata și vedeam cum dinlăuntrul lui iese la iveală o pornire aprigă. Fața i s-a crispat și bunăvoința care sălășluia în privirea lui s-a stins. Le vorbea oamenilor cu o voce pe care n-o știam, despre care n-ai fi zis că e a unui intelectual, un solitar căruia îi plăcea să-și petreacă timpul printre cărți sau contemplând legătura omului cu pământul. Pe atunci nu aveam nici tăria, nici puterea să înțeleg acea schimbare fulgerătoare a tatălui meu și, de fapt, a celorlalți adulți care trecuseră cu toții printr-un război îngrozitor și o evacuare traumatizantă.

— Amal, a zis mama și m-a apucat de mână, să nu te îndepărtezi! Tu și Huda să stați unde pot să vă găsesc.

În depărtare s-a auzit un pocnet ca un tunet. Eu am tresărit, iar mama mi-a vorbit mai apăsat. M-a privit cu ochii ei negri, adânci, pe care îi moștenisem, și a repetat lecția pe care ținea s-o știu mai presus de toate:

— Să fii tare, așa cum te-am învățat, orice s-ar întâmpla.

Convingerea mea că în curând vor veni timpuri mai bune s-a preschimbat în teamă atunci când mama ne-a împins într-un colț pe mine și pe Huda, parcă eram niște păpuși.

— Stați aici, unde pot să vă văd! ne-a poruncit.

Nici unul dintre adulți nu voia să ne spună ce se petrece, așa că am încercat să punem cap la cap frânturile de discuție pe care la auzeam.

Pașii grăbiți, oftaturile prelungi, privirile vigilente și gesturile hotărâte ne-au făcut pe mine și pe Huda să ne înghesuim una în alta, lipite de perete; ne uitam în jur cu ochii mari, dar nu înțelegeam nimic. Cineva a anunțat că femeile și copiii trebuie să rămână pe loc în timp ce bărbații urmau să

ocupe poziții defensive. „Până când sosesc armatele arabe“, a spus cineva. Huda și cu mine ne-am luat de mâini. Frica ni se strecura în suflet, trupurile și mușchii ne tresăreau și se contractau fără voia noastră.

— Te iubesc, Amal! a strigat Huda.

— Și eu la fel. Ești cea mai bună prietenă a mea, Huda.

— Și tu ești cea mai bună prietenă a mea.

— N-o să pățim nimic. Tatăl meu are arme și o să ne apere.

— Să rămânem împreună.

— Orice s-ar întâmpla.

— Te juri?

— Jur pe Allah.

Ne-am strâns în brațe ca să pecetluim legământul.

Bărbații așteptau dușmanul, dar nu s-a arătat nici un soldat străin.

Timpul curgea ca un șuvoi, fără zi sau noapte. Nu vedeam fața dușmanilor, însă îi auzeam: avioane, multe avioane, zburau foarte jos și aruncau bombe. Mama ne-a împins grăbită în groapa de sub chiuvetă în care nu mai erau arme acum.

Groapa era adâncă, puteam sta în picioare, și destul de largă ca să ne ghemuim pe fundul ei. Am ridicat ochii și am văzut fața mamei de jos în sus. Ce puternică părea bărbia ei privită așa. În timp ce ne acoperea cu foaia de tablă am zărit pe masa din bucătărie un vas de lut pictat în culori vii, pe care îl făcusem la grădiniță de Ziua Mamei. Mi-am amintit cum se luminase mama la față când i-l dădusem și cum se întunecase când îi spusesem că aș fi vrut să am o mamă mai bună căreia

să i-l ofer. Aveam cinci ani și nu voisem decât să văd dacă o pot face să-și încleștеze dinții și să-și încordeze mușchii feței.

Foaia de tablă ne-a acoperit și vasul făcut de Ziua Mamei a rămas de partea cealaltă. În groapă era întuneric.

— Huda, am șoptit, ținând-o tot așa de strâns cum mă ținea ea pe mine.

— Da, mi-a răspuns tremurând.

— Îmi pare rău că țip mereu la tine.

Huda fusese singura mea prietenă adevărată. Celelalte fete se săturaseră să le provoc tot timpul la câte o întrecere, pe care mai și voiam s-o câștig. Le luam de sus și mă purtam urât cu ele. Acum eram convinsă că aveam să mor.

A trecut multă vreme până când mama a dat tabla la o parte și ne-a întins un bebeluș. Era verișoara mea în vârstă de trei luni, pe nume Aisha, fetița lui *Khalto* Sameeha.

— Țineți-o pe Aisha. Mă întorc repede, a zis mama cu voce răgușită.

Cu o lună înainte *Khalto* Sameeha îi făcuse găuri în urechi și Aisha mai avea încă cercelușii drăguți cu pietre albastre, aleși de tatăl ei ca s-o ferească de deochi. Nu știam atunci, dar *Khalto* Sameha, bărbatul ei și vărul meu Musa în vârstă de șase ani nu supraviețuiseră atacului. Singură, Aisha rămăsese în viață. Învelită într-o cuvertură croșetată de mama pentru ea când venise pe lume, Aisha căzuse pe drumul care ducea în Transiordania, nu departe de locul unde zăceau ai ei. O femeie care fugea din Jenin a recunoscut cuvertura și știa că mama rămăsese în tabără, fiindcă refuzase să fugă împreună cu ceilalți. Femeia a trimis-o pe Aisha înapoi la mama cu un tânăr soldat iordanian despărțit de batalionul lui care se retrăgea și

care fusese trimis de regatul hașemit ca să-i apere împotriva invaziei israeliene.

Huda, Aisha și cu mine am rămas în groapă într-o tăcere mormântală. Am avut impresia că trecuse o veșnicie. Apoi a apărut mama cu o pâine și lapte pentru copil. Era ciufulită și murdară și arunca priviri furișe peste umăr.

— Amal, Huda, vă simțiți bine? a întrebat și a întins mâna ca să ne atingă.

— Da, mamă, dar...

— Rămâneți aici, fetelor. Iordania, Siria și Irakul luptă alături de Egipt. Are să se termine repede. O să fie bine.

— Mama, trebuie să mergem la baie și copilul și-a murdărit scutecul, am spus eu cu voce rugătoare, dar ea plecase deja.

Fără să scoatem un cuvânt, Huda și cu mine am luat scutecul și l-am pus pe jos. Ne-am ușurat pe rând și am acoperit murdăria cu pământul pe care l-am râcâit de pe pereți gropii. Mama lăsase foaia de tablă puțin într-o parte ca să pătrundă aer și lumină, dar în loc de aer intra doar un nor de praf, iar lumina nu se vedea deloc. Deasupra noastră auzeam explozii și strigăte, însă nu îndrăzneam să dăm tabla la o parte și nici măcar să facem vreo mișcare.

S-au scurs zile întregi, cel puțin așa mi s-a părut. Bebelușul nu se oprea din plâns oricât am fi încercat să-l potolim. Până la urmă am început și noi să hohotim, îngrozite. Copilul a țipat până n-a mai avut putere să scoată vreun sunet. Dar alte țipete se auzeau de afară. Deasupra foii de tablă auzeam copii văitându-se fără să înțeleagă ce li se întâmplă. Femeile, la fel de neajutorate ca ei, țipau și se rugau cu glas tare, parcă încercând să atragă atenția lui Allah în haosul acela. Auzeam cum se dărâmau locuințele și cum explodau bombele. Auzeam

oameni rugându-se. Aveam în nări miros de carne arsă, de gunoi în putrefacție și de arbori pârjoliți amestecat cu duhoarea excrementelor noastre acoperite cu pământ.

— Huda, cred că asta e ziua Judecății de Apoi. E întocmai cum scrie în Coran.

— O, Doamne! Hai să spunem *Shehadeh* și să ne rugăm pentru iertare.

— *Ashhado an la ellaha ella Allah*, am recitat vorbele care aveau să ne ducă în Rai.

Plângeam. Cu fețele înnegrite de praf, cu burțile goale, îl rugam pe Allah să aibă milă de noi.

— Te rog, iartă-mă, Doamne, fiindcă am stropit cu noroi rochia cea nouă a Lamyei. Iartă-mă fiindcă…

Rugăciunile mele se amestecau cu ale Hudei.

— Te rog, Doamne, se ruga ea, iartă-l pe tata.

O explozie puternică a azvârlit cât colo foaia de tablă. S-a făcut dintr-odată lumină și am fost acoperite de praf și moloz. Urechile îmi țiuiau. Țipam și plângeam dar nu-mi auzeam glasul. Eram amândouă ghemuite deasupra bebelușului și ne acopeream capetele cu brațele. Am aruncat o privire spre Huda și am văzut-o cu gura căscată – țipa pe mutește, încremenită de groază. Părul îi era plin de praf și năclăit de sânge, fața înnegrită de murdărie. Pe tâmplă i se prelingea un firicel de sânge. Inima îmi bătea cu atâta putere, că îi auzeam bubuitul în urechi. Explozia mă asurzise și nu mai percepeam decât ritmul nebunesc al propriei mele inimi și gâlgâitul unei spaime îngrozitoare. Altminteri domnea o liniște grea, apăsătoare, precum cea din vâltoarea uraganului sau de sub apă.

Am coborât privirea spre Aisha. Dormea. Avea o figură calmă, serafică. Buzele rozalii îi erau ușor depărtate, ai fi zis că aproape zâmbea. Nu înțelegeam. Lacrimile mele cădeau pe fața ei, lăsând dâre pe obrăjorii murdari. Burta ei era o gaură deschisă, în care am văzut o bucată de șrapnel. Lumea întreagă s-a adunat în bătăile inimii mele când am luat în mână bucata de metal însângerat. Era așa de mică și ușoară... cum de putuse să-i despice burta? Cum putuse lua o viață cu atâta ușurință?

M-am ridicat în picioare ținând în mâini trupul micuț al verișoarei mele și bucata de metal. Podeaua bucătăriei fusese la nivelul ochilor mei, dar acum bucătăria dispăruse în întregime și acolo unde fusese acoperișul vedeam doar cerul. În fața mea nu erau decât grămezi de moloz, unele încă fumegânde. Un bărbat care s-a dovedit a fi vecinul nostru, *Abu* Sameeh, scurma disperat, cu mâinile însângerate, într-un morman de dărâmături. L-a acoperit un nor de fum din care a ieșit mai apoi purtând în brațe un copilaș. Urletul lui înfiorător de neputință în fața fatalității m-a scos din amorțeală.

Stătea ca pe marginea unui abis pe movila de moloz care fusese coliba lui de refugiat și sub care ai lui fuseseră îngropați de vii și jelea, cu fața schimonosită de durere și glasul răgușit de disperare. Strângându-și copilul în brațe, a ridicat capul spre cer și a scos un vaiet cutremurător, pornit din adâncul ființei, semn că se lasă cu totul în voia sorții.

Abu Sameeh era un refugiat care începuse o nouă viață după 1948. Campania israeliană luase viețile tatălui și ale celor patru frați ai săi. Se însurase în tabăra de refugiați, își crescuse copiii și le sprijinise pe cele două surori văduve. La

fel ca noi toți, abia aștepta să se întoarcă, atunci când aveam să ne întoarcem cu toții. Dar, până la urmă, nedreptatea îl lovise din nou și îi răpise încă o dată familia. Un al treilea început nu mai era cu putință. Nu mai rămăsese nimic pentru care merita să trăiască.

Mai mulți copii – pe unii dintre ei îi recunoșteam – rătăceau de colo, colo, neștiind încotro s-o apuce. Unii plângeau, alții priveau în gol. Am lăsat ochii în jos și am văzut-o pe Huda pe fundul gropii. Stătea ghemuită și se legăna înainte și înapoi. Nu mai țipa, însă am auzit-o recitând *Fatiha*, primele versete din Sfântul Coran.

„În numele lui Allah cel milostiv și îndurător. Slăvit fie Stăpânul lumilor, cel milostiv și îndurător, Domn al zilei Judecății de Apoi. Pe Tine te venerăm și spre Tine ne întoarcem cerându-Ți ajutor. Călăuzește-ne pe calea cea dreaptă, calea celor cărora le-ai arătat bunăvoința Ta. Nu a celor care Ți-au stârnit mânia. Nici a celor care au rătăcit drumul. Amin.“

Apoi o lua de la capăt. „În numele lui Allah cel milostiv…“

Încremenisem, nu mai puteam să-mi mișc picioarele, parcă prinsesem rădăcini. Am rotit privirea în jur, am văzut dezastrul și am zărit-o și pe mama. Era așezată pe jos. Ochii ei goi priveau fără să vadă. Parcă nici n-a băgat de seamă când soldații au tras-o în camion.

M-am ghemuit la loc în groapă, acoperindu-mă cu ce-am găsit la îndemână: bucăți de tablă ruginită și o bicicletă contorsionată. I-am făcut Hudei semn să nu scoată un sunet și am rămas privindu-ne cu ochii ieșiți din orbite, îngrozite de ce ne-ar putea aștepta.

La un moment dat m-am ridicat iar în picioare, ca să arunc o privire afară, având grijă să nu fiu văzută. Nu vedeam decât picioarele soldaților, încălțate în bocanci grei. Umblau încolo și încoace, dar simțeam cum calcă de-a dreptul pe mine. Bombardaseră și puseseră foc, omorâseră și schilodiseră, jefuiseră și prădaseră. Acum veniseră să ia pământul în stăpânire.

Ne-am ghemuit din nou pe fundul gropii când am auzit strigăte și discuții într-o limbă pe care n-o înțelegeam. După asta a răsunat o împușcătură. Când am îndrăznit să privim iarăși afară, l-am zărit pe *Abu* Sameeh întins pe jos, cu o armă într-o mână și trupul fără viață al fiului său în cealaltă. Îl împușcaseră soldații. *Abu* Sameeh zăcea acolo, cu ochii larg deschiși, înghețați într-o nedumerire eternă. Viața i se scursese din trup în pământ și, de unde mă aflam, vedeam cum băltoaca de sânge se lățea sub el, tăcută ca șoapta unor sfârșituri neștiute.

Abu Sameeh își adunase ce brumă de puteri mai avea și încercase să tragă în dușmanul pe care îl căuta, dar nu-l putea găsi. Pușca i se înțepenise și soldații îl executaseră. Era mai bine pentru el.

Huda și cu mine am rămas în groapă, prea înspăimântate ca să facem vreo mișcare. După ce soldații au plecat am scobit o mică gaură în peretele gropii din ceea ce fusese odată bucătăria noastră și am pus copilașul acolo.

Am adormit ținându-ne în brațe ca gemenii în pântecul mamei, până când o mână pătrunsă în groapă ne-a trezit. Prea speriate ca să reacționăm, am ridicat ochii și am văzut o călugăriță. Striga într-o arabă stricată:

— Tărgi, repede! Două fetițe! Respiră! Aici!

Înțepenite de teamă și de foame, Huda și cu mine ne-am strâns și mai tare în brațe într-o rugăminte mută pe care călugărița a înțeles-o. Nu voiam să fim despărțite!

În timp ce eram duse la un spital de campanie, organizat de organizațiile umanitare internaționale, Huda a rămas ghemuită ca un făt în burta mamei. Eu zăceam fără vlagă, privind în jur. Între dinți îmi scrâșnea praful de care îmi era plină gura, oricât mă chinuiam să-l scuip. Atunci am văzut trupul sfârtecat al tatălui Hudei, dus într-o roabă. Ea nu l-a văzut fiindcă ținea ochii închiși.

Unde e *baba*? „Te rog, Doamne, te rog, adu-l înapoi la mine chiar acum“, repetam fără încetare.

— Te-am numit Amal cu vocală lungă pentru că vocala scurtă înseamnă doar o speranță, o dorință, îmi spusese tata odată. Ești mult mai mult decât atât. Ne-am pus toate nădejdile în tine. Amal cu vocală lungă înseamnă speranță și visuri, multe visuri.

Aveam doar șase ani la vremea aceea, însă am crescut încredințată că eu singură întrupam visurile tatei, toate visurile lui.

Nu aveam decât o dorință: să-l văd din nou pe tata.

Călugărița cea cumsecade – ne-a spus că o cheamă Marianne – a mers alături de noi, ținând-o pe Aisha în brațe, acoperită cu o pânză. N-am apucat să ajungem la cortul unde se afla spitalul, căci ne-a oprit un soldat, primul soldat israelian pe care îl vedeam de aproape. Era foarte înalt. Îmi bătea soarele în ochi, așa că n-am putut ridica privirea să-l văd până la cască.

— Nu puteți duce copilul acolo, a spus soldatul într-o arabă stâlcită.

— Și de ce nu?

— Reporteri.

— Vă temeți să vadă lumea ce le faceți copiilor?

— Ține-ți gura! Te împușc pe loc! a amenințat-o ridicând pușca, dar în același timp zâmbind inexplicabil.

Călugărița i-a răspuns fără să se piardă cu firea:

— N-ai decât. Ești la fel ca naziștii care mi se puneau în cale când am îngrijit evreii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

A mijit ochii când i-a recunoscut accentul și i-a vorbit într-o limbă pe care o știau amândoi. Soldatul a făcut ochii mari, uimit, apoi i-a răspuns în aceeași limbă și până la urmă a dat din cap, lăsându-ne să trecem.

— Du fetițele la Stația Trei, le-a zis sora Marianne voluntarilor.

Când am fost dusă cu brancarda pe lângă soldat, am ridicat privirea și i-am văzut ochii. Erau albaștri ca cerul.

Huda și cu mine aveam mici răni care ne-au fost oblojite. Hudei i-au cusut și câteva tăieturi căpătate probabil când îi căzuseră bucăți de zidărie în cap. Am văzut-o pe mama în cortul unde medicii acordau îngrijiri și m-am repezit la ea, tânjind după o îmbrățișare. Dar ea stătea pe jos într-un colț, nemișcată, așa cum o văzusem și când scosesem capul din groapa din bucătărie. M-am oprit. Ochii ei mari nu m-au văzut stând în fața ei. Nu părea să vadă nimic.

— Mamă…

Am atins-o ușor, dar n-a reacționat. M-am aplecat până am ajuns cu fața chiar lângă a ei, însă ochii ei priveau prin mine.

Sora Marianne s-a apropiat și m-a luat în brațe. Ce bine era!

— O cunoști pe femeia asta?

— E moartă?

— Nu, draga mea. E în stare de șoc. O cunoști? m-a întrebat din nou.

M-a cuprins o amărăciune crâncenă. Am urât-o pe mama fiindcă era în stare de șoc, indiferent ce-o mai fi fost și aia, că nu mă lua în brațe, că fusese întotdeauna altfel decât celelalte mame.

— Nu, am mințit. N-o cunosc.

M-am ascuns în spatele unei minciuni rușinoase ca să rămân sub ocrotirea sorei Marianne și Huda mi-a urmat exemplul. Era tulburată și speriată, nu-și dorea decât să fie cu mine.

În spitalul de campanie am găsit mulți cunoscuți și încercam să-mi amintesc când îi văzusem ultima oară înainte de atac. Basima dormea, întinsă pe un pat, cu un bandaj plin de sânge înfășurat pe cap și o atelă la picior. Ultima oară o văzusem dându-i să sugă fetiței ei în casa lui *Khalto* Sameeha, în ziua când îi făcuseră Aishei găuri în urechi pentru cercei. *Ammo* Muneer stătea pe un scaun, treaz, dar plin de sânge. Mi-am adus aminte că îl văzusem la cafeneaua lui Beit Jawad, unde citea ziarul și îi blestema pe conducătorii arabi ale căror declarații erau consemnate de reporteri.

Dar nici urmă de *baba*.

Am închis ochii și i-am ținut închiși cât am putut de mult, deschizându-i când și când, doar ca să alung imaginile care îmi apăreau în minte.

Ceva mai târziu sora Marianne ne-a luat pe Huda și pe mine într-un camion al Semilunii Roșii într-o lungă călătorie spre Bethleem. Când am ajuns la un punct de control, ne-a pus să ne ascundem în cutiile pentru alimente. Spre norocul nostru, soldații s-au mulțumit să deschidă ușa, să arunce o privire grăbită și să închidă ușa la loc. Când camionul s-a oprit din nou, eram în fața unei biserici cunoscute mie. *Baba* mi-o arătase spunându-mi că e Biserica Nașterii Domnului. Veniserăm să asistăm la o sărbătoare creștină, așa cum făceam adeseori.

— Ei cred că aici s-a născut Domnul Esa[3], mi-a explicat, răspunzând răbdător întrebărilor mele.

Betleemul arăta întocmai ca Jeninul: dărâmat, pârjolit, presărat cu cadavre. Biserica în care se născuse Domnul Esa fusese bombardată și încă mirosea a fum. Înăuntru stăteau pe jos sute de copii, majoritatea rămași orfani după război. Abia dacă scoteau o vorbă, ca și cum a vorbi ar fi însemnat să recunoască realitatea. Tăcând, parcă lăsau loc de îndoială și totul ar fi putut trece drept coșmar. Tăcerea se înălța până la tavanul înalt al catedralei și se strângea acolo, răsunând a tristețe și a vânzoleală nevăzută, ca și cum o mulțime de suflete se ridicau în același timp. Ne aflam undeva, între moarte și viață, respinși și de una, și de alta.

Sora Marianne a adus un ulcior plin cu apă.

— Haideți cu mine, dragelor. O să faceți baie împreună ca să economisim apa, ne-a îndemnat, iar Huda și cu mine am urmat-o până la baie.

Călugărița cea cumsecade a turnat apa și ne-a lăsat singure. Eram așa de buimăcite, încât ne-am băgat în cada de metal cu hainele murdare pe noi. Apa caldă se prelingea pe

trupul meu ca o îmbrățișare drăgăstoasă, șoptindu-mi promisiuni liniștitoare.

Huda și cu mine ne-am dezbrăcat în cadă și ne-am așezat față în față. Apa cafenie ne despărțea, dar picioarele ni se atingeau. Ne priveam și ne ghiceam gândurile, fiecare vedea groaza în ochii celeilalte, știind că trecuserăm dincolo de un hotar nevăzut, de unde nu era cale de întoarcere. Lumea așa cum o știam noi nu mai exista. Eram încredințate, nici noi nu înțelegeam cum. Plângând pe tăcute, ne-am îmbrățișat.

Am rămas așa, amuțite de o prevestire rea pe care n-am fi putut s-o punem în cuvinte. Îmi priveam degetele de la picioare ieșind din apă. Oja roșie de pe unghii se cojise. Abia dacă trecuse o săptămână de când ne dăduserăm sticluța din mână în mână, încântate să ne simțim mai în vârstă decât eram. Acum, în cada din biserica unde se născuse Domnul Esa, unghiile cojite ale Hudei și ale mele stăteau mărturie a acelei zile. Săptămâna care se scursese de atunci măsura depărtarea dintre vanitatea unor copilițe și infern.

Încet, încet m-am cufundat în apă până mi-a acoperit și capul. Acolo, în lumea aceea tăcută, în liniștea pe care o auzisem după explozia care dărâmase bucătăria și o ucisese pe Aisha, m-a cuprins dorința inexplicabilă de a mă preschimba într-un pește.

Ce bine mi-ar fi fost în acea lume tihnită, unde nu se auzeau țipete și împușcături și unde nu mirosea a moarte.

Zece

Patruzeci de zile mai târziu

1967

Mă uitam pe fereastră la tabăra distrusă. Soarele nu se vedea încă, dar pe cer ardeau deja văpăile purpurii și portocalii care îi anunțau sosirea. Chiar dacă părea greu de crezut, cocoșii supraviețuiseră și își vedeau de cucurigatul lor, fără să aibă habar de umbra amenințătoare care atârna deasupra noastră. Ca de obicei, m-am trezit înaintea zorilor. Răsăritul era al tatei și al meu, era ora când îmi citea în timp ce lumea dormea în jurul nostru. Trecuseră patruzeci de zile de când se sfârșise războiul, sora Marianne ne adusese înapoi în Jenin și o găsiserăm pe mama cu mintea dusă. Tata și fratele meu, Yousef, erau tot dispăruți.

N-a trecut mult și a răsunat melodia unui *adan*, care a pătruns în locuințele noastre improvizate, chemând credincioșii la rugăciune. Câteva decenii mai târziu, după o viață de exil, cadența unică a sufletului arab îmi umplea inima de o certitudine calmă: că nu greșisem când hotărâsem să mă întorc în Jenin.

Cu toate că era încă primejdios să ieși din casă, micul Samer, băiețelul de cinci ani care locuia lângă noi, alerga prin tabăra de refugiați țipând ca un descreierat, spintecând cu glasul lui ascuțit tăcerea „stingerii“ care făcea de-acum parte din viața noastră.

Îmi închipui că bietul copil retrăia teroarea evenimentelor recente. Nici n-ar fi fost de mirare, căci în ultima vreme majoritatea celor mici plângeau în somn.

— Sunt goi, gâfâia tatăl lui Samer, luptându-se să-și pună gândurile în ordine. Le trebuie haine. Așa mi-au spus.

Isteria micului Samer i-a trezit pe oameni. Ochi obosiți și nedumeriți s-au ivit la ferestre. Bătrânele chiar deschideau de un deget ușile improvizate ca să arunce o privire afară.

— Ce se întâmplă? a strigat cineva ceva mai încolo.

— A reînceput războiul? a întrebat altul.

În acele clipe de confuzie, disperare și așteptare, zvonul pulsa ca un val de speranță printre morții vii.

Oamenii au început să strige „*Allahu akbar!*“.

La fereastra fiecărei colibe au apărut oameni și, pe măsură ce agitația se răspândea prin tabără, strigătele s-au întețit. Din gaura unei ferestre, înnegrită de foc, s-a auzit o voce euforică: „Armatele arabe vin să ne elibereze!“. Însă oamenilor nu prea le venea să creadă, fiindcă îi vedeau pe soldații israelieni cocoțați la posturile de observație. Învingători aroganți, asta erau. Ucigași și tâlhari. Îi uram la fel de mult cum uram marea de pânză albă care flutura deasupra caselor – semn al umilitoarei noastre capitulări.

Pe cât de repede se născuse euforia, tot la fel de rapid se stinse când oamenii începură să înțeleagă ce le spunea tatăl lui Samer.

— Gata! Nu e nici un război. Băiatul zice că fiii noștri sunt în viață, s-a auzit glasul unui bărbat, punând capăt gândurilor războinice.

Era *Haj* Salem. Supraviețuise! Oare unde se adăpostise?

Haj Salem văzuse de toate la viața lui, așa le spunea celor mai tineri. Dura ceva vreme să-i cunoști întreaga poveste, fiindcă n-o spunea decât pe bucăți.

— Dacă-ați ști ce mi-a fost dat să văd… zicea. Am lucrat cinstit pentru oamenii cu păr blond și ochi albaștri și, în schimb, ei ne-au adus evreii străini care mi-au furat mobilele.

Era doar o piesă din jocul de puzzle al vieții lui, din care nu ne dădea mai mult de una o dată.

— Am văzut de toate. Toate războaiele. Ne-au izgonit de pe pământul nostru și mi-au luat mobilele, făcute toate cu mâinile mele.

După asta pleca și ne lăsa pradă curiozității care ne rodea. Dar în tabăra noastră povestea lui era povestea tuturor, aceeași istorie a evacuării, a lipsirii de orice urmă de omenie, a aruncării, asemenea gunoiului, în taberele de refugiați în care nici măcar șobolanii nu trăiau bine. A privării de drepturi, de cămin și de țară, timp în care lumea stătea întoarsă cu spatele ca să privească ori să aplaude triumful uzurpatorilor care proclamau un stat nou numit Israel. *Haj* Salem era un om inteligent, care râdea din orice și care transforma lemnul în mobile lucrate meșteșugit sau obiecte delicate. Odată, se lăuda el, un ofițer britanic de rang înalt cumpărase o statuetă a Fecioarei Maria sculptată de el din lemn de măslin ca s-o dea reginei oamenilor cu păr blond și ochi albaștri, de unde mie îmi venise năstrușnica idee că *Haj* Salem cunoștea o regină.

A fost omul cel mai activ și plin de viață din tinerețea mea, cel care îi învăța istorie pe copiii din tabără. Comorile de folclor palestinian și tezaurul de proverbe pe care le-am adunat i se datorează. El e cel care mi-a spus numele și poveștile oamenilor pe care aveam să-i găsesc printre multele victime ale războiului în cărțile de istorie citite zeci de ani mai târziu.

Ne plăcea să-i ieșim în cale și să-l hărțuim cu rugăminți – să ne istorisească ceva despre vremurile dinainte. Ne milogeam de el, o ceată de zece ori chiar douăzeci de mucoși, strengari desculți, și îi promiteam că după aia o să-i dăm pace, până când se îndupleca, știind foarte bine că o să ne întoarcem a doua zi, dacă nu chiar după un ceas.

Ne așezam pe jos în jurul lui și eram numai urechi ca să nu pierdem nimic din ceea ce ne dăruia prin istorioarele lui. De fiecare dată ne aducea povești ale vieții și evenimentelor din trecut țesute cu atâta măiestrie, cu atâta limpezime și minuțiozitate, că Palestina și satele ei, chiar dacă fuseseră de mult șterse de pe fața pământului de Israel, prindeau viață în fața ochilor mei de parcă aș fi trăit eu însămi acolo. Vocea lui hârâită, îngroșată de anii de fumat *muaasal* cu *hooka*, urca și cobora cu însuflețire, stârnindu-ne să trăim în mintea noastră alături de străbuni, să privim evenimentele petrecute ca și cum s-ar fi desfășurat chiar în acele momente.

În ochii noștri tineri, *Haj* Salem părea neînchipuit de bătrân.

— Are pe puțin nouăzeci de ani, și-a dat Lamya cu părerea o dată.

Doar acum, ca adult, îmi dau seama că abia dacă era trecut de șaizeci de ani la vremea aceea, înainte de războiul din 1967. Era aproape chel și rămăsese doar cu câteva smocuri firave de păr alb deasupra urechilor enorme. În schimb avea mult păr pe corpul înalt, ciolănos, cu umeri noduroși, pe care pielea cafenie atârna ca de pe un cuier sub tradiționalul *dishdashe*. Asemenea majorității bărbaților palestinieni, purta un *kaffiyeh* alb cu negru, ale cărui falduri îi fluturau în jurul capului. Mustața neîngrijită arăta deseori ce mâncase în ziua

aceea. Era stufoasă, neagră ca smoala și așa a rămas chiar și când trecuse bine de nouăzeci de ani – o relicvă neașteptată a tinereții pe o față bătrână, veștejită de ani. Pe deasupra nu avea dinți deloc. Îi pierduse, mărturisea el, „în bătălia cu scorbutul“. Bineînțeles că noi, copiii, uram „scorbutul“, despre care ne închipuiam că e un monstru israelian. Când ne spuneam vorbe de ocară, așa cum le place copiilor, „scorbut“ era întotdeauna o insultă preferată. „Ești rău ca un scorbut“, făcea parte din arsenalul meu de injurii. Când aveam vreo nouă ani cineva mi-a explicat despre ce e vorba și n-am mai folosit niciodată acel cuvânt.

Îmi amintesc bine acel zâmbet știrb. Poznași cum sunt copiii, verii și prietenii mei, dar și eu însămi ne străduiam adesea să-l facem să râdă. Ne băteam joc de conducătorii israelieni, îl luam în râs pe Menahem Begin cel plin de el, ale cărui trăsături le imitam schimonosindu-ne fețele, sau pe Golda Meir cea puhăvită, „Cotoroanța“, cum îi spuneau egiptenii. Într-un sfârșit, când nu mai putea suporta, gura i se lățea până la urechi, dând la iveală gingiile roz, și lăsa capul pe spate, hohotind din toată inima, mijindu-și ochii până nu mai se vedeau decât două linii care se pierdeau printre zbârciturile feței, accentuate de râsul lui nestăvilit. După ce stârniserăm ceea ce nouă ni se părea a fi o priveliște caraghioasă, ne puneam și noi pe hlizeală.

N-am aflat niciodată de unde venea, din ce oraș sau sat, căci știa o grămadă de lucruri despre cam toate locurile din Palestina. Mama nu mi-a zis niciodată, iar Yousef nu era sigur. Se credea că familia lui fusese ucisă în *Nakbe*, în 1948, cu toate că el însuși nu ne-a spus niciodată așa ceva. Locuia singur, fără soție, fără copii, fără frați sau surori. Era cu totul

neobișnuit, fiindcă societatea arabă are în centrul ei familia extinsă. Nu există nimeni „fără familie“. Însă palestinienii, care s-au risipit după *Nakbe* și au pierdut tot ce aveau, s-au dovedit a fi tot atâtea excepții în societatea arabă. Fusese prieten cu *jiddo* Yehya, asta e tot ce am aflat de la *baba*.

Haj Salem a fost și prima persoană care mi-a vorbit de fratele meu, Ismael, care dispăruse când era bebeluș în haosul din 1948.

— Bebelușul a dispărut, pur și simplu, mi-a povestit odată, când scotea la lumină fragmente de istorie. Mama ta n-a mai fost niciodată cea de dinainte.

Ziua când micul Samer a alergat țipând prin tabără și când am aflat că *Haj* Salem scăpase cu viață după războiul din iunie 1967 avea să marcheze sfârșitul vieții așa cum o știam și începutul ocupației militare sub care urma să ne ducem viața. Trecuseră patruzeci de zile de când soldații israelieni merseseră din adăpost în adăpost, adunând toți bărbații rămași în tabără. Timp de patruzeci de zile am fost în stare de asediu și în acele ore lungi eu și Huda am fost nedespărțite – chiar și la baie mergeam împreună. Casa noastră fusese distrusă, așa că ne-am refugiat în casa lui *Khalto* Sameeha, unde ne străduiam să nu privim spre leagănul Aishei. Când am sosit, am găsit-o pe mama acolo, rugându-se. Nu mi-a spus nimic, doar ne-a întins o bucată de pâine veche și una de brânză, apoi s-a întors la covorașul de rugăciune. M-am apropiat de ea și, stând în spatele ei, am cuprins-o cu brațele. Îmi era rușine, neștiind dacă mă văzuse când o părăsisem. Mama n-a scos o vorbă și nici eu. M-a bătut pe mână ușor, poate chiar drăgăstos. M-am îndepărtat din nou. Huda și cu

mine am găsit o pereche de cărți în cămară și ne-am apucat să ne jucăm jocuri inventate de noi, cu reguli scornite pe loc. Uneori stăteam tăcute într-un colț, hipnotizate de murmurul ritmic al mamei și de legănarea înceată a trupului ei. S-a rugat ore în șir, îngenuncheată pe podea. Ne-am pieptănat una alteia părul și l-am împletit, apoi am vorbit despre grozăviile prin care trecuserăm. În cele din urmă ne-am pus pe plâns.

Micul Samer a bătut cu pumnii în ușa de metal. Eu scosesem deja capul pe fereastră și vecina noastră, Samirah, a apărut și ea la fereastra alăturată.

— Amal, m-a strigat Samer. Yousef trăiește!

Samirah, ciufulită și cu ochii abia mijiți după somn, a întrebat de fratele ei.

— Și Farook?

Dar Samer plecase deja, alergând cât îl țineau piciorușele. Ceilalți copii din tabără i se alăturaseră, alții încă mai veneau și acum alergau grămadă, țopăind ca niște spiriduși. M-am tras înăuntru ca s-o trezesc pe mama, dar ea venea deja spre mine.

— Ce se întâmplă?

— Samer Haithan zice că Yousef e gol.

— Ce?

— Yousef e în viață.

— *Allahu akbar!* Unde e fiul meu?

— Cred că în piersicărie.

— E împreună cu tatăl tău?

Era întrebarea pe care mi-o puneam și eu înainte de toate.

Într-o clipită mama și cu mine am fost afară. Își înfășurase strâns pe cap eșarfa ei preferată, ale cărei colțuri îi atârnau pe umeri. Basmaua îi fusese dăruită de *baba* cu mulți ani în

urmă, când luase prima lui leafă de paznic la școala Agenției ONU[4] pentru băieții refugiaților din tabăra noastră. Eșarfa, acum îngălbenită de vreme, fusese albă, cu broderii bogate pe margini. Când trupul mamei s-a dus să-i reîntâlnească mintea, care plecase din această lume la scurtă vreme după războiul din 1967, am pus bine eșarfa și o mai am și acum, ascunsă într-o cutie în care păstrez tot ce mi-a mai rămas de la familia mea.

Dar în acea zi, a patruzecea, nu doream decât să-l văd pe *baba*. Nimic altceva nu mai avea însemnătate. Nimic altceva nu mi-ar vindeca rana decât să mă simt în siguranță în brațele lui și să-l aud cum îmi șoptește că va fi bine.

Până să se adune un mic grup de oameni s-a dovedit că, într-adevăr, câțiva bărbați se întorceau în tabără. Femeile scoteau tradiționalele *zaghareet* și intonau „*Allahu akbar*“. Știam că Yousef se află printre ei, dar nu aveam nici o veste despre *baba*.

În neliniștea haotică ale acelor clipe care păreau că nu se mai sfârșesc am așteptat sosirea bărbaților. Cu cât trecea timpul și nu zăream silueta tatei în depărtare, cu atât mi se strângea inima de teama unei nenorociri pe care n-aș fi putut-o suporta. Simțind că mă lasă puterile, mi-am înghițit lacrimile și m-am cocoțat pe acoperișul plat al unei clădiri rămase în picioare ca să văd mai bine.

Scrutând priveliștea cea nouă, turnurile de pază ridicate în grabă de israelieni, am simțit cum anii se comprimă în săptămâni, un coșmar fără sfârșit. Gustul greu al morții domnea pretutindeni și zilele acelea mi-au rămas în amintire cu tot cu firele de praf îmbibate de sânge și mirosul dulceag de putreziciune, de viață în descompunere și pământ pârjolit. Ne

mișcam, însă nu mergeam nicăieri. Priveam, dar realitatea ne începeșa vederea. Inspiram și expiram praful măcelului, însă nu respiram. Urmăream în tăcerea revoltei mele interioare cum se adunau tot mai mulți oameni. Cu toții eram refugiați. Cei care fugiseră deveniseră din nou refugiați, în altă groapă de gunoi din scurta istorie a Israelului. Iar cei dintre noi care au rămas au ajuns prizonieri în Jenin.

Acum nu mai speram decât la libertate. La început nădăjduiam că ne vom întoarce acasă; acum ne rugam pentru drepturi elementare. Înainte tânjeam să vedem Haifa, Yaffa, Lydda, Lod. Acum îți riscai viața dacă ieșeai să iei o gură de aer proaspăt. Duse erau zilele când mergeam cu toată familia în excursie la Tulkarem sau Ramallah. Nici de Ierusalim nu mai putea fi vorba. „Au ars Ierusalimul; arde-i-ar Dumnezeu și pe ei“, a spus o femeie cândva, într-o împrejurare pe care nu mi-o amintesc.

Huda s-a urcat alături de mine pe acoperiș și am rămas cu ochii în depărtare, căutând să-l zăresc pe *baba*.

Groaza pe care o încercaserăm în groapa din bucătărie n-a făcut decât să strângă legătura dintre mine și Huda. Blândă și devotată, ceda întotdeauna în fața toanelor mele. Și cu toate că vitregiile prin care am trecut în deceniile următoare m-au convins că avea un echilibru interior înnăscut și o forță tăcută, când era copil, din cauza timidității și firii ei singuratice, Huda li se părea ciudată multora, și mai ales celor mari.

Bătrânelor din tabără le plăcea să se uite la ochii Hudei. „Uite-o pe fetița aia ciudată. Ia vino încoa’, scumpo“, o chemau. Și în timp ce ea stătea cuminte, suportând fără să se

împotrivească degetele lor iscoditoare și răsuflarea urât mirositoare, ele se uitau la ceea ce numeau „atingerea divină“ în ochii ei de o culoare neobișnuită – un amestec de cenușiu și bronz.

Huda a locuit la noi timp de trei ani înainte de războiul din 1967. Acum, că mă gândesc, cred că au fost cei mai fericiți ani din viața mea. Din clasa a patra până într-a șasea, în fiecare zi, ne-am dus și ne-am întors de la școală ținându-ne de mână. Ca doi băieței, ne cățăram în copaci unde știam că nu ne poate găsi nimeni. Adunam gândăcei și ne jucam de-a oamenii mari într-o căsuță construită de noi înșine. Prietenia noastră era binecuvântată de Warda, o păpușă ciungă salvată dintr-o grămadă de gunoi în apropiere de satul Taybeh. Casa de jucărie era căminul Wardei. Avea ziduri făcute din pietre și era așezată sub al treilea măslin, în spatele cedrilor gemeni care străjuiau drumul spre satul vecin, Bartaa. Ne duceam aproape zilnic să avem grijă de Warda și din cauza asta printre fetele din tabără se zvonise că eram fericiții părinți ai unui copil handicapat, care își pierduse un braț după ce fusese împușcat de un soldat israelian, care făcea în scutece și plângea cu lacrimi adevărate. N-a durat mult și cete de fetițe curioase s-au grăbit să vină de la Jenin ca să viziteze casa Wardei de lângă Bartaa. Și, după cum era obiceiul, aduceau dulciuri. Se întâmpla să ne prindă seara bând ceai și ronțăind biscuiți, trecându-ne-o una alteia pe Warda și alintând-o, cum fac mamele.

Huda venise să locuiască cu noi din pricina tatălui ei. Era un om îngrozitor, care o bătea, iar când ea avea opt ani s-a întâmplat lucrul acela. I-a făcut lucrul acela. Ar fi fost o trădare de neiertat să rostesc cuvântul cu pricina. După ce s-a

întâmplat prima și singura dată, Huda mi s-a destăinuit ca și cum ea era vinovată și mi-a dat voie să-i spun și tatei. Când i-am împărtășit tatei împovărătorul secret, pe care nici măcar nu-l înțelegeam prea bine, am văzut neliniștea în ochii lui. Mi-a spus pe un ton hotărât să am mare grijă și mi-a poruncit să onorez încrederea Hudei cu cea mai mare discreție. Dacă s-ar fi aflat, ar fi ieșit *fadeeha*. În cultura noastră, un scandal referitor la fecioria unei fete avea urmări grave. Nevrând să-i provoace și mai multă suferință Hudei, tata s-a înțeles în ascuns cu *Ammo* Darweesh și *Haj* Salem să-l trimită pe tatăl Hudei de acolo. Tata n-a mărturisit adevăratul motiv nici unchiului, nici lui *haj*, și nici ei n-au cerut explicații. Tatăl meu avea o autoritate înnăscută căreia i se supuneau de bunăvoie toți cei care îl cunoșteau. S-au dus tustrei mai întâi la Faris, fratele mai mare al Hudei. Umilit, Faris și-a vărsat mânia pe persoana cea mai slabă – sora lui, Huda. Cu toate astea, *baba* a izbutit s-o aducă pe Huda să locuiască la noi. Pentru noi două nici că se putea bucurie mai mare.

După asta nu l-am mai văzut pe tatăl Hudei. Se zvonea că trecuse granița și intrase în Israel, furnizând informații despre refugiații din Jenin care încercau să organizeze opoziția împotriva Israelului. O fi fost adevărat la început, dar nicidecum după război. Nu i-aș fi recunoscut trupul cărat în roaba aceea dacă nu i-aș fi văzut mâna cu patru degete atârnând peste margine. Nu i-am pomenit niciodată Hudei de ceea ce văzusem.

— Fratele tău e printre ei? a întrebat Huda cercetând din ochi mulțimea de jos.

— Da. Faris este?

— Da. E în pielea goală.

— Și Yousef la fel.

— De ce sunt goi? întrebam neînțelegând.

— Cred că le-au furat hainele, am zis în cele din urmă.

În mulțimea de sub noi am zărit creștetul capului mamei, alături de *Um* Abdallah, femeia care locuia în coliba de deasupra noastră. Era mama lui Samirah, Farook și Abdallah, văduvă și cea mai bună prietenă a mamei. Petreceau mult timp împreună, gătind și tricotând. Acum își așteptau fiii tot împreună.

— Uite-o pe mama ta, a zis Huda, după obiceiul ei enervant de a-mi atrage atenția asupra unui lucru evident.

— Știu.

— Poartă eșarfa de mătase.

— Știu.

— E cu *Um* Abdallah.

Îmi venea să țip la ea, însă îmi dădeam seama că ar fi fost o cruzime din partea mea, după toate prin câte trecuse. Copil prost ce eram, nu aveam cum să înțeleg sensibilitățile Hudei și îmi ieșeam din fire din cauza ei. Ce n-aș da să fi fost o prietenă tot atât de bună cum era ea!

Stând în picioare pe acoperiș, Huda m-a întrebat:

— Vine și Farook?

N-am răspuns. Nu-l zăream pe *baba* printre oamenii care se apropiau.

— Crezi că e și el în pielea goală? – A coborât privirea, apoi s-a uitat spre cer și și-a răspuns singură. – Probabil. Sunt cu toții în pielea goală.

Lamya, fata ale cărei tumbe le invidiam și care venea regulat la casa Wardei, s-a urcat și ea pe acoperiș lângă noi.

— De ce sunt în pielea goală? a întrebat.

— Evreii le-au luat hainele, a răspuns Huda.

Simțeam că mă înăbuș. Soarele era sus pe cer acum. La gândul că aș mai putea petrece încă o dimineață fără *baba*, aerul parcă se îngroșa și nu mai puteam respira. De când începuse războiul dorul de tata devenise mare cât oceanul și toți peștii din el. Cât cerul și pământul și toate păsările și toți copacii. Rana din inima mea era cât Universul și toate planetele lui.

Războiul ne schimbase pe toți, și pe mama cel mai mult. Pe mama o veștejise. Fibra sufletului ei se destrămase și trupul îi rămăsese o cochilie goală care se umplea adesea cu halucinații. După ocupație și după ce fratele meu și tata dispăruseră, mama aproape că nu se mai ridica de pe covorașul de rugăciune. Nu mai voia să mănânce și refuza până și rațiile derizorii aduse de camioanele cu ajutoare umanitare. Rochia de bumbac se înnegrise și luase mirosul corpului ei neîmbăiat, respirația îi mirosea a acru. Ea toată duhnea a murdărie în putrefacție. Buzele i se înăspriseră și se crăpaseră, trupul i se împuținase. Se ruga și iar se ruga. Iar eu vedeam cum, în timp ce trupul se împuțina, ochii își pierdeau expresia, dezvăluind că mintea ei aluneca încet tot mai departe de realitate.

Curajul de care dăduse mama dovadă în timpul războiului avea să fie pomenit ca un simbol al dârzeniei unei *fellaha*. A refuzat să fugă. Fusese dată afară de pe pământul ei o dată, atunci când dispăruse Ismael, și se hotărâse să nu mai îngăduie ca asta să se întâmple a doua oară. Cu toții erau de părere că, la nevoie, știa să fie cu adevărat curajoasă.

— Mulți se băteau cu pumnul în piept, dar noi am fugit ca să ne salvăm pielea, în timp ce *Um* Yousef s-a ținut de cuvânt. Spunea că n-o să-i lase pe evrei să ia și singurul cămin pe care îl știa fiica ei, povesteau oamenii despre mama după război.

Mama rămăsese acolo pentru mine. Iar eu o părăsisem și plecasem cu sora Marianne. Nu mi-am iertat niciodată că mă purtasem astfel.

Ziua când s-a întors Yousef a fost ziua când am simțit cât o iubesc pe mama. Pe vremea aia încă mai avea momente de luciditate și devenise mai blândă ori poate că asprimea fusese învinsă de delir. În ziua aceea am văzut-o în deplinătatea maternității, vindecată de rănile vieții ei sfărâmate, scăpată vremelnic de rătăcirile minții. Gesturile îi erau sincere, ca și lacrimile. Dar erau trecătoare, fiindcă judecata începuse deja să i se tulbure. Aș fi apucat acele momente prețioase cu mâna, dacă aș fi putut, și le-aș fi ascuns într-un loc sigur.

— *Allahu akbar!* a strigat mama când i-am spus că Yousef e în viață.

Nu mai plânsese de mult, dar acum lacrimile îi curgeau pe obraji când s-a alăturat lui *Um* Abdallah, printre oamenii care se înghesuiau să ajungă la marginea taberei, vrând să fie cât mai aproape de băieții și bărbații care se întorceau. Trăiam încă sub legea marțială, care ne interzicea să ieșim din orice adăpost în care ne refugiaserăm. Însă oamenii erau atât de entuziasmați că bărbații se întorceau, încât se revărsaseră pe ulițe, poate simțindu-se mai bine în mulțime ori poate uitând că își puneau viața în primejdie. Cred că soldații nu prea știau ce să facă.

„*Allahu akbar*“, se auzea iar și iar. De zeci, de sute de ori. O cascadă de „*Allahu akbar*“ unindu-se într-o incantație

răsunătoare pe măsură ce oamenii se adunau. Erau puțini bărbați în mulțime. Doar cei foarte bătrâni sau foarte tineri fuseseră cruțați. De unde eram, vedeam o mare de capete înfășurate în eșarfe. Mame, surori, fiice și soții plângând și rugându-se împreună, așteptând să vadă ce le aducea soarta după patruzeci de zile de așteptare.

Când Yousef a ajuns la marginea Jeninului, tabăra întreagă, mii de suflete, țopăia și striga „*Allahu akbar*“. Ținea în mână o legăturică, pe cât se părea niște haine de schimb pe care oamenii le dăduseră băieților pe drum când aflaseră că fuseseră lăsați în pielea goală.

Atunci au sosit câteva camioane pline cu soldați care s-au apucat să tragă în aer. Băieții de lângă noi, cinci la număr, au luat-o la fugă și mulțimea s-a risipit. Cei mai mulți s-au ascuns pe ulițele din jurul casei noastre. Lamya și celelalte fete plecaseră deja, iar când au început împușcăturile eu și Huda am sărit pe fereastră, peste pervaz, într-o locuință goală, în parte distrusă de bombardamente.

În depărtare îl vedeam pe Yousef. Era îmbrăcat în niște pantaloni cafenii, prea mici pentru el, și o cămașă verde, mototolită, primele lucruri pe care cineva i le dăduse ca să-și acopere goliciunea. *Baba* nu se afla printre cei care se întorceau. Nu mi-am putut înfrâna plânsul chiar acolo, la fereastra casei pe jumătate dărâmate, cu Huda alături, ghemuite amândouă în poziție fetală, așa cum stătuserăm în groapa din bucătărie. Dacă priveam afară, vedeam sute de suflete înghesuite pe ulița de sub noi, oameni descumpăniți de ceea ce se întâmpla.

Euforia inițială a înghețat sub soarele de iulie când băieții s-au apropiat îndeajuns cât să putem vedea cicatricile și rănile

proaspete de pe trupurile lor, mărturii strigătoare la cer a faptului că fuseseră bătuți sistematic.

Yousef lipsise doar patruzeci de zile, dar arăta cu zece ani mai bătrân. Mi s-a strâns inima de durere văzând cât se împuținase la trup.

Baba nu s-a mai întors. Mama l-a așteptat până a murit, tot așa cum așteptase să se întoarcă acasă, tot așa cum nu încetase să caute în mintea ei o explicație pentru dispariția lui Ismael.

Eu aveam nevoie să cred că *baba* e mort. Nu puteam îndura gândul că suferă, departe de noi, și mai degrabă aș fi vrut să-l știu în Rai, purtându-și cu mândrie *disdashe* și *kaffiyeh*, cu pipa în colțul gurii, într-o mână cu ceașca de cafea și în cealaltă cu o carte. Toată viața mea m-am străduit să păstrez acea imagine despre el: un tată puternic, mândru și iubitor. Dar de fiecare dată peste imaginea lui se suprapunea cea a lui *Abu* Sameeh, mort, cu arma în mână, în fața casei lui transformate într-un morman de dărâmături, și până la urmă fața lui devenea fața tatei.

Pe măsură ce băieții se apropiau, îi căutam din ochi pe *Ammo* Darweesh și pe verii mei. Fiindcă nici unul dintre ei nu era în mulțime am crezut că nici ei nu supraviețuiseră. Aveam totuși să aflu mai târziu că se refugiaseră în peșterile din munți și că se întorseseră în Jenin la câteva luni după război.

Yousef și încă cinci băieți au intrat în tabără și oamenii s-au îmbulzit să-i întâmpine, să le ureze bun venit și să-i întrebe despre cei dragi care nu se întorseseră.

Farook, Ameen, Taha, Omar, Mahmoud și Yousef stăteau alături și își treceau unul altuia o bucată de pâine. Erau

doborâți, sleiți de puteri, bătuți, înfrânți. Câțiva oameni din mulțime i-au îndemnat pe ceilalți să-i lase să respire și să-și adune gândurile. Mama lui Farook, *Um* Abdallah, stătea aplecată deasupra fiului ei, îl ținea de umeri și îl săruta pe cap cu un surâs trist. Fiul ei cel mare, Abdallah, fusese ucis, însă ea refuzase să primească condoleanțe.

— Jur pe Allah că nu voi primi decât felicitări pentru martiriul fiului meu, repeta.

Cu ochii umflați de nesomn și de nopți întregi de plâns, *Um* Jamal, vecina noastră din tabără, îi tot întreba pe băieți:

— Știi ceva despre Jamal, Yousef? Spune-mi, Mahmoud, fiule. Taha? Te rog, Omar, știi ceva de Jamal? Te rog, fiule. L-ai văzut? E sănătos?

Întorcea capul după Yousef, care își ferea privirea, și încerca să ghicească după expresia fratelui meu ce soartă avusese fiul ei.

— Jamal și cu mine am fost despărțiți. Mai mult nu știu, a mințit Yousef.

Mai târziu am aflat că viața lui Jamal fusese curmată „ca să se dea un exemplu“. Soldații l-au executat în fața fratelui meu și a altor cincizeci de tineri. Jamal a fost legat la ochi și pus să îngenuncheze cu mâinile încătușate, apoi un soldat israelian a tras un glonț în capul băiatului care venea zilnic în casa noastră, care juca fotbal pe terenul plin de praf, care îmi spunea *ammoora* – adorabilă – și ne însoțea în excursii la Ierusalim, la râul Iordan, la Betleem sau Ierihon. Avea șaisprezece ani când a devenit un exemplu.

Yousef era apatic, nu avea poftă nici de mâncare, nici de vorbă. Ochii lui, cu pupile imense, păreau ațintiți asupra unei priveliști sinistre.

Oamenii se împuținaseră. Ameen, Farook și Mahmoud au rămas cu noi. Mama și *Um* Abdallah s-au așezat pe podeaua bucătăriei ținându-se de mâini, slăvindu-l pe Allah și minunându-se că li se întorseseră băieții, pe jumătate morți, dar încă în viață, ca și cum îi vedeau pentru prima oară. Am pregătit *kahwe* și Huda, respectuoasă, i-a servit pe fiecare dintre ei. Yousef s-a ridicat când m-a văzut că stau mai deoparte și m-a strâns în brațe, așa de tare, că pânza aspră a cămășii mi-a zgâriat obrazul. Îmbrățișarea lui aproape m-a făcut să cred că totul fusese doar un vis urât.

Dar *baba* tot nu se întorsese.

Mai târziu, când Mahmoud și Farook au adormit, l-am auzit pe fratele meu stând de vorbă cu Ameen. La vârsta lui, Yousef învățase să vorbească cumpănit, iar în război dobândise o tărie de caracter care avea să-l ducă departe în dragoste, dar și în istorie.

— El era! spunea Yousef. I-am văzut cicatricea! E în viață și e un *yahoodi* pe nume David!

Fratele meu văzuse un soldat evreu cu o cicatrice identică cu cea care sluțise fața fratelui nostru, Ismael, dispărut fără urmă cu șapte ani înainte să mă nasc eu.

1. Fragment din una dintre cele mai cunoscute poezii din literatura arabă, scrisă de poetul preislamic Imru' al-Qais (cca 501-544 e.n.).
2. Fragment din „Poemul lui Imru'al-Qais“ (n. red.).
3. Esa, numele sub care este menționat Isus în Coran.
4. Agenția ONU (UNRWA), creată în 1949, în Orientul Mijlociu, are ca scop ajutorarea refugiaților palestinieni.

III
Cicatricea lui David

Unsprezece

O taină ca un fluture

1967

Privindu-l pe David, văzându-i umerii lați aplecați peste masă, Jolantei nu-i venea să creadă că se scursese atâta timp din ziua când Moshe i-l adusese, micuț, speriat și rănit, învelit într-o pânză.

Se uita la băiatul acela frumos, acum ajuns bărbat, care o săruta pe obraz, spunându-i „Și eu te iubesc, mamă!“. Era așa de mic când îl ținea în brațe, iar când nu era nimeni prin preajmă îl punea să sugă la sânul ei secat.

Îi era drag ca ochii din cap și nimic nu îi părea prea mult pentru el. Iarna îl îmbrăca prea gros, lucru pe care băiatul îl tolerase până când făcuse șapte ani și își dăduse seama că putea să refuze să poarte ce dorea mama lui. Jolanta iubea până și nesupunerea lui fățișă și abia își ascundea un zâmbet când vedea că vrea să se arate independent.

Își făcea tot timpul griji și el mereu o liniștea:

— Nu te îngrijora, mamă. N-am să pățesc nimic.

Când, la vârsta de opt ani, dormise prima oară acasă la un prieten, se îngrijorase că s-ar putea să-i fie dor de casă și îl pusese să-i promită că o va suna la orice oră din noapte. Când

a plecat prima oară într-o excursie la sfârșit de săptămână – avea zece ani – lista motivelor de îngrijorare a fost atât de lungă, că nici nu și-o mai amintea. Se gândea că poate n-a mâncat îndeajuns dimineața, înainte să plece la școală, că se va lovi dacă joacă fotbal, că o fată are să-l facă să sufere. Și-a făcut griji când s-a dus la prima petrecere, unde știa că se va bea alcool. Iar când toate păreau că merg cum trebuie, o frământa gândul că el îi ascunde ceva care ar fi tulburat-o.

O îngrijora faptul că el avea să afle într-o zi că nu e fiul ei adevărat. Și cel mai mult o speria ideea că el va împlini optsprezece ani.

Nu voia ca băiatul ei să plece la armată. Doar că nu aveau de ales, nici ea, nici el. Israelul era un minuscul paradis al evreilor într-o lume care în alte părți construise lagăre ale morții. Era datoria națională și morală a fiecărui evreu să facă serviciul militar. Așa că, în iunie 1967, când țara lui a mers la război, David era deja de un an în armată.

Armata l-a trimis în nord, pe Înălțimile Golan. Era un tânăr puternic, gata să-și slujească țara. Gata să lupte.

Făcea parte din batalionul care trebuia să-i provoace pe sirieni să se răzbune, așa încât Israelul să poată ocupa Înălțimile Golan. Generalul Moshe Dayan le ordonase să trimită tractoare să are un teren fără valoare, într-o zonă demilitarizată, știind dinainte că sirienii aveau să deschidă focul. Dacă nu trăgeau, unitatea lui David fusese instruită să avanseze cu tractoarele până când îi provocau pe sirieni și aceștia deschideau focul. Au folosit artileria și, mai târziu, și aviația. Dar în ultima zi, când Israelul a atacat vasul american USS Liberty în Mediterana, David a fost trimis acasă din cauză că se rănise la o mână.

Fusese rănit de propriii camarazi și avea o arsură la mâna dreaptă. Jolanta s-a speriat când a aflat că fiul ei fusese rănit și nu s-a liniștit decât când l-a văzut pe David întors acasă.

Când a venit, l-a strâns în brațe:

— Băiatul meu! Ia să-ți văd mâna.

— N-am nimic, mamă. E aproape vindecată.

Jolanta a vrut să vadă cu ochii ei ca să se convingă. Nu știa cum să-i mulțumească lui Dumnezeu că fiul ei e sănătos.

— Ți-e foame?

L-a privit încântată cum mănâncă felurile gătite special pentru el: *krelach*, *kugel* și *blintze*. „N-o să mă țină inima dacă i se întâmplă ceva.“ Undeva, în adâncul sufletului ei, era ascuns un secret. Nu avusese intenția să-i tăinuiască lui David adevărul. Din ziua când el intrase în viața ei, în iulie 1948, tot ce fusese ori era ea se adunase în slujba unui singur scop: să devină mama lui David. Felul în care ajunsese el să fie fiul ei rămăsese nerostit, un fluture inofensiv pe un câmp de iubire.

Acum, privindu-i mâna bandajată, nu putea suporta gândul că și-ar putea pierde fiul. Sigur, nu avea cum să-l împiedice să servească în armată, în schimb putea să-i ascundă adevărul. „E fiul meu, și ăsta e singurul adevăr de care are nevoie“, a hotărât și a închis fluturele într-o colivie.

Doisprezece

Yousef, fiul

1967

Un tânăr, student la Universitatea din Betleem, intră ca o furtună în clasa unde îmi țin cursul despre curbele polare și parametrice. Altădată poate m-aș fi bucurat de întrerupere. Dar nu azi. Nu când vestea pe care o aduce explodează în mijlocul cursului.

— Evreii bombardează Egiptul! A izbucnit războiul! țipă și iese în fugă pe culoar.

Războiul. Cuvântul aruncă în aer o încărcătură de temeri pe care le tot adun de când aveam cinci ani. Din 1948, când am făcut în mod oficial cunoștință cu războiul.

Simt că îmi îngheață sângele în vine.

Până să-mi revin, studenții au și ieșit din clasă, speriați, purtând un val de *Allahu akbar* ca pe un stindard.

„Trebuie să mă întorc la Jenin.“

Șuvoaie de oameni umplu deja holurile și străzile Betleemului. Alerg, împing oamenii, îmi croiesc drum spre căminul studențesc unde am închiriat o cameră, în apropiere de moscheea Omar Bin al Khattab.

Haje Um Naseem dă la o parte capacul vizorului de pe ușa străveche de lemn și îl închide repede când mă vede. Imediat după aceea aud zăngănitul zăvoarelor și ușa cea grea se deschide încet. Trupul micuț al lui *Haje Um* Naseem pare și mai mărunt în cadrul ușii imense. Îmi face semn să intru.

— Yousef, *ya Wliedi!* îmi spune tremurând. Ai auzit?

E prima oară când o aud rostindu-mi numele. În cei doi ani de când stau în Betleem mi-a spus doar *Wliedi*, fiule. În fiecare zi, când mă întorc de la lucru, îmi aduce mâncare de la masa lor.

— Uite, *ya Wliedi*. Mănâncă, mănâncă, îmi spune cu blândețe.

În tot ce face sau zice, *Haje Um* Naseem pune câte ceva din dragostea ei pentru semeni. Merge dreaptă, dar nu are mai mult de un metru patruzeci. Înoată într-un *thobe* mult prea mare pentru ea. Îngrijorarea o înăbușă.

— Trebuie să mă întorc la Jenin, *haje*, îi spun și trec repede pe lângă ea.

Vine în urma mea, cu gâtul întins în față ca să vadă podeaua, așa încât picioarele, care se mișcă repede ca să țină pasul cu mine, să nu i se împiedice de poalele veșmântului.

— *Ya Wliedi!* E prea primejdios să pleci acum. Ai drum lung de făcut și cine știe ce se poate întâmpla peste un ceas. Zice lumea că Iordania și Siria s-au pus deja în mișcare ca să apere Egiptul, și că vin și irakienii.

— Trebuie să fiu lângă familia mea, îi spun strângând câteva lucruri într-o valijoară, în timp ce *Haje Um* Naseem mă privește din prag.

— Îl chem pe *Abu* Maher să te ducă. N-ai să găsești în vecii vecilor un taxi în vânzoleala asta, spune și se răsucește pe picioarele care nu i se văd.

Așa este. Majoritatea vehiculelor gonesc spre Iordania. *Haje Um* Naseem apare din nou în ușă chiar când plec. Are un aer serios și autoritar.

— *Abu* Maher pregătește mașina în cinci minute. Dacă, cine știe din ce pricină, nu se poate întoarce astă-seară în Betleem, ai grijă să rămână cu ai tăi în Jenin. Ia, îmi spune și îmi bagă un teanc de dinari în buzunarul cămășii.

Banii pică foarte bine. Am mai puțin de douăzeci de fil în buzunar, așa că n-aș putea plăti benzina. Dar din mândrie vreau să-i dau banii înapoi.

— *Wliedi!* Nici nu vreau să aud, trebuie să-mi dai ascultare. Și, oricum, e o parte din chiria ta, pe care n-am cheltuit-o și pe care mi-o poți plăti când te întorci. Du-te, te așteaptă *Abu* Maher. Allah să vă aibă pe amândoi în pază.

O sărut pe creștetul capului, pe *hijab*, și plec.

Treisprezece

Frumosul demon al lui Moshe

1967

Nu trecuse nici o oră de când David sosise acasă, că Yarel, un coleg de-al lui din liceu, veni să-i povestească despre un prizonier arab.

— Puiul ăla de curvă ar fi trebuit să moară după câtă bătaie a primit. Da' nu se lasă… – Așa a început Yarel să spună ceea ce se anunța a fi o poveste lungă.

— Ce tot îndrugi acolo? l-a întrerupt David. Ce-mi pasă mie…

— Le-am spus băieților să nu-l mai bată, o luă Yarel de la cap.

— Nu mă interesează. Ia colea niște *kugel*. E făcut de mama.

Dar Yarel nu renunța la tonul serios.

— David, trebuie să vii să-l vezi pe arabul ăsta. Zici că… e fratele tău geamăn.

— Poftim? a făcut David amuzat. Vrei să zici că eu arăt ca un goi, nerodule?

— Eu zic să vii cu mine mâine, a zis și a continuat, aplecându-se spre el peste masă. Dacă faci abstracție de cicatrice, fețele voastre… sunt absolut identice.

David și-a înghițit nodul din gât, privindu-l atent pe prietenul lui ca să vadă dacă nu cumva glumește.

— Bine. Vino mâine să mă iei.

Înghesuit într-o celulă alături de alți cincisprezece bărbați, Yousef, despuiat, cu mâinile legate la spate și capul acoperit de o glugă, stătea aplecat peste abisul vieții lui în momentul când David și Yarel semnau în registru la intrarea în închisoarea Ramle, suprapopulată cu deținuți luați prizonieri la nimereală după război.

— Ăla cu vopsea roșie pe braț. Eu l-am vopsit, ca să-l găsim mai ușor, a zis Yarel și a tras gluga de pe capul lui Yousef.

David a coborât privirea spre bărbatul învinețit de lovituri, plin de tăieturi și cheaguri de sânge. Ochii îi erau îngropați în obrajii tumefiați, pântecul îi era umflat.

— Ce dracu', Yarel! M-ai adus până aici ca să-l văd pe ăsta? s-a înfuriat David.

Avea învoire doar pentru puțin timp și Yarel îl dusese la închisoare, drum de o oră cu mașina. Pierduse vremea degeaba.

— Dă-te dracu', David! Ieri nu era așa umflat. Crede-mă că, în ziua mea liberă, și mie mi-ar fi mai bine acasă, cu prietena mea, decât să stau aici. – Yarel era convingător. – Faci cum vrei. Dar eu zic că ar trebui să te întorci. Am câțiva prieteni

aici. Am să văd dacă îl pot trimite pe ăsta la clinică. În câteva zile cred că-și revine.

În seara aceea, la cină, David a povestit cum fusese la închisoarea din Ramle. Moshe era acasă, lua masa împreună cu familia, lucru care se întâmpla foarte rar, iar Jolanta avea treabă în bucătărie, ca de obicei.

— Yarel zicea că arabul și cu mine parcă am fi frați gemeni, a spus David mușcând din pâine.

În bucătărie s-a auzit zgomotul unei farfurii căzute pe jos. David s-a întors să vadă ce e și a dat cu ochii de Jolanta, pironită locului.

— Ai pățit ceva, mamă?

— Nu vreau să te mai duci la închisoarea aia.

— Nici n-aveam de gând. Dar nu înțeleg de ce te superi…

Moshe a lăsat privirea în jos, a trântit furculița în farfurie și s-a ridicat, împingând scaunul.

— Lasă-l să se ducă, Jolanta. Oricum are să plece odată și odată.

Și a ieșit. A coborât scara cu pas apăsat, a lăsat poarta să se trântească ieșind din curte, a dat colțul, a mers trei străzi mai încolo, a intrat în locul unde găsea refugiu și a strigat la barman:

— Ben, ca de obicei! Cu gheață.

Moshe voise să-i spună lui David ce se întâmplase cu mulți ani în urmă. Darul pe care i-l făcuse Jolantei în 1948 devenise un secret apăsător. Adevărul nu era un fluture, ci un demon, un demon cu chipul frumos al unei arăboaice care îi dăduse să mănânce. Ai cărei fii, unul la piept și altul agățat de fusta ei,

erau tot timpul cu ea și care striga și acum „*Ibni! Ibni!*“ în mintea lui.

Nu-și dorise așa ceva. Își dorise să fie împlinit: să aibă o patrie, o soție, o familie. Luptase ca să salveze poporul evreu. În schimb găsise evacuările forțate, omorurile, violurile. Moshe nu mai putea să vadă acele fețe, să audă acele voci. Avusese parte de prea puțină tihnă în viața lui. Singurul mod în care își mai afla liniștea și o brumă de consolare era să bea. Așa că în fiecare zi mergea la locul lui de refugiu trei străzi mai încolo, după colț, ca să scape de demoni și de el însuși.

Câteva zile mai târziu, dimineața devreme, David a plecat împreună cu Yarel și au semnat în registrul de intrări al închisorii Ramle. Tropotul înfundat al bocancilor militari stârnea ecouri între pereții șubrezi ai clinicii. David a ajuns repede la patul lui Yousef. Fața nu-i mai era așa tumefiată, iar în brațul pe care se mai vedea încă pata de vopsea roșie avea un ac prin care picura perfuzia. Doar două palme le despărțeau trupurile, dar în acel spațiu încăpeau aproape douăzeci de ani, un război, două religii, un holocaust, *Nakbe*, două mame, doi tați, o cicatrice și un secret care se învârtea dând rar din aripi, ca un fluture.

David i-a pipăit încheietura.

— Are puls.

Pleoapele umflate s-au deschis încet și cicatricea lui David a despicat pâcla durerii trupești. S-au privit preț de aproape douăzeci de secunde. Douăzeci de eternități în care David adăsta, agățat, ca de niște cârlige, de prea multe întrebări greșite. „Să fi capturat un evreu din greșeală? Un evreu care e rudă cu mine? Un evreu care a venit în Palestina fără să știe

că rudele lui sunt în viață?“ Își frământa mintea, căutând răspunsuri, deschizând și închizând ușile amintirilor în căutarea unui indiciu cât de mic despre cine sau ce ar putea fi pentru el acest prizonier.

Arabului i s-a prelins o lacrimă din colțul ochiului. „Ismael!“ A întins mâna spre soldat și și-a pierdut cunoștința din nou, mâna i-a căzut pe marginea patului.

Paisprezece

Yousef, omul

1967

Mă schimb.

Lumea mea se schimbă, începând cu ziua când *Haje Um* Naseem mă strigă pe nume. Mă întorc la Jenin și cu greu îmi pot croi drum prin mulțime ca să intru în casă. Sora mea stă lipită de perete, înțepenită de spaimă. Vreau să mă apropii de ea, dar nu mă vede. Vreau să-i vorbesc, s-o strâng în brațe și să-i sorb teama din suflet, însă tata mă trage deoparte. Îmi dă o armă din micul arsenal ascuns în groapa din bucătărie, ca să ne apărăm împotriva furiei care se dezlănțuie pe pământ. E prima oară în viața mea când țin în mână o pușcă.

Trebuie s-o găsesc pe Fatima. N-ai cum să pleci, îmi spune mama. Ea însăși, cu experiența ei de victimă a războiului, adună provizii și găsește ascunzători împreună cu alte femei.

Îmi spune că Fatima s-a dus cu mama și surorile ei la unchiul lor din Ramallah. Are să fie în siguranță acolo, adaugă mama.

În zilele care urmează văd din nou peste tot foc și suflete pribege. Și mânie sugrumată de frică. Apăs pe trăgaci, dar în momentul adevărului, când trebuie să trec testul curajului, nu pot lua viața altcuiva. Mi-e teamă să curm o viață. Mi-e teamă să nu mi-o pierd pe a mea. Așa că merg alături de ceilalți, cu mâinile ridicate, semn că mă predau. Unul dintre soldații evrei mă apucă de bărbie și îmi cercetează fața, uimit. Nu înțeleg pe moment de ce e așa surprins. Acum îmi dau seama însă că mă recunoscuse.

În săptămâna aceea văd cum vorbele cunoscute se pot preschimba în cioburi ca mai apoi să ia forma unor demoni care se năpustesc cu ghearele asupra minții tale. „Exemplu“ era doar o pietricică. Auzisem și rostisem chiar eu de sute ori cuvintele astea, „de exemplu“. Un astfel de cuvânt, nesemnificativ și banal, invadează zilele fericite ale copilăriei mele și îmi răpește amintirea meciurilor de fotbal jucate cu Jamal, din care evreii fac un „exemplu“ chiar în fața ochilor mei. Privesc cum viața se scurge cu fiecare picătură din rana făcută de glonț în capul unui „exemplu“ de șaisprezece ani și mă minunez cum lucrurile mărunte, fie ele chiar și cuvinte, pot deveni rele și nemiloase în mâna celor care vor să câștige puterea, în ciuda rațiunii sau a istoriei.

Cincisprezece

Yousef, prizonierul

1967

Aici, în locul ăsta rece și umed, trăiesc din dragostea pentru Fatima și din amintirile despre viitorul nostru. Acesta sunt firele de care mă agăț ca să respir. Trupul meu e năucit de dialectele torturii. Am trecut hotarul dintre durere și amorțire. Nu văd nimic, fiindcă pleoapele îmi sunt atât de umflate, că nu le pot deschide. Zac aici, legat de mâini și de picioare cu funii și cred că în mine ceva sau totul e zdrobit. Cred că am să mor. Mă gândesc la Fatima, iubirea mea, și simt mirosul de iasomie al părului ei. Văd genele ei bătând aerul de fiecare dată când ochii îi alunecă spre mine, șăgalnici, păcătoși, ce mă scrutează pe deasupra mulțimii din piață. Ulciorul de lut stă în echilibru perfect pe capul ei și nu cade când, cu un gest ademenitor, își acoperă buzele cu eșarfa înainte să întoarcă privirea. Pe neașteptate întoarce capul, să fie sigură că mă uit la ea. Mă înfiorez, mi se usucă gura, respirația mi se taie. Merge anume ca s-o admir. Ulciorul se mișcă odată cu ea și sunt uimit de cât de bine stă. Mi-o închipui dansând cu ulciorul așezat pe cap, cu șoldurile și pântecul unduindu-se doar pentru ochii mei. Îi recitesc scrisorile, întipărite în memorie:

„Dragostea mea, mama și surorile mele pleacă la Ierusalim miercuri seară și se întorc vineri. Vino să ne întâlnim joi, înainte de rugăciunile de dimineață, la locul știut. Nu mai pot trăi de dorul tău. Nu ne-am văzut de două săptămâni!“.

Aud zgomote în jurul meu. Niște soldați îmi pipăie gâtul, să vadă dacă am puls. Aruncă apă pe mine și mă trezesc. N-are importanță; mă întorc la Fatima, cea care îmi ține corpul și răsuflarea laolaltă.

O văd în livada de piersici, sub cerul limpede al Orientului, sub trupul meu, care mi-e temă că va exploda de dorință. Șoptește cu gura aproape de buzele mele: „După ce ne căsătorim, Yousef. Nu acum“. Îmi îngăduie totuși să-i gust dulceața, conducându-mă în paradisul fierbinte al misterului ei. Îi iau sânii în palme și vibrez odată cu bătăile nebunești ale inimii ei. Își mișcă trupul, prinsă ca într-o plasă între lipsa de experiență, pasiune și teama de vină și păcat. Trupul ei îmi transmite o declarație de dragoste care îmi domolește febra. Mă ridic deasupra ei, îi admir goliciunea, faptul că sacrifică tradițiile pentru dragoste, supunerea ei față de mine. Îi gust sânii, cu blândețe, și simt cum se învârte pământul cu mine. În sinea mea îi promit lui Dumnezeu că voi fi vrednic de iubirea ei și că o voi apăra până la moarte. Găsesc potirul neprihănit care va purta cândva copiii mei și beau din cupa ei. Se ridică brusc, speriată de valul tumultuos de plăcere. Îi sărut buzele. „Ai încredere în mine“, îi spun și ea mă ascultă. Spatele i se boltește ca arcul descris de soarele răsărind și ea se prăbușește gemând în brațele mele. Soldații mă smulg din amintirea Fatimei. Schimbă câteva vorbe și pleacă. În scurtă vreme sunt transferat la o clinică. Merg unde sunt dus, dar, oriunde m-aș afla, mă întorc la locul din mintea mea unde trăiește Fatima.

Pleoapele mi s-au mai dezumflat, așa că zăresc lumina becului. Văd lumina după o eternitate de întuneric și ea luminează o cicatrice din altă viață. Cicatricea pe care am desenat-o cu nepăsarea mea pe fața lui, Ismael. Numai că Ismael a murit. Un soldat evreu, care are fața mea, a furat cicatricea fratelui meu. Trebuie că visez. Întind mâna ca să-l ating, dar el se trage înapoi. Mai târziu, nu acum, sunt convins

că n-a fost un vis. Ismael trăiește. Fratele meu e evreu. E soldat israelian.

„Tată, unde ești? Am fost despărțiți și nu știu dacă evreii te-au prins și pe tine. Ești pe aici, prin închisoare? În clinica asta?“

Încă sunt în viață. M-am întors la livada de piersici unde am descoperit raiul în trupul Fatimei. Tabăra a fost distrusă. Refugiații au redevenit refugiați și eu nu pot suporta revenirea la starea dinainte. Semnele torturii, graffitiuri desenate pe trupul meu, sunt indignate și nu vor să aibă de-a face cu sărbătorirea. Văd soldați cocoțați la posturile de pază și ura îmi năpădește inima. Ciudat, e prima oară când simt așa. Sunt totuși sigur că nu va fi și ultima.

Sunt prea mulți oameni în jurul meu. Le privesc atent fețele, căutând-o pe Fatima. *Um* Jamal se apropie de mine; își caută fiul și eu nu pot îndura zbuciumul ei, durerea a ceea ce știe în adâncul inimii. Nu pot s-o privesc în ochi. Vreau să n-o mai văd. Nu pot să-i spun că viața lui Jamal a fost luată ca să se dea un înțeles cuvântului „exemplu“. Un înțeles la care nu este îndreptățit. Nu pot să-i spun că băiatul pe care l-a dus în pântec, l-a hrănit și l-a iubit e îngropat într-un cuvânt, care îmbracă o formă nouă cu zâmbetul lui Jamal și urechile lui mari.

Se aud împușcături și oamenii ne dau pace. Mama e stoică, deși știu că plânge. Lacrimile ei cad însă unde nu trebuie, în hăul fără fund din sufletul ei. Surioara mea, Amal, stă ghemuită într-un colț. Ceva s-a furișat în ochii ei și i-a golit de viață. Cu toate că nu vreau decât să fiu singur, absența tatei mă face să întind brațele spre ea și Amal se repede la pieptul

meu, se agață de trupul meu stâlcit în bătăi ca și cum ar vrea să se lege pe veci de mine.

Tata n-a mai fost văzut de la război încoace. Cerul apasă pe coastele mele rupte când îmi imaginez inimaginabilul. Că tata, bărbatul despre care credeam că nu va muri niciodată, e mort. Mă las pe spate, în sfârșit am o pernă sub cap, și aud vorbele lui Rumi, rostite în șoaptă de tata:

> Cum pleacă o parte de lume din lume?
> Cum poate umezeala să plece din apă?
> Ce te rănește te binecuvântează…
> Întunericul e lumânarea ta.
> Hotarele tale sunt ceea ce cauți.
> Aș putea găsi o explicație, însă ar sparge
> pojghița de sticlă care îți acoperă inima,
> și asta nu se poate repara.
> Sunt de ajuns cuvintele astea
> sau să mai storc ceva sevă din ele?

Iar în mintea mea îi povestesc tatei ce-am aflat. Că Ismael e un *yahoodi*, un *sahyouni* care luptă pentru Israel.

Șaisprezece

Frații se reîntâlnesc

1967

Cinci soldați israelieni, patru pe jos și unul în turnul de pază, erau de serviciu la un punct de control aflat lângă satul Bartaa. Mergeau în ture doi câte doi, își făceau rondul

târâindu-și picioarele și se așezau la loc, obosiți și plictisiți la culme. David lenevea în jeep când doi palestinieni se apropiară de punctul de control, cu cărțile de identitate și permisele întinse spre a fi inspectate. Totul era în ordine, numai că soldatul de la barieră le-a ordonat să se dea la o parte, oprind lungul șir de palestinieni care așteptau ca să poată trece. Soldatul era un newyorkez corpolent a cărui familie emigrase în Israel.

— Hei! a băgat el capul în jeep, unde David mânca o felie de pepene verde. Vino să-l vezi pe ticălosul ăla de arab. Zici că-i frate-tău geamăn, lua-l-ar dracu'! a zis râzând.

Frica i-a alungat plictiseala. La fel ca Jolanta, a simțit un gol în stomac. Demonul lui Moshe era pe urmele lui. Secretul pe care nu-l știa, pe care nu voia să-l știe se ținea după el, așa că șovăi înainte să se dea jos din jeep.

Mergând după ofițer, David abia se stăpânea să îi tragă un șut în fund, să-l vadă pe newyorkezul grăsun rostogolindu-se la vale. Nu voia să dea iarăși ochii cu palestinianul. Cel care avea fața lui fără cicatrice.

Privind pe sub marginea caschetei, David s-a apropiat de palestinian și pe dată au fost uniți prin aceleași unghiuri ale fălcilor, aceleași gropițe în bărbie, aceleași buze pline.

Privirile le erau încărcate de întrebări – „Cine dracu' ești, arabule?“ – „Cum ai devenit evreu, Ismael?“ – și în aer plutea o taină pe care David nu voia s-o dezlege.

Cu mâhnirea de a fi văzut atâtea lucruri luând o întorsătură rea, Yousef întrebă folosind cele câteva cuvinte pe care le știa în ebraică, apoi și în arabă, gândindu-se că poate soldatul îl va înțelege:

— Te cheamă Ismael?

Newyorkezul devenit israelian a izbucnit în râs.

David a văzut negru în fața ochilor din cauza atâtor fluturi care băteau din aripi în jurul lui, în timp ce în urechi îi răsunau țipetele demonilor.

L-a pălmuit pe arab, apoi l-a izbit cu patul puștii. Nu știa de ce, dar nu se putea opri. L-a izbit de mai multe ori cu picioarele în burtă. L-a lovit iar și iar până când acel arab, chipul acela și-a pierdut cunoștința. Prietenul lui plângea:

— Vă rog, vă rog încetați! Nu suntem teroriști! N-a făcut nimic. Permisele noastre sunt valabile. Vă rog! îl implora.

— Gata, gata, s-a îndurat newyorkezul și l-a împins pe David deoparte. N-am chef de hârțogăria pe care trebuie s-o fac dacă moare vreunul la punctul de control.

Yousef era întins pe jos, într-o baltă de sânge.

— Bine. Du-l de unde ați venit. Ce mai stai?

David a plecat răsuflând greu.

Șaptesprezece

Yousef, luptătorul

1968

Mi-e frică să nu fi rămas impotent. Cred că, atunci când m-a lovit peste organele genitale, mi-a făcut niște leziuni care nu se vor mai vindeca.

Mă doare când urinez. Dar mult mai tare mă doare când o văd pe Fatima. Trece prin fața garajului și eu mă ascund după

capota unei mașini, prefăcându-mă că n-o observ, în timp ce toți prietenii mei știu că a venit în Jenin anume pentru mine. Pe urmă se uită la mine cum mă ascund și se feresc și ei, să nu vadă tristețea pe fața Fatimei.

Surioara mea, Amal, mă caută și ea. O văd privindu-mă de pe cealaltă parte a străzii, alături de Huda. Îmi dau seama că se așteaptă ca eu să umplu golul lăsat de *baba*.

Soldații mă caută.

Mama se stinge pe picioare.

Eu sunt vătămat, nu le pot fi de folos celor pe care îi iubesc. Dacă rămân aici am să mor. Dar nu tot focul meu lăuntric s-a stins. Ceva din mine refuză să cedeze, stăruie să mă arunc în luptă.

Optsprezece

Dincolo de primul șir de copaci

1967-1968

Ce i-a făcut cucerirea din 1948 lui Hasan i-au făcut atacul din 1967 și ocupația Malului de Vest fiului său Yousef, a cărui soartă a rămas incertă. Ocupația israeliană era încleștată de gâtul lui ca o mână de fier și nu-i dădea drumul. Soldații făceau reguli după bunul lor plac. Ei hotărau cine putea sau nu putea să treacă, fără să țină seama de regulament. Cine era pălmuit și cine nu depindea de toanele soldaților. Cine era forțat să se dezbrace la pielea goală și cine nu se hotăra pe loc.

La maturitate, Yousef semăna cu tatăl lui – firea lui calmă era moștenire de la Hasan. Își găsi refugiu în singurătate și nu se apuca de nimic fără să cântărească lucrurile și să chibzuiască temeinic. Din pricină că ocupația limitase considerabil libertatea de mișcare a palestinienilor, Yousef nu se mai putea duce la lucru, așa că renunță la postul de la Universitatea din Betleem și acceptă un post de profesor la școala de băieți a Agenției ONU, unde tatăl lui lucrase ca paznic.

Din același motiv, Yousef nu avea cum să cutreiere dealurile oricând ar fi poftit. De aceea se ocupa, cu toată energia care îi rămânea după ce termina orele, de garajul moștenit de la tatăl său. În scurtă vreme, a ajuns să nu mai petreacă alături de Amal și mama lui decât prea puțin timp. Câteodată îl găseai la cafeneaua lui Beit Jawad, pufăind din *hooka* și trecându-și timpul la partide de table sau cărți cu prietenii. Dar în fiecare vineri, după rugăciuni, ademenit de singurătate, vrăjit de frumusețea peisajului și împins de puterea obișnuinței, risca umilința și așteptarea interminabilă de la punctele de control ca să facă un drum pe dealuri, așa cum făcea împreună cu tatăl lui de când se știa. Acolo, la adăpostul copacilor, Yousef stătea și citea. Era o dovadă de temeritate din partea lui să onoreze așa, de unul singur, amintirea tatălui său. Tot așa cum Amal continua să citească în zori, după cum obișnuia să citească împreună cu tatăl ei, Yousef continua să se întoarcă pe pajiști cu o carte. Era tot ce putea face: să ducă mai departe acest obicei, să salveze ce se mai putea din amintirea celui care le dădea putere – Hasan, tatăl lor.

Torturile și bătăile fără motiv pe care le îndurase Yousef în decurs de șase luni îi lăsaseră urme pe tot corpul, din cap până în picioare. Fusese forțat să se dezbrace la pielea goală în fața femeilor și a studenților lui, să sărute picioarele unui soldat care amenința să bată un băiețel dacă Yousef nu îngenunchea. Majoritatea bărbaților avuseseră de îndurat tratamente asemănătoare. Cei mai mulți dintre ei erau oameni înfrânți. Și cei mai mulți, după ce înduraseră atâtea umilințe, căpătaseră porniri violente pe care le îndreptau asupra soțiilor, surorilor sau copiilor.

Yousef ținea totul în el, așa cum făcuse și Dalia. Închidea durerea în sufletul lui, unde se amesteca cu sentimentul neputinței. Liniștea măcina coliba lor din Jenin, și mult mai târziu, când Amal și Yousef își aminteau de perioada aceea, ea avea să le pară pustie.

Tenacitatea a găsit teren fertil în inimile palestinienilor și semințele rezistenței le-au intrat în piele. Împotrivirea a devenit trăsătura definitorie a comunității de refugiați. Dar au avut un preț de plătit: să-și înfrângă vulnerabilitățile. Au învățat să-și sărbătorească martiriul. Doar martiriul le dădea libertate. Doar în moarte deveneau, în cele din urmă, invulnerabili în fața Israelului. Martiriul a devenit sfidarea supremă a ocupației israeliene. „Să nu-i lăsăm niciodată să vadă că ne doare“ era crezul lor.

Însă inima trebuie să plângă. Uneori durerea se preschimba în bucurie. Uneori era greu să le deosebești. Pentru generațiile născute în tabără suferința își găsea uneori alinare într-un fel de iubire de moarte. Moartea ajunsese să semene cu viața, viața, cu moartea, și a fost o perioadă din

tinerețea ei când Amal și-a dorit să fie martir. „Aș putea găsi o explicație, / însă ar sparge pojghița de sticlă care îți acoperă inima, și asta nu se poate repara.“

Yousef se alătura doar rareori cortegiilor funerare în care oamenii psalmodiau mânioși. El nu sărbătorea martiriul, nici nu-și arăta durerea. Înlăuntrul lui, sub o crustă de indiferență, fierbea mocnit dorința de viață.

Amal îl adora și tânjea să fie parte a fiecărei zile din viața lui. Se întâmpla să stea împreună cu Huda lângă garaj și să-l privească pe fratele ei cum lucrează, trăgând nădejde că o va chema să se uite și ea sub capote. Voia să se împărtășească din viața lui. Să o asigure că are o familie. S-o strângă în brațe așa cum făcuse în a patruzecea zi de după război.

Yousef a zărit-o în mai multe rânduri, însă n-a chemat-o niciodată.

Yousef și Amal abia dacă-și mai vorbeau. După incidentul de la Bartaa, când David îl bătuse până căzuse la pământ, Yousef își ferecase porțile inimii. Primea scrisori de la Fatima, dar nu dădea nici un răspuns.

În timp ce Yousef se închidea în hotărârea lui mocnită, mama lor rătăcea prin tărâmurile bântuite ale minții ei, unde stătea de vorbă cu nălucile. *Um* Abdallah era tot timpul în preajma Daliei și amândouă tricotau cât era ziua de lungă, așezate pe balconul care se lăsa sub greutatea lor și adumbrea intrarea în casă. Amal și Huda le priveau uimite, întrebându-se dacă erau curajoase sau pur și simplu nu-și dădeau seama cât de șubred e balconul. Căci era un balcon cu scop decorativ, în care doar cu greu încăpeau două persoane. Altminteri, Amal nu prea îi dădea atenție lui *Um* Abdallah. Dar mai târziu,

când se gândea la acele timpuri, a început s-o îndrăgească pe femeia care îi arătase un devotament nestrămutat mamei ei. Chiar și când Dalia era incoerentă, *Um* Abdallah o asculta vorbind singură, fără șir, și o așeza cu blândețe la loc pe scaunul unde tricota dacă părea că ar vrea să plece.

După război Huda s-a întors să stea cu mama și fratele ei. Dar ea și Amal își petreceau mai departe zilele împreună, așa că nu se simțeau despărțite.

Ca și înainte, fetele se descurcau singure, numai că acum datina cerea ca Amal să vegheze la bunul mers al gospodăriei. Până la război viața lui Amal fusese colorată de dragostea tatălui în zori, educația stoică primită de la mama ei și povestea clandestină de dragoste a lui Yousef cu Fatima. Acum aceste culori fuseseră înlocuite de verdele milităresc și tonurile șterse ale privațiunilor. Vecinele o priveau cu milă și șușoteau între ele:

— Ce s-o alege de fata asta?

— E aproape de vârsta măritișului. Asta-i bine.

— Da. Cu voia lui Allah, are să-și găsească curând un bărbat cumsecade, care să aibă grijă de ea.

Cu toate că începuse să se înalțe și trupul ei să se împlinească, Amal era tot o copilă de doisprezece ani în acea vineri răcoroasă de ianuarie când lămâile erau coapte și viile erau curățate de uscături și când Yousef a venit pe neașteptate acasă după rugăciunile de *Jomaa*.

Amal a fost încântată. A pregătit prânzul, masa cea mai importantă, și acoperea podeaua cu ziare vechi, pe care aveau să stea să mănânce. Era în al nouălea cer gândindu-se că va petrece câtva timp cu fratele pe care îl vedea așa de rar și abia

aștepta să se laude în fața lui cu talentele ei de bucătăreasă. Dalia ieșise și ea vremelnic din abisul irealității, așa că Amal își spunea că vor fi iar ca înainte. Așa cum fusese odată familia lor.

— Amal, poți să-i duci ăsta Fatimei? a întrebat-o Yousef, întinzându-i un plic sigilat.

Fata l-a întrebat plouată:

— Nu stai să mănânci cu noi?

Yousef și-a dat seama că Amal era necăjită și s-a prefăcut că merge pe urma „mirosului îmbietor“ al mâncării până a ajuns lângă ea.

— Când te-ai făcut așa mare, Amal? a mormăit cu gura plină de mâncarea pregătită de ea.

— Am aproape treisprezece ani.

Uimit de trecerea timpului, Yousef s-a oprit, a măsurat-o din cap până în picioare, văzând în ea dovada evidentă a faptului că timpul se scurge fără întoarcere. Privindu-și sora, se simțea rușinat pentru că îi dăduse atât de puțină atenție după război.

— Ești frumoasă, i-a spus.

Vorbele lui, întocmai cele pe care le așteptase, au încântat-o pe Amal și i-au adus puțină siguranță de sine în lumea haotică în care trăia. A zâmbit cu gura până la urechi.

Au luat din *makloobeh* – o grămadă de orez fiert în suc de carne de miel, cu vinete și ghimbir – și și-au trecut unul altuia sosul de iaurt cu castravete, semințele de pin prăjite și ceapa crocantă. Amal era fericită.

Masa a fost înveselită de râsetele mamei, care își regăsise umorul undeva, în labirintul lumii ei nevăzute. Yousef și Amal, ca doi conspiratori, schimbau zâmbete și se bucurau de

pacea acelei clipe, pe care au pus-o bine, printre amintirile fericite. Amintirea ultimei mese luate împreună cu mama lor.

După masă, Amal a luat plicul lui Yousef și a mers s-o ia pe Huda. Au plecat fuga să se achite de misiunea lor devenită deja obișnuință – să poarte scrisorile de dragoste între Yousef și Fatima.

— Ca în vremurile bune, a spus Huda.

— Da. Când ne întoarcem, hai să mergem la casa Wardei, să vedem dacă mai e acolo.

„Ca în vremurile bune.“

Fatima le-a zărit pe Amal și Huda de la fereastră, unde aștepta nerăbdătoare o scrisoare de la iubitul ei. Fața i s-a luminat de un zâmbet care i-a făcut gropițe în obraji și a luat plicul cu un chicot de încântare.

— Luați niște prăjiturele, fetelor. Am și niște ceai fierbinte pe sobă, le-a spus și s-a îndreptat spre camera din spate desfăcând plicul.

Au luat prăjiturele și au așteptat. Sprijinită de perete era o oglindă cu ramă țipătoare, aurie, împodobită cu pietre false, sclipitoare, în care Amal s-a putut vedea din cap până în picioare. Nu-și mai văzuse niciodată întreg corpul într-o oglindă. Acasă, în Jenin, aveau doar o oglindă mult prea mică atârnată deasupra chiuvetei din baie. Aici, în casa Fatimei, Amal și-a văzut pentru prima oară sânii ca niște muguri care o dureau de săptămâni bune. Umflau pânza cămășii, parcă invitând-o să pipăie cu palmele semnele unei femei în devenire.

— Ce faci? a întrebat Huda ronțăind dulciurile găsite în bucătăria Fatimei, cu ochii la Amal care își cuprinsese pe furiș sânii în palme.

— Mă doare pieptul, a răspuns Amal încercând fără succes să vorbească pe un ton nepăsător.

— Mătușa Nadia spune că te dor când încep să crească, a zis Huda indiferentă. Ce-aș vrea să-mi crească și mie, a continuat uitându-se la pieptul ei cu speranță.

— De ce?

— Nu-ți plac sânii tăi?

— Mă dor.

— Ba știu că-ți plac, a zis Huda pe un ton acuzator.

— Și ce-i cu asta?

— Pot să-i ating și eu?

— Nici vorbă!

Liniștea care a urmat a fost întreruptă de hohotele de plâns ale Fatimei venite din camera alăturată.

— Plânge Fatima, a spus Huda.

— Aud și eu că plânge!

— Fatima, ai pățit ceva? a întrebat Amal deschizând ușa.

Fatima stătea încovoiată în tunica albastru deschis, prea mare pentru ea, cu fața îngropată în palme. Când a auzit ușa a ridicat capul. Arăta îngrozitor. Și-a șters de mai multe ori nasul, încercând să se liniștească, dar părul i se lipise de obrajii uzi și ochii îi erau roșii, umflați de plâns.

Ținea în mână scrisoarea mototolită.

— Amal, draga mea, ce-ar fi ca tu și Huda să mergeți acasă, a șoptit îndurerată.

Amal și Huda au luat-o pe drumul cunoscut, care șerpuia pe coastele dealurilor din nordul Palestinei. Au găsit casa Wardei neatinsă, însă Warda nu mai era acolo.

Amândurora le-a părut rău că-și pierduseră păpușa ciungă, copilașul lor, dar nici una n-a scos o vorbă. Au suferit în

tăcere, în inima lor de adolescente, fiindcă li s-ar fi părut nepotrivit să plângă după o păpușă după ce o îngropaseră pe Aisha, un bebeluș adevărat, care plângea cu lacrimi adevărate și sângera de-adevăratelea. Totuși, pierderea păpușii a fost mai grea pentru ele, chiar dacă nu și-au mărturisit una alteia acest secret când au plecat de la casa Wardei.

Frigul iernii desfrunzise copacii și trunchiurile argintii ale măslinilor ieșeau din pământ asemenea unor mâini îmbătrânite, de dimensiuni colosale, paznici noduroși și diformi ai timpului, așteptând, resemnați și răbdători, să vină anotimpul când se coc fructele. Pe dealuri erau presărate case, unele vechi de sute de ani, îmbrățișate de rămurișul viței-de-vie, și păstorii își mânau turmele pe costișe.

Mulți ani mai târziu, Amal avea să-și amintească de frumusețile acelea, din care ea însăși își trăgea viața și despre care crezuse că vor dăinui în veci, fără să-și închipuie că ceva atât de minunat și străvechi ar putea fi șters de pe fața pământului sau că cineva ar vrea să facă așa ceva.

La vremea aceea, cea mai mare parte a Malului de Vest era încă îmbrăcată în verdeață, avea măreția naturii care se pleacă în bătaia vântului, se dezbracă din pricina frigului și înflorește sub razele soarelui. Dar totul s-a schimbat. Casă cu casă, fermă cu fermă, sat cu sat. Demolate, confiscate, rase de pe fața pământului – pământul Palestinei n-a încetat să fie însușit de alții. „Imperialismul palmă cu palmă“, cum îi spunea *Haj* Salem. Astăzi, cărarea pe care fetele duceau scrisorile de dragoste ale lui Yousef și ale Fatimei se pierde în peisajul pustiit, presărat cu ruinele fostelor case, cauciucuri arse, cartușe goale și puieți de măslin care se luptă să trăiască.

— Ce i-o fi scris de-a făcut-o să plângă? se întreba Huda, îngrijorată din cauza Fatimei.

Mergeau grăbite spre casă, până au ajuns la punctul de control.

Acolo, un soldat slăbuț le-a întrebat:

— Unde mergeți?

— La Jenin, a răspuns Huda cu voce pierită.

— Jenin, a repetat Amal, disprețuindu-se pentru propria docilitate.

Amândouă au scos documentele și cărțile de identitate pe care li se spusese să le aibă asupra lor după iunie 1967. Erau cărțile de identitate cu cod de culoare, care îi identificau pe palestinieni după religie și zona în care locuiau, împreună cu permise de călătorie în regiunile de est, vest, nord și sud. Alte permise speciale erau necesare pentru tratamente medicale, deplasări în interes comercial, acces în universitate, astfel încât oamenii se trezeau cărând după ei teancuri de cartonașe roz, galbene și verzi, mototolite și zdrențuite de multele mâini care le atinseseră, de sudoare și ca urmare a faptului că fuseseră despăturite de sute de ori pentru a fi controlate și apoi împăturite la loc.

De cealaltă parte a punctului de control, un alt soldat îl luase la întrebări pe Osama Jamal, un băiat de paisprezece ani care locuia în Jenin – nu în tabăra refugiaților, ci chiar în orașul unde se afla tabăra. Tatăl lui era proprietarul brutăriei locale, care îi ademenea pe trecători cu mirosul de pâine proaspătă, *manakeesh* și *fatayer*.

Un soldat l-a trântit pe Osama la pământ și l-a lovit cu picioarele. Altul l-a ajutat să se ridice și s-a răstit la celălalt în ebraică. În timp ce ei se certau, Osama a plecat șchiopătând,

cu o coastă ruptă, umilit, rugându-se în sinea lui ca cele două fete din Jenin să nu-l fi observat.

După ce s-au îndepărtat și soldații nu-i mai puteau vedea, Amal și Huda s-au oferit să-l ajute. Osama a refuzat la început, până când durerea s-a dovedit mai puternică decât mândria și atunci a lăsat jos traistele și a mers sprijinindu-se pe umerii lor, însă doar după ce i-au promis că n-au să spună nimănui că acceptase ajutorul unor fete.

— Ești sora lui Yousef Abulheja, nu? a întrebat-o.

— Da, a răspuns Amal, emoționată că băiatul i se adresase. Îți curge sânge din nas.

Huda a scos un șervețel din rezerva pe care o avea mereu în buzunare fiindcă, așa cum îi tot repeta lui Amal, „Nu știi niciodată când ai nevoie de o batistă“.

Amal nu mai stătuse niciodată așa aproape de un băiat în afară de Yousef, tatăl ei sau *Ammo* Darweesh. Se înroșise la față de sfială și tulburare și i se pusese un nod în gât de stânjeneală. Primise pe umerii ei greutatea brațului lui Osama, care o făcea să-și aplece capul în față și o obliga să privească în jos, în timp ce simțea un gol în stomac. Mergeau în tăcere, potrivindu-și pașii după respirația neregulată a băiatului și Amal își fixă privirea pe o cută a pantalonilor lui care dispărea și apărea din nou de fiecare dată când mușchii se încordau sub țesătură, în timp ce pământul se mișca sub tălpile lor.

— Cumpărați pâine de la prăvălia tatei? a întrebat Osama, lungind cuvintele, cu glasul sugrumat de durere.

Amal a ridicat capul. Însă el nu i se adresa ei și a văzut limpede că Huda era la fel de insensibilă la interesul lui pe cât era el la al lui Amal.

— Nu mai vorbi, că o să-ți fie mai rău, a răspuns Huda pe un ton autoritar, chiar dacă se vedea că nu e chiar sigură pe ea, ci mai degrabă încăpățânată, și sfiala lui Amal a fost înlocuită de invidie.

Acasă l-a găsit pe Yousef ținând-o pe mama lor de mână și vorbind aerului nemișcat care stăruia în fața ochilor ei rătăciți.

— Avem nevoie de pâine? Mă pot duce să iau, l-a întrerupt fără să-i pese de atmosfera gravă care domnea în încăpere, căci nu-și dorea decât un pretext ca să fie iar în preajma lui Osama.

— Amal, trebuie să vorbesc cu tine, a spus Yousef. Dar nu acum. Poți sta nițel cu mama? Mă întorc repede, a zis și a plecat.

Nerăbdătoare să afle ce avea Yousef să-i spună și de ce plânsese Fatima, Amal i-a aruncat mamei o privire dușmănoasă și s-a așezat supărată lângă ea.

Dalia s-a întors spre fiica ei. A ieșit încet din norul de inconștiență în care plutea, a atins părul lui Amal cu buzele – „în sfârșit, se poartă ca o mamă“ – și a spus limpede „Yousef pleacă“, după care a coborât înapoi în abisul ei.

„Întoarce-te, mamă!“, țipa inima lui Amal, însă mama se retrăsese deja în mintea ei.

Amal a înțeles că mama ei spusese adevărul. Yousef avea să plece. Îi era teamă ca nu cumva să fie vânat de israelieni. Atâția bărbați fuseseră luați cu cătușe la mâini, legați la ochi, și n-au mai fost văzuți niciodată; fuseseră duși pe furiș într-un loc de unde nu ieșeau decât învinși și schilodiți. Simțea că se apropie ceva înspăimântător. Ceva ce nu putea prevedea ori

înțelege, ca răsuflarea împuțită a unei fiare la pândă. Amal s-a cutremurat și a luat-o la fugă nici ea nu știa încotro. Alerga, fără să știe unde se îndreaptă și nici măcar de ce fuge.

Huda. „Unde-o fi?“

— Huuudaaa! a strigat sub fereastra prietenei ei.

Huda a apărut la fereastră doar cât să-i spună:

— Nu acum. Vin eu la tine mai târziu. Acum nu pot vorbi. Pa!

„Doamne, ce se întâmplă?“ Amal a rupt-o iar la fugă, incapabilă să-și stăpânească picioarele, simțind la fiecare pas cum o dor sânii înmuguriți pe piept. Ochii o usturau de lacrimi, plămânii îi ardeau din cauza frigului. În cele din urmă, istovită, a căzut în genunchi în livada de piersici, care viermuia de lume primăvara, la vremea culesului, și iarna fusese locul secret de întâlnire al tinerilor îndrăgostiți care se ascundeau aici de privirile vigilente ale familiilor. Acum nu mai aparținea arabilor, era încă o zonă unde nu îndrăznea să se aventureze.

Și totuși era aici, chiar în spatele primului șir de copaci…

Nouăsprezece

Plecarea lui Yousef

1968

Și totuși mă aflam în spatele primului șir de copaci din livadă. Se întuneca, era frig, dar în jur era prea pustiu ca să-mi

fie frică. M-am ghemuit, lăsându-mă pradă oboselii și închipuindu-mi că sunt în brațele lui Osama. Așa am adormit, pierzându-mă în întunericul cerului acoperit de stele, și m-am trezit înainte de răsăritul soarelui, învăluită de un strat subțire de ceață care plutea chiar deasupra pământului.

Nu-mi amintesc cât de tare m-a impresionat atunci imaginea asupra căreia am deschis ochii, însă amintirea peisajului în acea dimineață mă lasă mută de uimire chiar și acum. Era fundalul pe care s-au desfășurat viețile părinților mei: pășuni nesfârșite, așternute peste văile cuibărite între colinele cu crânguri de măslini. Copacii mă chemau ca niște bunici bătrâni de sute de ani, zbârciți și cocârjați, cu brațe groase, întinse în toate direcțiile, ca și cum s-ar fi rugat. Cei care au pus mâna pe acest tărâm minunat, care strălucea ca o nestemată verde lângă apele Mediteranei încă dinainte de vremea lui Moise, au pretins că era un „deșert“ pe care l-au „făcut să înflorească“. Soarele generos își vărsa lumina asupra dealurilor colorându-le în auriu și luminând vechile case ale arabilor căzute în paragină. Nu se vedea nici țipenie de om și cred că atunci am înțeles cât de ispititoare poate fi singurătatea.

Fără să-mi dau seama, mi-am atins sânii abia înmuguriți. Mânată de curiozitate, i-am mângâiat cu gândul la lucruri care îmi stârneau sentimentul vinovăției. M-a cuprins rușinea, mi-am amintit de scripturi, de păcat și de pedeapsă. Dar n-am putut ține seama de nimic, în schimb mâna mi s-a furișat fără voia mea în pantaloni și acolo, sub un pom din livada de piersici cea interzisă, am descoperit plăcerile negrăite ale femeilor.

Când am scos-o, mâna păcătoasă era plină de sânge, anunțând sosirea misteriosului ciclu menstrual, îndelung așteptat. Mi-am adulmecat mirosul, ba chiar mi-am și gustat sângele, convinsă că peste noapte mă transformasem în femeie, că lumea mea se schimbase ca prin minune. M-am ridicat și am luat-o înapoi spre Jenin, încredințată că, în realitate, Yousef nu avea de gând să plece și că totul fusese o neînțelegere.

O voce, vorbind într-o arabă stricată, m-a scos din visare:

— Stai!

„Un soldat!“

Am ridicat ochii spre soare, rugându-l să mă ajute, dar zâmbetul lui indiferent și strălucitor n-a făcut decât să mă orbească cu o sumedenie de pete negre. Fusesem prinsă pe un teren interzis. Primul soldat și apoi încă doi s-au repezit la mine ca niște hiene în timp ce eu tremuram de frică. Mi-au pus nu știu câte întrebări, trecându-și unul altuia teancul de hârtii care atestau identitatea mea. Unul dintre ei le-a împăturit cu grijă și mi l-a înapoiat cu un gest politicos și cu un fel de milă.

— Du-te acasă, mi-a spus.

Neîncrezătoare, m-am îndepărtat de ei cu pași nesiguri, șovăitori, până când un instinct primitiv parcă mi-a dat aripi și am rupt-o la fugă spre casă. Cum alergam, am simțit o arsură la ureche și am auzit un șuierat – ceva înspăimântător trecuse la un deget de capul meu. Apoi abdomenul mi s-a încordat. Respiram iute, sacadat, genunchii mi s-au muiat și m-am oprit la marginea Jeninului, nu departe de locul unde, cu o zi înainte, când îl ajutam să ajungă acasă, Osama ne rugase pe Huda și pe mine să ne oprim puțin. Mi-am privit

piciorul stâng și l-am pipăit – spre nedumerirea mea, era ud și fierbinte. Când am început să înțeleg că propriul meu sânge curgea, m-am gândit mai întâi la o menstruație monstruoasă. Am dus mâna la locul unde simțisem un spasm și, când degetele mi s-au afundat într-o gaură, m-am speriat, mi s-au tăiat picioarele, ochii mi-au ieșit din orbite și s-au dat peste cap, ultima fărâmă de putere venită din adâncul pământului mi-a trecut prin plămâni, mi-a ieșit pe gură ca un țipăt sălbatic și mi-am pierdut cunoștința.

Fusesem împușcată.

Când am deschis ochii era lumină. Am auzit o voce necunoscută de femeie vorbind araba cu accent palestinian.

— Se trezește.

Lumina s-a topit într-un halou în spatele figurii Hudei. Lângă ea stătea Fatima și lângă ea, Lamya. Am auzit-o pe Fatima spunând că *Haj* Salem, *Ammo* Jack O'Malley și *Ammo* Darweesh, împreună cu familia lui și cu alții din tabără erau în fața spitalului, fumând și așteptând vești.

Mi-a ajuns la urechi un murmur bine cunoscut, bâiguielile unei minți rătăcite și, întorcând capul într-acolo, le-am văzut pe mama și pe *Um* Abdallah, amândouă stând nemișcate ca niște mobile. Îmbrăcată cu o *thobe* împodobită cu broderii frumoase, mama era delicată, însă neclintită. Și în momentele acelea am putut în sfârșit s-o văd pe mama, sub coaja ei opacă, așa cum fusese: o fată beduină strălucitoare, îndrăzneață, plină de viață, al cărei foc fusese domolit cu fierul înroșit și a cărei minte fusese întunecată de cenușa prea multor morți și prea multor războaie. La asta mă gândeam când m-am trezit după ce m-au operat ca să-mi scoată bucățelele de metal din

burtă. Glonțul venise dinspre turnul de pază de la sud, nu de la soldații care îmi controlaseră documentele. Aceasta a fost concluzia medicului care a examinat traiectoria glonțului care îmi pătrunsese în corp. Glonțul mă lovise în partea dreaptă, chiar deasupra rinichiului, și explodase, smulgând bucăți de carne din burta mea când ieșise.

— Mă arde, m-am văitat.

— Uite. Doctorul a spus să iei astea ca să-ți treacă durerea, a zis Fatima întinzându-mi două pastile portocalii.

— Binecuvântate fie-ți mâinile. Unde e Yousef? am întrebat, dar am înțeles după expresia lor dezamăgită că nu avea să vină.

— Te-a căutat… a început Huda, iar Fatima a adăugat că într-adevăr așa era. N-ar fi plecat dacă ar fi știut că ai fost împușcată.

„Unde s-a dus?“

— Poftim, mi-a întins Huda scrisoarea lăsată de Yousef pentru mine.

Bismillah Arrahman Arraheem
Draga mea surioară, Amal,
Trebuie să plec. Te rog să înțelegi. Sunt mai multe săptămâni de când încerc să scriu scrisoarea asta și nu găsesc cuvintele potrivite. De fiecare dată când mă așez la masă cu stiloul în mână, îmi aduc aminte de promisiunea făcută lui *baba*.
Într-o vineri, când stăteam în crângul dinspre apus după ce ne făcuserăm rugăciunile, *baba* m-a pus să-i promit că o să am grijă de tine dacă el o să pățească ceva. Voia să mergi la școală, să te măriți cu un om cumsecade. Eu eram prea naiv ca să-mi închipui că evreii ne vor invada din nou, dar cred că tata simțea că războiul se apropie.
Aveam impresia că tata va fi întotdeauna cu noi. Nu știu cum să-mi țin cuvântul dat. Dacă rămân aici, israelienii o să mă omoare până la urmă. Au toată puterea și vor tot pământul. Deocamdată nimeni nu li se poate împotrivi.

Au luat tot, Amal. Și nu le ajunge, vor mai mult. Nu pot să stau deoparte și să privesc neputincios. Te rog, surioară, iartă-mă că plec. Mă duc să lupt. Nu am de ales. Au scris poveștile vieților noastre, care nu sunt decât condamnări la moarte, la moarte vie. Nu vreau să trăiesc povestea scrisă de ei.
Dacă o fi să ajung martir, atunci așa să fie. Să fii mândră, să te rogi pentru sufletul meu și să sărbătorești intrarea mea în regatul lui Allah, alături de toți martirii care mor luptând pentru justiție și libertate, iar pământul va fi tot acolo ca să mă poarte printre ei.
Aici mă simt ca o pasăre închisă în colivie. Știu că și tu te simți la fel. Mi se rupe inima că nu pot să-ți ofer viața pe care *baba* ar fi dorit-o pentru noi. Nu pot suporta gândul că din viitorul nostru nu se va alege nimic, că suntem condamnați pe veci la o viață de refugiați, de umilire și înrobire.
Rezistența se încheagă și până la urmă vom lua înapoi ceea ce ne aparține de drept. Tu te-ai născut o refugiată, dar îți promit să-mi dau viața, dacă e nevoie, pentru ca tu să nu mori o refugiată.
Sunt nevoit s-o las pe mama în grija ta. E o povară teribilă pentru o fată așa de tânără. I-am dat partea mea din garaj lui Ameen în schimbul promisiunii că va avea grijă de tine și de mama. Ți-am lăsat și toate economiile mele. Le-am lăsat la *Ammo* Darweesh și i-am spus să le folosească cu chibzuință, ca să capeți o educație, dacă se ivește posibilitatea. Te rog să păstrezi legătura cu Fatima. Ține mult la tine.
Cu dragoste,
Yousef

Yousef se apucase să strângă bani când avea șaisprezece ani, după ce o cunoscuse pe Fatima. Voia să facă o nuntă frumoasă și să clădească o casă nouă. Am încercat să înțeleg, așa cum mă rugase, dar în zadar. Mă simțeam trădată și abandonată. Acum, că Yousef plecase, eram cu adevărat singură. Era 20 ianuarie 1968.

Douăzeci

Eroii

1967-1968

Chiar în spatele copacilor cu ramuri înverzite din orașul iordanian Karameh, pământul se înalță, formând niște coline sterpe, iar acolo se află o tabără de refugiați palestinieni – încă o așezare cu corturi friguroase și ulițe pline de noroi, totodată și cartierul general al Fateh, luptătorii revoluționari palestinieni cărora li se alăturase și Yousef, sub conducerea unui tânăr inginer numit Yasser Arafat.

În martie 1968 o uriașă forță militară israeliană, pornită să invadeze, mărșăluia prin ceața dimineții, traversa podul Allenby și intra în Karameh, cu intenția de a distruge baza de gherilă a Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP) în câteva ore.

Israelul își făcuse greșit socotelile. Fedainii au dat dovadă de un curaj nebun în luptă. Unii luptători și-au legat bombe la brâu și s-au aruncat în aer, distrugând în același timp tancurile israeliene.

Fratele meu Yousef era printre ei și a avut mult curaj și înflăcărare în lupta corp la corp care s-a dus în întreg orașul Karameh. Un glonț dușman i-a smuls o bucată din coapsa stângă în timp ce încerca să salveze un camarad rănit. Întâmplarea, dovedită de șchiopătatul lui Yousef, a devenit o legendă în Jenin, unde eu încă nu mă vindecasem complet după ce fusesem împușcată.

În ziua aceea, până la prânz, Karameh a fost distrus, însă trupa de luptători, cu armamentul lor ușor, nu a renunțat; Israelul a dat înapoi, abandonând vehicule și tancuri în graba retragerii. Astfel, mitul invincibilității Israelului a fost dărâmat de fratele meu și tovarășii lui.

În câteva ceasuri, vestea bătăliei de la Karameh s-a răspândit ca fulgerul în lumea arabă. Povestea victoriei a avut ecou în Europa și Uniunea Sovietică și tineri străini au început să poarte tradiționalele *kaffiyeh* palestiniene în carouri, ca simbol al revoluției și al puterii celor slabi.

Radioul de la cafeneaua Beit Jawad se auzea până departe, pe stradă.

— Hai, te ajut eu. Hai să mergem să vedem, m-a îndemnat Huda și mi-a trecut brațul pe după gâtul ei, ca să mă pot ridica.

Ajunsă afară, am plecat capul ca să-mi feresc privirea de asaltul luminii. Se adunaseră o mulțime de oameni care se rugau și cântau odată cu radioul. Ameen, prietenul lui Yousef, era așezat la o masă din cafenea și ținea difuzorul radioului în mâna ridicată deasupra capetelor. Cu toții au amuțit când au auzit vocea lui Yasser Arafat.

— Ce-am reușit noi, spunea vocea, a fost să facem lumea să înțeleagă că palestinianul nu mai e refugiatul numărul cutare, ci membru al unui popor care poate să țină hățurile destinului său și este în stare să-și hotărască viitorul.

Am simțit că mi se face pielea de găină pe brațe și pe spate.

— *Allahu akbar!* urla mulțimea.

Jeninul cânta, demn și mândru, și oamenii dansau pe străzi. Când m-a zărit, *Haj* Salem și-a croit drum prin mulțime spre mine. S-a aplecat să mă sărute pe obraz și mi-a spus:

— Fratele tău a luptat la Karameh. Cine-ar fi zis! E teafăr, după câte am auzit.

A zâmbit cu gura până la urechi, dezvelindu-și gingiile știrbe și a plecat dând mâna cu toți cei pe care îi întâlnea, cu mâna întinsă și degetele răsfirate. L-am văzut de departe cum

l-a cuprins pe după umeri pe *Ammo* Jack O'Malley, în vacarmul strigătelor care nu mai conteneau.

— Karameh! Karameh!

— Yousef Abulheja! Fedain din Jenin.

— *Allahu akbar!*

*

* *

Chiar și când soldații au venit să împrăștie mulțimea, vuietul revoluției care începuse n-a putut fi înăbușit. De la ferestre se auzea muzică și chiotele femeilor răsunau în noapte. Mirosul îmbietor al pâinii coapte la cuptor umplea întunericul și bezna s-a îndulcit când vecinii ne-au întins bunătăți pe ferestre sau pe ușile alăturate, în onoarea eroicului nostru frate. Karameh!

Huda, cu mine și cu alte fete am sărbătorit în felul nostru. Eu eram prea slăbită ca să particip, însă m-am uitat la prietenele mele cum dansează.

— Fiindcă e stare de urgență, măcar n-o să mergem la școală mâine, a zis Lamya și celelalte fete s-au entuziasmat și ele.

Entuziasmul, dar și o doză de naivitate au făcut ca în sufletele noastre să renască speranța; am discutat de-a fir a păr despre cum o să ne întoarcem în satele de unde ne trăgeam, convinse, ca niște copii neștiutori ce eram, că nici nu poate fi altfel după victoria de la Karameh. Discuțiile noastre nevinovate au scos la iveală cât de tare tânjeam după niște lucruri în fond mărunte.

— Un pat adevărat.

— Fără soldați.

— Un teren de joacă.

— O grădină.

— O bicicletă.

Și tot așa, dorință după dorință. Le-am pus pe toate pe hârtie, le-am bifat pe primele trei și după aia le-am comparat.

Huda își dorea mai mult decât orice să stea pe malul oceanului.

— Doar să stau, a zis, de vreme ce nu știu să înot.

N-am uitat niciodată vorbele ei. Și acum, când mă gândesc cât de simplă era cea mai fierbinte dorință a ei, îmi dau lacrimile.

Posturile de televiziune transmiteau reportaje cu fedaini mărșăluind prin Amman și adulții s-au adunat în fața celor câteva televizoare care se găseau în Jenin. M-am dus la cafeneaua lui Beit Jawad, locul cel mai apropiat unde aveau televizor și unde i-am găsit pe *Haj* Salem și *Ammo* Jack O'Malley așezați la masa unde stăteau de obicei. Încercau să-i gonească pe ceilalți din fața televizorului, ca să poată vedea. Se transmiteau alte și alte reportaje, abia puteai să ții pasul cu ele. Peste tot în Iordania aveau loc manifestații la care luau parte sute de mii de oameni obișnuiți, adunați în semn de solidaritate și să se roage. Femeile și copiii aruncau flori revoluționarilor. Erau bărbați în toată firea care își făceau loc prin mulțime plângând, ca să-i sărute pe frații palestinieni. Peste noapte, mișcarea a devenit populară. Bărbați din toate țările arabe stăteau la coadă ca să se înscrie în OEP. Au fost și în Jenin mulți care și-au făcut bagajele a doua zi ca să meargă să se înscrie, însă au fost arestați de israelienii care aveau informatori peste tot.

O lună mai târziu starea de urgență tot nu fusese ridicată. Lista acum inutilă a dorințelor noastre de copii zăcea printre gunoaiele adunate pe străzi la vremea când un jeep militar a trecut prin oraș, anunțând că aveam voie să ieșim din case. Până și Lamya aștepta cu nerăbdare să meargă la școală.

Douăzeci și unu

Cu trecerea vremii

1969

Mama și *Um* Abdallah se încăpățânau să tricoteze în continuare pe balconașul cel șubred, un obicei la care nu voiau să renunțe, dar din când în când ridicau capul să se uite la lumea din jur. La vremea aceea mama se afundase și mai adânc în hăul minții ei, abandonându-și până și trupul, lăsându-l pradă nenorocirii care a cuprins-o ca o boală; până la urmă a fost nevoie să poarte scutec. *Um* Abdallah, cu extraordinarul ei devotament, s-a oferit să se îngrijească de igiena mamei.

Mama avea ochii stinși, lipsiți de expresie, carnea i se topise, începuse să respire șuierat. Familia mea se risipise și eu mergeam pe paisprezece ani, o fată cu trupul mutilat. Viața era schimbătoare și capricioasă, nu aveam cum să mă încred în ea. Când mă mângâia, oferindu-mi minunea iubirii adolescentine, căci era prima oară când mă îndrăgosteam de un băiat, și mă seducea cu visul oricărei fete – să devină

femeie –, când, crudă și nepăsătoare, mă învelea într-o piele slută, țesută din suspiciune și pâsla renunțării.

O bucată din carnea netedă și moale de pe talie îmi fusese smulsă. Îngerii pioși care stau pe umerii oamenilor ca să-i vegheze și să-l înștiințeze pe Allah de păcatele lor mă chinuiau repetându-mi „Ți-am spus că nu e bine ce faci“, așa că eram convinsă că slutirea trupului meu era pedeapsa pentru păcatul masturbării. Mă plecam cu umilință în fața cucerniciei acelor îngeri pârâcioși, acceptând fără să crâcnesc condamnarea la purgatoriu pe viață.

Nu-mi mai rămăsese decât visul tatei, pentru împlinirea căruia trudise pe salarii de mizerie, dar din care pusese deoparte îndeajuns cât să poată oferi o educație copiilor lui refugiați. M-am dedicat acestui scop, cu toate că, drept să spun, nu aveam nici o aplecare intelectuală ori spre studiu. Ambiții nu nutream, în schimb îmi doream să fiu iubită și să fiu liberă, așa cum mă simțisem în diminețile petrecute cu tatăl meu.

Ca să cinstesc amintirea tatei și să-i transform visul în realitate am devorat cărți de istorie, de literatură, de matematică și știință – nu mă mai săturam citind. Noaptea, ca să mă pedepsesc singură și ca să-mi păstrez pornirea spre singurătate studiului, îmi pipăiam cu degetele carnea ciopârțită de pe burtă, amintindu-mi că eram urâțită și că nici un băiat nu m-ar fi voit așa. Din cauză că pierdusem o bucată de mușchi, am șchiopătat o vreme, simțindu-mă și mai schilodită din cauza asta.

Huda nu s-a dezlipit de lângă patul meu până când nu m-am făcut bine, dar în scurtă vreme am gonit-o de lângă mine. Recunosc acum, cu remușcare și rușine, că o invidiam fiindcă

nu pățise nimic și îi doream să treacă prin ce trecusem eu, ca să pot avea o tovarășă la fel de arțăgoasă, nefericită și mutilată ca mine. Numai că ea îmi era mereu alături, încăpățânată în devotamentul ei, fără să șovăie sau să se supere că o dădeam deoparte.

În ciuda rănilor suferite, trupul meu își păstrase obișnuința de a se trezi înainte să se crape de ziuă. Îi aduceam zilnic un omagiu tatei în acest fel, chiar dacă în amintirea mea trăsăturile lui se topiseră într-un miros de tutun cu mere și miere care semăna vag cu el. Citeam și reciteam cărțile lui preferate, și azi, dacă ar fi să fac o listă cu lucrurile pe care mi le-aș dori, așa cum făcusem noi, fetele, după bătălia de la Karameh, n-aș pune pe ea decât cărțile acelea ferfenițite.

Mi-am învelit pielea cea nouă în teancuri de hârtie și râuri de cerneală, fără să mă sinchisesc de mama, care se împuțina la trup văzând cu ochii, sau de incursiunile sfidătoare ale soldaților, sau de cea mai bună prietenă a mea, Huda, și de povestea de dragoste care se înfiripa între ea și Osama.

Îmi făcusem un renume de elevă silitoare, așa că am ieșit din izolarea autoimpusă, fiind lăudată de adulții din tabără, care apreciau totodată și indiferența mea față de băieți, pe care o luau drept pietate. Însă eu știam, așa cum știa și Huda, că era doar amărăciunea de a fi urâțită. Când, în cele din urmă, am ieșit din Siberia hotărârii luate de necaz, am regăsit terenul solid și trainic al prieteniei care o lega pe Huda de mine și am reluat relația din punctul unde rămăseserăm.

În timp ce eu mă cufundam în studiu, năpădită de rușine și cuprinsă de remușcări, Huda se îndrăgostea. Toată lumea din tabără știa că Huda e prietena lui Osama și că urmau să se

căsătorească – nu era decât o chestiune de timp. Intrarea în adolescență o transformase pe Huda: pomeții îi deveniseră proeminenți, evidențiindu-i ochii cu irizații, alungiți, ca de felină, buzele i se copseseră și se arcuiau deasupra dinților din față, ușor încălecați, atunci când zâmbea. „Fetița ciudată, cu ochi nemaivăzuți“ se deschisese ca un boboc, devenind o Cleopatră cu cosițe negre, mătăsoase, și piele delicată, măslinie. Osama era pizmuit de toți tinerii din Jenin.

Și eu și Huda aveam paisprezece ani când am găsit-o pe mama moartă în patul ei într-o seară fierbinte de iunie. Ne-am apropiat încet și am aprins lampa cu ulei atârnată pe perete. Așa cum făceam întotdeauna când eram nesigure, ne-am luat de mână. Mama era întinsă pe o parte, cum avea obiceiul să doarmă, și umbra trupului ei înțepenit juca pe perete. Murmurul discuțiilor purtate de cei care treceau prin fața ferestrei noastre și mirosul îmbâcsit al unui sfârșit se strecurau pe lângă hotarul dintre viață și moarte. Acolo, pe salteaua de burete ale cărei culori țipătoare se spălăciseră cu timpul, întinsă pe podea, lângă peretele scorojit al colibei noastre, în națiunea efemeră a celor uitați, mama murise singură.

Din ochi mi-au țâșnit lacrimi tăcute. Am plâns, nu moartea acestei femei, ci a mamei mele, care plecase din acest trup cu mulți ani în urmă. Am plâns cu ușurare dulce-amară fiindcă mama scăpase în cele din urmă, definitiv, din lumea asta mizeră care îi întinase spiritul. Am plâns, copleșită de sentimentul vinovăției că nu putusem, că nu găsisem o cale s-o salvez. Am plâns fiindcă, oricât m-aș fi străduit, nu vedeam în acel trup mic, firav, femeia al cărei pântec îmi dăduse viață. Și

am plâns cu gândul la iminența unui viitor trist pe pământul sterp al vieții mele, presărat cu cadavre. Huda plângea și ea de plânsul meu. Singură, *Um* Abdallah, care plecase de lângă ea doar ca s-o lase să se odihnească și se întorsese ca s-o trezească, a plâns pentru mama. Ea era singurul suflet care o cunoscuse pe cea care trăise în trupul acesta descărnat, jelit de toate trei.

Undeva între mine și trupul mamei plutea amintirea vremii când Dalia mă învățase cum să învârtesc un copil nenăscut în pântecul mamei. Copilul avea să moară, erau cu toții convinși. Poate chiar și mama – de asta nu mai erau chiar atât de siguri. În cele din urmă, Dalia a ajuns acolo. „*Um* Yousef, moașa, e aici împreună cu fiica ei, Amal“, a anunțat cineva când am intrat grăbite în camera unde femeia se opintise și se chinuise în timp ce noi așteptam să ni se dea voie să plecăm de acasă după ce se dăduse stingerea. Nu primiserăm învoirea, drept care plecaserăm pe furiș; mama își ascunsese sub *thobe* foarfeca pe care o păstra pentru aceste situații. Femeia se istovise țipând ca să scape de durere și ca să sperie moartea, să n-o lase să se apropie de copilul ei. Mirosul nașterii umpluse camera slab luminată, unde femeia gemea întinsă pe pat. Dalia a pus încet o mână pe fruntea femeii, cealaltă pe burta ei și a început să se roage.

— Respiră, copilă. Lasă-te în mâinile lui Allah. Nu e loc mai bun pentru soarta ta decât în mâinile lui. Respiră, copilă.

Calmul mamei era molipsitor.

— Ajută-mă s-o ridic, mi-a făcut ea semn.

Mătușa femeii a venit și ea și împreună am întors-o pe femeie cu picioarele ridicate pe pernă și umerii atârnând

peste marginea patului.

— Copilul stă strâmb și ar putea fi înfășurat în cordonul ombilical. Vom face voia lui Allah, a zis mama și la sfârșit le-a cerut celor de față: Ieșiți și rugați-vă pentru ea. Am să strig dacă vom avea nevoie de ajutor.

Vom avea nevoie, ea și cu mine.

— Pune-ți palmele aici, m-a învățat, iar ea și-a pus mâinile pe cealaltă parte a burții femeii. Închide ochii până simți mișcarea și lasă-l pe Allah să-ți îndrume mâinile.

Eram speriată, dar am înțeles foarte bine. „Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“

Murmurând, parcă vrând să liniștească copilașul, mama a masat burta femeii vreme îndelungată, de mi se părea că n-o să se mai oprească. Până când, în cele din urmă, am simțit o mișcare.

— Acum ajută-mă. Mișcă-ți mâinile așa, a spus, tot calmă, tot murmurând.

Femeia gemea, dar se liniștise. „Respiră, copilă.“ Am respirat și mâinile mi s-au mișcat odată cu copilul, față în față cu ale mamei.

Când am sfârșit femeile s-au întors.

— Rugăciunile voastre ne-au ajutat, le-a spus mama, dar fiica mea a împlinit ce era mai greu.

Privindu-mă peste burta femeii, mi-a spus:

— Tu ai întors copilul, Amal.

Mi-a zâmbit larg, s-a ridicat, a venit la mine și m-a sărutat pe frunte.

Cum de uitasem de ziua aceea și cum de îmi amintisem de ea acum, când mama murise? Dalia mă iubise. Cum putusem să mă îndoiesc?

— *Allahu akbar!*

Procesiunea funerară s-a încheiat cu înmormântarea mamei – sfârșitul discret al mamei mele, cea care fusese odată o aprigă fată beduină pe nume Dalia, ai cărei pași zornăiau.

După cum era obiceiul, femeile și bărbații jeleau în încăperi separate. *Ammo* Darweesh nu ni s-a alăturat. L-am găsit la cimitir, singur și îndurerat, în scaunul cu rotile.

Și *Ammo* Jack O'Malley a jelit moartea mamei.

— Am cunoscut-o pe mama ta când era doar o fetișcană, distrusă de pierderea băiețelului ei, mi-a spus. A fost o femeie cumsecade. Și tatăl tău la fel. *El bayeh fi hayatik.*

Jack era un om neprefăcut, o fire deschisă care lua lucrurile ca atare. Spontaneitatea purtării lui nu era semn de nerozie, căci era ager la minte și școlit. Era mai degrabă rezultatul unei vieți de cinste și onestitate care îl făcea imun la discordie și îi atrăsese admirația palestinienilor și a ocupanților israelieni în uniformă deopotrivă.

Pentru noi, *Ammo* Jack era un palestinian irlandez care se ducea o dată pe an la Dublin, să-și viziteze fiica, iar în restul timpului trăia în mizerie alături de noi. Vorbea araba la fel cum vorbea engleza, cu acea inflexiune specific irlandeză care sucește în sus coada propoziției, transformând-o în întrebare.

— Bună, drăguță, mi-a zis la câteva zile după ce o îngropasem pe mama. Vin' pân' la casa lu' *ammo* mai pe seară, că tre' să vorbim, bine, scumpo?

Vorbea cu mine în engleză, întâi fiindcă voia să se asigure că într-adevăr vorbesc fluent, așa cum îi spuseseră profesorii mei, apoi, ca să mă ajute să exersez limba.

— *Englizi* ta e tot mai *ahsan*, așa-i?

I se întâmpla deseori să amestece cele două limbi, ca acum.

— Da, engleza mea e tot mai bună.

— Bravo! a chicotit și l-a apucat tusea.

Ce se petrecea acasă la unchiul meu? De ce voiau să stea de vorbă cu mine? Și cine voia, de fapt? Oricum ar fi fost, îmi era frică. Și aveam și de ce. Pentru ei eram o fată de nici paisprezece ani, fără mamă, tată, frate sau soră. Eram săracă și pioasă. Una peste alta, eram numai bună de măritat.

Am petrecut câteva ceasuri apăsătoare, frământându-mi mintea să găsesc scuze ca să scap de măritiș, în parte fiindcă îmi era teamă că, odată căsătorită, ar fi trebuit să-mi expun corpul urâțit de cicatrice. M-am gândit să-mi iau lumea în cap, dar nu m-am putut hotărî să comit o astfel de fărădelege culturală. Oriunde m-aș fi dus aș fi dat de soldați și coloniști israelieni, pentru că Israelul proceda deja la confiscări masive de terenuri și la construirea de așezări exclusiv evreiești în jurul centrelor locuite de palestinieni. Mi-a trecut prin cap până și că m-aș putea preface nebună sau bolnavă de o groază de alte lucruri.

La venirea serii eram istovită, resemnată cu ceea ce îmi închipuiam a fi o înfrângere. De mână cu Huda, am mers acasă la *Ammo* Darweesh și ea a așteptat sfioasă pe uliță, în timp ce eu m-am apropiat de ușa de fier și am pășit în camera fără acoperiș unde unchiul meu, *Haj* Salem și *Ammo* Jack O'Malley stăteau pe pernele întinse pe jos, își treceau unul altuia o *hooka* și sorbeau *kahwe* din cești minuscule, fără să le pese de găinile care ciuguleau în jurul lor. După cum era obiceiul, nu puseseră zahăr în cafea, din respect pentru morți. Cafeaua era amară în semn de reverență pentru mama. Eu

umblam în picioarele goale, drept care pielea de pe tălpi îmi era îngroșată, iar oamenii mă tot întrebau: „Unde-ți sunt încălțările, copilă?“ – arătându-și astfel atât mila, dar și disprețul și reținerea față de cei lipsiți de îndrumarea părinților.

— Scoate-ți pantofii, Amal, și vino lângă noi, a spus cineva înainte să-și dea seama că sunt în picioarele goale.

M-am îndreptat spre ei, pășind încet pe pavaj. Era întuneric și în lumina celor două lămpi roiau molii și țânțari.

Cu colțul ochiului am zărit o siluetă care s-a repezit spre mine cu brațele întinse.

— Bună ziua, draga mea! a exclamat *Khalto* Bahiya, sora mai mare a mamei.

Locuia în Tulkarem, unde lucra ca menajeră în casele coloniștilor din împrejurimi. Pornise spre Jenin de cum auzise vestea și, cu toate că lucra la mai puțin de zece mile depărtare, îi luase trei zile să ajungă. O întorseseră în două rânduri din drum la punctele de control. La a treia încercare soldații o lăsaseră să treacă. Însă mama era deja îngropată și *Khalto* Bahiya, când și-a dat seama că fusese împiedicată să-și ia rămas-bun de la sora ei, i-a blestemat pe soldați.

Nu mă așteptam s-o găsesc pe mătușa Bahiya acolo, însă m-am bucurat nespus s-o văd. Semăna uimitor de tare cu mama, dar aceeași frumusețe înflorise diferit la fiecare din ele. Mama era superbă, de o frumusețe greu de egalat, de parcă hoinărea singură într-un castel abandonat. Frumusețea mătușii Bahiya te cucerea pe loc. Avea o față deschisă și părea oricând gata să izbucnească în râs, din cel mai neînsemnat motiv. Pământul, soarele și timpul lăsaseră pe fețele lor urmele muncii trudnice, ale nașterilor și sărăciei. Dar nici măcar aceste urme

nu erau la fel pe chipurile celor două. Figura mătușii Bahiya le întrupase în bucuria și necazurile ei, așa că urmele apăreau sau se ascundeau în funcție de expresia ei și, urmărindu-le, vedeai cu ochii tăi ce ființă blajină era. Riduri subțiri îi înconjurau buzele, așa că, atunci când zâmbea, fața i se deschidea asemenea unei orhidee. Ridurile de pe fața mamei îi brăzdau obrajii ca niște zăbrele, în spatele cărora zăreai zbaterea necontenită a unui suflet măreț și trist, ceva încă viu care dorea să iasă afară.

— Hai încoace, *ya binti*!

Haj Salem mi-a făcut semn să mă așez lângă el, ridicând brațul și dând la iveală o pată de sudoare pe *dishdashe*. Stânjenită, m-am așezat pe o pernă, între el și *Ammo* Darweesh, care bolea de multă vreme și zăcea încovoiat în scaunul cu rotile, acum stricat, legat la o îmbinare cu sfoară și bandă adezivă. Băiatul lui cel mic, Fouad, avea fierbințeli și dormea în camera comună, din care pricină noi eram nevoiți să suportăm țânțarii în curtea interioară.

Ammo Jack O'Malley era așezat confortabil pe o pernă de cealaltă parte a lui *Haj* Salem; se ciondăneau ca doi copii care din ei ținea mai mult *hooka*. „Al dracului irlandez!“ „Al dracului palestinian!“ Râdeau, unul răgușit, cu gura știrbă, celălalt bolborosind parcă stătea dă-și dea duhul.

Se adunaseră ca să-mi hotărască soarta, se vedea cât de acolo.

— Amal, fie-ți viața cât mai lungă. Plângem împreună cu tine această grea pierdere, a început *Ammo* Darweesh.

După ce mi-a prezentat condoleanțe, mi-a oferit un cămin: aș fi putut locui împreună cu unchiul meu care, de bine, de rău, câștiga cât să-și ducă traiul vânzând turiștilor flecuștețe

din sticlă, fără să se ridice din scaunul cu rotile – blestemul și salvarea lui.

— Suntem rude, am să fac tot ce-mi stă în puteri pentru tine, mi-a spus din toată inima.

— Sau poți sta cu mine în Tulkarem, l-a întrerupt *Khalto* Bahyia, mânată de același sentiment de familie.

Chiar dacă avea cinci guri de hrănit, mătușa era gata, fără nici o umbră de îndoială, să-și asume răspunderea și pentru fiica surorii ei.

A treia variantă ar fi fost să locuiesc în Ierusalim cu *Amto* Sameeha, ai cărei părinți salvaseră odată familia lui Ari Perlstein.

Ammo Jack s-a aplecat spre mine, prin fața lui *Haj* Salem. Ochii lui mici, albaștri, sclipeau de sub claia de păr ciufulit.

— Ar mai putea fi o posibilitate, Amal, a spus țintuindu-mă cu privirea.

În acea clipă vânzoleala găinilor și a pipelor s-a potolit. Tot ce nu intra în raza privirii lui *Ammo* Jack a amuțit. *Ammo* Darweesh și-a dres glasul. *Haj* Salem și *Khalto* Bahiya s-au uitat unul la altul, apoi au lăsat ochii în pământ. Se cuvenea ca *Ammo* Darweesh să spună ceea ce urma.

— E o școală în Ierusalim care te-ar primi, a zis, doar pe jumătate convins că era lucrul cel mai potrivit pentru mine, și pe jumătate rușinat că nu-mi putea oferi el însuși ceva mai bun.

— Dar alegerea e a ta, l-a întrerupt *Khalto* Bahiya, neliniștită că aș putea să le înțeleg greșit bunele intenții. Ușa noastră va fi mereu deschisă pentru tine, oricând și oricât vei dori.

Ammo Jack stătea tot aplecat în față, dar mă eliberase de sub puterea privirii lui.

— E un loc bun pentru fete ca tine, Amal, și profesorii sunt excepționali.

„Fete ca mine?“

Școala funcționa noaptea ca orfelinat, iar ziua ca o instituție academică de înalt nivel. Fiind o palestiniană orfană, cu note foarte bune la școală, aș fi fost primită fără nici o ezitare și aș fi fost scutită de orice obligații financiare. Vorbeau de înscrierea mea acolo chiar și înainte să moară mama, deoarece *Ammo* Jack era de părere că aș fi avut mult mai multe șanse să obțin o bursă de merit la universitate dacă absolveam școala aceea.

Haj Salem a luat-o altfel.

— Tatăl tău și-ar fi dorit o școală ca asta pentru tine, a zis făcând apel la sentimentele mele. Toată lumea știe că ai moștenit dragostea tatălui tău pentru cărți și se pare că ai luat-o cu mult înaintea altora, așa că nu mai ai vreun avantaj de la școlile de aici.

După care a aruncat expresia lui favorită, pe care își adjudecase drepturi de autor:

— Nu mă mai mir de nimic.

Și s-a lansat într-un monolog pe care atunci l-am ascultat cu nerăbdare, dar la care aveam să mă întorc mulți ani după aceea, considerând că a fost cea mai înțeleaptă învățătură primită vreodată de la cineva.

— Ne naștem cu cele mai mari bogății pe care le vom avea vreodată în viață. Una din aceste bogății este mintea, cealaltă este inima. Iar uneltele de care nu se pot lipsi aceste bogății sunt timpul și sănătatea. Felul în care folosești darurile date

de Allah ca să-ți meargă mai bine și să-i ajuți și pe alții este, la urma urmei, felul în care îl cinstești pe el. Eu m-am străduit să-mi folosesc mintea și inima ca să păstrez istoria vie în mintea poporului nostru, ca să nu ajungem niște ființe amnezice, care trăiesc de pe o zi pe alta, la cheremul nedreptății.

Apoi și-a întors privirea spre întregul meu trecut și viitor. Înțelepciunea și dreapta judecată înscrise pe fața lui zbârcită mă încredințau, dincolo de orice îndoială, că ceea ce îmi spunea era adevărat.

— Nu ne place să-i vedem pe ai noștri plecând. Inimile neamului nostru suferă. Însă tu ai cinstit darul lui Allah prin vrednicie și sârguință și cu toții știm că e datoria noastră să te ajutăm să-ți duci călătoria la bun sfârșit, să nu risipești darul lui Allah.

Eu îl ascultam nemișcată, nevenindu-mi să cred, simțind că nu putea fi vorba de mine. Nu făcusem nimic ca să merit încrederea lor, care mă și speria, de fapt. Vrednicia și sârguința despre care vorbea erau doar lașitate și teama de a trăi fără un țel, frica de pedeapsa divină și de a fi respinsă; teama de lumina și de zgomotul care se preschimbau în război și moarte, și de surprizele înjositoare ale gloanțelor rătăcite care sfârtecau iar și iar carnea. Sinceră să fiu, trebuie să recunosc că sentimentul care mă încerca era teama, nu recunoștința pentru un dar sau dorința de a-l preamări. Vorbe neprefăcute mi se înghesuiau pe buze, bătându-se să se așeze în ordinea corectă.

— Dar… am zis. Eu nu… adică… nu sunt… Doamne… nu am… nu așa stau lucrurile… nu înțelegeți…

În cele din urmă, din încâlceala gândurilor mele a răsărit adevărul simplu și cinstit, adevărul existenței mele de după dispariția tatei:

— Mi-e frică…

Cuvintele mi-au ieșit aproape singure din gură. Buzele îmi tremurau și am fost cât pe ce să izbucnesc în plâns. Îmi era teamă și uram ceea ce nu știam despre viitor.

— *Maalesh*.

Khalto Bahiya a încercat să mă mângâie, doar că nu mai mai aveam nevoie de vorbe liniștitoare. De mâncare aveam nevoie. Stomacul îmi chiorăia tare, amintind că nu mâncasem nimic toată ziua. *Khalto* Bahiya pregătise deja humus, ouă prăjite, salată, *koosa* rămasă de la masa dinainte, puse în castroane și farfurii pe care le așeză pe jos, după ce așternuse câteva ziare vechi. Am împărțit mâncarea, întinzând mâinile unii peste alții ca să înmuiem bucăți de pâine în sos. Alături de noi, găinile ciuguleau un pumn de firimituri de pâine veche aruncate pe jos. Nu foloseam tacâmuri și înmuiam pâinea în aceleași farfurii. Mulți ani mai târziu, după ce mă obișnuisem cu dejunurile corporative din Statele Unite, mă amuzam închipuindu-mi ce s-ar întâmpla dacă aș întinde mâna și aș înmuia o bucată de pâine în farfuria altcuiva, ca să gust din mâncarea lui.

Am rămas cu *Ammo* Darweesh după ce au plecat ceilalți și *Khalto* Bahiya s-a dus să se culce lângă vărul meu Fouad, căruia îi scăzuse febra și acum era treaz de-a binelea și desena cu degetul pe fața mătușii adormite.

— Unde e mama lui? am întrebat, remarcând acum prima oară că nu e acolo.

— S-a dus să-și vadă părinții, mi-a răspuns *Ammo* Darweesh, vrând de fapt să spună că el și soția lui se certaseră și ea plecase și îl lăsase cu copiii, cum avea obiceiul, doar ca să se întoarcă după câteva zile.

În noaptea aceea am aflat cum își fracturase Dalia glezna cu mulți ani în urmă în sătucul Ein Hod, înainte de nașterea mea, înainte de Israel, înainte de taberele de refugiați. Unchiul meu mi-a arătat fotografia unui tânăr chipeș, cu un turban alb pe cap, călare pe un armăsar arab negru. Mi-a povestit că acel tânăr dorise să se însoare cu mama mea. Îmi venea greu să cred că unchiul meu fusese acel tânăr. Povestea pe care mi-a spus-o suna în urechile mele ca o baladă lirică, închegându-se drept poezia Daliei și afundându-se în nisipurile mișcătoare ale unei Palestine care nu avea să mai fie vreodată aceeași.

— Ăsta e Ganoosh? am întrebat, fericită să văd în sfârșit o fotografie a faimosului armăsar al familiei.

— Da! El e, mi-a răspuns, luminându-se la față cu gândul la vremurile bune.

S-a tras cu scaunul mai aproape de mine, împingând cu mâinile, fiindcă picioarele îi erau subțiate și neputincioase, și s-a pus pe povestit tot felul de istorioare despre Ganoosh și Fatooma și despre capra care credea că Fatooma e mama ei și behăia neliniștită ori de câte ori n-o mai vedea. Cum fusese *ammo* nevoit să doarmă în grajd când tuna fiindcă celor doi cai le era frică. Cum îl duceau ca vântul prin Galileea și de-a lungul coastei mediteraneene. Și cum aceste două animale superbe fuseseră probabil marile iubiri ale vieții lui.

Mă minunez și acum gândindu-mă la timpul petrecut cu unchiul meu în noaptea aceea. *Ammo* Darweesh a umplut orele târzii depănând povești despre *baba* când erau copii,

despre *jiddo* și *teta* și străbunicii mei. Nu aveam să mai fiu vreodată atât de aproape de *baba*, așa că m-am hotărât atunci că vreau să trăiesc alături de *ammo* mai degrabă decât într-un orfelinat din Ierusalim sau în casa mătușii Bahiya. Când i-am mărturisit ce am de gând, *Ammo* Darweesh s-a înnegurat la față și a mijit ochii.

— Uită-te la asta, mi-a zis, arătând spre fotografia lui. Așa ești tu acum, iar dacă rămâi aici ai să ajungi cum sunt eu acum.

Privindu-l am înțeles ce armistițiu încheiase cu propria lui soartă ca să nu se lase copleșit de amărăciune.

— Viitorul nu poate respira într-o tabără de refugiați, Amal. Aerul de aici e prea plin de încordare ca să poți spera. Ți se oferă șansa să eliberezi viața ce doarme înlăuntrul tău. N-o irosi.

— Dar eu nu vreau să plec din Jenin.

— Atunci va trebui să te conving cumva. Pentru că, atunci când tatăl tău și cu mine ne vom întâlni din nou, va trebui să-i spun fratelui meu mai mare că i-am îndrumat fiica pe calea cea dreaptă, cea pe care el însuși ar fi dorit să mergi.

Mai mult n-a fost nevoie să-mi spună.

Douăzeci și doi

Plecarea din Jenin

1969

Ulița s-a umplut de mulțimea de prieteni și rude adunate la căsuța unde nu mai locuiam decât eu acum. Veniseră să-mi ureze drum bun – un ritual cu sărutări și strângeri în brațe care a durat ore în șir în căldura înăbușitoare a acelei veri în care murise mama. Din momentul când au început să sosească oamenii până când am plecat cu *Ammo* Jack într-un taxi galben, Huda și cu mine ne-am ținut fără încetare de mână, atât de strâns, încât palmele ne erau asudate. Era și Osama acolo; se învârtea prin preajma Hudei și îi arunca priviri furișe, pline de dor, care parcă ne picurau în palmă puterea unui secret împărtășit doar de ei, un lucru oprit și interzis de datinile stricte ale unei culturi religioase care nu admitea nici măcar un sărut nevinovat pe obraz.

Nevasta lui *Ammo* Darweesh se întorsese de la părinții ei și cei doi, împreună cu cei cinci copii care alergau de colo, colo, au venit să-mi aducă daruri și să-mi dea sfaturi.

— Să înveți cât poți de bine și să nu te îndepărtezi de *salat*, mi-a șoptit *ammo* consfințind cu o sărutare timidă legătura frumoasă pe care ne-o creaserăm doar cu câteva zile înainte.

Ar fi vrut să mă poată duce ei cu taxiul, mi-a zis, dar, din nefericire, doar străinii aveau voie să se deplaseze liber.

Um Abdallah m-a sărutat apăsat pe frunte cu o dragoste maternă care părea să se reverse asupra tuturor. *Haj* Salem i-a amintit lui *Ammo* Jack să le atragă atenția „celor de la orfelinat“ să aibă grijă de mine.

— Mai ții minte ce te-am învățat să le spui la orfelinat, a rostit cât putea el de aspru cu gura lui știrbă, întărindu-și vorbele cu o fluturare de arătător.

— Am și uitat, *haj*, l-a luat *Ammo* Jack peste picior și a izbucnit în râs.

— Al naibii irlandez! a exclamat *Haj* Salem, întorcând capul ca să-și ascundă un zâmbet.

Khalto Bahiya se întorsese deja la Tulkarem – ne luaserăm la revedere în ziua când plecase. Vecinii și prietenii m-au pus să le promit că am să le trimit vorbă dacă am nevoie de ceva.

— Orice, Amal! Orice!

— Allah să vă dea viață lungă și să vă sporească averile, le-am urat și le-am mulțumit.

Unii au plâns când m-au îmbrățișat urându-mi „Domnul fie cu tine“ sau „Fii binecuvântată“, alții au zis „Vai, nu-mi vine să cred că trimit departe pe una de-a noastră“ și tot așa.

Lamya, cu fața ei rotundă brăzdată de lacrimi deja uscate, m-a apucat de mâna liberă și mi-a pus în palmă o pereche de zaruri.

— Uite, mi-a spus cu solemnitatea pocăitului, închizându-mi palma peste zaruri. Le-am luat de pe pupitrul tău, la școală.

Trebuie că asta se întâmplase cu mulți ani în urmă, ori că le luase de pe pupitrul altcuiva, fiindcă eu nu-mi aminteam să fi avut acele zaruri. I-am mulțumit totuși, apoi Huda și cu mine am luat-o în brațe – eu chicotind în sinea mea la gândul că Lamya suferise în felul ei pentru că furase de la o orfană.

Osama a stat în fața mulțimii adunate pe drumul de țară care ducea la tabăra de refugiați din Jenin cât timp eu și Huda ne-am îmbrățișat îndelung, cu lacrimi în ochi. Mi-a șoptit la ureche că familia lui ceruse o întrevedere cu ai ei ca să-i ceară mâna. Își dorea mai presus de orice să-și găsească siguranța în iubirea lor, și eu m-am bucurat când am aflat.

— Felicitări, i-am spus și am strâns-o de mână pe cea mai bună prietenă a mea.

— Are să-mi fie dor de tine, Amal. Jumătate din mine pleacă odată cu tine, plângea ea pe umărul meu.

Jeleam împreună, Huda cu lacrimi, eu în tăcere, cu dinții încleștați, așa cum învățasem de la mama. Ne țineam în brațe ca ultimele cuvinte ale unui poem epic despre care nu ne închipuiam că se va sfârși. Povestea copilăriei trăite de noi două împreună, rând cu rând, era pe sfârșite și noi înțelegeam că se va termina cu totul în clipa în care ne vom desprinde una din brațele celeilalte.

— Nu vă faceți griji. O să vă mai vedeți, a strigat *Ammo* Jack din taxi făcându-mi semn să mă urc.

Era vremea să plec.

Huda și cu mine ne-am despărțit și eu m-am urcat în taxi.

Am plecat, simțind că lumea toată se năruie în jurul meu. În urma mașinii, câțiva copii alergau în praful stârnit. Privind în spate, i-am văzut pe cei dragi mie cum se făceau tot mai mici, se vedeau ca prin ceață și au dispărut când am dat un cot al drumului. Încă strângând în pumn zarurile de la Lamya, m-am întors să privesc în față. Bancheta de vinilin îmi ardea coapsele prin haine și parcă îmi arsese și tristețea plecării în același timp. Uimită să văd că nu mai sufăr, mă străduiam să simt din nou tristețea care mă încercase doar cu câteva minute înainte, dar n-am izbutit, ca și cum emoțiile mele fuseseră închise în spatele unor gratii de temniță.

— Nici nu-mi vine să cred că te cunosc de când ești pe lume, a zis *Ammo* Jack privindu-mă cercetător. Ești deșteaptă ca Hasan și puternică, cum a fost Dalia. – A întors capul privind înainte. – Fie ca sufletele lor să se odihnească în pace. Părinții tăi au fost oameni buni.

Sufletele lor. Ale lor.

N-am scos o vorbă. Strângeam din dinți și îmi încleștasem fălcile fără voia mea.

Din ochi îmi șiroiau lacrimi tăcute – de data asta, și pentru prima oară, fiindcă îmi era dor de mama mea.

„Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“

Mergeam de vreo oră când *Ammo* Jack mi-a arătat pe fereastră Ierusalimul, cu domul înălțându-se în depărtare.

— Acolo e.

Cupola Stâncii, al Aqsa, de unde profetul Mahomed se urcase la ceruri în legendara lui Călătorie nocturnă, era punctul de întâlnire a tuturor poveștilor despre Ierusalim. Îmi aduc aminte că stătusem în al Aqsa, lângă una dintre cele douăsprezece coloane uriașe de marmură care înconjoară stânca înălțării. Imaginea acelei coloane masive, care se înălța mai sus decât își putea închipui mintea mea de copil de cinci ani, este impresia pe care am luat-o cu mine după o călătorie făcută cu familia la Ierusalim în 1960, înainte ca orașul să fie cucerit de Israel. Mama a păstrat o fotografie cu noi patru, făcută în acea zi – ea cu tata, Yousef și cu mine în clădirea acoperită cu plăci de ceramică, cu domul de aur profilat deasupra noastră. Era singura fotografie de familie pe care o aveam. Aparatul m-a surprins ținându-mă de piciorul tatei peste robă, de parcă aș fi vrut să fiu imortalizată ca unic proprietar al lui. Eram micuță, cu o expresie serioasă, și, când am găsit acea fotografie după moartea mamei, m-am mirat de cât de puțin zâmbeam. Fața tatei, deschisă și blândă, lăsa impresia că zâmbește, deși buzele nu i se mișcau. Zâmbetul era în ochii lui. Mama stătea alături de el, dreaptă, într-o poziție perfect simetrică, așa cum stătea întotdeauna, cu o

expresie de nepătruns în ochii ei adânci. Yousef, binedispus, stătea sprijinit într-un picior, pe față cu acel zâmbet care îți încălzea inima și care pornea din colțul drept al gurii și se întindea pe toată fața. Dintre noi patru el părea cel mai fericit, mai prietenos și mai înduioșător.

După ce Israelul a cucerit Palestina, în 1967, n-am mai ajuns niciodată în Ierusalim. La început fiindcă era prea greu, în final pentru că nu ni s-a mai dat voie. În prima zi de ocupație Israelul a dărâmat cu buldozerele tot cartierul marocan unde se aflau vreo două sute de case vechi și sute de locuitori, cărora li s-au dat mai puțin de două ore ca să evacueze locul. Musulmanii, dar și creștinii, grecii și armenii au privit neputincioși cum le sunt confiscate proprietățile, în timp ce ei înșiși erau trimiși în ghetouri sau exilați.

Ammo Jack i-a spus șoferului să ne ducă într-un loc numit Khilwa de pe Muntele Măslinilor.

— E nițel mai departe, dar o să-ți placă acolo. Din locul ăla se vede bine orașul, mi-a zis.

Imediat după aceea mașina a intrat pe niște străduțe mărginite de ziduri înalte de piatră, precum cele din Biblie. Am mers până la marginea unui vechi cimitir evreiesc, la poalele hotelului Seven Arches care domină satul etern.

Ierusalimul m-a impresionat întotdeauna, chiar și când l-am urât – și Dumnezeu știe că l-am urât pentru prețul lui măsurat în vieți omenești. Cu toate astea, de câte ori văd orașul, din depărtare sau dinăuntrul labirintului de ziduri, mi se înmoaie inima. Fiecare centimetru stă mărturie străvechilor civilizații, moartea și nașterea cărora sunt impregnate în măruntaiele orașului și în pietrele din împrejurimi. Oamenii, cei divinizați ca și cei condamnați, și-au

lăsat urma picioarelor în nisipul lui. A fost cucerit, ras de pe fața pământului și reconstruit de atâtea ori, că pietrele par să aibă o viață a lor, conferită de șirul de rugăciuni și de morți. Cu toate astea, e impregnat de umilință. Mie îmi pare cunoscut, familiar, îmi stârnește acea certitudine incontestabilă și de nezdruncinat a oricărui palestinian că aparține acestui pământ. Îi aparțin, indiferent cine l-ar cuceri, fiindcă pământul lui este păstrătorul rădăcinilor mele și al oaselor străbunilor mei. Fiindcă cunoaște patima tainică ce a aprins așternuturile tuturor străbunicilor mele. Fiindcă sunt fructul natural al acestui trecut pasional și furtunos. Sunt fiica acestui pământ și Ierusalimul e garanția acestui titlu inalienabil, într-o măsură mult mai mare decât niște acte îngălbenite de proprietate, registrele cadastrale otomane, cheile de fier ale caselor care ne-au fost furate sau rezoluțiile ONU și decretele superputerilor.

— Nu-i un loc rău, ce zici, scumpa mea? m-a întrebat *Ammo* Jack.

I-am răspuns cu un zâmbet sfios și m-am urcat la loc în mașină.

Întunericul ne-a prins înainte să ajungem la Dar el Tifl el Araby, Căminul Copilului Arab. Directoarea, domnișoara Haydar, ne-a întâmpinat la poartă, sigură pe ea cum e cineva care mai fusese de multe ori în această situație, ne-a condus în biroul ei și ne-a vorbit de istoria căminului și de regulile după care funcționa. La lumina lămpii, atât *Ammo* Jack, cât și eu am văzut-o cum se schimbă la față, ca și cum speranțele îi fuseseră nimicite. Cu timpul aveam să înțeleg că, ori de câte ori intra un bărbat în cămin, în ea înviau niște ambiții

romantice, altminteri ascunse. În mod evident, *Ammo* Jack nu era ceea ce așteptase ea, cu toate că atunci, ascultând-o când ne vorbea, nici unul din noi nu înțelegea care e pricina acelei schimbări de expresie de pe fața ei.

— Această instituție a fost fondată de domnișoara Hind Husseini, din familia Husseini din Ierusalim, ne-a spus ridicând o sprânceană ca să dea mai multă greutate vorbelor.

Husseini era o familie respectată din Ierusalim, cunoscută de toată lumea, ai cărei membri dețineau de mai multe secole funcții de conducere și erau oameni de vază în oraș. La vremea când Israelul ocupase cea mai mare parte a Palestinei, în 1948, domnișoara Hind era o moștenitoare bogată, dar necăsătorită.

Locuise într-o vilă de cărămidă roșie, lipită de hotelul a cărei proprietăreasă era și unde trăgeau lorzi, diplomați, demnitari, poeți și scriitori când vizitau Ierusalimul înainte să fie cucerit de Israel. În aprilie 1948, trei orfani plini de sânge au izbutit să ajungă în Ierusalimul de est, unde pribegiseră până când îi dusese cineva acasă la domnișoara Hind. Erau copii din Deir Yassin, un sat de la periferia Ierusalimului, unde peste două sute de palestinieni, bărbați, femei și copii, fuseseră masacrați de teroriștii evrei. Domnișoara Hind îi luase la ea pe cei trei copii de pripas. În săptămânile care au urmat, pe măsură ce israelienii comiteau noi atrocități, alți și alți copii au fost aduși la domnișoara Hind, care până la urmă a închis hotelul și l-a transformat în adăpost, apoi în orfelinat și în cele din urmă în școală.

Domnișoara Haydar se numărase printre primii orfani primiți și fusese adoptată de domnișoara Hind, care nu se mai căsătorise. În scurta discuție avută cu *Ammo* Jack și cu mine,

domnișoara Haydar n-a pomenit nimic despre ea însăși. Pur și simplu s-a prezentat – dându-și importanță, e adevărat – drept fiica domnișoarei Hind. Abia câteva zile mai târziu, după ce am intrat la orfelinat, fetele mi-au povestit în ce împrejurări tragice fusese adoptată.

Domnișoara Haydar era o femeie cu inimă de piatră. Mică de statură, compensa acest neajuns purtând pantofi cu tocuri înalte, în care se mișca mai grațios decât dacă ar fi mers în picioarele goale. Umbla cu pantofii aceia îngrozitori cu ușurință neprefăcută, de ziceai că, de când se știa, nu mersese decât în vârful picioarelor. Părul vopsit cu henna era singurul lucru moale pe care îl vedeai la ea. Îi încadra fața ca de stuc, maltratată de prea mult fard, și ochii care nu văzuseră de multă vreme decât ceea ce se petrecea în orfelinat.

— Ar trebui să fii mândră că ai acces la educația pe care o vei primi, a spus pironindu-mă cu privirea. Alte familii plătesc bani grei ca să-și trimită fetele aici.

Vorbea de elevele obișnuite, care veneau ziua la cursuri și apoi plecau acasă. Aveam să le numesc și eu, la fel cum făceau celelalte orfane, „fetele de afară“; nu m-am împrietenit nici măcar cu una în cei patru ani cât am stat acolo. Șterpeleam bani și mâncare de la ele sau le luam cu forța, după ce le băgam în sperieți. Ar fi fost greu să ne împrietenim de-adevăratelea cu ele când le vedeam pantofii noi, uniformele frumoase și alte privilegii care arătau că duc viața „normală“ la care tânjeam cu toatele. Totuși, dacă stau și mă gândesc, noi, orfanele, „fetele dinăuntru“, trăiam în Ierusalim tocmai de pe urma taxelor plătite de ele și a ajutoarelor internaționale.

Clădirea principală era splendidă: construită din calcar, avea patru etaje și uși cu arcade tipice arhitecturii palestiniene. În aripa de vest erau dormitoarele fetelor între zece și douăzeci și trei de ani. În restul clădirii erau săli de curs, unde luam lecții de biologie, matematică, arabă, religie, geografie, germană și engleză. Balconul din dos dădea spre o curte mare unde se afla doar un coș de baschet, uzat de câte mingi primise. Zidul din spate, care înconjura tot complexul, era acoperit de viță bătrână.

— Ia-ți lucrurile și vino cu mine, mi-a spus domnișoara Haydar, arătând nerăbdătoare spre legăturica în care îmi adusesem hainele. Domnul Jack trebuie să plece.

Nu eram pregătită pentru încă o despărțire. Mi s-a strâns inima, m-am încovoiat. Am căzut în genunchi, mi-au venit lacrimi în ochi, însă n-am plâns.

— Nu mă părăsi, *Ammo* Jack, l-am implorat.

S-a apropiat de mine, am ridicat ochii și i-am văzut trupul uriaș. Și-a dat părul ciufulit la o parte de pe frunte cu o mână tremurândă. Cealaltă a întins-o spre mine. În palmă avea un pachețel învelit în hârtie de ziar și lipit cu bandă adezivă cafenie.

— N-ar fi trebuit s-o păstrez atâta vreme, a spus în șoaptă. Voiam să i-o dau fratelui tău, Yousef, însă nu m-a lăsat inima să-i povestesc la ce am fost martor când am văzut-o căzând pe jos.

Mi-a întins cutia stânjenit și m-a mângâiat blând, cu durere în suflet.

— N-am avut ce face, Amal, mi-a spus anticipând întrebările pe care știa că aveam să mi le pun după ce deschideam cutia.

Domnișoara Haydar m-a apucat nerăbdătoare de braț și m-a tras de acolo.

— Gata, să nu mai aud nimic! S-a întunecat, nu mai putem sta afară.

Apoi s-a întors spre *Ammo* Jack:

— Mulțumesc, domnule. Vă rog să ne lăsați.

S-au adunat vreo treizeci de fete gălăgioase ca s-o vadă pe nou-venită cum urcă scara răsucită de piatră, veche de trei sute de ani. Le-am înfruntat privirile, strângând în pumn pachețelul de la *Ammo* Jack și zarurile de la Lamya, ultimele amintiri din viața de dinainte. Domnișoara Haydar mi-a arătat care e patul meu, o alcătuire ciudată din metal pe care ea a numit-o „prici“. În camera dreptunghiulară erau șaisprezece perechi de astfel de priciuri, înșirate câte opt pe laturile lungi ale camerei. Toate cele treizeci și una de fete care locuiau acolo stăteau cu ochii pe mine. Șaizeci și doi de ochi, un tribunal tăcut ale cărui priviri îmi ardeau pielea.

— Fetelor, arătați-i locurile și aveți grijă să-i spuneți care sunt regulile, a ordonat domnișoara Haydar, s-a răsucit pe tocurile înalte și a ieșit.

Fetele m-au înconjurat, iar eu m-am făcut mică în sinea mea.

Cea care stătea chiar lângă mine, o roșcată cu piele translucidă și zâmbet prietenos, m-a mângâiat pe cap:

— Ai păr frumos. Pe mine mă cheamă Samra.

Aveam să aflu curând că numele ei era motiv de nesfârșite glume în orfelinat pentru că „Samra“ înseamnă „negricioasă“ în arabă, pe când părul ei morcoviu se vedea de la depărtare, ca o geamandură portocalie în mijlocul oceanului.

— Cum te cheamă?

N-am răspuns.

— De unde vii? a întrebat alta, apoi încă una și încă una.

— De ce ești tristă?

— Vrei să fim prietene?

— Ți-a recitat Haydar poezia ei tâmpită?

— Și tu ești orfană?

Fiindcă eu nu scoteam o vorbă, au început să-și dea singure răspunsuri.

— Sigur că e orfană, proasto!

— O cheamă Amal. Am auzit-o pe Haydar vorbind la telefon.

— De ce naiba ar vrea să fie prietenă cu tine, dințoaso?

— Haydar e de tot rahatul!

Atunci am auzit o voce dojenitoare, vocea unei fete mai mari, care s-a dovedit a fi o fată negricioasă, cu o cascadă de păr negru, lucios.

— Lăsați-o în pace! le-a poruncit. Nu vedeți că e necăjită? Dați-i pace, cățelor!

I-au dat ascultare cu toatele. Asta a fost prima mea întâlnire cu Muna Jalayta, care a devenit prietena mea de suflet.

Înainte să plece, Muna m-a asigurat că la orfelinat nu era chiar așa rău și că o să mă ferească de celelalte cât o putea. Mi-a zâmbit și a plecat.

Singură, cu ochii roșii de plâns, uimită și năucită de întorsăturile vieții, am deschis pachețelul pe care mi-l dăduse *Ammo* Jack. Sub hârtia de ziar foșnitoare, într-o cutie subțire, se afla o pipă din lemn de măslin. Am scos-o din cutie și acum țineam în mână amintirile despre tata, cum stăteam noi doi cu

poezia lui, la răsăritul soarelui. Lângă mușțiuc, pe tubul pipei era o dungă, acolo unde mustața tatei se frecase de lemn de-a lungul anilor. Pipa încă mai mirosea a tutunul aromatizat cu mere și miere pe care îl fuma *baba*, mirosul răsuflării hârâite a tatei și al hainelor ponosite, când își dezlănțuia iubirea prin paginile pe care le întorcea pentru mine în zori. Mirosul acela îmi era atât de cunoscut, că ajunsesem fără voia mea să-l consider parfumul răsăritului de soare. M-am cuibărit cu iubirea tatei în patul cel nou, lăsând aroma lui să-mi oblojească rănile și să mă legene până am adormit în acea primă noapte petrecută în refugiul fetelor palestiniene din Ierusalim.

Nu l-am mai văzut niciodată pe *Ammo* Jack, ca să-l pot întreba cum ajunsese pipa tatei la el. În vara lui 1971, la doi ani după ce mă dusese la Ierusalim, am aflat că Jack murise în somn. N-am putut să mă duc la înmormântare pentru că în Jenin era decretată starea de urgență. Nu aveam nici destui bani ca să pot călători, însă am auzit că au venit mii de oameni ca să-și ia rămas-bun de la el, un cortegiu demn de un martir. *Ammo* Jack era foarte îndrăgit de toți cei care îl cunoșteau, mai ales de refugiații cărora le consacrase ultimii săi ani de viață. Până și câțiva evrei care făceau frecvent de pază la punctele de control veniseră să-i aducă un omagiu fiicei lui, singura lui rudă, care venise din Irlanda ca să-l îngroape, pentru că el ceruse să fie înmormântat în Palestina.

Haj Salem a plâns la înmormântarea lui Jack. După asta nu s-a mai dus niciodată la cafeneaua lui Beit Jawad, unde cei doi fumaseră nenumărate *hooka* pecetluindu-și astfel prietenia – un lucru de preț creat de doi bărbați morocănoși, dar puși pe

șotii, care îmbătrâneau obosiți de eterna bătălie: cum să lase în urma lor o lume mai bună pentru cei tineri.

Douăzeci și trei

Orfelinatul

1969-1973

Muna Jalayta avusese dreptate: o dată, că la orfelinat nu era chiar așa de rău, apoi că, încă de la început, m-a luat sub aripa ei ocrotitoare.

În al doilea an al șederii mele acolo, într-o noapte toridă de vară, invadată de umezeală și de zgomotele insectelor neobosite, o auzeam pe Muna răsucindu-se în patul de deasupra.

— Ești trează? am șoptit.

— Cum naiba să dorm în sforăiturile toantelor ăstora? a pufnit ea, scoțând capul peste marginea patului. Hai să ne culcăm pe pardoseală, la răcoare.

— Ce idee bună, am zis dându-mă jos din pat și scoțându-mi cămașa de noapte.

— Și mai bine. Dormim în pielea goală pe pardoseală.

Dar pe jos nu mai era loc.

— Încercăm pe balcon?

— Sigur, de ce nu?

Am ieșit pe ușa dublă sub cerul liber și într-o clipă luna ne-a îmbrățișat.

— Phii! N-am văzut niciodată luna așa de aproape, a zis apucându-se cu mâinile de barele de fier forjat ale balconului.

Silueta ei de femeie se profila pe discul luminat al lunii coborât jos pe cer.

— Luna plină îmi aduce aminte de tatăl meu. Chiar dacă, de fapt, nu-mi amintesc cum arăta. Ce prostie din partea mea, nu? a zis inspirând adânc noaptea, cu ochii închiși. Tata i-a spus surorii mele că luna plină e o poartă spre urechile Domnului. Ce prostie…

— Hai să ne plângem despre grăsana de Haydar. Poate o trage în spațiul extraterestru, am făcut eu o propunere stângace.

— Să mai zică cineva că Abulheja n-are simțul umorului!

— Cum au murit… părinții tăi?

A tăcut o vreme.

— Tatăl meu a fost profesor. Ținea cursuri, spunea adevărul despre afacerile necurate ale regelui Abdullah cu Golda Meir. Conducătorii arabi ne-au trădat, la fel ca britanicii. Ne-au vândut. Niște nemernici. I-aș omorî până la unul dacă aș putea, de la hașemiți la Casa lui Saud. – A mai inspirat încă o dată adânc aerul nopții. – Studenții îl iubeau pe tata și se înghesuiau la cursurile lui. Cred că din cauza asta a fost considerat o amenințare pentru monarhia hașemită.

Era o zi de februarie, ne întorceam acasă, venind de la mătușa mea, și începuse să plouă. Deschiseserăm umbrelele și ne grăbeam – mama, tata, sora mea, Jamila, și eu. Mama țipa la mine să nu mai țopăi prin bălțoace când un agent al hașemiților din Iordania a strigat: „Ahmed Jaber Jalayta“.

Când tatăl Munei s-a întors auzindu-se strigat, agentul i-a tras un glonț în cap. Al doilea glonț a sfâșiat plămânul mamei,

care se pusese scut în fața lui. Două împușcături înăbușite de ploaie și teroarea au rămas prima amintire a Munei, care avea patru ani.

Stăteam întinse pe spate, ea cu capul pe burta mea, eu cu capul pe cămășile noastre de noapte făcute ghem, și luna își revărsa lumina pe pielea noastră măslinie.

— Iartă-mă, Muna, am spus mângâind-o pe cap, cu degetele de la picioare încârligate pe grilajul balconului.

Îmi aduc aminte foarte bine de acea noapte, de liniștea prieteniei noastre. În fața amintirilor Munei simțeam cum, fără voia mea, mă schimb. Nu mai eram copil, nici femeie nu eram încă, și mă întrebam pentru care din noi era mai bine: ea, care retrăia în cele mai mici detalii teroarea morții tatălui ei, sau eu, care trăiam fără să știu ce i se întâmplase tatei. M-am aplecat spre sufletul rănit al Munei și am sărutat-o pe frunte. Stăteam amândouă pe covorul de lumină așternut de lună și, minunându-mă pe tăcute, am cuprins-o cu brațele. Ea mi-a sărutat cicatricea și am adormit amândouă.

Muna m-a luat în sânul grupului ei de prietene, care era un fel de familie. Printre ele se numărau „surorile columbiene“ – Yasmina, Layla și Drina. Locuiau deja de trei ani la orfelinat când am ajuns și eu acolo. După războiul din 1948, tatăl lor reușise să emigreze în Columbia, unde se născuseră cele trei fete, care crescuseră pe ritmurile fierbinți de salsa și merengue, dansuri pe care le învățasem și eu de la ele. Dar viața în America de Sud încetase brusc atunci când tatăl lor murise de cancer. În loc să folosească puținii bani pe care îi avea ca să se trateze, îi dăduse ca să asigure întoarcerea familiei în Palestina, unde un unchi îi ajutase să găsească un

mic apartament și trimisese fetele la orfelinat, fiindcă era singura modalitate ca să-și continue școala. Cei doi frați mai mari, care terminaseră deja studiile, rămăseseră cu mama lor în Ramallah.

Că se băteau ori se înțelegeau, surorile columbiene dădeau mereu spectacol. Nu mă mai săturam de râsul Drinei. Era un hohot dezlănțuit care se izbea de pereți ca un ecou beat și țâșnea din gura ei larg deschisă, cu capul dat pe spate. Era cea mai în vârstă din cele trei surori și, având un trup puternic, atletic, era cea mai dură fată din școală. Chiar dacă nu-mi amintesc să fi lovit vreodată pe cineva, purtarea ei necioplită dădea impresia că se pregătește să-l pocnească pe primul care ar fi scos-o din sărite. Ce îmi amintesc cel mai bine despre Drina era cum întorcea repede capul, ațintindu-și privirea arzătoare drept spre cel pe care voia să-l cerceteze, pretinzându-i să fie onest și loial.

Îmi aruncase odată acea privire după ce ieșisem dintr-un interogatoriu epuizant cu domnișoara Haydar, care mă sechestrase preț de cinci ore în subsolul căminului, „temnița“ cum îi spuneam noi, ca să mă convingă să-mi torn complicele. Toate cinci – Muna, surorile columbiene și cu mine – ne furișaserăm în atelierul de pictură cu o seară înainte, așa cum făcuserăm în fiecare seară de Ramadan. Tocmai în ultima săptămână de post ne-a descoperit domnișoara Haydar, și asta din cauza unui borcan de sărmăluțe în foi de viță pe care ni-l adusese o călugăriță franțuzoaică.

Călugărița era sora Clairie, al cărui nume nu izbuteam niciodată să-l pronunț corect. O îndrăgise în mod deosebit pe Layla, sora mijlocie dintre cele trei columbiene, cu ocazia unei vizite făcute de Crăciun de un grup de călugărițe de la

mănăstire, care aduseseră daruri pentru cei mai puțin iubiți de soartă: noi. Sora Clairie a simțit imediat mărinimia Laylei și s-a apropiat de ea cu mâna întinsă.

— Numele meu e Clairie, a spus, rostindu-și numele cu un fel de gâlgâit din fundul gâtului. Pot să-ți fiu de folos? întrebase arătând spre bebelușul fără nume din brațele Laylei.

— Mulțumesc. A fost lăsată azi-dimineață la poarta din față, a răspuns Layla, așezând cu grijă copilul în brațele călugăriței.

— Layla ia întotdeauna bebelușii, îi explicase Drina. Zici că i-a născut ea pe toți, atâta caz face de ei.

Era adevărat. Instinctul matern al Laylei era atât de puternic și bine-cunoscut, că orice fată care fusese rănită, fizic sau altcumva, îi era dată în grijă.

Layla avea același păr negru, aceleași sprâncene groase și buze pline care scoteau în evidență ochii pătrunzători ai Drinei, numai că la ea erau transformate de sensibilitatea ei. Aceleași trăsături, cu linii aspre la Drina, erau moi și rotunjite la sora ei mai mică, Layla. Buclele bogate, moștenite de toate trei de la mama lor, se revărsau din capul Drinei în șuvițe rebele, încolăcite; pletele Laylei, în schimb, îi cădeau cumințI pe spate, împletite în cozi.

Călugărița cea cumsecade a venit la orfelinat aproape în fiecare săptămână după ce a cunoscut-o pe Layla. De fiecare dată aducea o cutie cu bunătăți. De multe ori aducea lucruri folositoare cu care completa proviziile medicale ale Laylei, păstrate pentru fetele care veneau la ea să le oblojească după ce se zgâriaseră sau se tăiaseră. Dar niciodată nu uita să aducă ciocolată și dulciuri, pe care Layla le împărțea cu surorile ei, cu Muna și cu mine.

Ca să ne mai astâmpere foamea din perioada Ramadanului, sora Clairie venea în fiecare seară la zidul dinspre răsărit al orfelinatului și, printr-o spărtură, îi dădea Laylei un borcan cu mâncare caldă. Milostenia ei era un secret delicios, împărtășit doar de noi, cele cinci prietene. Precum câinii din experimentele lui Pavlov, ajungeam lângă zid cu cel puțin o jumătate de oră înainte de ora cinci, când urma să sosească sora Clairie. Era deja februarie când am început aceste misiuni de recunoaștere și înghețam în bătaia brizei reci, împingându-ne ușor una pe alta ca să aruncăm o privire prin spărtura din zid.

— Vine! am spus în șoaptă zărind pielea albă, obrajii rozalii și veșmântul cafeniu ale călugăriței, al cărei gând era îndreptat doar spre Dumnezeu și se simțea bine doar în atmosfera cucernică de la mănăstire.

Drina m-a dat la o parte.

— Sper că sunt sărmăluțe în foi de viță și dovlecei umpluți, ca ieri, a zis trăgând cu ochiul prin spărtură.

— Orice e mai bun decât porcăriile pe care le gătește *Um* Ahmed, s-a băgat Yasmina în vorbă.

Ne-am dat toate la o parte ca să-i facem loc Laylei să ia borcanul după care tânjeam. Ni l-a întins de cum l-a luat, ca să poată schimba câteva cuvinte cu prietena ei creștină.

— Îl țin bine! le-am asigurat după ce am învelit borcanul în pătura pe care o adusesem anume.

— Mmm, ce bine miroase, a șoptit Drina, cu nasul lipit de pătură.

Cum făcuserăm în fiecare zi din luna aceea, am dat buzna în atelierul de pictură ca să mâncăm. Yasmina, cea mai mică dintre surorile columbiene, care avea simț practic și era

organizată, a împărțit mâncarea în cinci porții egale în timp ce noi așteptam să auzim *adan*-ul care ne dădea voie să întrerupem postul. Din solidaritate, Muna ținea post odată cu noi, deși ea era creștină. Farfurii nu aveam, așa că foloseam tăvițe de pictură luate din dulapul cu rechizite și ne așezam în cerc, cu ochii la darurile gustoase ale sorei Clairie și cu urechile ciulite, ca să auzim primele note ale *adan*-ului.

— *Alllaaaaahu akbar... alllaaaahu akbar...*

Cântarea s-a pogorât din cer asupra noastră și am ieșit din post „în numele lui Allah cel milostiv și îndurător“.

Am devorat mâncarea în câteva minute și când am terminat ne-am dat seama că toate ne uitam cu jind la borcanul în care mai rămăseseră câteva picături de sos aromat. Iasmina și-a asumat și de această dată rolul neoficial de mediator.

— Uite cum facem, a spus ridicându-se în picioare.

Purta părul legat la spate într-o coadă de cal, atât de strâns că îi alungea ochii; buclele negre i se împrăștiau pe ceafă, ca un buchet răvășit de șuvițe rebele.

— O să jucăm un joc și cine câștigă ia borcanul, ne-a anunțat ea.

S-a uitat prin cameră și ideea i-a venit de la un desen cu baloane, făcut de un copil.

— Se cheamă jocul balonului, a spus și a improvizat regulile pe loc, inspirându-se de la ceea ce vedea în jur. Jucătorii – ne-a explicat plimbându-și trupul ciolănos prin fața noastră – trebuie să sară într-un picior pe o linie dreaptă și să spună „baloooon“ fără să-și tragă răsuflarea până când nu mai au aer. Cine sare cel mai departe câștigă.

Nu-mi mai amintesc cine a câștigat, știu doar că n-am fost eu. În schimb îmi aduc aminte de privirea ghidușă a Drinei chiar înainte să arunce vopsea pe Yasmina, care a ieșit din joc în timp ce Drina a izbucnit în râsul ei năucitor. Eu i-am sărit în ajutor Yasminei cu tuburile de vopsea albastră, pe care le-am stors pe Drina, în timp ce Layla, pitită în spatele surorii ei, arunca cu vopsea în toate părțile. Muna nu s-a dat de partea nimănui, ci a aruncat cu teancuri de *papier mâché* în oricine îi intra în raza de acțiune. Amintirile mele din seara aceea sunt stropite cu vopsea și pline de atâta râs, că am fost răgușită câteva zile după aceea. Am rămas acolo până seara târziu, străduindu-ne să curățăm urmele bătăii cu vopseluri, și, mulți ani mai târziu, când m-am întors să revăd orfelinatul, am găsit un grup de fetițe jucând jocul balonului în curte, în fața atelierului de pictură.

Domnișoara Haydar m-a prins a doua zi dimineața, când mă întorceam la locul faptei să-mi recuperez pătura. Mă aștepta când am intrat pe fereastra sălii de pictură, fereastră pe care o lăsam deschisă anume. Chinul celor cinci ore de interogatoriu a trecut ca și cum n-ar fi fost după ce am văzut privirea aprobatoare a Drinei când a înțeles că nu pârâsem pe nimeni. Să câștigi respectul Drinei era ca și cum ai fi luat un premiu.

Deși aveam atât de puțin și uneori stăteam nemâncate, amintirile mele despre acei ani sunt până la urmă fericite, pline de voioșie și substanță. Iernile în Ierusalim erau albe și aspre și nu aveam decât o pătură subțire, cenușie, ca să ținem la distanță frigul nopții. Regulamentul ne interzicea să dormim mai multe într-un pat sau să lipim paturile și era vai

de noi dacă eram prinse asupra faptului, însă ni se întâmpla adesea să încălcăm regula și să împărțim păturile, ținându-ne una alteia de cald. O fată nou-venită la orfelinat la un an după mine a făcut pipi pe noi într-o astfel de noapte când dormeam împreună ca să ne încălzim. Se numea Maha și n-a stat decât câteva luni, dar după acest incident am fost mai atente când primeam pe cineva în grupul nostru.

Um Ahmed, bucătăreasa, pregătea trei mese în fiecare zi pentru vreo două sute de fete în creștere. Micul dejun, la care întârziam deseori, consta dintr-o felie de pâine și ceai fierbinte la discreție. Masa de seară era la fel, plus o felie de mortadella. În cei patru ani cât am stat acolo rareori ni s-a dat altceva. Pe de altă parte, la masa de prânz puteam mânca pe săturate. Primeam întotdeauna un fel de tocană, gătită într-un cazan uriaș de metal și turnată peste orezul fiert. Puteam mânca câtă tocană voiam, până se termina cazanul. Problema era că singura carne pe care o conținea era a gândacilor care mișunau în număr mare prin bucătărie.

Mă obișnuisem și cu ei. De fapt, ne luam adesea la întrecere să vedem cine găsește cei mai mulți gândaci în tocană. În mâncarea de bame sau de roșii scârboșeniile alea negre erau ușor de găsit, pe când în *mulukhiya*, mâncarea de iută închisă la culoare, erau mult mai greu de zărit. Pe atunci era inevitabil ca una dintre fete, biata de ea, să nu mănânce un gândac din greșeală.

A avut și Muna odată norocul ăsta. Convinsă, după ce scosese trei gândaci din tocană, că îi găsise pe toți, a mâncat tot ce era în farfurie. După care ne-a îngrețoșat pe toate scoțând dintre dinți un fir negru care s-a dovedit a fi un picior păros de gândac.

Cineva a strigat „Muna Jalayta a găsit unul!“ și toată sala a izbucnit în râs și s-a pus pe cântat „Muna! Muna!“, până când domnișoara Haydar a dat năvală în sală și ne-a ordonat nouă, „animalele“, să tăcem. Liniștea n-a ținut mult. De cum s-a îndepărtat domnișoara Haydar și am fost sigure că nu ne mai aude, gălăgia s-a pornit din nou; fetele au venit la masa noastră ca s-o compătimească pe Muna și să-i aducă laude, parcă era un soldat rănit în luptă.

Înainte să mâncăm trebuia să ne aliniem în curticica din fața sălii de mese. Domnișoara Haydar ne cerea să stăm pe cinci rânduri, la distanțe egale, până să ne lase să intrăm. Noi vedeam în purtarea ei o formă încă necunoscută de demență, căci se apuca efectiv să măsoare distanța dintre fete pe fiecare rând. Operația era deosebit de chinuitoare iarna pentru noi toate, cu excepția celor trei fete care ajungeau în curte la timp ca să se așeze „lângă țevi“. Erau țevile metalice groase de vreo trei sferturi de metru, montate pe zidul curții, prin care se ventila aburul încins din bucătărie. Nu erau izolate, așa că, dacă stăteai lângă una din ele, puteai să te încălzești în timp ce domnișoara Haydar se fâțâia încolo și încoace bombănind și măsurând distanța dintre rânduri. Fiindcă întârziam mereu, nu mă puteam bucura de confortul unei poziții „lângă țevi“, și nici nu m-am putut obișnui să stau în picioare în frig preț de vreo jumătate de ceas.

Nu m-am bucurat decât o dată de privilegiul de a sta lângă țeavă, dar nu pentru că aș fi ajuns în curte la timp. Drinei i s-a făcut milă de mine într-o seară foarte friguroasă, când pe deasupra mai aveam și febră. I-a ordonat unei fete mai mici, pe nume Sonya, care se așezase chiar lângă țeavă, să mă lase să stau în locul ei. I-am fost recunoscătoare și am stat

tremurând lângă țeava caldă până când am putut intra în sala de mese ca să ne luăm cina, adică o bucată de mortadella, o felie de pâine și ceai cât puteam bea.

Bineînțeles că mi-am revenit, îngrijită de Layla cu infuzii pe bază de plante și comprese reci. Nici una dintre noi nu s-a mirat, nici n-a fost dezamăgită când Layla ne-a anunțat într-o seară că se va converti la creștinism ca să intre la mănăstire după absolvire și să fie alături de sora Clairie. Drina era de părere că e doar o toană, însă Layla a intrat până la urmă în Ordinul Carmelitelor, punându-și viața în slujba lui Dumnezeu și a fetelor care veneau să locuiască la orfelinatul Darel Tifl, unde noi ajunseserăm la adolescență între zidurile de piatră și sub ochiul veșnic vigilent al domnișoarei Haydar.

Dacă nu m-ar fi îngrijit Layla, aș fi fost mereu tunsă la zero, fiindcă părul îmi era adesea plin de păduchi. În prima zi a lunii eram controlate, așa că, cu câteva zile înainte, ne căutam una pe alta de păduchi, sperând să scăpăm de temuta mașină de tuns. Ne așezam în șir, ne scoteam păduchii din păr una alteia și aruncam nesuferiții paraziți în cutii de tablă pline cu kerosen. Layla avea grijă de părul meu. Și mulțumită „pieptenului alb“ al Yasminei – altă ingenioasă invenție de-a ei, cu care scoteam sute de insecte dintr-o singură mișcare – părul meu lung n-a cunoscut niciodată mașina de tuns.

De mașina de tuns se leagă și pățania nefericită a unei fete frumoase, pe nume Souad, care urma să termine școala și să se mărite. Avea păr bogat, castaniu, lung până la brâu, dar Haydar a pretins că a găsit-o cu păduchi. N-am putut decât să ascultăm neputincioase cum plângea Souad în timp ce cosițele ei buclate cădeau pe jos. Drina era convinsă că Haydar fusese

geloasă pe Souad și scornise toată povestea despre păduchii pe care chipurile îi găsise în părul ei.

— Cotoroanța știa că Souad urma să se căsătorească, spunea Drina, și n-a putut suporta gândul ăsta.

Eram cu toatele de aceeași părere.

O altă invenție grozavă de-a Yasminei era limba cu Z. Era o limbă născocită de ea, un fel de păsărească, în care introduceai sunetul „z“ între consoane. Spre furia domnișoarei Haydar, am învățat să vorbim fluent limba asta, folosind-o ca să ne batem joc de trupul ei zdravăn și de nările ei, din cauza cărora semăna mai degrabă a clovn decât a femeie.

Prieteniile pe care le-am legat în orfelinat sunt cele mai scumpe amintiri din adolescența mea. Sigur, nu se puteau compara cu prietenia cu Huda. Ea și cu mine eram unite pe veci de copilăria noastră, de cele șase zile de teroare petrecute în groapa din bucătărie, de faptul că, toată viața mea, am simțit că-mi e ca o soră, așa cum nu mai era nimeni. Din păcate soarta ne rupsese una de alta, trimițându-ne pe cărări diferite.

Huda a putut să mă viziteze o singură dată în cei patru ani petrecuți la orfelinat. Cu toate că o călătorie până la Ierusalim era un lucru greu de dus la bun sfârșit, a ajuns acolo cu Osama în februarie 1973 ca să-mi spună că așteptau primul lor copil. Dragostea lor înflorise cu o splendoare tihnită pe care atunci n-o puteam înțelege, iar viața care creștea înlăuntrul ei îi învăluia pe amândoi într-o aură de încredere și speranță.

La început nu mi-am recunoscut prietena în femeia frumoasă din fața mea, mult mai femeie decât eram eu. Era

exotică și ademenitoare cu ochii ei pe jumătate de tigru, pe jumătate de om. Iar caracterul ei statornic și blând îi sporea frumusețea și nu te puteai împotrivi atracției exercitate de expresia chipului ei. Chiar și după zeci de ani, după ce timpul îi brăzdase obrajii cu riduri și îi scrijelise poveștile vârstei pe frunte, fața Hudei avea puterea să te vrăjească tocmai când căutai taina care știai că stă ascunsă acolo, în spatele ochilor ei vârstați cu galben. Nu era conștientă de cât de frumoasă e și asta o făcea și mai atrăgătoare.

— Ce dor mi-a fost de tine, mi-a spus și lacrimile i-au izvorât din ochi.

Cred că atunci a fost prima oară când mi-am dat seama de răceala inimii mele și am simțit zidurile mamei întărindu-se înlăuntrul meu. Mă speria gândul că aș putea să scap atât de ușor de durerea pierderii și despărțirii. M-am năpustit spre prietena mea din copilărie, disimulându-mi descoperirea în hohote de plâns, căci plângeam una pe umărul celeilalte. Ea plângea pentru că ținea la mine și rămăsese cu un gol imens în viața ei după plecarea mea din Jenin. Eu plângeam pentru că, deși țineam la ea, nu puteam împărtăși intensitatea sentimentului ei.

În timp ce încercam să mă țin pe picioare într-o viață zguduită de incertitudini, am învățat să fac pace cu prezentul rupând fără voia mea legăturile afective cu trecutul. Am crescut într-un peisaj de vise improvizate și doruri de țară abstracte și de aceea totul îmi părea trecător. Nu puteai fi sigur de existența a ceva care să dureze – nici părinții, nici frații, nici căminul. Nici măcar propriul trup, vulnerabil în fața gloanțelor. Mă obișnuisem de multă vreme cu gândul că într-o zi voi pierde tot și toate, inclusiv pe Huda. Mi-am dat seama de

lucrurile astea în ziua aceea, strângându-mi în brațe cea mai bună prietenă, și, egoistă, am plâns pentru mine și pentru țurțurii de gheață care îmi acopereau inima.

— N-am avut prietenă mai bună ca tine, plângea Huda. Jenin nu mai e același de când ai plecat.

Huda învățase să iubească ceea ce avea și să ia din viață câtă dulceață găsea, trăgându-și puterea din amintiri. Tabăra de refugiați era îndeajuns de bună pentru ea. Se consola cu legăturile înfiripate din bunătatea inimii ei. Cu credință și rugăciuni era în stare să creeze seninătate, chiar și după ce soldații îi răsturnaseră casa cu susul în jos, în interminabila lor vânătoare de „teroriști“. Atâta vreme cât se putea întoarce în brațele iubirii la sfârșitul fiecărei zile, nimic nu mai avea importanță pentru ea.

Când Huda a venit să mă vadă ne-am petrecut timpul în școală, fiindcă eu nu aveam voie să ies. Osama s-a dus să viziteze Orașul Vechi. Am prezentat-o pe Huda găștii de fete de la orfelinat și toate au fost entuziasmate s-o cunoască; am petrecut ziua distrându-ne ca între fete. Am ascultat cu mare atenție răspunsurile Hudei când Drina a luat-o la întrebări cu privire la viața amoroasă, fiindcă Huda era singura dintre noi care trăise marele mister. Ne-am lipit pe rând urechea de burta ei ascultând, încercând să trezim copilașul, rugându-ne să-l simțim cum se răsucește. S-a mișcat de câteva ori, ca o umbră în spatele unei draperii, și de fiecare dată am țipat, încântate de magia și miracolul în care doar bebelușii pot să te facă să crezi atunci când se agită. Am mâncat toate șase dintr-o oală cu miel fiert în iaurt, pe care ne-o adusese Huda. Yasmina a împărțit carnea, privind încruntată de concentrare prin lentilele ochelarilor cu ramă de sârmă.

— Ce ochelari interesanți ai, Yasmina. N-am mai văzut rame ca astea, a remarcat Huda.

I-am răspuns aproape în cor:

— Și le-a făcut singură.

— Yasmina noastră știe să meșterească și să inventeze tot felul de lucruri, a declarat Drina cu o mândrie care nu-i stătea în fire.

— Pot să-ți fac și ție o pereche, Huda, dacă ai lentilele, s-a oferit Yasmina făcând ochii mari, bucuroasă că are ocazia să meșterească ceva.

Oricât am fi vrut noi să credem că nimic nu se va schimba, că vom rămâne pe veci o familie de cinci prietene, ne apropiam încet, încet de absolvire. În 1973 Drina terminase școala de doi ani, însă rămăsese în orfelinat ca profesor de sport și în paralel urma cursurile Universității Islamice. Layla pornise pe drumul convertirii la creștinism și se mutase într-o mănăstire – trăia între alte ziduri de piatră. Yasmina și cu mine absolviserăm împreună în anul acela, amândouă cu note foarte mari, iar Muna mai avea un an.

Cu toate că Yasmina era cea mai deșteaptă și mai silitoare dintre noi, eu am fost cea care a primit bursă, nu ea. Bursa a fost oferită de un grup de bogătași americani de origine arabă pentru refugiații palestinieni. De vreme ce familia Yasminei fugise în America Latină și nu trăise într-o tabără de refugiați, ea nu era eligibilă. Am impresia că îi părea rău că ratase prilejul de a-și face studiile universitare în străinătate din cauză că nu trăise într-o tabără de refugiați.

La sfârșitul a cinci zile de efort și examene istovitoare așteptam verdictul cu încredere, chiar dacă eram stoarsă de

puteri. Îmi doream cu disperare să obțin bursa, dar numai fiindcă era o confirmare. Nu mă vedeam mergând nicăieri altundeva decât în mediul familiar din Jenin, sau poate la orfelinat, unde aș fi putut da lecții, la fel ca Drina. Un lucru era sigur: nu eram pregătită să merg în Statele Unite, unde m-ar fi dus bursa. Îmi era de ajuns cât mă speria lumea de acasă. De ce să risc să mă arunc într-o lume necunoscută mie, unde nimeni nu vorbea araba și unde nu aveam nici o ascunzătoare? Notele mari erau un scop în sine. Tata voise să merg la școală și eu, ascultătoare, îmi sădisem viața în pământul viselor lui. Pur și simplu nu eram pregătită să-mi fac planuri pentru un viitor îndepărtat.

Doar că Yasmina era un mic geniu al clarviziunii și făcea atât planuri, cât și planuri de rezervă. M-a plesnit cu latul palmei peste obraz când i-am spus, pe un ton mai degrabă dezinvolt, că s-ar putea să nu accept bursa.

— Cine te crezi, să refuzi așa un cadou?

Întrebarea ei mi-a răsunat cu putere în urechi. Numai în niște împrejurări extraordinare și cu un noroc chior i s-ar fi ivit o astfel de ocazie cuiva ca mine, care moștenise prin naștere un destin vrednic de plâns. Chiar așa, cine mă credeam?

— Aș da orice să capăt blestemata aia de bursă!

Acum țipa, dar nu la mine, ci la ceva ce nici una din noi nu putea vedea. Țipa la soarta nemiloasă care nu lua în seamă inteligența ei și orele pe care le petrecuse studiind. Visase să meargă la facultate și își făcuse planuri mari când se răspândise zvonul că se vor da burse.

Eu mă simțeam rușinată în fața dezamăgirii Yasminei, dar în seara aceea, când eu stăteam singură pe balcon, a deschis

larg porțile prieteniei dându-mi un sfat bun:

— Nu fi proastă, Amal. Dezbară-te de frică, mi-a spus și s-a întors în cameră, lăsându-mă cu indiferența cornului lunii agățat în eterul negru, presărat cu stele.

Când eram copil, *Haj* Salem mi-a spus că poți găsi răspunsuri în cer, cu condiția să-l privești îndelung, fără să clipești. Mi-a mai spus că stelele sunt aranjate așa încât să formeze hieroglife divine, pe care cei cu inima credincioasă le pot descifra. Am așternut cea mai adâncă rană a mea în fața acestui covor de stele. În Jenin nu mă aștepta nimic în afară de frânturi de copilărie și rămășițele familiei pierdute pe vecie, zdrobite de bocancii și tancurile patrulelor de soldați israelieni. Dacă mă întorceam, nu aveam cum să scap de o căsătorie făcută după tradițiile culturale ale taberei de refugiați din Jenin. Din cauza oribilei mele cicatrici și a trupului meu mutilat mă temeam de căsătorie și de sentimentul reînnoit de respingere și abandon pe care mi l-ar fi adus.

Chiar așa, cine mă credeam? O biată orfană, fără țară sau avere, trăind din mila altora. Bursa în America era un dar pe care nu aveam dreptul să-l refuz. Avusesem norocul să ajung tocmai pe calea atât de aprig dorită de tatăl meu pentru copiii lui.

Văzând că luna îmi zâmbește din cer, am rugat noaptea să mă uimească cu un vis care să fie doar al meu. Căci în viața de până atunci nu avusesem niciodată un vis numai și numai al meu.

Nu puteam pleca fără să-i văd pe Huda și pe Osama și pe fetița lor, căreia îi dăduseră numele Amal.

Ca dar la despărțire, prietenele mele de la orfelinat au pus mână de la mână și au adunat o mică sumă care nu acoperea nici pe departe costurile călătoriei cu taxiul. Am fost uimită când domnișoara Haydar a completat suma dându-mi o sută de shekeli. Am fost încă și mai surprinsă de îmbrățișarea cu care și-a însoțit generosul cadou. Am ridicat privirea de la bani spre fața albă ca talcul a femeii care își desena sprâncenele cu creionul și se simțea datoare să-și facă meseria de directoare a orfelinatului adăugând de la ea o bună măsură de morocăneală. Cu toate că era așa de aspră și chiar un pic țicnită, când m-a strâns în brațe am simțit-o oarecum nesigură pe ea și apropiată ca o soră.

— Mulțumesc, domnișoară Haydar, am spus din toată inima.

— Cu drag. Fă-ne să ne mândrim cu tine.

Nevrând să fiu întâmpinată de multă lume, m-am dus la Jenin seara, fără să anunț pe nimeni de venirea mea. Am mers pe jos două mile de la Linia Verde, trecând prin două puncte de control israeliene. În apropiere de satul Allajune, acum părăsit de majoritatea locuitorilor, am găsit un fermier palestinian care m-a dus în carul lui cu boi până la Ziraain, la periferia Jeninului. A refuzat să primească bani – „Nu pot lua bani de la o fiică de arab“ –, așa că i-am mulțumit și am făcut restul drumului pe jos. Pe dealurile de lângă tabără erau trei tancuri israeliene. Mereu acolo. Mereu de veghe.

Se lăsase întunericul când am coborât dealul spre labirintul de colibe și ulițe întortocheate, însă nu avem nevoie de lumină ca să găsesc drumul. Aș fi găsit și cu ochii închiși străduțele pline de praf săpate printre case. Acolo era cotețul

unde *Ammo* Darweesh își ținea găinile și unde mă ascundeam și eu când voiam să nu fiu găsită. Un metru mai în față era fereastra Lamyei, închisă la nivelul ochilor cu două bare de metal pe care tatăl ei le sudase acolo după ce îl prinsese pe un băiat trăgând cu ochiul înăuntru. Apoi drumul se despărțea în trei și am luat-o pe ulița din mijloc, cea mai strâmtă, care ducea la casa Hudei. Ulița era așa de îngustă, că n-ar fi avut loc două persoane odată pe ea. Am mers atingând cu palmele pereții de argilă ai locuințelor de pe o parte și cealaltă, așa cum făceam întotdeauna când eram cu Huda. La câteva ferestre, unde era lumină, vedeam siluetele unor oameni obosiți abia mișcându-se de colo, colo – în rest, tabăra dormea. Locurile fuseseră luate în stăpânire de un cor de greieri, iar pisicile sălbatice se adunaseră pe grămezile de gunoi căutând resturi de mâncare sau vânând șobolanii care scormoneau și ei după hrană. Dacă n-aș fi știut cât de generoși sunt oamenii din tabără, mi-ar fi fost teamă să fiu pe stradă după lăsarea întunericului.

M-am oprit în fața unei uși albastre de fier, îndoită și zgâriată, și am ciocănit încetișor.

Osama s-a uitat printr-o gaură făcută de rugină ca printr-un vizor și apoi am auzit clănțănitul și scrâșnetul zăvoarelor trase în grabă. Rânjetul lui Osama îi ridica sprâncenele sub claia de păr zbârlit și ochii lui m-au întâmpinat cu bucuria sinceră a omului bun și blând pe care îl știam.

— *Ahlan! Ahlan!* a exclamat făcându-mi semn să intru în micuța lor curte.

În fundul curții, într-un colț, ardea un bec electric, la lumina căruia am zărit găinile înghesuite pe un maldăr de paie. Într-un vas lung, dreptunghiular, pictat de Huda, fără

îndoială, creșteau legume. Zâmbind pe întuneric ca un șirengar, Osama nu m-a lăsat să mă apropii de camerele de locuit.

— Șșș! a dus el degetul a buze. Hai s-o luăm ca din oală.

M-a condus în casă cu atenție exagerată și eu l-am urmat, privindu-l pe băiatul din copilăria mea, devenit soț și tată, cu mustață rară pe fața de copil și o dragoste nestăvilită pentru familia lui, care se întrezărea în fiecare gest. Ceva mai târziu, privindu-i pe Osama și pe Huda, m-am convins că erau făcuți unul pentru altul. După trei ani de căsnicie vorbeau între ei într-un fel care-mi amintea de doi pisoi puși pe șotii.

Huda s-a repezit la mine și m-a strâns în brațe când am băgat capul pe ușa bucătăriei. Exact cum mă așteptam, s-a pus pe plâns, dându-ne lui Osama și mie prilejul să facem haz de firea ei emotivă.

M-au dus la leagănul micuței Amal. Era un bebeluș grăsuț, cu piele măslinie, la fel ca mama ei, și un ciuf negru de păr. Am ciupit-o ușor de colăceii de grăsime de pe picioare, de pe gât și burtică și am sărutat-o fără s-o trezesc. I-am prevenit pe Huda și pe Osama că abia aștept să-i povestesc micuței Amal despre escapadele lor, de îndată ce va crește îndeajuns cât să poată da la rândul ei de bucluc.

— Fă ce vrei, numai să n-o trezești, m-a implorat Osama.

Au schimbat o privire din care am înțeles că vizita mea întrerupsese un interludiu romantic.

Am început să depănăm amintiri, după care am ajuns la bârfele din tabără. Locul lui *Ammo* Jack O'Malley fusese luat de o englezoaică amabilă, dar distantă, pe nume Emma, căreia i se întâmpla doar arareori să stea peste noapte în tabără. *Ammo* Darweesh fusese prins vânzând suvenire turiștilor în

Ierusalim, fără să aibă permis, și fusese condamnat la trei luni de închisoare. Huda se împrietenise la cataramă cu Fatima.

— Ce fată necugetată, a spus Huda despre Fatima. A refuzat toți pețitorii.

Știam toți trei, cu toate că n-am rostit cuvintele, că nu voia alt bărbat decât pe fratele meu.

Osama s-a dus la culcare pe la două dimineața, lăsându-ne să stăm de vorbă „ca între fete“. Orice și-o fi închipuit că înseamnă asta, nu voia să fie de față. Huda s-a luptat să rămână trează, dar în cele din urmă a căzut pradă somnului, mai ales că eu îi mângâiam cu blândețe părul. Cât despre mine, teama de necunoscut m-a ținut trează toată noaptea și, chiar dacă n-am închis ochii, n-am putut scăpa de o presimțire rea, tot mai apăsătoare pe măsură ce viitorul se apropia de mine.

Negăsindu-mi liniștea, am ieșit în întunericul nopții și m-am urcat pe acoperișul locuinței. În copilărie, eu și Huda petrecuserăm nenumărate nopți înăbușitoare de vară dormind pe acoperișurile răcoroase ale colibelor. Era și un bun prilej să ne povestim fel de fel de întâmplări, să bârfim și să chicotim pe săturate. De sus, de pe acoperiș, vedeam tabăra de refugiați a ONU întinzându-se pe un kilometru pătrat, unde se îngrămădeau mii de suflete și se încăpățânau să aștepte – oricât timp ar fi fost nevoie – să se întoarcă în Palestina. N-a trecut multă vreme și s-a auzit un *adan* chemând musulmanii la rugăciune, prima oară în ziua aceea, în timp ce soarele se ițea de după dealuri. Rezonanța melodică a rugăciunii m-a învăluit de parcă eram în brațele puternice ale tatei, iar briza dimineții îmi mângâia pielea asemenea eșarfei de mătase a mamei. Soarele se ridica în spatele tancurilor israeliene și a

turnurilor de pază, colorând cerul în portocaliu și luminând acea parte a vieții mele pe care n-o mai puteam căpăta înapoi. Îmi era dor de zilele petrecute în tabăra de refugiați. Numai că moștenirea mea era o viață furată, pe care am revendicat-o atunci și acolo cu toată puterea descumpănirii și dorului pe care le încercam, în timp ce cocoșii vesteau începutul unei noi zile.

Am lăsat o scrisoare pentru Huda lângă cutia de cafea din bucătărie, știind că e primul loc unde se va duce când se va trezi. În plic am pus un lănțișor și un medalion de aur pe care era gravată sura Kursi, despre care musulmanii cred că îți asigură protecția divină. Era un dar adus anume pentru micuța Amal.

Am pornit spre cel mai apropiat punct de trecere în Israel, unde speram să găsesc un taxi care să mă ducă la Ierusalim. Am simțit aroma de falafel proaspăt în aerul nemișcat de pe ulițe, printre casele înghesuite una în alta. La un balcon canarii cântau în colivie și în spatele pereților subțiri auzeam gânguritul bebelușilor care se trezeau. Câțiva oameni apărură pe stradă, apucându-se de treburile zilnice; cocoșii se plimbau țanțoși pe oriunde găseau un locșor liber. Dintr-odată m-am simțit năucită de corvoada plecării și picioarele m-au dus singure spre ușa lui *Haj* Salem.

Și iată-l, izvor de veselie al copilăriei mele, umblând încolo și încoace prin fața ușii de la intrare. M-am oprit ceva mai departe, de unde îl puteam vedea fără să fiu văzută. L-am privit cum se căznea fără rezultat să mături omniprezentul praf adunat pe prag. M-am sprijinit cu spatele de perete și m-am lăsat în jos în timp ce *Haj* Salem împingea mătura cu brațele lui chinuite de artrită. Mi-am strâns genunchii la piept

și mi-am închipuit cum m-aș apropia de el, l-aș atinge pe pielea bătucită și i-aș cerși încă o poveste despre Palestina noastră furată. Poate cea despre păstorul cel îndărătnic din Khalil care a bătut drumul până la Akka vrând să dea de urma oilor pierdute.

— Nu mă mai mir de nimic. Oamenii din Khalil sunt așa tari de cap… Cred că de-aia a pus Allah atâta granit la Khalil. Sunt în stare să spargă și munții cu capetele lor, ar fi zis și ar fi izbucnit în râs dându-și la iveală gingiile știrbe.

Mi-au dat lacrimile și mi-am cuprins genunchii cu brațele.

— Al naibii praf! l-am auzit spunând, scos din fire ca de obicei, pe când se întorcea în casă.

Latura comică a luptei pe care se încăpățâna s-o ducă zilnic cu praful și înfrângerea pe care o suferea în fiecare zi mi-au adus zâmbetul pe buze, iar când am auzit zăngănitul ușii de metal care se închidea m-am ridicat să plec.

Când m-am întors la Ierusalim, m-am dus la orfelinat după bagaje și mi-am luat la revedere de la oraș și de la tot ceea ce ajunsese să însemne pentru mine. Când am băgat mâna în buzunar, am dat de un plic lipit și am zâmbit, știind că era o scrisoare de la Huda. Am pus-o într-o cutie veche de tablă, primită în dar la Eid de la o organizație umanitară dintr-unul din bogatele state din Golf, cu mulți ani în urmă. Cutia era zgâriată și îndoită, dar adăpostea cele mai de preț lucruri pe care le aveam: pipa tatei, pieptarul de la prețiosul *thobe* al mamei, eșarfa ei de mătase decolorată, zarurile pe care Lamya mi le înapoiase, cuprinsă de remușcări, și un teanc de scrisori de la Muna Jalayta, adunate în cei patru ani petrecuți la orfelinat.

Chiar dacă dormeam în aceeași cameră, Muna și cu mine povesteam despre ceea ce se întâmpla în orfelinat și ne împărtășeam secretele în scrisori. Era o cale de a învinge izolarea și plictisul din viața noastră. Aceste scrisori s-au dovedit a fi cronici ale momentelor când împărțeam mâncarea care ne prisosea, culegeam gândacii din farfurie și ne scoteam păduchii din păr. Aveau culorile prieteniei, născute din nevoia comună de a supraviețui și de a lega prietenii. În ele erau consemnate povestiri despre „pieptenele alb“, jocurile caraghioase pe care le inventam, despre pățaniile noastre când intram pe furiș în atelierul de pictură și în infirmerie ca să furăm vopsele și pansamente ca să i le dăm Laylei. În scrisori îl pomenea adesea pe băiatul de care era îndrăgostită. Culmea, și pe el îl chema tot Osama. Glumeam adesea spunând că ar trebui să mă mărit și eu cu un băiat cu același nume, de vreme de prietenele mele cele mai bune aveau să ia de soț câte un Osama.

Acum mă gândesc cu nostalgie la acei ani. E adevărat că nu aveam căldură noaptea și nici apă caldă pentru baia săptămânală, în schimb aveam multe lucruri care ne încălzeau sufletele. Nu eram doar prietene, ci și mame, surori, profesoare, furnizori și uneori chiar jucam rol de pături. Împărțeam totul, de la haine la suferințe. Râdeam împreună și ne ciopleam numele în pietrele străvechi ale Ierusalimului.

Ne târam afară din abisul deposedării și încercam să supraviețuim cum puteam mai bine sub ocupația israeliană. Cele mai mari bucurii ale noastre erau momentele de normalitate. Dragostea pentru un băiat. Un joc de cărți. Să spunem glume porcoase în timp ce ne spălam hainele în

lighean pe acoperișul unei clădiri cu patru etaje. Cuvintele de îmbărbătare ale unui profesor. Legăturile dintre noi oglindeau promisiunea nerostită de a supraviețui împreună. Străbăteau istoria, uneau continentele, treceau dincolo de războaie și mărturiseau tragediile și triumfurile noastre colective și individuale. Erau scrisori ale unor copile, puse în cumpănă cu un borcan cu sărmăluțe în foi de viță. Ceea ce ne lega era Palestina. Era un limbaj pe care îl demontam ca să ne construim un cămin.

IV

El Ghurba
(faptul de a fi un străin)

Douăzeci și patru

America

1973

În primele luni petrecute în America nu mă regăseam nicăieri. Mă zbăteam în acea lume fără frontiere, încercând să mă integrez. Dar pielea negricioasă și accentul mă trădau, arătând tuturor că sunt străină. Apatridia se agăța de mine ca o miasmă și deturnările de avioane din anii ’70 se lipeau de numele meu arab.

— Nu te speria. N-ai mai văzut un ascensor până acum? m-a întrebat o frumoasă roșcată la aeroportul internațional Philadelphia.

Aha, vasăzică așa arată un „as-cen-sor“.

— Tu cred că ești Amal, mi s-a adresat întinzându-mi o mână moale, cu unghii îngrijite. Eu sunt Lisa Haddad. Mama e afară, parchează mașina. Suntem familia la care vei sta în gazdă.

Lisa era mai tânără decât mine, însă mult mai matură și frumoasă.

— Bună, i-am spus, stânjenită că invidia cu care o priveam trebuie că era evidentă.

— Am aranjat camera de oaspeți pentru tine, mi-a spus Lisa entuziasmată în mașină, pe când ne îndreptam spre casa lor, aflată destul de aproape de aeroport.

Era ușor să o placi – de fapt ar fi fost greu să n-o placi. Lumea ei era colorată în culori pastelate, ferită de șocuri emoționale, solidă din punct de vedere financiar și lipsită de implicații politice. Mi se părea ciudat să-mi ceară părerea și aprobarea, dar în același timp eram încântată.

— Mulțumesc, i-am răspuns, neștiind prea bine cum ar fi trebuit să reacționeze un american adevărat la entuziasmul și mărinimia ei.

În lumea arabă gratitudinea are un limbaj anume, doar al ei. „Fie binecuvântate de Allah mâinile care mi-au dat acest dar“; „Frumusețea e în ochii care mă găsesc plăcută la vedere“; „Fie ca Allah să-ți dea viață lungă“; „Fie ca Allah să-ți asculte mereu rugile“; „Fie ca următoarea masă pe care ne-o pregătești să fie pentru sărbătorirea căsătoriei fiului tău… ceremonia de absolvire a fiicei tale… însănătoșirea mamei tale“ și așa mai departe, un șir nesfârșit de mulțumiri împletite cu urări de bine. Fiindcă vin dintr-o astfel de cultură, simplul „mulțumesc“ mi-a părut întotdeauna o expresie insuficientă, din cauza căreia vocea mea suna jalnic, pe un ton nerecunoscător. Am privit orașul. Panglici de beton și asfalt se întindeau și se încolăceau pe sub mai multe mașini decât văzusem în toată viața mea. Șoseaua era mărginită de șiruri de case, fabrici și depozite, smogul întuneca linia clădirilor înghesuite în centrul Philadelphiei, profilate pe cer. Aerul orașului se strecura în mașină. Sendvișurile cu brânză și carne friptă, cartofii prăjiți unsuroși pe care vânzătorii ambulanți îi ofereau trecătorilor, fumul motorinei arse de motoarele

camioanelor și gazele de eșapament îmi umpleau nările cu tot felul de mirosuri. Pierdut pe veci era parfumul crinilor albi, imaculați, care creșteau pe văile calcaroase ale Palestinei, dispăruți odată cu arbuștii de heneu care dădeau în fiecare primăvară ciorchini de flori albe și galbene, flăcări înmiresmate, delicate și pătimașe.

Mama Lisei, Angela Haddad, vorbea încet, arătându-mi Muzeul de Artă, statuia lui William Penn, Primăria, Independence Hall[1] și alte monumente care nu însemnau nimic pentru mine. Conducea prin oraș ținând gâtul drept și degetele lungi strânse pe volanul Mercedesului. Avea o eleganță impenetrabilă și, cu toate că se arăta generoasă și amabilă cu mine, îmi era greu să mă destind în prezența ei.

— Mami, vine tata acasă săptămâna asta? a întrebat-o Lisa.

Tatăl Lisei locuia împreună cu iubita lui și nu venea decât rareori să-și vadă familia. Până când l-am cunoscut, mă gândeam că e o situație ciudată. Era un bărbat înalt, un fanfaron parvenit care se însurase cu o moștenitoare bogată, Angela, și se folosise fără rețineri de banii ei ca să-și facă de cap cu alte femei, o manie pe care și-a afișat-o în cele mai selecte cluburi masculine.

— E noul proiect al mămicii tale, scumpete? a întrebat-o pe Lisa arătând cu capul spre mine într-o zi când venise să-și scoată fiica în oraș.

— Ea e Amal, tati, a răspuns Lisa stânjenită.

— Salutare, „Omar“! Numele meu e Milton Dobbs. – Mi-a întins mâna, am strâns-o. – Asta-mi place la maică-ta, scumpete. Tot timpul încearcă să salveze lumea. De-aia m-am și însurat cu ea, adică ăsta a fost principalul motiv, a adăugat

ridicând vocea ca să-l audă Angela, care stătea în bucătărie fără să-i dea vreo atenție.

— Ba nu, te-ai însurat cu mine pentru banii mei, i-a replicat pe un ton sec, cu eleganță înnăscută.

— Nu sunt sigură dacă vine săptămâna asta, draga mea, a răspuns Angela și a continuat să-mi arate atracțiile turistice ale Philadelphiei. Iar ăsta, Amal, e căminul tău pentru următoarele trei săptămâni, sau mai multă vreme, dacă vei dori, a încheiat și a încetinit intrând pe aleea circulară din fața casei.

În prag am făcut ochii mari văzând cât de uriașă era casa, o locuință cum nici nu-mi închipuisem că există. Banii păreau că plutesc prin camerele enorme, imaculate, și nu mă ducea capul de ce Lisa și mama ei locuiau singure în vila aceea supradimensionată, având doar câțiva servitori cu jumătate de normă.

Cea mai vie amintire despre prima mea noapte în Statele Unite a fost că am dormit prima oară într-un pat adevărat. Nu pe un covor sau prici. Mi-am întins picioarele într-o mare albă și moale de in și puf, lepădând oboseala călătoriei cu avionul. Deasupra patului, Lisa atârnase un afiș înfățișând un bărbat cu o scurtă de piele al cărei fermoar era deschis, într-o postură care se voia seducătoare, dar nu reușea să fie decât comică. Lisa m-a informat că e îndrăgostită de el și că îi spune „Fonz“[2].

Sprijinit de perete era un dar pentru mine: o bicicletă Schwinn bleu fabricată în 1973, pe care Angela m-a învățat să merg în zilele următoare. Parcă vrând să-mi fac curaj, m-am întors în trecut, atingând cu degetele pielea mutilată de pe burtă. Cuibărită în lux, stând în pragul unei lumi pline de

promisiuni, dar și de incertitudine, pășeam într-o viață nouă. Doar că, la fel ca cicatricea de sub palma mea, trecutul mă însoțea.

În Philadelphia rătăceam între contrastele bogăției și sărăciei, cu un zâmbet disperat întipărit pe față. Oricât aș fi căutat, nu aveam nimic în comun cu bărbații și femeile care mergeau siguri de ei, mânați de o idee, nici cu ființele care dormeau pe trotuare. Mă minunam privindu-i pe acești americani încrezători în forțele proprii cum își vedeau de treburile zilnice. Cumpărau alimente, mergeau pe jos la serviciu, mâncau lucruri fine, stăteau de vorbă în restaurante în aer liber. Mă simțeam neînsemnată, nepotrivită și îmi doream din toată inima să aparțin acelui loc.

Angela m-a ajutat cu hârțogăria – înainte să intru în primul an de studiu la Universitatea Temple a trebuit să înțeleg și să completez o cantitate uriașă de hârtii. Nu avusesem niciodată de-a face cu atâtea documente și formulare: asigurări de sănătate, înscriere la bibliotecă, carte de identitate școlară și tot așa. Dar am terminat înainte să înceapă cursurile și, ajutată de Angela, m-am mutat la cămin.

Elana Rivers, o fată zeflemitoare cu piept masiv, a întrebat-o pe directoarea căminului dacă exista un formular prin care să-și înscrie țâțele. Chiar din primele luni a fost declarată de băieții din anii mai mari o pradă ușoară, titlu care i-a asigurat invitații la petrecerile „valabile“ ale frățiilor. I se întâmpla adesea să se întoarcă în cameră la orele mici ale dimineții, clătinându-se pe picioare. N-a binevoit niciodată să-mi vorbească, în schimb se referea la mine, destul de des, numindu-mă „arăpoaica“ sau „cap de cârpă“.

Într-o seară, în holul căminului, m-am uitat la ea cum își bate joc de un băiat care adusese pizza și căruia îi curgeau balele privind-o. Uluit de purtarea ei lascivă, o privea cu gura căscată, ceea ce m-a făcut să râd pe înfundate. Auzindu-mă, s-a întors brusc spre mine.

— O, Doamne! a exclamat și a izbucnit în râs. Arăpoaica se distrează!

Teama mi-a adus sângele în obraji și mi-a trecut orice poftă de râs văzând-o pe Elana că se îndreaptă spre mine.

— Ai făcut vreodată sex? m-a întrebat pe un ton mieros.

Am încremenit. Nici măcar nu sărutasem vreodată un băiat. Din fericire pentru mine am auzit o voce dezgustată în spatele meu.

— Doamne, Elana! Chiar n-ai nici o limită?

Era Kelly Mason, o studentă la medicină în anul pregătitor, pe care o știam de la orele de științe.

— Ce? Făceam și eu conversație, a zis Elana.

Însă Kelly m-a tras de acolo, așezându-se îndrăzneață în fața Elanei, care m-a lăsat în pace de atunci încolo.

Dacă nu pun la socoteală câte un prânz luat cu Kelly, în primul an de colegiu n-am avut nici o prietenă. Am trăit izolată, văzându-mi doar de școală. Eram handicapată din cauza accentului, sau cel puțin așa credeam. Drept urmare, nu făceam mai nimic altceva decât să învăț și să mă plimb cu bicicleta prin oraș. Încercările mele, rare și acelea, de a lua parte la viața socială, erau stângace și de aceea nici nu era de mirare că unii mă ignorau, alții mă priveau de sus. Nu-mi rămânea decât să stau cu burta pe carte și recompensa a fost nota maximă la semestrul de toamnă și la cel de primăvară.

În cele din urmă mi-am găsit locul și m-am integrat într-un mic grup de prieteni cu care am împărțit casa până la absolvire. Era o casă de cărămidă cu două etaje, cam dărăpănată, pe care în primii ani de studenție o numisem „latrina“ după ce canalul a refulat în camere.

M-am ținut de carte toată facultatea, dar, în graba mea de a mă integra și de a-mi găsi o identitate în Occident, fata palestiniană, cu trecutul ei demn de plâns, era călcată în picioare. M-am izolat de lume, ascunzându-mă într-o nișă în stil american, fără de trecut. Era prima oară în viața mea când trăiam fără amenințări și reziduurile războiului. Eram eliberată de soldați, de vise moștenite și de martiri care mă trăgeau de mână.

Însă fiecare casă are demonii ei.

Mă preschimbasem într-un hibrid arab-occidental neclasificat încă, dezrădăcinat și necunoscut. Beam alcool și mă vedeam cu mai mulți bărbați – apucături pentru care aș fi fost izgonită din Jenin. Mă împotmolisem în vicisitudini culturale, ba adoptând, ba respingând etosul american, până mi-am pierdut orice reper. M-am îndrăgostit de americani și chiar simțeam că dragostea îmi este împărtășită. Trăiam în prezent, iar trecutul îl ascunsesem bine. Nu-i scriam Hudei, nici Munei, nici surorilor columbiene. Nici lui *Ammo* Darweesh, Lamyei, lui *Khalto* Bahiya ori lui *Haj* Salem. Se întâmpla totuși uneori să am mustrări de conștiință și să mă trezesc preț de o clipă față în față cu trecutul.

O dată, când mă plimbam prin oraș, mi s-a părut că o văd pe mama, umbra unei fantome apărând din imaginea mea reflectată într-o vitrină. M-am oprit să o privesc pe fiica mamei mele. Dalia, *Um* Yousef, îmi lăsase moștenire o fire care

nu putea respira atât timp cât se ținea de mână cu trecutul. Ea era în stare să izoleze fiecare moment al prezentului continuând să existe într-un trecut etern; eu, în schimb, aveam nevoie de distanțare fizică pentru ca să mă pot detașa. În clipa aceea am fost încredințată că nici un alt suflet nu m-ar fi putut înțelege așa cum mă înțelegea ea.

Dincolo de ceea ce se vedea, viața mea în America era însoțită de sentimentul rușinii de a-mi fi trădat familia sau, încă și mai rău, pe mine însămi. Totuși, mă adaptasem modului de viață american și eram de acord la libertățile lor.

Erau însă momente când mă uitam în abisul care mă despărțea de cei din jurul meu. După incidentul cu canalizarea de la care i s-a tras porecla casei noastre, agitația trăită atunci mi-a trezit amintiri din Jenin, unde rigolele deschise dădeau uneori pe dinafară și atunci ne repezeam să adunăm haine vechi și prosoape ca să astupăm crăpăturile caselor. Oricât de dezgustătoare ar fi fost întâmplarea în sine și curățatul de după, Huda și cu mine eram bucuroase și abia așteptam să ni se dea voie să dormim pe acoperiș ca să scăpăm de duhoare. Toți copiii făceau la fel, așa că din toate părțile se auzeau țipete, glume și chicote ale micilor refugiați. Eram naivi, cu capetele pline de vise și speranțe pe vremea aceea, și, din fericire pentru noi, habar nu aveam că eram gunoaiele lumii, lăsate să se târască în mizeria și excrementele proprii. Acolo, pe acoperișurile plate, ne încredințam dorințele și secretele înstelatului cer mediteranean. Înainte de războiul din 1967 nu erau soldați prin preajmă. Dorințele noastre erau simple, dar nimic n-ar fi fost mai complicat de îndeplinit. Ne gândeam fără încetare cum ar fi să ne întoarcem la Ein Hod. Pentru noi era raiul pe

pământ. Nopțile acelea netulburate, petrecute pe acoperiș, erau impregnate de inocență. Chemarea la rugăciunea de seară ne învelea ca o pătură și dormeam îmbrățișate ca două fetițe, Huda și cu mine, până veneau zorile și cartea din care *baba* hotăra să-mi citească. Mâlul puturos care lucea pe uliță era, în ceea ce ne privea, un inconvenient trecător care ne oferea prilejul să evadăm, spre încântarea noastră.

De aceea, când ceva similar s-a întâmplat în casa din Philadelphia, în timp ce colocatarii mei dădeau telefoane disperate părinților, proprietarului și la Ministerul Sănătății, eu nu m-am pierdut cu firea. În timp ce ei se purtau ca și cum era sfârșitul lumii, pe mine mă cuprinseseră nostalgia și dorul de prietenii de altădată.

Era o diferență ca de la cer la pământ, peste care nu puteam trece. Cam așa stăteau lucrurile: Palestina apărea fără veste din mine chiar în mijlocul noii mele vieți. Puteam să fiu la cursuri, la bar, să mă plimb prin oraș. Când nici nu mă așteptam, sălciile plângătoare din Rittenhouse Square se preschimbau în smochinii din Jenin, plecându-și crengile ca să-mi ofere fructele lor. Era o chemare stăruitoare care trăia în fiecare celulă a corpului meu, o chemare a mea către mine. După aceea cădea la loc în latență.

Cât am fost la colegiu, am avut aproape tot timpul două slujbe. Universitatea m-a angajat ca student-meditator și pe lângă asta lucram la negru în weekenduri la un magazin de cartier deschis non-stop în West Philly, un „cartier dubios“ unde albii nu prea se aventurau, mai ales după lăsarea serii.

— O cauți cu lumânarea, îmi spuneau colegii. Întinzi prea tare coarda lucrând în locul ăla.

Erau convinși că am să fiu violată, ori, în cel mai bun caz, jefuită.

— Nu cunoști îndeajuns de bine țara asta. Nu sunt rasist. Pur și simplu e un loc periculos.

Cu toate astea, în fiecare vineri plecam pe bicicletă prin șuvoiul de mașini de pe Broad Street, coteam la dreapta pe Spruce, printre frumoasele vile de acolo, și mergeam până la capătul străzii, unde începea West Philly cu casele lui dărăpănate. *Opportunity* făcea un ocol, evitând Strada 30, iar *Liberty for All* tândălea pe un scaun, ca un student leneș. În West Philly natura și arhitectura mergeau mână în mână cu stafia sclaviei, lăsând gunoiul și urina să ia locul straturilor de flori. Tineri cu coafuri afro și blugi evazați pierdeau timpul pe străzi. La început fluierau după mine, mă strigau „mama“ și făceau aluzii la fundul meu. Dar, pe măsură ce figura mea a început să facă parte din peisajul sfârșiturilor de săptămână, îmi strigau numele într-un fel ritmat, fluierând, admirându-mi fundul și salutându-mă, toate într-un singur cuvânt. Bătrânele, matroane care impuneau respect, stăteau la bârfe pe verande și păzeau cartierul cum știau ele mai bine. Au sfârșit și ele prin a-și schimba expresia de neîncredere în zâmbete largi când mă vedeau venind. Fetițele, cu părul împletit în codițe cuminți, lipite de cap, săreau simultan două corzi, cu o îndemânare care mă lăsa cu gura căscată. Eram de părere că negrii aveau o energie aparte în orice făceau. Într-o singură zi au repus în drepturi o biserică cântând împreună. Pe cât am aflat, cultura lor înrobită dăduse naștere rockului, și astfel, o rasă smulsă din locul ei de baștină ajunsese să schimbe o cultură întreagă cu muzica ei.

Auzeam de omoruri și de jafuri. De vânzători de droguri și de proxeneți. Poate că era o dovadă de inconștiență din partea mea, însă nu-mi era deloc teamă pe străzile întunecoase din West Philly. După ce văzusem atâția soldați, nu-mi mai era teamă de băieții răi. Așa că adolescenții speriați, înarmați cu un pistol, care au jefuit magazinul pentru patruzeci de dolari, nu m-au înspăimântat deloc.

Trei au fost și au venit într-o sâmbătă, la vreo jumătate de oră după miezul nopții. Au intrat împreună, cu planul ticluit în pripă încă vizibil pe fețele lor speriate. În magazin mai erau trei clienți, iar Bo Bo, proprietarul, plecase doar cu o oră mai înainte. Doi băieți s-au postat în colțurile magazinului și al treilea s-a așezat la coadă la casă. Eu eram în spatele ghișeului. Mi-am dat seama că ceva nu-i în regulă și, în timp ce luam banii de la un client, mi-am adus aminte de sfaturile lui Bo Bo.

— Dacă ai de-a face cu un hoț, dă-i toți banii, nu păstra nimic, îmi spusese când începusem să lucrez, cu un an înainte.

Tânărul hoț a pus pe tejghea două pachete de gumă de mestecat și o sticlă de Coca-Cola, după care a adăugat un pistol de 9 mm. Apoi mi-a cerut banii. Avea ochii înecați de teamă și pielea negricioasă moale, de om tânăr. Ceilalți doi erau ocupați să ia cât mai multe de pe rafturi și să păzească ușa. Mie nu-mi venea să cred că puteam fi atât de calmă, în vădit contrast cu spaima băiatului. Chiar mi-am zis, în timp ce goleam sertarul casei într-o pungă de hârtie cafenie, că ar trebui să-mi fie puțin frică. Pistolul băiatului era o jucărie în comparație cu puștile de asalt M-16. „Tu! Stai!“ O M-16 îndreptată spre fața mea. „Tu! Du-te încolo!“ O M-16 proptită în pieptul meu. „Toată lumea face cale întoarsă. Aici e zonă militară închisă acum.“ O

M-16 legănată înspre mulțime, poate și câteva gloanțe trase în aer dacă nu ne mișcam destul de repede.

După ce i-am dat băiatului toți banii, i-am arătat și unde era ascunsă o cutie cu mărunțiș, unde ar mai fi găsit încă treizeci de dolari. Pe urmă i-am dat și un cartuș de țigări.

— Nu fumez, mi-a spus uluit.

După ce au plecat am sunat la Bo Bo, nu la poliție. Exact la o săptămână, sâmbăta următoare, Bo Bo a venit la magazin târând un băiat de guler.

— Ăsta e? m-a întrebat.

Era băiatul înspăimântat care mă amenințase cu un pistol de 9 mm. Am dat din cap și atunci Bo Bo, al cărui nume adevărat era Bernard, și-a întors trupul negru, musculos, asupra băiatului; l-a trântit pe jos și odată cu el și tot raftul de dulciuri.

— Ori îmi plătești pe loc ce-ai furat, ori vii aici în fiecare zi și muncești în contul banilor, a mârâit pe un ton atât de furios, că trebuia să fii nebun să nu-i dai ascultare.

Băiatul, pe nume Jimmy, a continuat să muncească pentru Bo Bo și după ce își plătise datoria. Poliția n-a aflat niciodată de furt.

— A căzut în plasă, asta-i tot. E o rețea veche, care îi stoarce pe negri până nu mai au nici o vlagă, mi-a zis Bo Bo.

Știu sigur că oamenii din West Philly mă considerau frumoasă, nu diferită, și accentul meu nu le sporea neîncrederea. Ceea ce mă transforma într-o paria în lumea albilor, era un avantaj care-mi asigura bunăvoința locuitorilor din cartierul de negri.

Douăzeci și cinci

Un telefon de la Yousef

1978-1981

În vara lui 1978, înainte să încep studiile pentru masterat la Universitatea din Carolina de Sud, am cedat insistențelor celor cu care locuiam și m-am dus cu ei la Myrtle Beach.

În ultimii cinci ani mă rupsesem cu totul de lume, în modul cel mai egoist. Războiul de Yom Kippur a început și s-a sfârșit în 1973, ca și alte tulburări din Palestina, iar Acordurile lui Jimmy Carter de la Camp David urmau să fie semnate în scurtă vreme, dar eu continuam să mă țin departe de tot ce se întâmpla. Evitam cu bună știință discuțiile politice, nu scriam celor care mă iubeau și mă prezentam drept „Amy“ – Amal cea fără de speranță. Era un cuvânt secătuit de sens. O femeie golită de trecutul ei. Adevărul e că doream să fiu altcineva. Iar în vara aceea, la Myrtle Beach, eram Amy în costum de baie, tolănită pe nisip, mai departe de mine decât fusesem vreodată.

Am umblat zile întregi să găsesc un costum de baie potrivit. Despre bikini nici nu putea fi vorba.

— Aoleu! Ai pățit un accident sau ceva de genul ăsta? m-a întrebat Kelly în vestiar când mi-a văzut burta.

— Ceva de genul ăsta, i-am răspuns.

Am ales un costum clasic, negru, fiindcă avea un mănunchi de margarete de plastic, un accesoriu cam caraghios, dar care acoperea cea mai vizibilă parte a cicatricii de pe burta mea.

Îmi închipuisem că țărmul mediteraneean al Haifei avea să rămână plaja vieții mele, dar iată că acum, la vârsta de douăzeci și trei de ani, înotam prima oară în ocean și îmi înfigeam degetele în nisipul atlantic al unei plaje din Carolina de Sud.

M-am întins ca să mă bată cât mai bine soarele, același soare care răsărise peste Jenin din zorii vieții mele și îmi adusese ceruri purpurii și poezie prin vocea de bariton a tatei, ieșind din pieptul lui astmatic.

Aici nu sunt soldați. Nici sârmă ghimpată, nici zone interzise palestinienilor. Nu e nimeni să mă judece. Nu există rezistență, nici țipete, nici incantații. Sunt o anonimă. Neiubită. Fiindcă purtam primul meu costum de baie, mi-am amintit ce-și dorea Huda după bătălia de la Karameh, când credeam că ne vom putea întoarce în Palestina. „Să stau pe malul oceanului. Să stau și atât, pentru că nu știu să înot“ era dorința ei, pusă în capul listei alcătuite în naivitatea noastră de copii. Huda…

La un an după ce îmi începusem studiile pentru masterat, am primit Cartea Verde și am început să consider Statele Unite drept noua mea patrie.

Amy. Amal, fiica refugiaților dârji și a începuturilor tragice, devenise Amy în țara privilegiaților și a belșugului. Țara care plutea pe suprafața vieții, privind cerul neclintit. Însă orice mască mi-aș fi creat, aparțineam pe veci acelei nații palestiniene izgonite, fără patrie și fără onoare. Faptul că eram arabă și strigătele primitive ale Palestinei erau ancorele mele în lume. M-am apucat să caut în cărțile de istorie relatări

care să se potrivească cu poveștile pe care mi le spunea *Haj* Salem.

A mai trecut un an. „Orice ai simți…“ Păstram totul în mine. Până într-o zi când telefonul a sunat la cinci dimineața. Pe jumătate adormită, am ridicat receptorul.

— Alo?

— Aloo! am auzit o voce bărbătească, cu accent puternic. Amal?

— *Aywa*, am răspuns, bănuind cine era, acum trează de-a binelea.

Bărbatul a chicotit, un sunet pe care l-aș fi recunoscut oricând. Era râsul înăbușit care ieșea pe la colțul din dreapta al gurii lui Yousef, ca să se întindă apoi pe toată fața lui frumoasă. În viața de dinainte, Fatima îmi spusese că zâmbetul fratelui meu îi topise inima de prima oară când îl văzuse, când el avea șaisprezece ani și ea paisprezece.

— În sfârșit, surioară! De luni de zile tot încercăm să dăm de tine.

Cineva a luat receptorul.

— Amal! *Habibti*, draga mea! Te-am găsit!

Era Fatima.

Amal. Mi-au dat lacrimile auzind sunetul numelui meu în arabă. Telefonul nu era mijlocul potrivit ca să ne transmitem dorul fierbinte și uimirea încercând să vorbim printre hohote de plâns și pocnetele de pe fir.

— Vom avea un copil! – Primul lor copil. – Unde anume te afli în Statele Unite? Noi suntem în Liban acum. Știi ce-au făcut cu OEP în Iordania, ticăloșii?!

L-am auzit pe Yousef întrerupând-o:

— Nu acum, *habibti*!

— Da, dragule, a încuviințat și mi-a povestit mai departe.

Era povestea unei lupte fără sfârșit – „Yousef are să-ți spună totul, de-a fir a păr“ – străbătută de un râu de iubire nesfârșită – „dar asta știi deja“.

În deceniul care a urmat bătăliei de la Karameh, fratele meu avansase în rang în cadrul OEP. Mișcarea se bucura de atât de mult sprijin popular în Iordania, că monarhia hașemită, temându-se pentru șansele ei de supraviețuire, a zdrobit gherilele palestiniene și a ucis civilii în teribilele masacre în a noua lună a anului, cunoscută după aceea drept Septembrie Negru. În 1971, OEP a fost împinsă în Liban, sub conducerea lui Yasser Arafat, și fratele meu și-a luat un post de profesor la școala Agenției ONU care deservea taberele de refugiați din Sabra și Shatila, unde a continuat și el să activeze în rândurile luptătorilor palestinieni.

— N-am renunțat niciodată să-l aștept, știi doar… Am să-ți povestesc cu amănuntul când ne vedem. Lui Yousef îi e așa dor de tine… Și mie, draga mea, a zis Fatima.

Cu toate că nu se văzuseră de ani de zile, că Fatima nu știa pe unde s-ar putea afla Yousef, iar el, care era soarta Fatimei, își rămăseseră credincioși unul altuia, rezistând presiunilor tradiției, care le cerea să se căsătorească cu altcineva. În cele din urmă, în 1977, după îndelungi căutări, Yousef a aflat că aleasa inimii lui nu se măritase, așa că i-a trimis pe loc o scrisoare Fatimei, scrisoare căreia i-a trebuit aproape un an să ajungă, pe căi subterane, cincizeci de mile mai la sud, în satul Bartaa, unde Fatima locuia împreună cu mama ei.

— Parcă a deschis Allah cerul și mi-a aruncat scrisoarea adresată inimii mele, povestea Fatima.

Inima care tânjea după fratele meu așa cum avea nevoie de aer. N-au trecut nici trei luni și erau împreună, căsătoriți în Beirut. Ca să plece în acea călătorie, Fatima își luase rămas-bun definitiv de la familia și țara ei, căci, odată plecată, Israelul nu i-ar mai fi permis să se întoarcă pe pământul ocupat. A renunțat la tot ce-i era cunoscut ca să se mărite cu fratele meu și n-a regretat niciodată. El avea treizeci și patru de ani și ea treizeci și doi.

— Surioară, ai face bine să vii aici înainte să te facă Fatima mătușă.

— Când trebuie să nască?

— Prin mijlocul lui iunie.

— Acum suntem în decembrie. Înseamnă că mai am câteva luni ca să pun bani deoparte pentru bilet și să-mi termin masteratul.

— Masteratul? Ce mândru ar fi *baba*…

Chiar și după atâția ani, îmi doream ca tata să fie mândru de mine. Oriunde s-ar fi aflat. M-am uitat pe fereastră, am văzut că soarele urca pe cer și mi s-a pus un nod în gât simțind puterea luminii, zâmbetul tatei, care pătrundea în cameră.

— Grăbește-te să vii, surioară. Ne e dor de tine!

— Mie și mai și! Vin cât de curând.

Yousef mi-a dat un număr unde i-aș fi putut lăsa mesaj să mă sune la o oră anume. M-am hotărât cu greu să închid.

Am absolvit în iunie și singurele mele planuri erau să ajung în Liban. De când îmi telefonase Yousef, nu mă gândeam aproape la nimic altceva decât la cum să mă întorc la familia mea, la mine însămi. Eram însă legată și de America și, din multe puncte de vedere, locul pe care îl numisem acasă

în ultimii ani devenise o parte din mine. Îmi părea rău să mă despart de prietenii mei, dar eram fericită gândindu-mă la ceea ce mă aștepta. Așa m-am urcat în avionul spre Beirut, sperând să ajung înainte ca Fatima să mă facă mătușă.

1. Independence Hall, clădirea din Philadelphia unde a fost semnată Declarația de Independență în 1776 și unde a fost adoptată Constituția Statelor Unite în 1786.
2. Arthur Herbert Fonzarelli, personaj din serialul de comedie *Vremurile bune*, care s-a transmis în America timp de un deceniu.

V

Albi Fi Beirut
(inima mea în Beirut)

Douăzeci și șase

Majid

1981

Vântul cald și uscat de august m-a întâmpinat când am coborât din avion pe pământul libanez. Aeroportul internațional din Beirut era un loc sinistru din cauza a prea multe puști purtate de prea mulți soldați în uniformă. Dar tonurile limbii arabe, guturale, calde, îmi pătrundeau în tot trupul când ascultam melodioasele schimburi de cuvinte în limba mea maternă. Erau chiar ca un dans. Un bărbat aflat la un ghișeu a primit un ceai când eu treceam prin detectorul de metale. A spus „Binecuvântate să-ți fie mâinile“ celui care i-l adusese, iar acesta i-a răspuns „La fel și mâinile tale și fie ca Allah să ți se arate mereu binevoitor“. Schimburi de replici care pluteau în aer, parcă dansând.

Când am ieșit din șirul de oameni încordați care stăteau la coadă în fața ghișeului de imigrare, am dat de un bărbat înalt, tras la față, care aștepta impasibil în spatele unui carton pe care era scris numele meu. Avea ochi negri adânciți în orbite sub sprâncenele stufoase. Fire răzlețe de păr îi creșteau pe falcă, luptându-se în van să devină barbă, și mustața tăiată cu

mare grijă pentru simetrie nu-i putea ascunde buzele pline. Când privirile ni s-au încrucișat m-a recunoscut și a zâmbit.

— *Alhamdulillah ala salama*, mi-a urat întinzându-mi mâna. Numele meu e Majid. M-a trimis fratele tău să te iau.

— Și Dumnezeu să te aibă și pe tine în grijă, i-am răspuns. „Schimburi de cuvinte."

— Te-am recunoscut pe dată. Semeni foarte bine cu Yousef.

— O moștenim amândoi pe mama.

A zâmbit și mi-a luat bagajul.

Circulația din Beirut era un șir neîntrerupt de hurducăieli, într-un vacarm de claxoane. Bicicliștii țâșneau printre mașini, pe lângă noi, dar Majid conducea calm prin hărmălaie, cerându-și scuze pentru „limbajul murdar" al străzii, pentru că șoferii mustăcioși, transpirați și furioși își aruncau unul altuia insulte pline de culoare. Înjurăturile arabe sunt de obicei doar o referire fără rost la anatomia unei rude de sex feminin. E pur și simplu menționată. „Du-te, tâmpitule! Pizda mă-tii!" Sau „Aștepți covorul roșu ca să-ți miști afurisita aia de mașină? Pizda soră-tii!". Și întotdeauna se adaugă „Blestemat fie taică-tu și taică-su!".

Împrăștiați prin haosul acela, vânzătorii ambulanți ofereau șoferilor ziare, flori și gumă de mestecat în timp ce aroma pâinii proaspăt coapte – *kaak* cu susan, cimbru pisat și brânză aranjate pe tarabe – îmi pătrundea încet simțurile, trezindu-mi amintiri despre Palestina.

— Ce bine e să fii din nou pe pământ arab! am gândit cu glas tare.

— Am auzit că ai fost plecată ceva vreme, mi-a spus Majid după o scurtă pauză.

— Da, destul de multă vreme.

— Scuze, n-am vrut să fiu indiscret.

— Nu-i nimic. Am avut o bursă și nu m-am putut întoarce la Jenin. Știi cum e când pleci un timp mai îndelungat. Israelienii nu te lasă să te întorci... „Pe deasupra, nu aveam nimic și pe nimeni la care să mă întorc. Și, la drept vorbind, îmi doream să fiu americancă. Îmi doream să închid într-un cufăr tot ce însemna trecut și tragedie și să văd cum m-aș simți în pielea lui Amy.“

Am întors capul spre ușa deschisă ca să pun capăt discuției și să inspir iar aroma de *jibneh* fierbinte și *zaatar* pe *kaak* cu susan venind de la cărucioarele de pe trotuare.

Majid a strigat ceva pe fereastră și vânzătorul, un bătrânel slab, cu o figură de om cumsecade, s-a apropiat ținând în mână două *kaak* învelite în ziar.

— Dumnezeu să-ți dea viață lungă, *haj*! i-a urat Majid în chip de mulțumire și i-a plătit pâinile.

— Și să-ți dea ție și familiei tale fericire, fiule! a răspuns bătrânul.

— Pun rămășag că a trecut ceva vreme de când n-ai mai mâncat așa ceva, s-a întors Majid către mine, întinzând-mi un *jibneh kaak*. Iar zâmbetul acela.

I-am mulțumit, încântată:

— Binecuvântate să-ți fie mâinile! Sunt făcute din blândețe și cuviință.

— Știam eu că am să găsesc ceva să te fac să zâmbești.

Purtarea timidă și delicată a lui Majid erau în contradicție cu impresia de om posac pe care mi-o lăsase în primul moment.

— Când eram copil, mama și cu mine făceam adesea plimbări lungi și de fiecare dată o rugam să ne oprim ca să-mi

cumpere o pâine din asta gustoasă, a rupt el tăcerea.

Îl ascultam fără să scot o vorbă, nevrând să-i știrbesc amintirea cu un răspuns ori să întrerup curgerea calmă a vocii lui.

În micul Fiat cu tabla îndoită pe ici, pe colo abia încăpea trupul lung al lui Majid, care stătea cu capul puțin aplecat, să nu se izbească de tavan, și cu genunchii înghesuiți în volan. Am mâncat în tihnă în mașina învăluită de soare într-un praf auriu, cu geamurile ridicate ca să nu auzim claxoanele care ne avertizau că mergem prea încet. Majid s-a înroșit la față când, vrând să schimbe viteza, mi-a atins ușor piciorul cu mâna.

— Scuză-mă! Îmi pare foarte rău!

— Nu-i nimic.

Ceva mai încolo am încetinit fiindcă drumul era plin de gropi și pietruit doar pe alocuri.

— De ce n-a venit Yousef să mă ia?

— Nu-mi vine să cred că am uitat să-ți spun, a zis dându-și o palmă peste frunte. Fatima a născut! Ai o nepoată! a spus făcând ochii mari, așa cum fac cei care aduc vești bune. Yousef spera să aibă băiat, dar s-a topit tot când a văzut-o pe fetiță.

„Sunt mătușă!“

— Nu toți arabii vor să aibă mai întâi un băiat? am glumit, simțindu-mă în largul meu alături de acest bărbat și am izbucnit amândoi în râs.

— De fapt, eu îmi doresc o fetiță. S-o cheme Sara, ca pe mama, odihnească-se în pace. Dar, de fapt, orice mi-ar da Allah ar fi o binecuvântare, a răspuns Majid.

Avea o voce catifelată, un profil care inspira siguranță, o prezență liniștitoare. „Seamănă cu Che Guevara.“

Shatila era una dintre cele trei tabere de refugiați din zona Beirutului. În apropiere se afla și Sabra, amândouă taberele foarte asemănătoare cu cea din Jenin: labirinturi întortocheate de colibe din beton sau lut, ridicate pentru a scăpa de rușinea corturilor primite de pomană de palestinienii care fugiseră de război în 1948. Pe marginea ulițelor, prin rigole, curgea apă murdară pe care copiii trimiteau la vale bărcuțe de hârtie.

Am știut că ajunseserăm când copiii s-au îngrămădit în jurul Fiatului. La fel făceam și noi când eram mici. Cel mai mult îi sâcâiam pe vizitatori și pe anchetatorii ONU, bătându-i la cap să ne facă poze cu aparatele lor țăcănitoare. Nu ajungeam niciodată să vedem fotografiile, dar asta nu ne împiedica să ne ciondănim pentru un loc cât mai în față. Uitându-mă la copiii din Shatila mă vedeam pe mine așa cum trebuie că eram în ochii vizitatorilor – săracă și murdară. Adevărul e totuși că ne bucuram când veneau să ne vadă și eram fericiți să beneficiem de bunăvoința lor. Nu aveam nevoie decât de aprobarea lor, exprimată prin atenția trecătoare a unui aparat foto, un zâmbet, o întrebare și uneori niște dulciuri, pe care Huda și cu mine le împărțeam întotdeauna.

Majid a băgat mâna în torpedo și a scos un pumn de bomboane.

— Le-am dat o dată și acum așteaptă să le mai dau. Intru în bucluc dacă vin cu mâna goală.

Majid în mijloc, copii țopăind pe lângă el, dulceața bomboanelor… Cât ne-ar fi plăcut, mie și Hudei, să fim în preajma unui astfel de om când eram copii.

— Doctor Madji! Doctor Madji! strigau copiii și el a văzut că mă mir.

Nu-mi păruse a fi un om școlit. Îl văzusem cu ochii lui Amy. Și el și-a dat seama. Am plecat privirea, stânjenită de părerea pe care înțelesese că mi-o făcusem în primul moment.

Soarele orbitor ne-a urmărit pe străzile pline de gunoaie, în drum spre casa Fatimei și a lui Yousef. Era o clădire fără etaj, cu două trepte măcinate de vreme care duceau la ușa din față. Acoperișul era, ca și al altor case, făcut din tablă ruginită și azbest, proptite de pietre, cauciucuri vechi și orice obiecte grele se găseau, ca să nu fie luate de vânt. Afară se adunaseră vreo douăzeci de oameni, așezați pe scaune improvizate, râzând, fumând și trecând-și unul altuia o tavă cu *knafe*, un desert cu brânză îmbibat cu sirop dulce. Veniseră, fără îndoială, să sărbătorească nașterea nepoatei mele.

Și iată-l.

„Yousef! Fratele meu, o, Doamne!“

Acum, după treisprezece ani cât fuseserăm despărțiți, mai rămânea doar o mică distanță de parcurs. Cel mult douăzeci de pași. Ușor de făcut. Câțiva pași pe poteca unde o colivie cu canar și câteva ghivece cu flori încercau să sfideze sărăcia.

— Amal!

M-a văzut și s-a ridicat imediat dintre camarazii lui din OEP, cu vârfurile mustății date cu ceară răsucite la colțurile zâmbetului său.

Am lăsat geanta jos și am alergat spre el. Mă simțeam în siguranță în brațele lui și am rămas acolo cât am putut de mult, încercând să sorb anii pierduți din pieptul lui, care era

la fel ca al tatei. În clipa aceea brațele fratelui meu au alinat singurătatea din viața mea.

În curte, un grup de femei, soții ale bărbaților de afară, vegheau asupra mamei și a copilului. Cu toatele s-au repezit să mă îmbrățișeze și să mă sărute când am intrat.

— Ce bine ne pare să te cunoaștem! au exclamat mai multe dintre ele odată.

— Fatima ne-a povestit atâtea despre tine, au zis celelalte.

O femeie cu basma roșie în picățele a strâns din buze mânioasă și a intervenit:

— Fatima ne-a povestit că ai fost împușcată când erai mică, împușca-i-ar Allah pe toți!

— Amin! a zis alta. Poftim, ia niște ceai. Și *knafe*.

Cea mai în vârstă dintre ele, îmbrăcată în tradiționala *thobe* brodată, cu o eșarfă albă pe cap, s-a ridicat cu oarecare greutate, întrerupându-le pe celelalte:

— Credeți c-a venit aici să vă vadă pe voi? Ori să-și vadă rudele și copilașul?

Ne-a condus în camera comună, una dintre cele trei ale casei fratelui meu. În curte mai erau o bucătărie și o baie.

Fatima zăcea inconștientă, sleită de cele douăzeci și una de ore de travaliu, dar fetița, bine înfășată, dormea ca un îngeraș alături de ea. O numiseră Falasteen, așa cum se spune Palestina în arabă.

— Foarte original, i-am spus în glumă lui Yousef, care întinsese brațele s-o ridice din pat.

Chiar era o priveliște pe cinste să-l vezi pe Yousef, cu umerii lui lați, cum, întruchipare a blândeții, își legăna fetița în brațe. De câte ori mă gândesc acum la el îmi vine în minte

acel moment sublim de pură și nețărmurită devoțiune față de familia lui. Îl aud și acum:

— Țin în brațe cea mai perfectă dintre creațiile lui Dumnezeu. Vrei s-o ții și tu, surioară?

— *Ism-Allah, Ism-Allah!*

Mi-am luat nepoțica în brațe cu mare grijă, abia îndrăznind să respir în acea casă a iubirii. A deschis gurița gingașă și a căscat și eu mi-am apropiat fața de a ei ca să-i sorb mirosul. Nu există nimic mai pur, de parcă Dumnezeu însuși sălășluiește în răsuflările delicate ale bebelușilor. În căscatul lui Falasteen am simțit adierea unei promisiuni divine, care ne era hărăzită și nouă alături de ea.

Am pus-o pe fetiță la sânul mamei adormite și m-am uitat la fratele meu cum își plimba privirea plină de afecțiune de la soția lui la fetița adormită. În acea tabără de refugiați, pe care Israelul avea să o numească „pepinieră de teroriști“ și „bârlog împuțit de teroriști“, am fost martoră la o iubire mai mare decât imensitatea însăși.

Ceva mai încolo, când am rămas singură cu fratele meu în curte, am considerat că a venit momentul.

— Am ceva pentru tine, i-am spus și am scos pipa tatei din buzunar.

I-am întins pachețelul încet, așa cum mi-l dăduse și mie *Ammo* Jack O’Malley, odihnească-se în pace, când mă dusese la orfelinatul din Ierusalim, cu mulți ani în urmă.

Gravitatea și încetineala cu care i-am întins pachetul l-au făcut pe Yousef să se ridice. Dar când, desfăcând pachetul, a scos pipa și a simțit mirosul abia perceptibil de tutun cu mere și miere, i s-au înmuiat genunchii. Umerii i s-au încovoiat și,

pentru prima oară în viața mea, l-am văzut pe fratele meu plângând.

— De unde o ai? m-a întrebat după ce s-a liniștit și și-a șters lacrimile.

De ani de zile, indiferent unde ne aflam sau ce făceam, ne urmărise dorința de a mai petrece măcar încă o clipă cu tatăl nostru, și acum această dorință ne-a apropiat și mai tare, în orele pe care le-am petrecut încercând să ne cunoaștem mai bine ca frate și soră ajunși acum la vârsta maturității. Yousef regreta că mă lăsase în Jenin. M-ar fi luat cu el, dacă ar fi putut.

— Îmi pare rău că n-am fost alături de tine când a murit mama.

N-a auzit că am fost împușcată decât un an mai târziu. Viața nu fusese îngăduitoare cu el. Nici cu mine. Dar acum eram o familie reîntregită și mai era și un copilaș, o promisiune care ne dădea putere să mergem mai departe.

— Altceva nu m-am priceput să fac, Amal. Dar acum vreau să mă revanșez. De acum înainte am să fiu alături de tine.

— Ai făcut tot ce-ai putut, frate. Știu prea bine.

— Sunt lucruri pe care nu ți le-am spus.

Și-a privit mâinile, parcă punea cuvintele în palmă înainte să le rostească.

— Fratele nostru, Ismael, copilașul pierdut în ’48, trăiește, a zis privindu-mă drept în ochi.

A fost uimit când i-am spus că știu, sau cel puțin că aveam o bănuială încă de când Huda și cu mine îl auziserăm vorbind, cu mulți ani în urmă, de un „*yahoodi* căruia îi spun David“.

— Știe și Huda?

— Mă îndoiesc că discuția din ziua aceea a avut asupra ei efectul pe care l-a avut asupra mea. În orice caz, n-am vorbit niciodată de asta.

Când Fatima s-a trezit, fratele meu și cu mine i-am adus de mâncare la pat și am sărbătorit toți trei regăsirea, gustând din mâncărurile tipice din Nablus, *jibneh* și pepene verde. Îmi amintesc detaliile acelei zile, dar, lucru ciudat, îmi vin în minte doar imagini, nu și sunete. Rapsodia mamei și copilului e ritmată de mișcările căpșorului fetiței când suge. Fatima e frumoasă, copleșită de bucurie, îndrăgostită. Cineva spune o glumă și văd plombele argintii pe măselele lui Yousef când râde cu gura larg deschisă. Rupem și ne trecem unul altuia pâinea care îmi place atât – *khobz* iranian, mare și subțire.

Ceva mai târziu, Yousef se plimbă mândru prin tabără, cu fetița în brațe. O țin și eu o vreme, cât timp Yousef se lasă pe speteaza scaunului, pune tutun în pipa tatei și o aprinde. Trage din pipă, pleoapele i se închid, în minte i se trezește o amintire care îl face să zâmbească. Deschide ochii și ne simțim amândoi în siguranță învăluiți în aroma tatălui meu. Amintirea mea citește vorbele de pe buzele lui, dar nu le poate auzi: „*Baba* și mama ar fi dansat azi“, spune Yousef. Încă de când era copil își dorea să-i vadă dansând din nou, așa cum dansaseră în ziua când *jiddo* Yehya se întorsese cu fructele interzise din Ein Hod și toți refugiații se înveseliseră.

Am făcut multe poze în Shatila în ziua aceea, dar e una la care țin în mod deosebit; am înrămat-o și am pus-o pe polița căminului. Îmi aduce aminte de amănuntele acelei zile fericite. E o fotografie care va părăsi într-o zi din casa mea din Pennsylvania ca să intre în cutia cu dovezi a CIA, după care eu

voi căuta înnebunită negativul, ca să mai fac o copie. Fratele meu mai mare zâmbește nătâng, de i se văd toți dinții, ținându-și în brațe primul născut, pe Falasteen, iar Fatima, dragostea vieții lui, i se sprijină drăgăstos de umăr, zâmbind și ea, în locuința lor micuță din sărăcăciosul orășel al refugiaților.

Fatima și cu mine ne-am înțeles ca între femei în vara aceea petrecută în Liban. Nu mai eram fetița care le ducea scrisorile și se juca în picioarele goale prin tabără, ci o tânără pe care o putea lua sub aripa ei. Ne împărțeam treburile gospodărești, ne organizam ziua după nevoile lui Falasteen și Fatima și-a pus în cap să-mi găsească un soț.

Se și gândise la cineva, un medic care avusese o viață asemănătoare cu a mea. Era și el refugiat și orfan, obținuse o bursă prin intermediul Națiunilor Unite și petrecuse unsprezece ani la Oxford, unde se specializase în chirurgie vasculară.

Mă prefăceam că nu mă interesează, bineînțeles. Dar ea mă tot îmboldea, glumind despre cât de frustrată trebuie că mă simt fiindcă, la vârsta mea, nu aveam un bărbat.

— Ei, tu știi mai bine, fiindcă n-ai făcut dragoste până la treizeci și doi de ani!

— Da. Și nu-mi pare rău!

— Te rog, nu vreau să aud despre prestația sexuală a fratelui meu, am țipat, astupându-mi urechile cu palmele.

A râs, dar când i-am mărturisit că avusesem un șir de relații în Statele Unite, una mai dezamăgitore decât alta, a coborât glasul și mi-a împărtășit din înțelepciunea pe care o dobândise.

— Amal, eu cred că majoritatea americanilor nu iubesc așa ca noi. Nu fiindcă n-ar putea sau fiindcă sunt superiori. Ei trăiesc în locuri ferite, în ape puțin adânci, unde emoțiile umane ajung rareori la adâncimea la care ajungem noi. Văd că nu prea înțelegi. Uite, să luăm teama, bunăoară. Lucrurile de care noi doar ne temem îi îngrozesc pe alții, fiindcă suntem obișnuiți cu pușcile îndreptate tot timpul înspre noi. Puțini americani vor cunoaște teroarea pe care am trăit-o noi. Ocupația israeliană ne pune în situații limită de foarte tineri, și de aceea nu mai știm să simțim decât la extreme.

Rădăcinile amărăciunii noastre sunt atât de adânc înfipte în pierderea suferită, încât moartea a venit să locuiască împreună cu noi ca un membru al familiei pe care îl eviți bucuros, chiar dacă rămâne un membru al familiei. Mânia noastră nu poate fi înțeleasă de occidentali. Tristețea noastră ar face și pietrele să plângă. Și de iubit, iubim în același fel, Amal.

E acel fel de iubire pe care n-o poți cunoaște decât dacă ai simțit acea foame nepotolită din cauza căreia trupul tău se macină singur noaptea. Acel fel de iubire pe care n-o cunoști decât după ce viața te-a ferit de bombe sau de gloanțele care îți străpung trupul. Este iubirea care plonjează în pielea goală în căutarea infinitului. Cred că acolo locuiește Dumnezeu.

Yousef și Fatima descoperiseră această taină în lungul timp cât se așteptaseră unul pe altul și în iubirea sfântă păstrată neîntinată în ciuda războiului.

*

* *

Majid a venit să-l vadă pe fratele meu într-o vineri, după rugăciunea de *Jomaa*. Era la sfârșitul celei de-a doua săptămâni de când lucram la școala de fete a ONU, unde predam pe timpul verii. A fost și o zi însemnată fiindcă atunci a zâmbit Falasteen pentru prima oară.

Trecând pe lângă mine cu o tavă cu nuci și cafea pentru musafir, Fatima mi-a șoptit la ureche:

— Ăsta e doctorul de care ți-am vorbit.

Bărbatul cu care spera să mă mărite era bărbatul care mă luase de la aeroport.

Mergând încă și mai departe cu peștitul, Fatima a sugerat ca Majid să-mi arate orașul, deoarece, deși eram de o lună acolo, nu ieșisem niciodată din tabără. Majid a șovăit, iar eu am fost stânjenită. Planul Fatimei era atât de evident, că situația devenise jenantă. Yousef s-a încruntat, căci nu se cuvenea ca sora lui nemăritată să fie văzută prin oraș în compania unui bărbat. Avea încredere în Majid, bineînțeles. Numai că lucrurile aveau o rânduială a lor. Așa era corect.

— Am vrut să spun că Amal te-ar putea ajuta la moșit, nu s-a lăsat Fatima.

Majid lucra sistematic ca voluntar în tabără, ceea ce însemna că luase parte la un număr considerabil de nașteri.

— *Um* Yousef, binecuvântat fie-i sufletul, a fost moașă și a învățat-o pe Amal, a continuat Fatima. Împreună au moșit o mulțime de copii în Jenin.

„Dalia și cu mine fuseserăm o echipă.“

Majid s-a întors spre Yousef, în semn de respect al autorității acestuia în casă. Fratele meu n-a protestat, așa că Majid s-a arătat bucuros să-l ajut.

— *Um* Laith așteaptă să nască săptămâna viitoare, a zis, adăugând că ar fi onorat și bucuros să împartă această răspundere, sigur, dacă eu eram interesată.

M-am adresat lui Yousef, din dragoste pentru el, spunând că el are cuvântul hotărâtor în tot ce se petrece în casă. Înțelegea gesturile și ne iubea pe noi toți.

— Eu sunt de acord. Fie ca Allah să-ți dea putere.

Bucuria era cu mai mare cu cât era vorba de sora lui și cel mai bun prieten. Voia să facă lucrurile ca la carte. Să-și respecte cuvântul dat tatei și mie.

Yousef zâmbea șugubăț, acum pe sub mustață, fiindcă era în complicitate cu Fatima.

Wudu, apoi *salat*. Când am fost gata, am ținut foarfeca nouă deasupra unei flăcări „în numele lui Allah cel milostiv și îndurător“. Majid întârzia, așa că urma să merg înaintea lui acasă la *Um* Laith.

Pe drum, Fatima a băgat de seamă că eram îngrijorată.

— Nu-ți face griji. Ai făcut treaba asta de o mie de ori.

Fără să mă gândesc, i-am răspuns cu vorbele mamei:

— Nu vorbi. Acum nu e vremea de vorbit.

Am regretat pe loc, dar mi-am zis că am să-i explic Fatimei mai târziu.

Copilul era rău așezat. Mi-am dat imediat seama care e necazul.

— Ajutați-mă s-o răsucesc! am strigat, însă mi-am amintit că trebuie să fiu mai calmă. „Orice ai simți…“

M-am oprit, am spus o rugăciune în șoaptă. „Respiră, copilă.“ Am respirat. „Dalia, ajută-mă“, am zis în gând și mi-am apăsat palmele pe pântecul femeii, ca să simt copilul.

— Ai încredere în mâinile lui Allah, i-am spus femeii care se chinuia. „Lasă-l pe Allah să lucreze prin mâinile tale“, mi-a murmurat Dalia la ureche.

Când a sosit, Majid a chemat o ambulanță. Am auzit cuvântul „cezariană“, apoi „E de ajuns“, dar Fatima a zis „Așteaptă“.

Copilul s-a răsucit la timp ca să nu moară, și nici să n-o omoare pe maică-sa. Cordonul ombilical era dat la o parte, capul era acolo unde trebuie. Majid s-a ocupat mai departe, a moșit un băiețel și a trimis-o pe mamă cu tot cu copil la o clinică, să-și revină.

— Unde e Amal?

Eu mă spălasem și plecasem, obosită de efortul din ultimele ore, măcinată de amintirile din anii trecuți. Urmărită de Dalia. Mă durea să fiu din nou Amal, nu o oarecare Amy, însă durerea era dulce, plăcută.

M-a ajuns din urmă pe stradă.

— N-am mai văzut așa ceva. Habar n-aveam că se poate.

Majid se tunsese. La mai multe luni după aceea avea să-mi spună că își tăiase părul anume pentru mine, ca să-mi facă o impresie mai bună.

— La Facultatea de Medicină nu ne-au învățat așa ceva… Văd că ești palidă. Nu te simți bine?

— Sunt obosită, i-am spus cu ochii în pământ. „Mi-e dor de mama.“

— Îmi dai voie să te conduc acasă?

Am dat din cap. „Da.“

— Ți-e foame?

„Sunt lihnită. Ce are în gând?“

— Păi… simt mirosul de shaorma de la restaurantul lui *Abu* Nayif, s-a bâlbâit el. Cred că n-ar fi nici o supărare, de vreme ce mâine toată lumea o să afle că ești asistenta mea medicală.

Spunea tot ce-i trecea prin minte, sperând să găsească vorbele potrivite, să compenseze stângăcia care era de fapt tot farmecul lui.

Ajutaserăm o femeie și copilul ei să câștige bătălia cu moartea, Dalia mă îndrumase să-mi regăsesc încă o părticică din identitatea mea, iar acum Majid căuta poticnindu-se prin complicata noastră cultură o cale să mă invite la masă, pur și simplu.

Fără voia mea, buzele mi s-au întins într-un zâmbet larg. O pornire strengărească m-a făcut să spun:

— Am putea mânca în oraș.

A ridicat privirea, a zâmbit, de data asta fără stânjeneală, ci ușurat că nu mă ofensase. Pe obrazul stâng i-a apărut o gropiță pe care n-o observasem până atunci, o mică umbră accentuată de barba mijită în timpul zilei și de zâmbetul pe care îl iubeam.

Se întuneca când ne-am întors să lăsăm un bilet Fatimei. Yousef venea târziu, dar Majid și cu mine voiam să fim acasă înainte de întoarcerea lui. Drept care ne-am hotărât să luăm shaormele pe malul mării.

— În sfârșit, „mireasa Palestinei“, am zis văzându-mă în cele din urmă față în față cu Mediterana, care parcă luase foc sub lumina lunii. Tata spunea așa. *Jiddo* Yehya, pe care nu l-am cunoscut, îl ducea pe el și pe *Ammo* Darweesh pe țărmul mării în vremea când Palestina încă era Palestina.

— Întotdeauna va fi Palestina, spus Majid încet, cu o oarecare șovăială, apoi s-a lăsat pe spate și a răsuflat adânc.

Știi, a spus vorbind mai repede, pe un ton glumeț, libanezii îi spun „mireasa Libanului“. Cred că Grecia și Italia pretind că e și mireasa lor.

— Umblă de colo, colo.

— Ce desfrânată!

A râs și eu mi-am închipuit gropița din obrazul lui. Mă simțeam neașteptat de bine, cerul imens și întunecat era presărat cu stele, jumătatea lunii își vărsa lumina în apă.

— Uită-te colo, a zis Majid arătând spre bolta înstelată.

— La ce?

— Știi cum arată Leul?

— Da, e zodia mea.

— Știu, mi-a răspuns. Vezi conturul? Urmărește degetul meu. – Desenând cu degetul capul leului, a numit stelele: Aia e Algieba, acolo e Ras Elased, Alterf…

— Astea sunt cuvinte arabe. Chiar sunt nume?

— Da. Arabii sunt cei care au dat nume stelelor. Sunt folosite și azi. Dar constelațiile au nume grecești. Vezi ce-ți arăt?

M-am mutat în spatele lui ca să găsesc mai ușor stelele. În schimb, am văzut că umerii lui se întindeau de la un capăt la celălalt a mării.

— Cum de știi atâtea despre stele? Și că Leul e zodia mea? am întrebat îndepărtându-mă.

— Suwar al-Kawakib[1] de Al-Sufi, a spus privind atent cerul.

Era lucrul cel mai de preț pe care îl avea Majid, una dintre primele descrieri complete ale constelațiilor, scrisă în mileniul întâi.

— Am s-o aduc data viitoare când îi fac o vizită lui Yousef. Pe lângă asta, a adăugat, fratele tău și cu mine suntem

apropiați. Am vorbit despre tine, a spus privindu-mă drept în ochi. Acum, de curând… fiindcă l-am rugat eu.

Un mic zâmbet, adumbrit de lună, a mers de pe buzele lui drept la inima mea.

Când m-am întors, am găsit-o pe Fatima așteptându-mă.

— Ei? a făcut.

— E simpatic, am răspuns, nevrând să-i dau satisfacție, deși muream să-i povestesc totul până în cele mai mici detalii.

— Aha! Îl placi, se vede cât de colo, dar nu vrei să recunoști. Sunt cea mai bună pețitoare de pe-aici, s-a umflat ea în pene și s-a bătut singură cu palma pe spate.

— Bine, isteațo. Dar dacă nu ar fi așa? Ai vrut să mă combini cu un străin! Ce fel de arăboaică ești tu? am luat-o peste picior.

— Ba nu e deloc străin. E cel mai bun prieten al lui Yousef de când au fost în bătălia de la Karameh. Pe Majid l-a salvat Yousef când a fost împușcat în picior în ’68.

Am fost uimită să aud că Majid luase parte la bătălie.

— Și cum a ajuns un luptător al OEP să capete o bursă în Anglia?

— Yousef a aflat că Majid fusese elev de nota zece în taberele pe unde a stat, că încercase fără succes să obțină o bursă de studii. Așa că fratele tău și-a pus în cap să-i găsească o bursă. Se cunoștea cu funcționarii ONU fiindcă lucra la școală și a putut da cererea lui Majid cui trebuia.

— Nu mi-a pomenit nimic de asta.

— Sunt sigură că are să-ți spună. Dar până atunci, ia zi, cine-i cea mai bună pețitoare de prin partea locului?

— Caraghioasa de cumnată-mea.

— Mă bucur că recunoști. Când ai ieșit, mi-ai aruncat o privire de m-am speriat, a râs ea.

Douăzeci și șapte

Scrisoarea

1981

Majid rămăsese în gândurile lui Amal. Visa la el cu ochii deschiși, retrăind în minte clipele petrecute împreună, căutând înțelesuri ascunse în cuvintele lui. A început să se neliniștească văzând că trece o săptămână întreagă și nu primește vești de la el. În următoarele două săptămâni, Amal s-a zbuciumat, abia așteptând următoarea vizită a lui Majid acasă la fratele ei.

Se uita mereu în jur, căutând micul Fiat cu tabla îndoită, sperând – ba nu, rugându-se – să dea de el în timp ce vizita un pacient din tabără sau instruia medicii de acolo. Era atentă la tot ce se zvonea despre el – unde se afla, la ce bolnavi urma să meargă, când avea de gând să-și viziteze tovarășul. Starea ei de agitație nu scăpase ochilor ageri ai femeilor din Shatila, care se puneau pe șușotit de cum o vedeau pe tânăra profesoară, sigure că ea căuta să afle vești despre *el doktor* Majid. Chiar dacă bârfeau, femeile nu o făceau din răutate, ci mai degrabă din obișnuință și de dorul tinereții lor, când iubirea era totul pe pământ. Într-o tabără de refugiați, unde

trăiesc atâția oameni într-un spațiu atât de restrâns, nici măcar secretele nu au unde să se ascundă.

După cum le era obiceiul, un cârd de fete au ajuns-o din urmă pe drumul spre școală.

— Bună dimineața, *Abla* Amal!

Amal s-a întors spre elevele ei, îmbrăcate toate cu uniforme albastre, cu panglici albe în păr și ghiozdanele cu cărți în spate. Raja, o fată slăbuță, cu ochi șireți, s-a apropiat în fugă.

— *Abla* Amal, a zis abia trăgându-și sufletul, *el doktor* Majid vine mâine acasă la Mirvat să-l vadă pe tatăl ei.

Simplul fapt că pomenise numele lui Majid îi stârni lui Amal o emoție puternică, pe care se strădui s-o ascundă de elevele ei.

— Foarte bine. Cum îi mai merge lui *Abu* Jalal după operație? a întrebat prefăcându-se nepăsătoare.

— *El doktor* vine mâine seară, *abla*, a repetat Raja fără să-i răspundă la întrebare.

— *El abla* a întrebat de *Abu* Jalal! a dojenit-o altă fată pe Raja și a adăugat cu glas scăzut, vorbind apăsat și ridicând fără rost din umeri: Nu despre *el doktor!*

— Gata, fetelor! le-a aruncat Amal o privire piezișă, străduindu-se să dea titlului *abla* greutatea cuvenită. Duceți-vă în clasă.

Fetele au plecat hlizindu-se, încântate că fuseseră și ele părtașe la bârfa auzită de la mamele lor.

Amal a rămas până târziu la școală, să-și pregătească lecțiile pentru săptămâna următoare și a așteptat să se înserereze, sperând să se întâlnească cu cineva pe drumul de

întoarcere. În cele din urmă a plecat, dar a luat-o pe drumul mai lung, care trecea prin fața casei lui *Abu* Jalal, și a mers încet, aruncând o privire pe fiecare uliță unde ar fi putut încăpea o mașină, însă n-a zărit vreun Fiat parcat nicăieri.

Când a intrat în casă se vedea pe fața ei că e descurajată.

— Unde ai fost? i-a ieșit Fatima în întâmpinare și a ajutat-o să lase jos geanta plină de cărți.

— Am avut de pregătit planurile de lecții pentru următoarele trei săptămâni, a răspuns Amal încet.

— Am trimis câțiva copii după tine. A fost Majid aici. Nu sunt nici cincisprezece minute de când a plecat.

Amal s-a tulburat din nou auzind numele lui Majid.

— *Salamat yakhti*, a salutat-o Yousef și a sărutat-o pe frunte. Majid a lăsat o carte pentru tine. Te roagă să ai mare grijă de ea.

Amal a întins încet mâna după carte. Era *Suwar al-Kawakib* a lui al-Sufi, cartea la care Majid ținea atât. A ridicat privirea spre fratele ei, căutând în ochii lui o rămășiță a discuției cu Majid. Nu încăpea îndoială că Yousef n-ar fi luat cartea fără să pună întrebări, și nici Majid nu i-ar fi dat-o fără nici o explicație. Discuția lor trebuie să fi fost fără minciuni sau ascunzișuri. Cinstea e o chestiune de onoare. Iar onoarea e mai presus de orice.

Cu toate astea, Yousef n-a avut nimic de adăugat și nici pe fața lui n-a putut citi ceva. Avea o expresie de totală nevinovăție, care a scos-o pe Amal din sărite.

Yousef și-a înăbușit un căscat. Și-a întins brațele vânjoase și a întors capul spre nevastă-sa.

— Fatima *habibti* – așa i se adresa când voia ceva –, azi mă duc mai devreme la culcare, tu nu?

— Fratele tău mă istovește, a șoptit Fatima încântată la urechea lui Amal.

— Aaa! a exclamat Amal acoperindu-și urechile. Nu vreau să știu lucruri de-astea despre fratele meu!

Fatima a sărutat-o pe obraz, a plecat râzând spre dormitor și a închis ușa după ea. Amal a ieșit în curte, ținând strâns cartea în mână. A dus-o la nas, închipuindu-și că simte parfumul de colonie al lui Majid amestecat cu mirosul de piele veche al copertei. A deschis-o, paginile aveau un iz de mucegai. Înăuntru, între copertă și prima pagină, a găsit un plic mic, alb: *Lui Amal*.

L-a luat. „Yusef știe.“ Majid n-ar fi pus plicul acolo fără să-l prevină. „Știe și Fatima.“ Dusul la culcare devreme făcea parte din conspirație.

Acum avea să afle și Amal.

Bismillah Arraahman Arraheem

Draga mea Amal,

Nu prea știu cum să încep scrisoarea decât spunându-ți că, din ziua când te-am luat de la aeroport, nu m-am mai gândit aproape la nimic în afară de tine. Din seara petrecută pe plajă te visez mereu. M-am ferit să mai vin la Shatila, trăgând nădejde că am să înțeleg ceea ce simt. Dar toate gândurile îmi merg într-o singură direcție: m-am îndrăgostit de tine.

Mi-am închinat viața rezistenței și m-am jurat în mai multe rânduri să lupt. Credeam că inima mea e prea plină de angajamente și răspunderi ca să mai pot face încă un legământ. Dar tu ai intrat în inima mea, în cotloane despre care nici nu știam că există. Așa că trebuie să fac încă un

legământ, și anume: dacă mă vrei, am să te iubesc și am să te apăr câte zile voi avea.

Al tău,

Yousef

Amal a citit încă o dată scrisoarea. Și încă o dată. Bum, bum! Inima îi bătea la fel de tare din dragoste cum îi bătuse altădată de frică.

— Ce n-aș da să văd ce figură face când o citește, i-a spus Fatima lui Yousef, supărată că nu-i dezvăluise conținutul scrisorii, pe care Majid fusese obligat să-l împărtășească lui Yousef.

Fatima făcea pe îmbufnata fiindcă era singura care nu știa despre ce e vorba. A mijit ochii ca să pară mai convingătoare:

— Dacă nu-mi spui, mă duc afară în curte, la Amal, l-a amenințat, fără să-și poată ascunde un zâmbet, în ciuda eforturilor ei de a-i da un ultimatum convingător.

— *Habibti*, te rog să stai cu mine, a zis Yousef ca un copil plângăcios și s-a întins pe pat cu Falasteen adormită în brațele lui.

Fatima a continuat să-și mijească ochii și să strâmbe din nas, dar Yousef a fost încântat să vadă că pe față îi apăruse un zâmbet de încuviințare. A mai făcut totuși o ultimă încercare să-l convingă, mușcându-și buza, și lui Yousef i-a părut atât de frumoasă, că aproape i-au dat lacrimile.

— Bine, cred că am să aștept până dimineață, a zis întorcându-se să-și scoată cămașa de noapte din sertar.

Sarcina îi împlinise trupul și îi conturase burta, așa că acum, sfioasă, se ascundea în spatele comodei ca să se

schimbe.

— Du-te și du copilul, i-a poruncit lui Yousef văzând că se apropie de ea.

— De ce? Falasteen e adormită.

— Ei, cât mă schimb eu. Du-te.

Ținea cămașa sus, ca să-și ascundă trupul. Întrerupătorul era prea departe. Yousef a înțeles și s-a lăsat în genunchi în fața ei.

— Lasă-mă să văd, a șoptit cu capul în dreptul genunchilor ei.

Fatima s-a oprit, tremurând de parcă o vedea sau o atingea prima oară. Când a dat drumul cămășii, Yousef și-a sprijinit capul pe mijlocul ei. A sărutat trupul care îi purtase copilul, mișcându-se de-a lungul curbelor ei, sorbind viața din semnele maternității acestei femei care îi stăpânea inima, cu visele și durerile ei. Cămașa a căzut pe jos și iubirea s-a înălțat din modesta lor locuință din tabăra Shatila. Era sentimentul unui bărbat care făcea dragoste cu soția lui și al surorii acestuia care, singură în curte, citea și recitea un legământ de dragoste.

Douăzeci și opt

„Da“

1981

Ne-am întâlnit în taină două zile mai târziu. Majid voia să afle răspunsul meu între patru ochi, departe de voci și așteptări. Și așa a fost, în locul nostru preferat de pe malul mării, chiar lângă pitorescul sat Tabarja. Acolo ne-am ținut prima oară în brațe, Majid și cu mine. La picioarele noastre goale se spărgeau valurile albastre ale Mediteranei care se întindea în depărtare până la cerul senin. Nu puteai distinge unde se sfârșea marea și începea cerul și de undeva, din depărtarea albastră, vraja minunată a iubirii s-a pogorât asupra mea.

Majid și-a întors spre mine ochii negri, pătrunzători în lumina albastră.

— Am vorbit cu fratele tău. Știi că așa se cuvenea să fac mai întâi, a spus ca să pună capăt stării de încordare. Vrei să te măriți cu mine, Amal? a întrebat – o întrebare sinceră, un legământ albastru, la care marea și cerul se întovărășiseră să conspire.

De când așteptam să-i dau răspunsul! Exersasem în fața oglinzii cum aveam să spun „da“. Un „da“ uimit, fericit. Un „da, sigur“ rațional. Mă pregătisem îndelung doar ca să rostesc acel mic cuvânt.

Dar atunci n-am fost în stare decât să încuviințez dând din cap; trupul meu l-a cuprins în brațe, a sorbit minunatul albastru scânteietor de iubire.

Mi-a atins ușor buzele cu buzele lui, m-a tras mai aproape, iar eu am simțit că îmi trăisem toată viața așteptând acel sărut.

— Te iubesc, mi-a spus.

Cuvintele perfecte.

„Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“ Mama se înșelase.

— Și eu te iubesc, i-am șoptit la ureche, convinsă până în adâncul inimii de ce spuneam.

Mi-am ascultat respirația așa cum stăteam, în brațele lui Majid. Nu fusesem niciodată mai conștientă de ce înseamnă viața și nici mai recunoscătoare pentru faptul că trăiesc. Că inima mea era deschisă precum albastrul cerului și al mării.

Ne-am întors împreună să dăm celorlalți vestea. Câteva dintre elevele mele ne-au ajuns din urmă pe stradă. Ne-au salutat, au chicotit și au luat-o la fugă strigând „*El doktor* Majid și *Abla* Amal se vor căsători“, s-au întors iar la noi și iar au fugit.

Umerii lui Majid mișcându-se alături de mine, muzica pașilor lui, felul în care își dregea glasul, toate se închegau într-un vis care mi-a schimbat viața, în centrul căreia se afla el.

Douăzeci și nouă

Iubire

1981

Logodna a durat o lună, timp în care s-au văzut zilnic. Majid venea dimineața devreme, la ora magică din copilăria lui Amal. Ea îl aștepta nerăbdătoare de fiecare dată, cu inima abia bătându-i în ceața zorilor, până când îi auzea pașii apropiindu-se. El mergea grăbit, abia așteptând să vadă

pasiunea în ochii ei adânci ațintiți asupra lui. Cu toate astea, când se vedeau, dorința de a se strânge în brațe și de a-și simți unul altuia trupul era domolită de corectitudine, de loialitate și de respect pentru bunul nume al lui Yousef și al Fatimei, ca și de apropierea nunții.

Stăteau de vorbă, mai puțin ca să-și spună ceva, cât mai degrabă ca să-și audă glasul unul altuia. Majid a învățat nuanțele unei iubiri sincere, descifrându-le în ochii femeii care îl iubea cu adevărat, a simțit cum respirația i se precipită în prezența ei, cum zboară timpul când sunt împreună și cum abia se târăște când sunt departe unul de altul.

Afecțiunea lor părea să capete o viață a ei în momentele când erau împreună, așa încât Majid și Amal aveau impresia că vorbele sunt niște musafiri nepoftiți. De aceea vorbeau în șoaptă. Timpul trecea cu murmurele lor, întrerupte uneori de un râset ori de un zâmbet care dădea fiecăruia motiv să-și deschidă și mai tare inima, până când soarele se arăta pe cer și făceau împreună prima rugăciune.

Abia ridicat deasupra pământului, soarele îi găsea pe cei doi rugându-se și arunca umbre lungi care se întindeau departe în spatele lor. Apoi se despărțeau, mulțumiți.

— Vii după ce termini lucrul? întreba Amal de fiecare dată.

Și răspunsul lui era întotdeauna același:

— *Inshallah*, cu voia lui Dumnezeu.

*

* *

Serile erau frumoase, păreau împlinite, încărcate de speranță și limpezi când Majid era aproape. Acum le văd ca și

cum aș fi un străin și aș privi pe fereastră în casa altcuiva. Suntem așezați tuscinci, Fatima, Yousef, Majid, micuța Falasteen și cu mine, în jurul farfuriilor cu roșii prăjite, humus, *fuul*, măsline, *zaatar*, ouă, iaurt și castraveți. Cerul negru, înstelat stătea ca un acoperiș deasupra curții unde noi vorbeam și râdeam, parcă fuseserăm toată viața împreună. Falasteen bagă mânuța în humus și Fatima îi linge degetele. Bebelușului îi place și întinde în continuare degetele spre gura mamei. Abia aștept să am și eu un bebeluș al meu.

În unele seri Majid își aducea telescopul și mă iniția în tainele cerului nopții. O dată, într-o zi de joi, când ne aflam pe plajă la ora asfințitului, Majid mi-a văzut burta mutilată. M-a atins cu palma, fără să se lase impresionat de pielea mea zdrelită. Și-a plimbat drăgăstos mâna pe burta mea și a sărutat cicatricile care o brăzdau în toate părțile. A oferit trupului meu acceptarea pe care nu fusesem în stare să i-o ofer eu. A fost un gest atât de tandru, că mi-a alungat rușinea. Cicatricea provocată de ură fusese netezită de sărutul lui Majid.

Ziua nunții se apropia cu repeziciune și nu-mi amintesc să mai fi fost vreodată înconjurată de atâta atenție și cu atâta bucurie. În amintirile mele despre acea perioadă răsună încă *zaghareet*-urile femeilor. Prietenele Fatimei, care erau acum și prietenele mele, mi-au uns pielea și m-au depilat, frecându-mă cu uleiuri și alifii din cap până în picioare. Au ars tămâie ca să-mi parfumeze părul și m-au binecuvântat murmurând rugăciuni și incantații. Una dintre ele, draga de ea, a luat-o pe Fatima deoparte și a întrebat-o cu voce gravă dacă m-a învățat la ce să mă aștept și ce să fac în noaptea nunții.

Treizeci

O poveste veșnică

1981-1982

Împodobită cu bijuterii de aur mult mai modeste decât avusese mama ei, Amal s-a simțit minunat la propria nuntă. A fost îmbrăcată în mătase albă, feciorelnică, și a dansat împreună cu femeile din Shatila, ale căror cântece au răsunat toată seara și care s-au unduit cu foc. În lumea lor secretă, departe de bărbați, femeile și-au scos *hijab*-ul. Și-au descoperit capetele, dând la iveală părul negru sau vopsit cu henna, și fiecare și-a legat o eșarfă care să-i acopere feminitatea. Își mișcau șoldurile, desenând curbele ritmurilor din Orientul Mijlociu, ale seducției și orgoliului feminin. Au dansat în cinstea miresei și i-au binecuvântat căsătoria cu bucuria lor, sărbătorind toate femeile arabe care au dansat secole la rând împreună într-o lume doar a lor, în care nici un bărbat nu poate pătrunde.

— Aaaaahh eeee aaaaahh! a început o matroană în vârstă cu voce ascuțită și toate celelalte au tăcut. Fie ca Allah să dea rodnicie pântecului acestei mirese!

Aceste strigăte de binecuvântare ar fi trebuit să fie scoase de femeile în vârstă din familia lui Amal, numai că Fatima era singura ei rudă de sex feminin din Liban și ea nu avea încă vârsta potrivită.

— Aaaaahh eeee aaaaahh! a continuat bătrâna, înălțându-și rugăciunile spre cer.

La sfârșit, spre încântarea generală, din piepturile tuturor femeilor au izbucnit *zaghareet*-uri, chiotele tradiționale învățate de la străbunicile lor, cu care umpleau sufletele tuturor de veselie.

Spectacolul i-a adus aminte lui Amal de casa Wardei, unde fetele se jucau de-a *aroosa*: una era mireasa, iar celelalte înfășurau eșarfe în jurul oaselor care aveau într-o zi să devină șolduri. Interpretau scene de nuntă și se străduiau să-și miște limbile cât mai repede, ca să scoată *zaghareet*-uri. Doar Huda, care fusese sfioasă la început, știa cum să scoată acel sunet care le încânta pe toate. De atunci i-au spus „profesoara de *zaghareet*“ și Amal o rugase pe ascuns să n-o învețe și pe Lamya, fiindcă Lamya știa deja să facă roata.

„De-ar fi și Huda aici cu mine.“ Amal ducea în tăcere dorul celei mai bune prietene și ar fi dorit să fie cu ea la nuntă. Și dorința asta a adus cu ea și alte dorințe. Să o aibă alături pe frumoasa Dalia, femeia cu voință de fier. Și toate fetele de la casa Wardei, și Muna Jalayta, și surorile columbiene. Să fie zori de zi și să audă vocea liniștitoare a tatălui ei. Să răsune întrebările și răspunsurile oamenilor din țara ei în aceste vremuri de bejenie. Cât a durat nunta a zâmbit fără încetare, fără să facă nici cel mai mic efort. Pe tot timpul sărbătorii Amal s-a întors în repetate rânduri, cu nostalgie, la amintirile ei.

După câteva ore femeile și-au pus la loc eșarfele și vălurile pe cap și s-au dus alături de bărbați, unind cele două sărbători. Apoi cineva a pus mâna lui Amal în a lui Majid. Mirele era îmbrăcat în alb, cu o cingătoare de sabie la brâu și un *kaffiyeh* tivit cu mătase roșie pe margine. Amal, cu fața înfășurată în vălul pe care erau cusuți bănuți, s-a întors să-și

privească soțul drept în ochi și nuntașii s-au prins în horă și au dansat în jurul tinerilor căsătoriți.

Iubirea îi prinsese pe amândoi ca un vârtej. Simțeau o dorință atât de mistuitoare, încât li se înmuiau genunchii și palmele, încleștate una de alta, le asudau. S-au întors și au zâmbit mulțimii, așa cum se cuvenea, așa cum trebuie să facă niște tineri căsătoriți la nunta lor. Dar Majid n-a dat nici o clipă drumul mâinii ei. De cum a simțit în palmă degetele subțiri ale miresei lui, nu le-a lăsat până când au ajuns la Fiat și au plecat în călătoria de nuntă.

Majid și-a dus din nou soția la apartamentul lor din clădirea al-Tamaria din Beirut. După o vreme cingătoarea a căzut, mătasea le-a mângâiat pielea până când trupurile lor s-au descoperit unul pe altul. Majid s-a ridicat deasupra ei, îmbătat de goliciunea ei. Avusese multe femei în zilele de *ghurba* petrecute în Anglia, însă nici una nu-l încântase cu o asemenea dragoste. Trupul lui Amal, cu vocală lungă, întruchipa tot ceea ce-și dorise și sperase Majid. S-a lipit de ea, i-a sărutat buzele și a închis ochii ca să simtă mai bine cât erau de moi. Ea i-a simțit pe față răsuflarea ca o boare și și-a deschis picioarele ca niște aripi, lăsându-l pe iubitul ei, pe soțul ei, să-i intre în trup. S-au lăsat amândoi în voia unei furtuni care le-a răvășit și cele mai tainice cotloane ale sufletului, iar Amal s-a trezit a doua zi visând că plutește pe un nor de iubire.

În cele din urmă, soarta îi oferise surpriza unui vis doar al ei. Un vis de dragoste, cu familie și copii. Nu avea legătură cu țara, dreptatea sau învățătura. Amal s-ar fi dus oriunde, atâta timp cât Majid îi stătea alături. El devenise rădăcina ei, țara ei.

Viețile lor s-au unit și ea se bucura de căsnicie în cele mai mici amănunte ale cesteia. Se spălau pe dinți la aceeași chiuvetă; mâncau și se rugau împreună. Își scriau numele pe nisip ca niște tineri îndrăgostiți, ținându-se de mână. El îi rădea picioarele în timp ce ea îl mușca drăgăstos de gât. Ea îl tundea și el îi spăla ei părul. Ar fi făcut orice unul pentru altul. Intimitatea lor era pură, fără ascunzișuri, acel fel de dragoste despre care îi vorbise Fatima, care își trăgea puterea din ea însăși și se întindea spre infinit, acolo unde sălășluiesc cele divine.

*

* *

— Ce citești, *habibti*? m-a întrebat soțul meu.

I-am arătat coperta.

— O culegere de poezii americane despre trandafiri.

— Și englezii iubesc trandafirii.

— Bunica mea, Basima, îi încrucișa. Uite o poezie de Robert Frost, poetul rimelor: „Trandafiru-i trandafir și așa a fost de fel, / Dar acum, așa zic unii, Măru-i trandafir și el“.

— Ce au trandafirii așa de special? Te-ai uitat vreodată de aproape la unul? Au spini. Nici măcar nu miros nemaipomenit. Îți dau mari bătăi de cap până cresc și sunt foarte fragili când ajung să înflorească. Aș da oricând trandafirul pe o păpădie. Aia da floare. E modestă, inimoasă, răsare singură, și fără ajutorul tău. Și întotdeauna face flori de un galben viu care-ți aduc zâmbetul pe buze.

— Ai vorbit ca un adevărat comunist, l-am luat eu peste picior. Vasăzică, eu ce sunt? Trandafir sau păpădie?

— Hopa! Ar fi trebuit să-mi dea prin cap că-mi întinzi o capcană. Tu, draga mea… nu ești floare, ceva care azi înflorește, mâine se veștejește. Tu ești bătaia inimii mele.

— E bun răspunsul! Zi mai departe, l-am îndemnat.

— Primesc un premiu dacă răspund bine?

— Poate că da, am zâmbit eu.

— …lumina ochilor mei, a zis.

— Te pricepi. Chiar că ți se cuvine un premiu, domnule.

— Vai, doamnă, sunteți prea amabilă, a zis Majid ridicând din sprâncene, cu mutra cuiva pus pe șotii. Am să-mi ridic premiul pe loc.

Am găsit o căsuță în apropiere de Shatila, ca să pot merge în continuare să predau la școală și să fiu aproape de Fatima și de fetița ei. Am păstrat însă și apartamentul din Beirut pentru serile când Majid lucra până târziu.

Eram cât se poate de fericiți. Chiar și când auzeam bubuiturile războiului în reportajele radio sau în discuțiile de la cafenea, noi vorbeam de făcut copii și despre cum o să îmbătrânim ascultând tropăielile nepoților prin casă.

Când mi-a întârziat menstruația, bucuria mea a fost enormă și diafană ca cerul dimineții și a fost și mai mare în acea după-amiază când clinica ONU a confirmat că atât eu, cât și Fatima suntem însărcinate. Am calculat că bebelușii fuseseră concepuți în aceeași săptămână.

— Doctorul zice că am să nasc în mijlocul lui septembrie, mi-a spus Fatima.

— Și eu la fel.

— Crezi că Yousef și Majid au pus ceva la cale?

— Pe ăștia doi îi cred în stare de orice!

*

* *

Majid a fost atât de impresionat, că a îngenuncheat și și-a lipit fața de pântecul meu mutilat, fermecat de viața răsărită în el. Amănuntele frumoase ale acelei seri mi-au fost de mult furate din memorie de vârstă. Mi-au rămas în minte doar puritatea acelui moment și sentimentul unei mulțumiri absolute, față de care nu poți cere mai mult.

Mi-a sărutat pântecul.

— Bine ai venit! a spus și apoi a privit în sus, spre mine, parcă nevenindu-i să creadă. O să fim părinți, Amal! a exclamat, entuziasmat ca un școlar.

Am stat multă vreme de vorbă, dar nu-mi mai amintesc ce am spus, ci numai bucuria momentului.

O lună mai târziu, goi în pat, Majid și cu mine făceam planuri, ca orice viitori părinți. Înlănțuiți, vorbeam despre viitorul nostru și al copilașului.

— Dacă situația se înrăutățește, *habibti*, Yousef și cu mine ne-am înțeles ca tu, Fatima și copiii să plecați până se liniștesc lucrurile, a spus Majid pe un ton solemn și m-a strâns tare în brațe.

Israelul ataca Libanul ca să provoace OEP să riposteze. În iunie 1981, avioanele israeliene au ucis două sute de civili în cursul unui singur raid asupra Beirutului și Ariel Sharon, ministrul israelian al apărării la vremea aceea, a promis public că va elimina definitiv orice formă de rezistență. Declarația l-a tulburat foarte tare pe Yousef, care își făcea griji pentru noi în cazul că atacurile israeliene s-ar fi intensificat. Apărarea taberei de refugiați devenise o prioritate. În acest

scop conducerea OEP a sfârșit încheind un pact cu diavolul pentru siguranța femeilor și a copiilor.

În aprilie 1982 însă, ONU înregistrase 2.125 de violări ale spațiului aerian libanez de către Israel și 652 de violări ale apelor teritoriale libaneze. Israel a staționat 25.000 de soldați la frontieră și a continuat să facă manevre provocatoare la sud de Liban. OEP nu a trecut la acțiuni de răspuns, și nici guvernul libanez. Dar Yousef bănuia că Israelul va găsi un pretext ca să invadeze, indiferent dacă OEP reacționa sau nu – și s-a dovedit că a avut dreptate.

Yousef și Majid, chiar și Fatima, au insistat să procedez cum credeau ei că e mai bine. Urma să mă întorc în Statele Unite, să-mi reînnoiesc Cartea Verde și să încep procedura de imigrare pentru soțul meu, Fatima și Falasteen, care împlinea un an în scurtă vreme. Soarta lui Yousef era legată de OEP, dar s-ar fi simțit liniștit știind că familia lui e în siguranță.

— Amal, să nu ți se pară că ne părăsești, mi-a zis Yousef, citindu-mi gândurile. Poate că în felul ăsta le salvezi viața.

*

* *

Elevii mei, cu vârste cuprinse între zece și cincisprezece ani, au organizat fără știrea mea o petrecere de despărțire în ultima mea zi la școală. Au venit îmbrăcați în uniformele albastre, au adus dulciuri și ceai fierbinte și au aranjat pupitrele ca să formeze o masă. Două fete, Wafa și Dana, băteau în două tobe mici, numite *tabla*, iar ceilalți s-au prins de mâini și au dansat *dabke*, trăgându-mă în joc alături de ei. Înainte să plec, fiecare mi-a dat o scrisoare, un desen sau un

mic dar de despărțire, un obiect lucrat de mână. Una dintre fetițe, Mirvat, cususe o mică față de pernă pe care brodase cuvintele „*I Love You*“ – „te iubesc“ în engleză.

Am promis că mă voi întoarce, sigur că da, că plecarea mea nu era decât o măsură de precauție trecătoare și, în ultimă instanță, inutilă. Asta le-am spus elevilor mei înainte să-i las în Shatila.

Despărțirea de Majid a fost cu mult mai dificilă.

— Te rog, Majid! Te rog, *habibi*, vino cu mine, l-am implorat.

— *Habibti*, știi prea bine că nu pot să plec așa, pur și simplu. N-o să treacă mult și oamenii vor avea nevoie de doctori mai mult ca de orice. Nu pot să le întorc spatele.

Ce n-aș fi dat ca soțul meu să fie un laș.

— În caz că se întâmplă ceva, promit să mă mut la spital. Nici măcar Israelul nu va bombarda un spital, m-a liniștit și m-a îmbrățișat. Nici n-ai să știi când o să treacă timpul și vom fi din nou împreună, o să ne creștem copilul și poate o să mai așteptăm încă unul. Te voi iubi întotdeauna. Ceea ce avem noi e o poveste veșnică.

Iubire. Pentru totdeauna. Veșnică.

Asta mi-a spus soțul meu la aeroport în ziua când am plecat din Beirut. M-am agățat de fiecare cuvânt. De fiecare silabă.

I-am promis fratelui meu, așa cum îmi ceruse, că primul lucru pe aveam să-l fac la sosirea în Statele Unite va fi să cer azil pentru Fatima, care stătea în spatele lui înlăcrimată, cu micuța Falasteen în brațe. Ne-am îmbrățișat cu greu, caraghioase din pricina burților umflate, fiindcă intraserăm în al doilea semestru de sarcină, și ne-am sărutat de despărțire,

râzând de gesturile noastre stângace. Parcă înțelegând despre ce e vorba, Falasteen și-a lipit gurița deschisă de obrazul meu.

— Ammah, mi-a rostit ea numele.

Mi-am sărutat soțul și am petrecut orele călătoriei încercând să alung premonițiile sumbre care mi se învârteau în minte ca niște vulturi în căutarea prăzii.

Treizeci și unu

Philadelphia, din nou

1982

Pământul se închide deasupra noastră,
împingându-ne prin ultima trecătoare,
și noi ne rupem mâinile și picioarele ca să ne strecurăm dincolo…
Unde să mergem după ultimele frontiere?
Unde să zboare păsările după ultimul cer?

Mahmoud Darwish, „Pământul se închide deasupra noastră“, poem scris după plecarea OEP din Liban

La ora nouă, în dimineața zilei de 16 mai 1982, la douăzeci și șase de ore după ce plecasem din Beirut, mă aflam în Philadelphia, întristată fiindcă nu-mi găseam nici un rost și nici nu-mi doream să fiu acolo. Mi se părea că trecuse o viață de om de când venisem prima oară în acest oraș, nesigură pe mine, speriată că ascensorul mă va trage sub pământ, invidioasă pe părul Lisei Haddad.

Ca să rezolv ce era mai important, l-am sunat pe dr. Mohammed Maher, fostul mentor al lui Majid în Anglia, în prezent stabilit în Philadelphia, unde lucra ca profesor.

— Amal, așteptam să mă suni, mi-a spus cu voce gâtuită de bucurie și de vârstă. Te rog, așteaptă-mă la locul de ridicare a bagajelor. Ajung în nici treizeci de minute.

Fără știrea mea, Majid corespondase cu doctorul Maher timp de mai multe luni, ca să facă aranjamente pentru când aveam să ajung eu acolo. Slujba îmi era deja asigurată. Urma să pregătesc rapoarte pe studii clinice pentru auditurile federale.

— Salariul e bun. Va trebui doar să le arăt o copie a certificatului de absolvire. Dacă ai să vrei altceva, am să te ajut.

Majid îi era ca un fiu.

— Așa că, te rog, m-aș bucura mult dacă mi-ai spune *ammo*, sau doar Mohammed, dacă preferi. Dar să nu te mai aud cu *doktor*.

De emoție nu mi-am găsit cuvintele. Am spus doar un mulțumesc, care exprima prea puțin din recunoștința mea, și am adăugat în arabă:

— Allah să-ți fie binevoitor și să-și reverse bunătatea asupra ta. Bunătatea ta, doctore… *Ammo* Mohammed… mă copleșește.

Viața avea alt ritm aici, mai iute. Uitasem cum e. În următoarele două săptămâni am fost instruită la locul de muncă, am fost la un obstetrician și am făcut cinci drumuri la Oficiul pentru Imigrări. Soțul meu a primit aviz pozitiv pentru

Statele Unite, dar pentru răspunsul privind viza Fatimei mai aveam de așteptat cel puțin încă o lună.

Doamna de la Serviciul de Imigrare și Naturalizare, cu capul acoperit de codițe în stil african strâns împletite și un zâmbet binevoitor, s-a scuzat:

— Știu că e o debandadă aici. Tot ce pot face e să dau dosarul mai departe.

— Mulțumesc. „Fie ca Allah să-ți dea bunăstare și iubire.“

Orașul părea să se fi schimbat cât fusesem plecată. West Philadelphia devenise o mlaștină de sărăcie, un cartier al drogaților. Pe fețele matroanelor masive, care, din obișnuință, își mai treceau și acum vremea pe verandele caselor, am văzut cum expresia de autoritate fusese înlocuită de disperare.

Mi-am vizitat prietenii vechi – Angela Haddad, Bo Bo și Jimmy. „Ce bine ne pare să te revedem, Amal.“ Mi-am luat un apartament în partea de nord-est a orașului, nevrând să ajung o povară pentru familia Maher.

În timp ce așteptam venirea alor mei, păcălind timpul cu speranțe și conversații telefonice sporadice cu soțul meu sau cu Fatima, cu *Ammo* Mohammed și soția lui, Elizabeth, deveniți o familie surogat pentru mine. *Ammo* și Elizabeth erau căsătoriți de aproape cincizeci de ani. După ce plecaseră de la Oxford lucraseră amândoi pe câmpiile Africii, într-o clinică, el, ca doctor, ea, ca infirmieră, trăind din salariile modeste plătite de organizațiile caritabile. Acum, în Statele Unite, cu toate compensațiile substanțiale oferite de americani, nu-și găsiseră totuși liniștea și simțeau lipsa copiilor. Deși se țineau bine pentru cei în jur de șaptezeci de ani pe care îi aveau, vârsta le slăbise oasele și le împuținase puterile, obligându-i să încetinească ritmul când era vorba să

recruteze tineri calificați, capabili să le ducă munca mai departe. Medicii Fără Frontiere. O muncă făcută cu dragoste, dar care nu-i mulțumea pe de-a-ntregul. Sosirea mea, cu viața care creștea în pântecul meu, le-a deșteptat sentimente vechi. Latentă, dar de netăgăduit, vechea și instinctiva lor afecțiune pentru copii și bebeluși îi făcea să mă protejeze încântați, căci urma să devin mamă.

Elizabeth avea grijă să mănânc bine, să-mi iau vitaminele și să merg regulat la control. Stătea lângă mine în fiecare zi când formam iar și iar numerele de telefon din Liban sau de la Serviciul de Imigrare, împărtășindu-mi dezamăgirea când nu răspundea nimeni sau când liniile erau ocupate.

Părul ei blond spălăcit, tăiat scurt pe ceafă și dat după urechi, arăta o totală lipsă de cochetărie. Trecea prin viață țanțoșă, cu capul sus, și degetele ei atinse de artrită rar găseau odihnă, căci era hotărâtă să salveze lumea și în același timp să se îngrijească de ordinea din viața soțului ei. Diminețile ei începeau cu o cafea, de care tot spunea că se lasă de mai bine de patruzeci de ani. Îi aranja soțului ei papionul roșu care făcea parte din el în aceeași măsură ca ochii lui căprui. La plecare îi dădea dejunul într-o pungă de hârtie și se sărutau, un ritual care nu se schimbase în atâția ani de căsnicie.

Elizabeth se pensionase când *ammo* își luase o catedră la Universitatea din Pennsylvania. Își petrecea timpul la fundația medicală de binefacere, mergea la spa pentru tratament – un răsfăț de curând descoperit – și făcea gimnastică aerobică în apă de trei ori pe săptămână. Sosirea mea i-a schimbat obiceiurile și, cu cât se apropia data nașterii, investea tot mai mult timp în mine și relația noastră de mamă-fiică. Ajunsesem

să petrec mai multe nopți în camera de oaspeți a lui Elizabeth decât în apartamentul meu.

Zilele treceau fără să primesc vreo veste de la Majid, Yousef și Fatima sau de la Serviciul de Imigrare și Naturalizare. Se adunau în jurul meu tot mai multe goluri și rele prevestiri de fiecare dată când urmăream știrile de seară. Și apoi, totul s-a prăbușit în ziua de 6 iunie 1982.

Israelul a atacat Libanul.

Eu nu eram atentă la ecranul televizorului de pe masa din bucătărie, însă *ammo* urmărea știrile și l-am văzut cum se schimbă la față înainte să aud ce spunea crainicul. Stăteam ca pe ace de săptămâni întregi și acum vedeam că lucrul de care ne temuserăm cel mai tare se așternea încet, asemenea unui nor, pe fața lui *ammo*, care se albea și se lungea văzând cu ochii.

Am auzit vocea stridentă când privirile ni s-au încrucișat.

— O invazie masivă. Bombardamente aeriene intense. O armată de nouăzeci de mii de soldați înaintează pe litoralul libanez.

Pe ecran scria: „Operațiunea Pace în Galileea“. Acesta era titlul reportajului. Acesta era numele istoriei.

Operațiune, operație. Cum sunt distorsionate cuvintele. Majid făcea operații ca să salveze vieți.

Timp de cinci ore nesfârșite am tot format numărul, însă liniile telefonice din Liban erau suprasolicitate de rudele care încercau să se găsească în timp ce Israelul începuse distrugerea sistematică a mijloacelor de comunicare din țară. În cele din urmă, cerurile s-au descris. O rază de lumină s-a

îndurat de mine și m-a atins când am auzit vocea soțului meu la celălalt capăt al firului.

— *Habibti!* O, doamne, vocea ta îmi e de ajuns ca să rezist în infernul ăsta, a spus, parcă citind cuvintele din inima mea.

Dădusem de el la spital, în jur se auzea vacarmul războiului. Bubuitul înfundat al bombelor în depărtare, urletele sirenelor de pe ambulanțe. Țipătul terorii acolo, departe, unde aș fi vrut să fiu și eu.

— Majid, te rog, vino lângă mine, l-am implorat.

— *Habibti*, aici vin sute de răniți și spitalul nu are destul personal. Au nevoie de mine. Atâția doctori au plecat deja. Te rog, stai liniștită și ai grijă de copilul nostru. Am să vin… Îți promit că vom fi împreună curând.

Neștiind când vom mai putea vorbi, ne agățam de cuvinte, umplând fiecare secundă cu dragostea pe care ne juram că n-o s-o lăsăm niciodată să moară. Mi-a promis că are să rămână la spital.

— Am visat că ai născut o fetiță, Sara, și că am mers la picnic pe malul mării, lângă Sidon. Mai ții minte când ne-am scris numele pe nisip?

Abia dacă mai puteam vorbi.

— Sigur că țin minte, am spus printre suspine. Am văzut-o la ecografie.

— Ai văzut-o?

— Da. Avem o fetiță. O s-o avem pe Sara.

A tăcut multă vreme.

— Până la urmă, doar tu contezi. Ție îți sunt dator, mai mult decât oricui altcuiva. Așa și e drept, nu, draga mea? Te iubesc mai mult decât ți-ai putea închipui. Poate că am făcut tot ce-am putut aici.

„Micuța Sara.“

După o vreme a trebuit să închidem. Îmi părea că închid o valvă și nu mai pot trage aer în plămâni. Însă Majid avea să vină la mine nu peste mult timp, câteva zile, cel mult o săptămână.

M-am întors spre Dumnezeu, rugându-l să-mi împlinească ceea ce-și dorește orice femeie. „Ai grijă de familia mea și cât am să trăiesc am să mă arăt demnă de mila ta.“ M-am rugat și iar m-am rugat. Așa cum se rugase și Dalia în alt timp și în alt loc. În alt război.

Liniile telefonice au rămas întrerupte.

Dimineață de dimineață curățam pânzele de păianjen ale presimțirilor negre din nopțile dinainte și mă târam abătută de-a lungul fiecărei zile, mereu cu urechile ciulite la știri. Formam iar și iar numărul de telefon, contaminată de spaimă. Ariel Sharon își trimisese armata în Libanul supranumit „oaza Orientului Mijlociu“ pentru frumusețea lui și asediase Beirutul vreme de două luni necruțătoare, timp în care Israelul lipsise oamenii de apă, electricitate și îngrijiri medicale.

Inima mea se metalizase, încărcată de plumbul cernelii de ziar și zăngănitul ca de tinichea al buletinelor de știri de la televizor. În holul clinicii am auzit un reporter TV:

— Organizațiile umanitare avertizează asupra…

N-am putut asculta.

— Conducerea trebuie să se preocupe de ce mâncăm aici, spunea unul dintre colegii mei.

Alții se plângeau de locul de parcare:

— E al naibii de departe, iar dacă mai și plouă…

Am pierdut legătura cu Majid și simțeam că am pierdut legătura cu viața însăși.

Alte bombe și alte trupuri care să le primească. Mă rugam și sunam la Crucea Roșie. Sunam la Serviciul de Imigrare. Vă rog. Făceau tot posibilul, dar nu, nu puteam să merg acolo. Toate zborurile fuseseră suspendate. „Cum o să ajungă familia mea aici?“ La BBC vedeam blocuri turn prăbușindu-se ca și cum ar fi fost din argilă, zdrobindu-i pe toți cei care erau înăuntru.

— Israelul răspunde la atacurile OEP, organizație teroristă al cărei scop este să măcelărească evrei, așa cum au măcelărit sportivii de la München.

Israelul pretindea că scopul său este autoapărarea. Dezmembrarea OEP, o mișcare de rezistență cu șase mii de membri.

Până în august, bilanțul era de 17.500 de civili uciși, 40.000 de răniți, 400.000 rămași fără cămine și 100.000 fără adăpost. Îngenuncheat, devastat, violat, Libanul nu mai avea infrastructură pentru apă și hrană. Israelul pretindea că fusese forțat să invadeze țara din rațiuni legate de pace. „Suntem aici în numele păcii. Aceasta este o misiune de menținere a păcii.“

Peste decenii, când încă mai căutam soarta care mă uitase, mă uitam la diferite relatări despre acea pace. În memoriile sale intitulate *Vai de națiune: răpirea Libanului*[2], corespondentul britanic Robert Fisk descria proiectilele cu fosfor ale israelienilor:

„Dr. Shammaa mi-a relatat o întâmplare îngrozitoare, abia stăpânindu-și tremurul vocii. «A trebuit să iau copiii și să-i bag în găleți cu apă ca să sting flăcările. Când i-am scos, o jumătate

de oră mai târziu, încă mai ardeau. Chiar și la morgă au fumegat încă multe ore.» A doua zi, Amal Shammaa a scos micile cadavre din camera mortuară ca să le îngroape, dar a văzut cu oroare că flăcările au izbucnit din nou“.

Ronald Reagan l-a trimis pe Philip Habib, care a negociat un acord de încetare a focului conform căruia OEP a plecat din Liban. Yousef avea de ales între a pleca și a muri. A plecat fiindcă numai așa îi putea ști pe Fatima și pe copii în siguranță. Așa i s-a spus.

OEP s-a retras din Liban numai după ce a obținut o garanție explicită din partea trimisului SUA, Philip Habib, și a secretarului de stat Alexander Haig cum că Statele Unite ale Americii, cu autoritatea și promisiunea președintelui Ronald Reagan, vor asigura securitatea femeilor și copiilor rămași fără apărare în taberele de refugiați. Philip Habib a semnat personal acel document.

Astfel, OEP a fost exilată în Siria, ducând cu ea promisiunea scrisă a Statelor Unite. Soarta celor dragi mie depindea de promisiunea făcută de Ronald Reagan.

Treizeci și doi

O poveste veșnică, veșnic nespusă

1982

În ziua de 10 octombrie m-am trezit înspăimântată, încercând să despart noaptea de coșmar. Ceasul arăta 3:02

dimineața când telefonul a sunat într-un cotlon al minții mele.

Era Yousef.

Sosise la locul de exil cu OEP. Destinația lor finală era Tunis, spre care s-au îndreptat după o plecare traumatizantă din Liban, unde Yousef și camarazii săi fuseseră forțați să-și lase soțiile, copiii și părinții. Aceste sacrificii nu erau decât o mică parte a acordurilor neglijent încheiate de Yasser Arafat în numele poporului său.

Acum lui Yousef îi revenea răspunderea absurdă și apăsătoare de a transmite propriei lui surori vești pe care n-ar fi vrut să le rostească în veci.

Majid se ținuse de cuvânt și se mutase la spital, al cărui acoperiș avea desenat pe fiecare latură simbolul universal al medicinei, o cruce roșie. Totuși, îndemnat de colegi, se întorsese în apartamentul nostru ca să scape măcar o noapte de urletele neîncetate ale sirenelor. Dormise somn adânc în patul nostru, unde ne aflaserăm eliberarea prin dragoste și unde ne concepuserăm copilul, dar când se întorsese la spital găsise un infern în locul clădirii. Fratele meu era acolo, îl căuta pe Majid și împreună au ajutat la salvarea unui număr mare de persoane.

— Doar milostenia lui Allah te-a salvat, frate, îi spusese Yousef, bucurându-se să-l vadă pe Majid în viață.

Yousef n-a știut ce sentimente s-au trezit în soțul meu în acele momente, dar i-a văzut hotărârea care l-a ținut treaz douăzeci și șase de ore, cât a scormonit printre dărâmături, în maldărul de cadavre sfârtecate și suflete date pieirii. Cenușa cărnii arse se închega în aer și se îngroșa, înăbușindu-i în timp ce își croiau drum printre bălți de sânge spre cei care strigau după ajutor. Pe pacienții lui Majid i-au scos de sub moloz,

morți cu toții. Dintre colegii care îl îndemnaseră să meargă acasă și să se odihnească n-au găsit decât bucăți însângerate.

Oboseala le împăienjenea privirea ca o ceață și îi apăsa ca o greutate pe umeri, până când, sleiți de puteri, Yousef și Majid au plecat.

Mergeau abia târându-se, neștiind nici ei de unde mai aveau putere, când au dat de o femeie moartă ale cărei brațe înțepenite strângeau cadavrul copilului ei, o fetiță cu o fundă în păr, încleștată la rândul ei de leșul mamei. Văzuseră lucruri mult mai rele, dar priveliștea acelei mame și a copilului ei scoase la iveală încă o picătură de energie, îndeajuns cât să se ia unul pe altul în brațe și să izbucnească în plâns.

Majid s-a întors spre Yousef și l-a întrebat:

— Ai reușit să dai de Amal?

Nu reușise.

— Amal o să nască o fetiță. Am să fiu tată, frate Yousef, a spus Majid calm, ca și cum, în afara vorbelor lui, tot restul lumii era împietrit. Mâine-dimineață mă întorc la Londra și de acolo am să mă duc la Amal ori are să vină ea în Anglia. Uite ce fac porcii ăștia… Nu vreau să risc s-o las pe Amal văduvă și pe Sara orfană.

— Allah fie cu tine, frate.

Yousef și-a îmbrățișat din nou camaradul și s-au despărțit fără să-și mai spună altceva. Majid s-a îndreptat spre apartamentul nostru, aflat la etajul cinci din imobilul al-Tamaria, iar Yousef s-a întors la tabăra de refugiați de la Shatila.

Cinci ore mai târziu, o bombă israeliană a făcut al-Tamaria una cu pământul, și alta a distrus clădirea alăturată.

— L-am căutat peste tot, Amal, dar sunt sigur că era înăuntru. N-a scăpat nimeni, spunea fratele meu printre hohote de plâns.

Cuvintele erau întrerupte și stâlcite de suferință și de neputința proprie celor care sunt întotdeauna victime.

— Îmi pare rău, Amal, a continuat pe un ton grav, cu voce care îmi suna apăsător în urechi, năpădită de amărăciune. Ar fi trebuit să insist să vină cu mine. De atunci am tot încercat să dau de tine, dar n-am reușit decât după ce am ajuns în Tunis…

Ascultam… Sub loviturile brutale ale cuvintelor îmi pierdeam simțul realității. Așezată pe jos, mă legănam ținându-mă singură în brațe și apăsam receptorul la ureche. Nu simțeam mâhnire, nici mânie, nici măcar dragoste. Nu mă copleșea nici un sentiment. Dimpotrivă, totul părea că se năpustește afară din mine. Cuvintele lui Yousef treceau acum prin mine ca un șuvoi, trăgând viață din celulele trupului meu și adunând-o sub mine. Îmi aminteam de ploaia care bătea în parbrizul Fiatului lui Majid; de bătăturile de pe tălpile lui când se frecau de picioarele mele goale; de pieptul lui păros, pe care îmi lăsam capul; de ridurile care-i apăreau în jurul gurii când zâmbea; de arcuirea sprâncenelor care era un zâmbet în sine; de micile cute din spatele urechilor; de pielea netedă pe de spatele lui când se ridica în capul oaselor; atingerile lui, sărutările lui, onestitatea lui, iubirea lui…

Toate astea s-au adunat în jurul meu pe podea, asemenea unei bălți întunecate, până când am rămas captivă într-un deșert de gânduri, amorțită, legănându-mă mai departe pe podea și strângând receptorul în timp ce vocea fratelui meu, înecată de o tristețe insuportabilă, se pierdea în acel deșert.

Majid. Dragostea mea.

Visurile pe care ni le făcuserăm împreună se învârteau în jurul acestei noi realități. Copiii pe care urma să-i avem, locurile unde aveam să mergem, căminul pe care voiam să-l clădim, râsetele împărtășite și cântecele intonate împreună, viața pe care aveam s-o ducem și dragostea… o, dragostea pe care aveam s-o împărtășim, toate dansau în cerc în jurul singurei realități: Majid era mort. Ucis. Cenușa, cenușa cade la pământ.

Mi-am luat inima în dinți și am ieșit din apartament, mergând ca prin ceață pe trotuarul acoperit cu frunze. Toamna așternuse un covor în nuanțe vii de portocaliu, verde, galben și roșu de ambele părți ale străzii din Philadelphia. O bătrână care-și plimba câinele m-a salutat înclinând din cap. Am trecut pe lângă perechi de tineri îndrăgostiți și am mers mai departe prin vântul rece, amorțită, ca în transă, până când am ajuns la ușa lui Elizabeth, zece mile mai încolo. Trezit din somn, Mohammed a crăpat ușa, bănuitor, apoi a deschis-o până la perete, făcând loc trupului meu enorm.

— L-au omorât pe Majid, am spus, singurele cuvinte pe care le-am putut găsi.

„Te voi iubi întotdeauna. Ceea ce avem noi e o poveste veșnică.“

Majid. Veșnica mea poveste de dragoste, veșnic nespusă.

Dragoste. Veșnică. Pentru totdeauna.

Cuvintele rostite de soțul meu la aeroport, înainte să plec din Beirut.

Mi-au rămas în minte, ca cenușa într-o urnă. Splendoarea iubirii prefăcută, ca și viața, în pulbere și nimic mai mult.

— O, Doamne! a oftat Mohammed și m-a ajutat să intru.

Chiar în acea clipă am simțit copilul mișcându-se în pântecul meu și am băgat de seamă și că răsărise soarele.

Treizeci și trei

Vai de națiune...

1982

Acea săptămână din septembrie care a început cu telefonul lui Yousef este vatra vieții mele. Centrul meu de gravitate. Punctul de care se leagă toate momentele de cotitură din viața mea. Este crescendoul asurzitor al unui șir de generații neîntrerupt de două mii de ani. Este lăcașul unui Dumnezeu demonic.

La 16 septembrie, sfidând armistițiul, armata lui Ariel Sharon a încercuit taberele de refugiați de la Sabra și Shatila, unde Fatima și Falasteen dormeau, lipsite de orice apărare acum, că Yousef plecase. Soldații israelieni au stabilit puncte de control, împiedicând ieșirea refugiaților, și i-au lăsat pe aliații lor din Falanga libaneză să intre în tabără. Soldații israelieni, cocoțați pe acoperișuri, au urmărit cu binoclurile ziua, iar noaptea au luminat cerul cu rachete de semnalizare ca să le arate drumul celor din Falangă, care mergeau din adăpost în adăpost prin taberele de refugiați. Două zile mai târziu, primii ziariști occidentali au intrat în tabără și au depus mărturie. Robert Fisk a scris în *Vai de națiune*:

„Erau peste tot: pe drum, pe ulițe, în curțile din spate și în camerele dărâmate, sub mormanele de moloz și pe maldărele de gunoi. După ce-am văzut o sută de cadavre, ne-am oprit din numărat. Pe fiecare ulicioară erau morți – femei, tineri, copii și bunici, înspăimântător de mulți, zăcând grămadă așa cum căzuseră, acolo unde fuseseră înjunghiați sau mitraliați. Oriunde te uitai printre dărâmături era plin de leșuri. Pacienții din spitalul palestinian dispăruseră după ce pușcașii le ordonaseră doctorilor să plece. Peste tot erau urme de gropi comune săpate în grabă. Chiar când eram acolo, martori ai unei asemenea barbarii, îi vedeam pe israelieni stând cu ochii pe noi. Îi zăream cum ne urmăresc cu binoclurile din vârful turnului dinspre apus, scrutând cu privirile de jur împrejur peste șirurile de cadavre de pe străzi și lentilele sclipeau uneori când, ațintite peste tot prin tabără, prindeau câte o rază de soare. Loren Jenkins (de la *Washington Post*) nu se mai oprea din înjurat. Își dăduse pe loc seama că ministrul israelian al apărării avea și el o parte de răspundere pentru această oroare. «Sharon!» striga el. «Nenorocitul ăla de (Ariel) Sharon! E exact la fel ca la Deir Yassin[3].»

Ceea ce am găsit în tabăra palestiniană de la Shatila când am intrat la ora 10, în dimineața zilei de 18 septembrie 1982, e greu de descris și ar fi mai ușor de exprimat în termeni medicali, tehnici. Mai avuseseră loc masacre în Liban, dar nici unul de asemenea proporții și niciodată nu fuseseră permise de o armată care se presupunea a fi disciplinată. În panica și ura războiului, zeci de mii de oameni fuseseră uciși în această țară. Însă acești oameni fuseseră uciși cu sutele neînarmați fiind. Eram în fața unui masacru, un incident – cât de ușor folosim cuvântul «incident» în Liban – care era în același timp

o atrocitate. Era mai mult chiar și decât ceea ce israelienii ar fi numit în alte împrejurări o atrocitate comisă de teroriști. Era o crimă de război.

Jenkins și cu mine am fost atât de copleșiți de ceea ce am găsit la Shatila, că la început nu ne-am dat seama cât de șocați eram. Poate că ne-am fi plecat în fața evidenței și am fi acceptat câteva omoruri, poate chiar și câteva zeci de morți, uciși în focul luptelor. Am văzut însă femei zăcând în casele lor, cu fustele ridicate până la brâu și cu picioarele desfăcute, copiii cu gâturile tăiate, șiruri de tineri împușcați în spate după ce fuseseră aliniați în fața zidului de execuție. Am văzut copiii – cu trupurile înnegrite, fiindcă fuseseră măcelăriți de mai bine de 24 de ore și micile cadavre intraseră deja în descompunere – aruncați pe grămezile de gunoi alături de cutii de conserve ale armatei americane, instrumente medicale ale armatei israeliene și sticle goale de whisky“.

„Le cunoșteam pe femeile acelea, ori poate pe acei copilași? Câți dintre ei să fi fost elevii mei?“ Timp de patruzeci și opt de ore, soldații israelieni au stat, cu sucuri și chipsuri la îndemână, și au privit acea năvală sălbatică. „Cum poate un soldat israelian, un evreu, să stea și să se uite în timp ce o tabără de refugiați este transformată în abator? Fatima. Falasteen.“

„Pe o uliță din dreapta noastră, la nici 50 de metri de intrare, am găsit un morman de cadavre. Erau mai mult de o duzină de tineri care se agățaseră unul de altul în chinurile morții. Cu toții fuseseră împușcați de aproape în obraz; glonțul intrase sfâșiind carnea până la ureche și pătrunsese în creier. Unii aveau răni sângerii și negre pe partea stângă a gâtului. Unul fusese castrat, avea pantalonii sfâșiați și un roi

de muște bâzâiau deasupra intestinelor rupte. Toți tinerii aveau ochii deschiși. Cel mai mic dintre ei era un băiat de 12 sau 13 ani.“

În paragraful următor am aflat care fusese soarta Fatimei și a prietenelor ei, cele care îi stătuseră alături când o născuse pe Falasteen. Femeile care mă sărutaseră pentru că Fatima le povestise atâtea lucruri despre mine. Femeile care bârfiseră pe seama mea când mă îndrăgostisem pe Majid și care cântaseră, dansaseră și plânseseră la nunta mea.

„De cealaltă parte a drumului principal, la capătul unei poteci care șerpuia printre dărâmături, am găsit cadavrele a cinci femei și mai mulți copii. Femeile, de vârstă mijlocie, zăceau pe o grămadă de moloz. Una era întinsă pe spate, cu rochia sfâșiată și capul unei fetițe ieșind din spatele ei. Fetița avea păr scurt, negru și cârlionțat, și privea drept spre noi, încruntată. Era moartă. Cineva spintecase burta femeii, tăind lateral și apoi în sus, încercând poate să-i ucidă copilul nenăscut. Femeia avea ochii holbați, groaza rămăsese întipărită pe fața negricioasă.“

Un fotograf de la Associated Press a apăsat pe buton, trimițând imaginea însângerată și macabră peste tot în lume. Am văzut fotografia în ziarele arabe și am recunoscut mai întâi veșmântul albastru deschis al femeii. Era preferatul Fatimei, un *dishdashe* subțiat după aproape două decenii de purtare. Fetița cu păr cârlionțat din spatele ei era nepoata mea. Falasteen.

Mi-a telefonat Yousef, urlând. Urlând.

Chiar și prin firele telefonice, în glasul lui era atâta durere, încât zguduia cerul. Chiar și acum, când merg pe afară, îi aud

durerea, mai puternică decât vuietul vântului.

— Cât mai avem de îndurat și cât mai avem de pierdut? se văita ca un copil. Fatima! Draga mea Fatima! Ai văzut ce-au făcut? a întrebat răcnind și tot el a răspuns: I-au spintecat burta, Amal!

Am rămas fără cuvinte.

— I-au despicat pântecul Fatimei mele cu un cuțit!... Mi-au omorât copiii! a țipat. Mi-au omorât copiii, Amal! O, Doamne! O, Doamne...

Sub picioarele mele pământul se cutremura de hohotele lui de plâns și aveam senzația că intensitatea durerii lui va rupe și soarele în bucăți. Arunca cu tot ce-i pica sub mână și eu, în Pennsylvania, tresăream auzind zgomotul de sticlă spartă la celălalt capăt al lumii. Plângea fără să se poată stăpâni, pradă durerii care îl prinsese în ghearele ei. Tetanos. Tunet.

Blestema Israelul, pe americani, pe Ronald Reagan, pe Arafat și lumea întreagă, fără să cruțe nici un zeu și nici un demon.

— Blestemați fie, să ajungă în iad! Să ajungă în iadul pe care l-au făcut pentru noi!

În spatele vocii lui auzeam urletul tăcut al mâniei care creștea în el, materia brută a disperării și furiei închegându-se și preschimbându-se în hotărâre. A jurat să se răzbune, să le taie gâturile ca porcilor. S-a dat cu capul de perete fără să-i pese de durere, ținând receptorul la ureche și blestemând. Și plângând, plânsetul unui suflet care moare.

Violența durerii l-a rupt în bucăți. Yousef era distrus și nimic nu l-ar mai fi putut vindeca. Îl omorâseră pe dragul meu frate, fără ca el să fie de față, atunci când o omorâseră pe Fatima. Iar inima lui bătea acum cu puterea mâniei.

— MI-AU MĂCELĂRIT SOȚIA ȘI COPIII CA PE NIȘTE MIEI!

Legătura s-a întrerupt. Am rămas nemișcată, revoltată de înșelătoria pusă la cale de soartă. De viitorul furat și de mâhnirea insuportabilă a iubirii pierdute.

Am ieșit iar din casă, călcând pe frunzele care foșneau sub tălpile mele. Am strâns din dinți ca să-mi stăpânesc lacrimile. Nu voiam să plâng, de teamă să nu simt furtuna din sufletul fratelui meu.

„Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“ Of, Dalia, mamă! Acum înțeleg.

Mi-am scos pantofii, șosetele și puloverul.

Ca să-mi înghețe mai abitir inima.

Și mă închipuiam urlând la oamenii de pe stradă, care-și vedeau mai departe de viețile lor de americani.

Zece cvartale mai încolo, la Rittenhouse Square, m-am prăbușit din picioare și, după cum mi s-a spus, m-am agățat de o femeie, rugând-o să-mi spună ce găsise așa de amuzant pe lume de râdea în clipa aceea împreună cu prietena ei, așezate amândouă pe o bancă în parc.

Apa mi s-a rupt și ambulanța m-a dus cu trupul ud, umflat, și cu picioarele goale, departe de mulțimea de curioși care priveau cuprinși de milă biata nebună care stătea să nască.

Obstetricianul meu, care a fost chemat la spital la cererea medicilor, l-a anunțat pe Mohammed, care la rândul lui i-a dat de veste lui Elizabeth. Auziseră amândoi despre cele întâmplate și le-a fost de ajuns să îmi arunce o privire ca să știe că Fatima și Falasteen nu scăpaseră cu viață. Dar eu mi-am ferit ochii de ai lor, de teamă ca durerea lor să nu elibereze lacrimile pe care mă luptam să le stăpânesc.

Timp de zece ore, trupul meu s-a zbătut în contracții. Îmi doream ca travaliul să țină la nesfârșit. Ochii mi s-au împăienjenit, inima mi-a înghețat, răsuflarea nu-mi ieșea din gură înainte să fie golită de sunete. Țineam totul în mine, cu unghiile. Zăvorâsem totul între fălcile încleștate cu înverșunare.

„Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“

Aș fi vrut ca durerea să dureze mai mult, să fie și mai aprigă, să mă ucidă și pe mine. Nevoia de durere era mult mai puternică decât nevoia de a împinge și vedeam cât de nedumerite, speriate, ba chiar îngrozite erau infirmierele care veneau una după alta „să vadă ce e cu mine“.

Fața lui Elizabeth, altminteri cu eleganța desăvârșită conferită de vârstă, era udă de lacrimi de compasiune, iar în ochi îi citeam limpede dorința de a mă smulge propriului meu destin. Înțeleaptă cum era, n-a spus totuși nimic, ci s-a mărginit să mă țină de mână, fără să-mi dea drumul nici măcar o clipă, în timp ce eu priveam în gol, strângând atât de tare fălcile, că mă dureau, regretând chiar și cele câteva lacrimi care mi se scurgeau în tăcere din ochi.

În cele din urmă, instinctul de supraviețuire al copilului m-a învins și am cedat. Am împins, înmuind cearșaful de sub mine cu pulpa nașterii și cu lacrimile în cele din urmă eliberate.

Capul a început să iasă, sfâșiindu-mi carnea, iar mie mi-a venit în minte pântecul Fatimei spintecat de cuțitul ucigașului. I-am urlat numele ca pe un strigăt de luptă – „Fatima!“ –, împingând tot mai tare, ca să-mi sfârtec trupul, așa cum și al ei fusese sfârtecat. Îmi doream să sângerez ca să-mi ispășesc păcatele și să îndur chinul purgatoriului. De ce eu să trăiesc în

timp ce Fatima putrezea într-o groapă comună, printre atâția morți necunoscuți? De ce să se nască copilul meu în timp ce al ei îi fusese smuls din pântec? Împingeam cu inima care îl iubea pe Majid și tânjea după el. Am împins din nou, cu puterea hotărârii de a mă pedepsi singură, cu puterea remușcării, cerând iertare pentru că eram în viață.

În cele din urmă am avut copilul înfășat în brațe, ca un boboc de floare. Mi-am acordat ființa după ritmul gurii ei care sugea la pieptul meu, în timp ce ea îmi ungea cu viață inima împietrită, așa cum mușchiul învelește o piatră. M-am ținut însă la distanță, îndeplinind oarecum mecanic gesturile creșterii unui nou-născut. Acest copil vulnerabil îmi impusese voința lui de a trăi și eram supărată pe el din cauza asta, fiindcă nu-mi doream cu adevărat decât să mor.

Treizeci și patru

Neputință

1982-1983

Dar tu nu vezi, nici nu auzi și asta e bine.

Vălul care îți înnegurează privirea va fi ridicat de mâinile care l-au țesut

Și lutul care îți umple urechile va fi străpuns de acele degete care l-au frământat.

Și vei vedea.

Și vei auzi.

Cu toate astea nu-ți va părea rău că ai cunoscut orbirea, nici n-ai să regreți că ai fost surd.

Căci în acea zi vei afla rosturile ascunse ale tuturor lucrurilor,

Și vei binecuvânta întunericul tot așa cum vei binecuvânta lumina.

— Khalil Gibran, „Rămas-bun“

M-am trezit mamă fără să-mi fie Majid aproape și având doar un firicel de voință. Elizabeth și Mohammed erau alături de mine, neclintiți și plini de compasiune. Au stăruit atât de tare că m-am mutat în casa lor. În multe privințe ne-au salvat, pe Sara și pe mine.

Îmi priveam copilul cu un fel de curiozitate și îi hrăneam trupul dintr-un simț al datoriei. Îmi țineam emoțiile în frâu cu hotărâre, strângând din dinți. Dar Sara avea un miros irezistibil, era ca o promisiune mută, îmbătătoare, care îmi slăbea hotărârea. Așa că uneori mă furișam afară din fortăreața inimii mele ca să inhalez mirosul ei de bebeluș, trăgându-l până în acele cotloane ale ființei mele care tânjeau după iubire. Și mă pierdeam în ritmul în care sugea, în căldura trupușorului ei neajutorat și în insistența cu care avea tot timpul nevoie de câte ceva.

La o săptămână după masacrul din Sabra și Shatila revista *Newsweek* a stabilit că cel mai important eveniment din ultimele șapte zile fusese moartea prințesei Grace[4].

Numărul din săptămâna următoare titra pe copertă „Israelul îndurerat“. Israelul, victimă!

Relatările presei americane au stârnit strigoii care îmi bântuiau oricum mintea. Fețișoara dulce a Aishei îmi apărea

în fața ochilor, zâmbind, cu toate că era necăjită. Fatima și Falasteen băteau și ele la ușa vedeniilor; căutau un mormânt cuviincios și așteptau ca faptele cărora le căzuseră victime să fie recunoscute în mod deschis. Când mă gândeam la mama, la *baba* și la Yousef, când mă copleșea dorul de atingerea lui Majid, simțeam o greutate înăbușitoare prăbușindu-mi-se peste inimă, asemenea betonului din clădirea care îl zdrobise pe soțul meu în timp ce dormea. Singurul mod de a opri dezlănțuirea furtunii de emoții era să mă stropesc cu apă rece. Aveam efectiv nevoie de senzația fizică de răceală ca să-mi strunesc pornirea. Altminteri aș fi înnebunit, sunt absolut sigură. Furtuna era însă mereu prezentă, latentă, vizibilă doar în încleștarea veșnică a dinților. N-am mai citit, nici nu m-am mai uitat la buletinul de știri de la televizor și îmi era chiar teamă s-o ating pe Sara, ca nu cumva s-o molipsesc cu destinul meu. Și ca să nu-mi înmoaie inima și să topească mânia și să domolească demonii nebuniei pe care îi simțeam îngrozită cum trăiesc înlăuntrul meu.

M-am închis în mine. Îmi crescuseră spini care înțepau pe oricine se apropia de mine, inclusiv pe Sara, deși în taină, noaptea, în timp ce ea dormea, îi sorbeam mai departe mirosul, îmi umpleam plămânii de rațiunea care îmi trebuia ca să trăiesc. O iubeam peste măsură. Infinit de mult. Și mă temeam de acea dragoste la fel de mult cum mă temeam de mânia mea față de lume.

Ariel Sharon a rămas liber să-și urmeze politica violentă, până când a ajuns în cea mai înaltă funcție din statul evreu, devenind prim-ministru. Cetățenii Israelului l-au ales la 6 februarie 2001, la mai mult de un an după începerea celei de-a doua revolte palestiniene, și presa americană l-a descris drept

„un vechi războinic cu prestanță“ sau „un dârz veteran al multelor războaie duse de Israel“. Cel de-al patruzeci și treilea președinte al Statelor Unite, George W. Bush, l-a numit „un om al păcii“.

Cum se șterse amintirea ororilor de la Sabra și Shatila?

Ultima oară când am stat de vorbă cu Yousef a fost în ianuarie 1983, cu toate că el a spus că va încerca să sune iarăși înainte „să se termine toate astea“.

— Ce să se termine? am întrebat.

— Yasser Arafat e un laș care își duce poporul la tăiere, legat cu funia minciunilor americane.

— Frate, mi se pare, după vocea ta, că nu te simți bine. Ești sănătos? Unde te afli?

— Am plecat din OEP, mi-a răspuns.

Plecase la scurtă vreme după ce fuseseră exilați în Tunis și acum mă suna din Liban.

— Din Liban? am rămas cu gura căscată. Cum ai ajuns acolo?

Eram sigură că americanii nu știau. Trebuie că intrase ilegal. Dar cum? Cu cine se întovărășise? Și, Doamne! De ce era acolo?

Nu mi-a dat nici un răspuns și am început să simt răceala în glasul lui.

— Nu-mi pune întrebări, Amal… Am sunat doar ca să mă asigur că ești bine și în siguranță, mi-a spus; vorbele se înșirau țepene, izolate, înghețate.

— Yousef, te iubesc. Te rog, pleacă din Liban! Te rog, dragul meu frate. Putem fi împreună, ne-am putea construi o viață, în Franța, poate…

Nu mi-a răspuns.

— I-am dat fetiței numele Sara. Trebuie s-o vezi. E leită Majid. Mă auzi? Alo! Yousef! Te rog… Yousef! Yousef? Te rog, răspunde-mi, te aud cum respiri!

Tăcere.

— Yousef, te rog! Nu ești singur. Mai sunt mii de luptători care au pierdut ce ai pierdut tu. Ce am pierdut cu toții. Noi ne avem unul pe altul. Știu durerea ta, Yousef. Știi că știu. Și eu mă gândesc la răzbunare. Dar, te rog, nu… Yousef! Te rog, nu-ți pune viața în pericol! N-aș putea îndura. Am nevoie de tine, Yousef…

Legătura s-a întrerupt. Fratele meu era iremediabil pierdut. Trecuse dincolo de abisul de foc în fața căruia eu șovăiam încă și ajunsese pe țărmul răzbunării, calm și detașat. Își lăsase sufletul să răscolească prin Sabra și Shatila, unde soția și fiica lui zăceau într-o groapă comună, sub un morman de gunoi, în timp ce ucigașii umblau liberi, superputerile își încălcau promisiunile și lumea asista indiferentă la vărsarea de sânge arab.

Treizeci și cinci

Luna florilor

1983

A sosit primăvara lui 1983. În ziua a optsprezecea, luna florilor a văzut culesul veninului ce fusese semănat în Liban.

Măruntaiele răzbunării, nedreptății și, da, ale istoriei au vărsat foc, trimițând nori de fum pe ecranele tuturor televizoarelor.

Visele din noaptea dinainte m-au trezit la trei dimineața, dar acum nu-mi mai aduc aminte ce am visat. Mi-am băut cafeaua înainte de răsăritul soarelui și Sara, înfometată, mi-a apucat sânul în somn. Am legănat-o pe genunchi, în timp ce buzele ei lacome molfăiau sfârcul, și am întins mâna după *Profetul*[5], care se afla printre vrafurile de cărți împrăștiate pe podea. Am citit aceste cuvinte pe care le-am auzit ultima oară de la tata, la o vârstă când eram prea inocentă ca să le pot înțelege:

Un pic de timp și dorul meu va aduna praf și spumă pentru un alt trup.

Un pic de timp, o clipă de odihnă pe aripile vântului și altă femeie mă va purta.

Rămas-bun, ție și tinereții petrecute alături de tine.

Mi-ai cântat în singurătatea mea, iar eu, din dorurile tale, am clădit un turn în cer.

Însă acum somnul a fugit și visul nostru s-a sfârșit și zorile au trecut.

Amiaza ne-a prins din urmă și semitrezia noastră s-a preschimbat în plină zi, iar noi trebuie să ne despărțim.

Dacă va fi să ne întâlnim din nou în amurgul amintirii,

vom sta iarăși de vorbă și îmi vei cânta un cântec mai adânc.

Iar dacă mâinile noastre se vor întâlni în alt vis, vom clădi un alt turn în cer.

N-am citit ziarele în ziua aceea. Aveam întotdeauna o scuză ca să evit știrile și întotdeauna profitam de ea. Dar vestea a ajuns oricum la mine în acea a optsprezecea zi a lunii florilor.

Un bărbat intrase cu un camion încărcat cu explozibili în clădirea Ambasadei SUA din Liban, omorând șaizeci și trei de persoane și rănind mai multe zeci. Priveliștea din complexul de formă triunghiulară era oribilă: peste tot erau împrăștiate bucăți de cadavre. Reportajele filmate arătau supraviețuitorii năuciți de explozie, rătăcind fără țintă într-un peisaj ca de iad. Un bărbat, îngrozit de baia de sânge, plângea sprijinit de un zid. Un alt bărbat și o femeie, care probabil crezuseră că celălalt nu supraviețuise, s-au aruncat unul în brațele celuilalt. Din dărâmături se ridicau fuioare groase de fum, întunecând cerul și reporterul de la ABC a început să tușească din cauza cețiii înecăcioase a morții. Și-a cerut scuze și eu știam ce miros respira în acel moment.

— Teroriștii au lovit Ambasada SUA de aici, a spus.

Elizabeth și cu mine, cu ochii înroșiți de plâns, am rămas ore în șir în fața televizorului de care nu ne puteam dezlipi. Rudele înlăcrimate ale victimelor dădeau interviuri tulburătoare și inima mea, ieșită din înțepeneala ei, străbătuse distanța enormă ca să intre în comuniune cu durerea lor.

Ceva mai târziu, ziua m-a găsit ghemuită pe canapea, privind-o pe Elizabeth cum, cu toată dragostea unei mame, îi dădea fiicei mele mâncare pentru bebeluși dintr-un borcănel. Stinsesem televizorul. O boare de vânt mișca fără încetare perdelele subțiri, insuflând câteva momente de liniște în acea zi violentă. Tufa de trandafirii cățărători ai vecinului crescuse înaltă și bogată în fața ferestrei. La celălalt capăt al camerei,

Elizabeth o amuza pe fetiță făcând din lingură avion și vâjâind ca motorul. Mă gândeam, ca totdeauna, că s-ar cuveni ca eu să hrănesc copilul. Prin urmare mi-am încleștat dinții ca să nu las râsetele fetiței să dezgroape iubirea din nemișcarea cenușie dinlăuntrul meu. Am zâmbit totuși cu ochii la scena aceea, umplându-mi pe furiș liniștea interioară cu o bucurie irezistibilă, dar secretă; chiar în acel moment, FBI, CIA și poliția locală înconjurau locuința noastră.

Am răspuns la sonerie, sperând să-l găsesc pe Yousef în prag. Mi s-a strâns inima când le-am văzut legitimațiile.

— Sunteți Amal Abulheja?

— Da. Pot să vă ajut cu ceva?

— Am vrea să stăm de vorbă, a spus un bărbat chipeș, cu ochi albaștri, îmbrăcat într-un costum negru, impecabil. Dacă nu e cu supărare, a adăugat politicos, pe un ton profesional.

De fapt, cu toții erau politicoși, profesioniști. Dintr-odată m-am trezit cu ei toți în casă.

— Numele meu e Jack O'Malley, a început agentul, dar eu l-am întrerupt, fiindcă numele mă făcuse să zâmbesc pe ascuns.

— Am cunoscut și eu un Jack O'Malley. Era din Dublin. Lucra pentru ONU într-o tabără de refugiați palestinieni.

— Trebuie să veniți cu noi, mi-a spus sec, pe un ton nedemn de numele pe care îl purta.

Am lăsat-o pe Sara în grija lui Elizabeth și am mers de bunăvoie cu O'Malley ca să mă supun interogatoriului.

Acolo, m-am așezat pe un scaun pliant de metal, pus în mijlocul unei camere goale din sediul poliției, și am așteptat supusă, pradă curiozității, dar și unor presimțiri sumbre.

— Numele meu este Jackson. Tom Jackson, doamnă. Am câteva întrebări, mi s-a adresat un bărbat corpolent, cu o figură supărată. Îl cunoașteți pe acest bărbat? a întrebat împingând spre mine o fotografie pe masa dintre noi.

Mâinile îmi tremurau când am luat fotografia lui Yousef. I se vedea doar fața, cu trăsături înăsprite pe care nu le știam. Ridurile adânci din jurul ochilor aveau hotărârea nemiloasă pe care o simțisem în glasul lui când vorbiserăm ultima oară la telefon. Vârfurile mustăților, pe care le purta răsucite în sus și date cu ceară în memoria lui *jiddo* Yehya, erau acum tăiate.

Era într-adevăr fața lui Yousef, dar nicăieri în trăsăturile lui nu regăseam fratele pe care îl știam de o viață.

— E fratele meu, am spus și îmi era frică să aud răspunsul la întrebarea pe care n-o puteam rosti: „De ce întrebați?“.

O'Malley, care stătuse tăcut lângă peretele alb, gol, a făcut un pas în față și s-a sprijinit pe masă, pironindu-mă cu ochi amenințători:

— Credem că el e teroristul care a pus bomba la ambasada din Beirut. Ce ne puteți spune?

Cuvinte tăioase, rostite cu dispreț adânc.

M-am închis în mine și am aruncat cheia. Nu-i credeam și inima mea s-a retras în deșertul meu lăuntric. În schimb simțurile îmi vibrau, ascuțite, arătându-mi detalii disparate din cameră. Legănarea ușoară, aproape imperceptibilă, a becului din tavan, mirosul ieftin de loțiune după ras al unuia dintre bărbați, fornăiala cuiva care era răcit, mișcarea unuia care se lăsa de pe un picior pe altul, firele de praf scârțâind sub tălpile pantofilor. În fața mea a aterizat o bucată de hârtie mototolită, ruptă dintr-un caiet de școală. Un bilet scris de Yousef, trecut prin mâinile cine știe a câți, printre care și un

informator al CIA, până când ajunsese la mine, căreia îi era adresat.

„Iartă-mă, Amal. A venit vremea să guste o mică doză din ce ne-au băgat nouă pe gât toată viața. Yousef.“

Timp de zece ore am răspuns la întrebările și acuzațiile lor. Or fi fost la fel de istoviți ca mine, dar mulțumiți de răspunsurile mele nu erau.

— Da, știu că plecase din OEP… Nu știu din ce cauză… Fiindcă m-a sunat și mi-a spus… Asta-i tot ce mi-a zis… Nu știu nimic despre gruparea islamică Jihad… mă jur.

Erau convinși că el făcuse totul, plănuise, recrutase și pusese bomba.

— Nu vă cred, am spus.

— Nici noi nu te credem pe tine.

Ammo Mohammed a venit cu avocatul și, o zi mai târziu, am fost liberă să plec.

Am rămas în întunericul meu interior, unde toate păcatele îmi erau iertate, însă demonii m-au urmărit și acolo, îngrămădindu-se la ușa din spate a zilelor mele cu trecut mult prea dens. L-am lăsat pe Mohammed să meargă mai departe fără mine, iar eu m-am apucat să cutreier străzile Philadelphiei, filată de agenții guvernamentali care nici măcar nu-și dădeau silința să treacă neobservați și timp de mulți ani după aceea doar rareori m-au lăsat singură.

A început să plouă și m-am bucurat să-mi mut atenția la plescăitul ghetelor mele pe trotuar. Agenții din spatele meu s-au adăpostit sub umbrele negre, ținându-se doar la câțiva pași în urma mea, până când m-am oprit la un bar. Era o sală lungă, mirosind a mucegai, luminată de becuri roșii. Pe pereții de cărămidă atârnau fotografii în mărime naturală ale lui

Humphrey Bogart și Marilyn Monroe. Era barul de pe South Street unde pusesem prima oară alcool în gură când eram la colegiul din Temple. Udă până la piele, am găsit un taburet gol lângă tejghea, la celălalt capăt al sălii și m-am așezat. Părul îmi era leoarcă și tricoul galben mi se lipise de trup, lăsând să se vadă frumoase curbe feminine pe o parte a corpului și moștenirea urâtă la vedere lăsată de un soldat israelian pe cealaltă. Mai multe cocteiluri cu tequila, votcă și gin m-au învelit într-o ceață din care nu auzeam decât clinchetul cuburilor de gheață în paharul mare de băutură pe care l-am ridicat o dată ca să-i salut pe cei doi agenți în trenci, care beau apă tonică la celălalt capăt al barului. La un moment dat, prin ceața care mă învăluia, am auzit o voce întrebându-mă surprinsă:

— Hei! Nu ești tu fata care locuia împreună cu Angela? Cum îți zice… Omar, sau cam așa ceva. Amy? Nu, Omar, așa-i?

Era Milton Dobbs, l-am recunoscut imediat. Fostul soț al Angelei Haddad. Fără să scot un cuvânt, m-am întors la consolarea pe care mi-o oferea băutura. A mormăit ceva către prietenii lui și cu toții au izbucnit în râs.

Pe neașteptate, ceva m-a scos din starea de uitare. Cei aflați la bar și-au îndreptat atenția spre ecranul televizorului. Au dat muzica mai încet.

Totul a părut că amuțește lăsând loc vocii unui reporter aflat în mijlocul dezastrului de la Ambasada SUA.

— Echipele de salvare încă mai găsesc rămășițe de trupuri omenești, spunea el.

Priveam scena aceea înfiorătoare, speriată că FBI-ul ar putea avea dreptate. Că fratele pe care îl iubeam cu fiecare

părticică din mine ar putea fi autorul. Dar apoi m-am gândit la fratele pe care îl știam și am fost sigură că nu putea fi el acela.

Cei doi agenți cu fețe impasibile stăteau cu ochii pe mine, nu se uitau la reporter.

— Mama lor de teroriști! a izbucnit Milton, spărgând un abces de resentimente înlăuntrul meu.

Cu coada ochiului l-am văzut întorcându-se spre mine când a strigat:

— Eu zic că ar trebui să ne punem cu bombele pe locul ăla nenorocit! Să terminăm odată cu arăboii ăia!

Furia iadului s-a trezit în mine.

M-am ridicat, orbită de mânie. Adevărul pe care îl știam zumzăia în jurul meu ca un roi de lăcuste, sângele încins îmi zvâcnea în vene. Simțeam că îmi crescuseră țepi pe tot corpul și îl izbeam cu pumnii pe Milton, care se zbătea sub mine nevenindu-i să creadă ce i se întâmplă, cu sângele curgându-i din nas, sub afișul cu Marilyn Monroe în rochia albă, ridicată de vânt, legănându-se pe perete deasupra noastră.

Eram o femeie mică de statură, de nici 50 de kilograme, așa că am fost încătușată cât ai clipi și am rămas acolo, gâfâind, să ascult mărturia unuia care fusese de față:

— ...a zburat ca o... zău, domnu' polițist. Cum mă vezi și te văd, a zburat de pe taburetul de la bar și l-a trântit la pământ. Ce mă-sa, n-am mai văzut în viața mea o femeie să facă așa ceva, îi povestea polițistului, oprindu-se între două idei ca să râdă și să se minuneze de întâmplarea la care fusese martor.

S-a strâns o mulțime de lume, dar bărbații care mă urmăriseră toată noaptea au rămas așezați la bar. Dincolo de fețele care mă înconjurau pe Milton și pe mine l-am văzut pe Jack O'Malley.

Atins în orgoliul lui, Milton a refuzat să depună plângere, tratându-mă de „țicnita dracului“.

Polițiștii mi-au scos cătușele și au plecat. Mulțimea s-a risipit. Iar eu, fără să am habar de ce, m-am apropiat de Jack O'Malley și mi-am pus capul pe umărul lui.

El s-a uitat la mâna care începuse să se umfle și l-a chemat pe barman:

— Poți să-mi aduci o pungă de gheață pentru doamna?

Fratele meu era un băiat care hoinărea pe dealurile din Tulkarem și bea apă din izvoarele de la Qalquilia. Juca fotbal pe câmpurile din Haifa cu pasiunea pe care doar copiii o au și își trăgea puterea dintr-o familie străveche trăind pe pământul strămoșesc. Jucam table cu el. Ca bărbat, zâmbetul lui topise multe inimi mediteraneene. O spun cu mâna pe inimă: era cel mai frumos zâmbet pe care l-am văzut în viața mea. A fost renegat, aruncat în închisoare, torturat, umilit și exilat fiindcă dorise să fie propriul lui stăpân și să primească moștenirea lăsată lui de istorie. Inima și-a dat-o doar unei singure femei, pentru care durerea lui a zguduit pământul și a vărsat sângele celor care îl călcau.

Fotografia din buzunarul lui O'Malley a ajuns pe ecranele televizoarelor din țara întreagă și fratele meu Yousef a devenit imaginea a tot ce e mai rău și mai respingător pe lume.

Odată, când aveam patru ani, Yousef m-a gâdilat așa de tare că am făcut pipi în pantaloni. Când aveam șase ani și-a petrecut nu știu câte zile ca să mă învețe cum să fac baloane din guma de mestecat. Cu aceeași răbdare m-a învățat să fluier. În dulcea noastră tinerețe aveam obiceiul să mergem împreună mile și mile până la vreun târg. Am fost și

fotografiați – mâncând o portocală în fața Porții Damascului din Orașul Vechi, înainte să fie cucerit de Israel. Mâncam smochine, măsline și piersici culese chiar din copac. Îl spionam când citea reviste porno împreună cu prietenii lui în jalnica noastră tabără de refugiați. Îi citeam scrisorile de dragoste către Fatima și, când nu era de față, îi maimuțăream sentimentele, așa cum ar face orice soră mai mică și obraznică.

Ca să uit de figura lui necruțătoare privind lumea de pe ecranele televizoarelor, am căutat poza făcută în ziua când Fatima născuse în tabăra de la Shatila, devenită acum o câmpie a morții și a gropilor comune și căzută în uitare. Ridurile din jurul ochilor lui Yousef erau făcute de dragoste. Zâmbetul lui larg era agățat de vârfurile mustății, moștenire a iubirii lui *jiddo* Yehya, îngrijită meticulos în fiecare zi de fratele meu care o dădea cu ceară ca să semene cu cea a bunicului. În fotografie Yousef zâmbea nătâng, arătându-și dinții ca niște lopeți, ținând-o pe micuța Falasteen în brațe în timp ce Fatima, dragostea vieții lui, i se sprijinea drăgăstos de umăr.

Treizeci și șase

Yousef răzbunătorul

1983

Îi văd fața în orice fac. În orice ating. Un *dishdashe* albastru decolorat de purtare. Îi cumpăr și altele, dar ei îi place cel albastru. O văd scoțându-l de atâtea ori. De multe ori i l-am scos eu însumi. Și o văd cum îl îmbracă dimineața. Nici măcar nu știe că o privesc. Frumoasa mea soție. Mama lui Falasteen a mea și a încă unui vlăstar, al cărui nume n-am să-l știu niciodată.

Îl trage în jos de pe umeri ca să-i dea sân fiicei noastre și eu i-l ridic de la poale ca să-i sărut picioarele.

— Americanii au semnat hârtia, îmi amintește. O să fim în siguranță. Evreii n-au să riște să-l scoată mincinos pe singurul lor susținător.

Îi sărut coapsa și mă uit la cel de-al doilea copil al nostru cum crește în pântecul ei. Aș putea să spun că o iubesc, dar aceste vorbe goale, prea des folosite, n-ar însemna nimic față de imensitatea sentimentelor mele. Fatima e aerul pe care îl respir. E rațiunea tuturor promisiunilor. Întruchiparea tandreții. E dragostea însăși.

Mă reține multă vreme după ce am fost chemat să plec.

— Oricât timp ar trebui să treacă până să fim împreună, am să aștept. Am să te aștept până la sfârșitul timpului, spune și ochii negri i se umplu de lacrimi.

— *Baba*, gângurește Falasteen și mă sărută.

O văd pe Fatima în prag, făcându-mi semn cu mâna. Falasteen se agață de veșmântul albastru al mamei ei.

Plec.

Într-o fotografie, acel *disdashe* e sfâșiat și pătat de sânge. Doamne, te implor, pune-mă în acea fotografie! Măcar s-o pot îngropa cu onoarea cuvenită, pe ea și pe copiii noștri.

Nu mai sunt stăpân pe mine însumi. Mă înec într-o suferință a cărei adâncime nu poate fi ghicită și o mânie pe care nimeni nu și-o poate închipui îmi apasă inima.

Sunt fiu de arab. Născut din Dalia și Hasan. Bunicul meu e Yehya Abulheja și bunica mea e Basima. Sunt soțul Fatimei, tatăl a doi copii. Sunt un om bântuit, posedat de leșurile lor. În mine clocotește o furtună. Nu dorm și nu văd soarele. O furie demonică bolborosește în venele mele. De-ar rămâne și după ce eu nu mai sunt. De i-ați gusta amăreala.

Caut răzbunare și nimic mai mult. Nimic mai puțin. Și o voi avea. Și voi fi neiertător.

1. Suwar al-Kawakib, *Cartea stelelor fixe*, scrisă de astronomul persan Abd al-Rahman al-Sufi în anul 964.
2. Parafrazare după un poem de Khalil Gibran (1883-1931), scriitor și pictor de origine libaneză.
3. Deir Yassin, sat palestinian aflat în apropiere de Ierusalim, atacat în 1948 de grupări paramilitare sioniste care au masacrat populația civilă.
4. Prințesa Grace de Monaco (1929-1982), soția lui Rainier III, suveranul Principatului Monaco.
5. Cea mai cunoscută operă a lui Khalil Gibran, culegere de 26 poeme în proză.

VI

Elly Bayna
(ce este între noi)

Treizeci și șapte

În spatele zidurilor

1983-1987

Faptul că trupul și mintea îmi erau permanent în mișcare mă ținea în viață și cam atât. Am intrat în câmpul muncii, integrându-mă discret în șuvoiul în care înotau mai toți americanii. M-am întors să lucrez în industria farmaceutică, iar pe Sara am lăsat-o în grija lui Elizabeth cea mai mare parte a timpului.

Petreceam multă vreme la serviciu, unde făceam cu succes orice îmi cerea compania. Greu de crezut, dar capitalismul, cu toate caracteristicile lui, îmi venea ca o mănușă. În timp ce alții se dădeau peste cap să-și respecte termenele de predare, eu, relaxată, nu simțeam nici o presiune. Privirea mea înghețată ascundea disprețul față de derizoriile lor bilanțuri contabile, de graba nesănătoasă cu care se repezeau la următorul profit material. Îmi făceam meseria cu ușurință și meticulozitate.

Vorbeam puțin și nu aveam prieteni. Eram Amy. Un nume secătuit de înțeles. Amal, cu vocală scurtă sau lungă, dar golit de speranță. Singur, limbajul practic al meseriei mă scăpa de nodul din gât, pus acolo de o iubire care rătăcea prin

funinginea unei povești care era să fie. Și, oricum, ce cuvinte pot răscumpăra un viitor dezmoștenit de timpul său?

Viața mea avea gust de cenușă, iar eu trăiam în tăcerea neîntreruptă a unui cântec mut. În amărăciunea și spaima mea mă simțeam singură cum doar singurătatea îndrăznește să fie.

Puțini erau colegii care mă plăceau. Luau răceala mea drept aroganță. Erau oamenii care îmi păruseră atât de siguri de ei și importanți când pusesem piciorul în America, cu mulți ani în urmă. Acum îi judecam cu asprime, fiindcă mă vorbeau pe la spate și mă porecliseră „regina de gheață“ și „cățea afurisită“. Nu le dădeam nici o atenție, dar îi invidiam pentru viața lor tihnită, tulburată doar de temeri vagi, și pentru că li se părea firesc să se simtă în siguranță.

Priveam lumea printr-un văl de dispreț. Doar Sara îmi primejduia asprimea de care mă agățam. Era vița robustă care îmbrățișa dezmierdătoare stânca rece a caracterului meu. Chihlimbarul cald, mereu arzând în interior. Ascunsă în negura unei inimi speriate mai mult de dragoste decât de moarte, o priveam cum i se lungesc oasele și pielea i se întinde delicată peste trupul de fată tânără. Era culoarea strălucitoare în mijlocul pustiului cenușiu care era lumea mea, punctul în care se întâlneau dragostea, istoria și durerea mea, dând naștere unui boboc perfect, o floare crescută pe un pământ sterp. Iartă-mă, Doamne, dar, cu cât creștea, cu atât îmi era mai frică să stau în preajma ei, s-o ating. Îmi era teamă să nu-i transmit împietrirea și indiferența mea, îmi era teamă că atingerea mea ar fi prea aspră, nepotrivită cu tandrețea ei dulce, fără rezerve. Așa că îmi îndeplineam obligațiile de

mamă ferecându-mi iubirea arzătoare în spatele zidurilor reci ale fricii și al orelor de lucru suplimentare.

Până pe la vârsta de patru ani, Sara a tot venit la mine tânjind după afecțiunea de care avea nevoie. Se ghemuia cu trupușorul ei în poala mea și se agăța de mine ca să-i spun o poveste ori să-i cânt un cântec și eu mă supuneam, însă fără să-mi descleștez dinții. Mirosul ei mi se strecura pe sub piele, stârnind flăcările maternității. Spre sfârșitul poveștii sau al cântecului eram deja obosită să-mi țin în frâu inima care nu-și dorea decât s-o înconjoare cu iubire pe acea ființă perfectă născută din trupul meu. La asta și visam, imaginându-mi cum aș ridica-o în brațe ca să ne jucăm împreună. Cum aș gâdila-o fără milă, așa cum făcea Elizabeth, doar ca să mă bucur de râsul ei. Îmi închipuiam miile de sărutări pe care aș fi vrut să i le semăn în memorie. Dar n-am făcut nimic din toate astea, așa că, până la urmă, ea a încetat să vină spre mine, construindu-și în schimb propriile ziduri ca să mă țină la rândul ei la distanță. Trăiam astfel, fiecare în spatele zidurilor ei de apărare, jinduind după dragostea celeilalte.

Eu fusesem deja distrusă de pierderea tuturor celor pe care îi iubise inima mea și de aceea nu voiam ca răsuflarea nefastă a destinului meu să-i strice viața, viitorul care o aștepta.

„Aș putea găsi o explicație, însă ar sparge/ pojghița de sticlă care îți acoperă inima,/ și asta nu se poate repara.“

Așa că priveam cu durere meu reînnoită cum inteligența și frumusețea ei înfloreau ca prin minune cu fiecare pas în timp pe care îl făcea, cu o drăgălășenie greu de pus în cuvinte.

Am fost o mamă mai bună în primii ani de viață ai fiicei mele și, dacă stau să mă gândesc, cred că și casa noastră a

jucat un rol în privința asta.

Când Sara era încă mică, am cumpărat o casă victoriană dărăpănată, aflată într-o suburbie din nordul Philadelphiei. Am restaurat-o eu însămi pe durata a trei ani, umplându-mi practic fiecare clipă de răgaz cu muncă și efort.

Găseam un fel de alinare, dacă nu chiar o oarecare măsură de uitare în mișcările absente cu care vopseam pereții sau în gesturile repetate cu care șlefuiam podelele de lemn. Am râcâit straturile de neîngrijire de pe uși și balustrade, dând la iveală frumusețea fibrei de stejar și dragostea pusă în lemn de un meșter tâmplar dus demult de pe această lume. Am curățat mizeria din crăpături, scoțând la lumină detaliile elaborate ale unei concepții arhitecturale. Am curățat, am frecat și am spălat. Am pus țiglă nouă și am lustruit podelele vechi. Am atârnat perdele noi la ferestre și am înlocuit geamurile sparte, am instalat lămpi și am repus în funcțiune patru cămine. În frenezia restaurării am slăbit, fără voia mea, straturile întărite ale suferinței și am curățat de frică o mică porțiune din inima mea. Acolo o țineam în brațe pe Sara, fetița mea, o legănam la piept și îi citeam în zori așa cum îmi citea și mie tata în zilele de iubire de demult.

În fiecare dimineață mă așezam lângă ușile de sticlă dinspre răsărit, pe un balansoar recuperat după ce fusese aruncat de cineva la gunoi, și citeam în timp ce soarele își urma drumul pe cerul roșiatic, ridicându-se dindărătul arțarului secular din spatele casei. Nu sunt sigură că Sara își dădea seama că o luam din pat în zori, când dormea adânc, fiindcă după ce îi citeam și îmi terminam cafeaua o duceam înapoi în căldura patului și plecam la lucru, lăsând-o pe

Elizabeth să aibă grijă de ea în orele de trezie. Îmi amintesc foarte bine ultima oară când i-am citit în revărsatul zilei.

Avea doi ani și jumătate. O țineam pe genunchi, înfășurată într-o pătură, și m-am întins să iau o carte dintr-un teanc. S-a nimerit să fie *Profetul* lui Khalil Gibran. Am deschis-o la întâmplare și am dat de acest pasaj, pe care îl citisem împreună cu Majid în noaptea când aflasem că în pântecul meu crește copilul nostru.

> Copiii tăi nu sunt copiii tăi.
> Sunt fiii și fiicele dorului Vieții de ea însăși.
> Vin la tine, dar nu din tine și, cu toate că
> sunt cu tine, nu-ți aparțin.
> Poți să le dai iubirea ta, dar nu și gândurile tale,
> Căci ei au gândurile lor proprii.
> Poți să le găzduiești trupurile, dar nu și sufletele,
> Căci sufletele lor locuiesc în casa zilei de mâine, unde
> tu nu poți merge, nici măcar în visele tale.
> Poți să te străduiești să fii ca ei, dar nu căuta să-i faci după asemănarea ta.
> Căci viața nu merge înapoi și nu pierde vremea cu ziua de ieri.
> Ești arcul din care pleacă copiii tăi, asemenea unor săgeți vii.
> Arcașul vede ținta pe cărarea infinitului și
> te încovoiază cu puterea lui, ca săgețile să zboare iute și departe.
> Bucură-te că arcașul te încovoiază cu mâinile lui,
> Căci, deși îndrăgește săgeata care zboară, la fel de drag îi este
> arcul care rămâne pe loc.

În revărsarea zorilor, pe când citeam aceste cuvinte fetiței mele adormite, auzeam glasul tatei răsunând în glasul meu și simțeam cum își trece degetele prin părul meu în seara când citeam împreună din Gibran. S-a aplecat spre mine și m-a sărutat pe buze, nălucă a unei povești de dragoste sfârșite. Majid era tot aici, trăind sub pielea mea ca un râu fermecat

din care nu voi mai putea bea niciodată, în care nu voi mai putea înota niciodată. Majid este visul care nu m-a părăsit niciodată. Țara pe care mi-au luat-o. Căminul pe care îl văd, dar la care nu pot ajunge nicicând.

Momentele acelea m-au umplut de dor și m-a năpădit dorința de a da timpul înapoi până la zilele prosperității. Mi-am ținut respirația și am încleștat dinții, ferindu-mă să-mi amintesc cum e dragostea, ferindu-mă s-o doresc, și am pus-o pe Sara la loc în pat cu grijă, apoi m-am dus să mă îmbrac în răceala lui Amy și un costum elegant, negru, înainte să plec la serviciu.

Treizeci și opt

Aici, acolo și dincolo

1987-1994

N-a trecut mult timp și o răscoală a crescut din pământ în mâinile palestinienilor și pietrele pe care le-au aruncat au sfărâmat gloria morbidă a victoriei imperiale. Era intifada, o aprindere spontană după douăzeci de ani de ocupație israeliană. A însemnat o scuturare a jugului opresiunii și s-a răspândit în inimile palestinienilor de pretutindeni, care au ieșit pe străzi ca să arunce cu bețe și pietre. Israelul a răspuns rupându-le oasele cu „putere, forță și bătăi“, după cum comandase Yitzak Rabin, prim-ministrul israelian.

Uite, Amal, citește. E din *Creșterea și decăderea Palestinei* de Norman Finkelstein.[1]

„Presa israeliană și rapoartele organizațiilor pentru drepturile omului îmbracă datele în carne și sânge. Numărul din 1 aprilie 1988 al publicației *Hotam* relata cazul unui băiat de zece ani învinețit în bătăi de militari în timpul interogatoriului, atât de maltratat că «arăta ca o bucată de carne crudă». Soldații «nu și-au făcut probleme» nici măcar mai târziu, când au aflat că băiatul era surdomut și retardat mintal. Numărul din 13 iulie 1988 al săptămânalului *Koteret Rashit* vorbea despre «dispariția a 25 de copii» și faptul că părinții lor fuseseră amenințați cu închisoarea pentru că îi «sâcâiseră» pe militari întrebând de soarta copiilor. La 19 august 1988 în *Hadashot* au apărut trei fotografii cu un băiat de șase ani, legat la ochi, într-un jeep militar. În legendă scria că mai mulți copii de vârsta lui aveau să fie deținuți până la plata unor «răscumpărări» de câteva sute de dolari și că, atunci când erau luați, copiii urinau de multe ori în pantaloni «de frică». Sub titlul «Crime cu deliberare», buletinul din august 1989 al Ligii Israeliene pentru Drepturile Omului și Drepturile Civile relata că armata israeliană (pe cât se pare, era vorba de lunetiști din unitățile speciale) pusese ochii pe un număr «crescând» de copii palestinieni care își asumau rolul de conducător. «Aleasă cu grijă», victima era împușcată de obicei în cap sau în inimă și murea aproape instantaneu. Dr. Haim Gordon de la Asociația Israeliană pentru Drepturile Omului a relatat cazul unui băiat de opt ani torturat de soldați fiindcă refuzase să spună care dintre prietenii lui aruncaseră cu pietre. A fost dezbrăcat la piele, atârnat de picioare cu capul în jos și bătut cu brutalitate, apoi împins pe marginea

acoperișului înainte să fie eliberat (citat în buletinul din ianuarie 1990 al Ligii Israeliene). Numărul din 15 ianuarie 1990 al lui *Hadashot* relata cazul unui băiat de treisprezece ani care a fost aruncat în închisoare după ce i-au fost zdrobite degetele de la mâini și care a fost lipsit de îngrijiri medicale și de hrană pentru că tatăl lui n-a avut cum să plătească răscumpărarea de 750 de dolari. Ziarul *Davar*, în numărul său din 26 ianuarie 1990, descria cazul unei fete de șaisprezece ani care a fost bătută de un polițist cu bastonul («a încercat chiar și să-mi bage bastonul între picioare») și apoi azvârlită în închisoare pentru că refuzase să semneze o mărturisire. Numărul din 29 iunie 1990 al lui *Hotam* povestea cazul unui deținut în vârstă de treisprezece ani care, fiindcă refuzase să dea mărturie incriminantă împotriva fratelui său, fusese «izbit» peste față și avea «vânătăi pe tot corpul»; nu s-a permis să bea sau să mănânce «ore în șir» și fusese nevoit să «urineze și să defecheze în pantaloni».

Descriind soarta înspăimântătoare a palestinienilor arestați fiindcă erau «bănuiți de a fi aruncat cu pietre» – dintre care unii nu aveau mai mult de paisprezece ani –, *Hadashot* cita în numărul său din 24 februarie 1992 o sursă din cadrul centrului de detenție de la Hebron:

«Ceea ce s-a întâmplat acolo… a fost oribil. Rupeau bâtele pe spinările prizonierilor, îi loveau peste organele genitale, legau câte un prizonier fedeleș și jucau fotbal cu el – literalmente îl loveau cu picioarele și îl aruncau de colo, colo. După asta îl supuneau la șocuri electrice folosind generatorul unui telefon de campanie și apoi îl împingeau afară și îl lăsau ore în șir în frig și ploaie… Îi zdrobeau pe prizonieri… transformându-i în grămezi de carne».“

Amal citea aceste relatări fără să știe că băiatul de șase ani legat la ochi era Mansour, fiul cel mic al prietenilor ei Huda și Osama.

Mansour fusese un copil neastâmpărat, dar naiv. Frații lui îl luau adesea peste picior, spunându-i că e băiatul mamei și el acceptase eticheta, vizibil încântat să se cuibărească în brațele iubitoare ale mamei. Când reporterul l-a fotografiat, plângând pe sub banda cu care era legat la ochi, stând pe platforma din spate a unui jeep, Mansour se ruga să fie salvat de mama lui, în timp ce Huda înnebunise fiindcă nu-și găsea băiețelul. Militarii l-au ținut o săptămână, cât le-a trebuit Hudei și lui Osama să strângă cei 500 de dolari pentru răscumpărare și să afle unde era deținut. Nimeni n-a știut exact ce a pățit Mansour în cursul acelei săptămâni, dar după ce, în cele din urmă, s-a întors la familia lui, n-a mai privit pe nimeni în ochi. Și n-a mai fost în stare să vorbească.

*

* *

Huda și fiul ei și-au luat obiceiul să se refugieze în cântece ca sub o mantie când voiau să adoarmă, convingând noaptea cu melodiile lor să le deschidă porțile viselor plăcute. În aceeași cameră familială, Osama, Amal – prima lor născută – și gemenii Jamil și Jamal stăteau și ascultau, lăsând vocea ademenitoare a Hudei să-i poarte spre somn. Huda cânta balade populare palestiniene ca să-și adoarmă întreaga familie în anii primei intifade și încă o vreme după aceea.

> O, tu care ai trecut pe aici și mi-ai făcut semn cu mâna
> Ai înscris tainele iubirii în inima mea

Ți-am auzit glasul când vorbeai
Ca o pasăre cântând din vârful unui măslin
O, pasăre ce zbori în înaltul cerului,
Du-i salutarea mea dragului meu
Numele tău, suflete, va rămâne în mintea mea
Scris pe fruntea mea între ochi

Deși sufereau umilința evacuării și a ocupației militare, Huda cânta cu descătușarea vădită a celor neclintiți în credința lor. Huda și Osama se iubeau și acum cu dorul din tinerețe și blândețuri de pisică. Fiica lor, Amal, era prințesa tatei și prietena mamei. La vremea potrivită s-a măritat cu un sirian și s-a stabilit în Damasc împreună cu el. Gemenii, care au venit pe lume în 1978, erau puternici, încăpățânați, inseparabili și se apărau întotdeauna unul pe altul și pe toți membrii familiei.

La celălalt capăt al lumii, Amal își îmbrățișa suferința ca pe propriul copil. Trăia în închisoarea pe care și-o făurise singură, o temniță de gheață menită să o îndepărteze de lume. A strâns din dinți o mare parte a vieții ei, ținându-și respirația în timp ce se mișca într-un nor de tăcere. Se învârtea prin tranșeele acelei tăceri și ale fricii. Rătăcise drumul, pierduse ceva fundamental din ființa ei, doar că nu știa anume ce, nici de unde și cum să-l ia înapoi. După ce o vreme se ferise să afle vești despre Palestina, acum se trezi că citea tot ce-i cădea sub mână despre țara ei natală și poporul ei, dar nu puse mâna pe stilou să-i scrie Hudei și nici nimănui altcuiva. Citea de parcă fiecare carte ar fi fost o piesă dintr-un puzzle al cărui înțeles îi scăpa, dar pe care trebuia să-l rezolve. Citea ca să țină minte. Dar cel mai mult citea ca să se pedepsească singură pentru vina de a fi fost cruțată.

Iar Huda cânta. Și se ruga.

— Vă rog să nu aruncați cu pietre, *yumma*, îi ruga Huda pe Jamal și Jamil, gemenii ei care împliniseră zece ani. Nu-mi frângeți inima. Nu frângeți inima tatălui vostru care zace în închisorile lor. L-au luat așa, fără nici un motiv. Nu vreau să vă ia și pe voi.

Însă ei tot aruncau cu pietre în tancurile israeliene fiindcă așa sunt băieții, și tinerii n-au pic de respect pentru firul subțire care îi leagă de viață. N-au făcut-o de dragul libertății, căci o astfel de idee nu prinsese rădăcini în mintea lor. Au făcut-o luându-se după ceilalți, fiindcă e în firea băieților să caute aventuri și să se joace de-a oamenii mari. Au aruncat cu pietre sub umbrela unor idei politice abstracte pe care nu le înțelegeau, pentru că se plictiseau nemaiavând nimic de făcut după ce Israelul le închisese școlile.

Inimile le băteau mai repede, erau entuziasmați, îmbătați de bucurie că și-au scăpat viețile de ghearele morții care era pe urmele lor. Cowboy și indieni adevărați. Unii dintre prietenii lor căzuseră deja, ciuruiți de gloanțele israeliene. Miza era mare, dar în fiecare zi când scăpau ca prin urechile acului jubilau. Lucrurile au mers tot așa vreme de doi ani în timpul intifadei, până când Jamal a fost împușcat la vârsta de doisprezece ani.

Jamil și-a privit fratele cum părăsește viața în timp ce băieții ceilalți au fugit să se pună la adăpost. A fost șocat cât de lipsită de dramatism e moartea. Cât de prozaică. Cât de irevocabilă în tăcerea ei. Jamal pur și simplu a închis ochii, fără nici o expresie pe fața lui tânără, parcă adormea, și nu i-a mai deschis.

Moartea fratelui l-a schimbat pe Jamil. Sub apăsarea acelei amintiri și-a ascuns toate sensibilitățile, și-a împietrit inima și

a stors fiere din ea. Mânia i-a impregnat ideile despre viață. I-a învăluit toate gândurile. I-a furat surâsul, chiar și poftele trupești, încă din adolescență.

Huda tot mai cânta seara, ajungând să murmure melodiile în timp ce se asigura că toți membrii familiei rămași în viață sunt bine: copiii – Amal, Mansour și Jamil. Când era sigură că au adormit mai făcea o rugăciune, una în plus pe ziua aceea, ca să câștige bunăvoința lui Allah, să-i apere copiii, să-i atingă cu mila lui și să le dea tărie și înțelepciune.

La ora aceea își aducea aminte de Amal și se întreba ce s-o fi ales de prietena ei pierdută.

În Statele Unite Amal străbătea timpul, zi după zi, una la fel ca cealaltă și toate la fel de nefirești și ireale. Rătăcea pe tărâmul îngust dintre nebunie, depresie, iubire și furie. Viața ei încremenise într-o încăpere a fricii, unde zidurile șopteau și râdeau ca Dalia când avea năluciri. Ardeau de mânia lui Yousef. „Ori o fi chiar mânia mea?“ Plângeau de durere ca Yousef și se cutremurau de propria ei durere. Erau pereți dincolo de care nu voia să privească, între care se învârtejeau acele glasuri supărate și chinuite. Mânioasă pe ea însăși, și-a golit lumea lăsând-o aproape pustie și a acoperit acea pustietate cu spaimă, nu cumva durerea, furia sau iubirea să spargă zidurile și să umple golul dinăuntru. Își evita fiica, încercând să stingă acea dragoste arzătoare, acea însuflețire tandră împletită cu promisiuni sclipitoare. Să amuțească acea voce care o ruga „Mami, îmi mai citești ceva, cum făceai când eram mică?“. Acele închipuiri care îi topeau inima: „Mami, e adevărat. Am auzit la televizor. Zâna Măseluță ne lasă acum mai mulți bani sub pernă“. Se bucura de toate, incapabilă să

reziste unei tentații atât de dulci. Însă doar rareori dădea și ea ceva în schimb. Nu din egoism, ci de teamă că funinginea vieții ei ar putea întina puritatea copilului. Așa se face că, dintr-un altruism pervertit, îi refuza fiicei, dar și ei însăși, rapsodia minunată a iubirii pe care o simțea cu toată ființa ei. Numai noaptea, când Sara dormea, se îndura și își oferea o brumă de dragoste. Ascunsă în întuneric, o cuprindea pe Sara cu brațele și respira mireasma dulce a iubirii materne până când lumea îi părea din nou suportabilă. „Aș putea găsi o explicație, însă ar sparge / pojghița de sticlă care îți acoperă inima, / și asta nu se poate repara.“

De câte ori se gândea la Palestina, Amal se gândea la Huda. Se gândea la unchiul Darweesh, la mătușa Bahiya, la *Haj* Salem, la verii ei și la Jack O'MAlley. Și deseori îi venea în minte și Ismael, fratele despre care Yousef se jurase că e în viață. Un evreu pe nume David.

Din ce în ce mai mult, gândurile lui David se îndreptau spre Amal și tot ce mai rămăsese din fantasma familiei lui. Moshe fusese cel care îi spusese în cele din urmă – mărturisirea unui om aflat pe patul de moarte. Aflarea adevărului despre originea lui atât de târziu îi pusese sub semnul întrebării fiecare gând, fiecare iubire, fiecare convingere pe care își clădise viața. Adevărul care i-a liniștit mustrările de conștiință lui Moshe l-a distrus pe David. Să afle că existența lui e fructul iubirii între doi arabi, că prima lui răsuflare se petrecuse în bolta pântecului unei femei arabe, că primul lapte supt de el venea din sânul ei și că primii care îl iubiseră erau arabi. Vestea l-a aruncat pe David în hăul căscat

între adevăr și minciună, între arabi și israelieni, între musulmani și evrei.

— Erai înfășurat într-o pătură albă, curată și mama ta te ținea strâns la piept când te-am văzut prima oară, își amintea Moshe. Arăboaica ne servea la masă în ziua aceea și privirile ni s-au încrucișat o clipă, după care ea s-a grăbit să-și ferească ochii. Mă ura. Ne ura pe toți. Deveniserăm dintr-odată stăpânii pământului ei, stăpânii sorții care o aștepta pe familia ei și amândoi știam foarte bine că așa era.

— Cum arăta? l-a întrebat David pe tatăl lui.

— Era frumoasă. N-am văzut atunci, fiindcă îi disprețuiam pe arabi. Dar privirea aceea, când ochii ni s-au întâlnit, mi-a rămas în minte. Figura ei a fost chinul vieții mele, fiule.

După ce ascultase confesiunea lui Moshe, David a început să se întrebe dacă nu cumva își omorâse rudele în luptele pe care le dusese în numele Israelului. Adevărul îl urmărea zi de zi și i-a zdruncinat neîncrederea până atunci de neclintit, chiar și ura față de arabi. Două adevăruri ale aceluiași om, fiecare la fel de valabil ca celălalt, opus unul altuia, respingându-se unul pe altul într-o luptă nesfârșită pentru sufletul lui David. Confesiunea l-a tulburat pe David până în adâncul ființei lui, clătinându-i cele mai profunde convingeri.

Adevărul l-a mai costat ceva atunci când i-a povestit totul soției lui. Rădăcinile îl chemau, îndemnându-l să afle mai multe, și David s-a schimbat. Soția lui n-a fost în stare să-i păstreze secretul. Faptul că soțul ei nu era evreu din naștere nu se potrivea cu educația ei, nici cu ceea ce familia ei credea că se cade.

Până la urmă au divorțat, tăind totul în două cu satârul ideologic: fiul cel mare, Uri, un sionist zelos, n-a mai vrut să

aibă de-a face cu tatăl lui, plasându-se fără echivoc de partea mamei, în timp ce Iacob a cerut să rămână cu tatăl său. Nu era înclinat spre demagogie sau conflict și secretul lui David i se părea acceptabil, ba chiar interesant.

Jolanta i-a dat lui David binecuvântarea ei, să facă așa cum îi spunea inima. Că era evreu sau nu, ea îl iubea. Numai Dumnezeu știa cât de tare. Iubirea aceasta o salvase într-un moment greu din viața ei. Jolanta făcuse ceea ce nici Dalia, nici Amal nu putuseră: preschimbase tăria durerii în manifestări ale iubirii, și David era unicul beneficiar.

Copleșită de remușcări, Jolanta s-a pregătit să-l ajute pe David să-și găsească familia naturală. De câte ori se simțise vinovată își găsise fel de fel de scuze, dar adevărul i se arăta iar, silind-o să-l privească în față. Acum putea și dorea să scoată adevărul la iveală. S-o strângă în brațe pe femeia care îi dăduse naștere lui David și să-și găsească împăcarea în adevăr. Căci dacă viața o învățase ceva, atunci era că vindecarea și pacea încep doar când îți recunoști greșelile. Și doar atunci a fost Jolanta cu adevărat sigură că David e fiul ei. Adevărul a eliberat-o și a găsit repede calea păcii, unde religia și istoria s-au plecat în fața sentimentelor a două mame unite pe veci prin dragostea pentru același băiat.

— Vreau să-i cunosc și eu. Lasă-mă să te ajut să-ți cauți familia palestiniană, l-a rugat pe fiul ei, cu ochii plini de lacrimile remușcării, resemnării și libertății.

Sigur, la vremea aceea Dalia murise. Yousef plecase să lupte alături de OEP, iar Amal locuia în Pennsylvania. David și Jolanta au făcut cercetări împreună, dar nu mai aveau pe cine găsi. Totuși David a insistat cu discreție, a dat telefoane și așa a ajuns la Huda, apoi la orfelinat, la surorile columbiene, la

Muna Jalayta și la ceilalți, până când a găsit-o pe Amal Abulheja într-o suburbie a Philadelphiei.

Amal știa că e posibil ca David să existe. Yousef fusese sigur că soldatul evreu era Ismael și de aceea Amal se întreba dacă se vor întâlni vreodată. Douăzeci de ani mai târziu, când David a luat în sfârșit legătura cu ea, a simțit că în tot acest timp așteptase telefonul lui.

Treizeci și nouă

Telefonul lui David

2001

Amal pregătea salata; tăia legumele și arunca din când în când o privire spre ceas. O aștepta pe fiica ei, Sara, să vină la masă. Mai erau doar câteva zile până când Sara avea să se întoarcă la școală după vacanța de iarnă și aceasta urma să fie prima noapte petrecută împreună de când se întorsese. Lucrase ca voluntar pentru filiala locală a Amnesty International și pentru un grup de activiști numit Studenții pentru justiție în Palestina și se văzuse cu vechii prietenii. Dar, în inima ei, Amal înțelegea un adevăr dureros: că fiica ei dorea să evite nemișcarea și tăcerea pe care i le oferea o mamă inflexibilă, chiar și după ce fuseseră despărțite aproape cinci luni, cât Sara stătuse la colegiu.

Totuși seara aceasta era doar a lor, aveau să fie singure și Amal se întreba dacă fiica ei era neliniștită, speriată sau,

poate, fericită, așa cum se simțea ea pregătind cina pentru amândouă. Gătise felul de mâncare preferat al Sarei, *makloobeh*, o mâncare palestiniană care îi amintea întotdeauna de Yousef. Dădu însă la o parte gândurile negre și se minună cum se trezise chemarea Palestinei în inima fiicei ei americane.

Atunci a sunat telefonul. Amal a pus cuțitul pe tocător, s-a șters pe mâini și a mai aruncat o privire la ceas. Era șase după-amiaza. A ridicat receptorul, sigură că o suna Sara să-i spună că vine.

— Bună, Sara, a zis, dar după tăcerea de la celălalt capăt al firului și-a dat seama că nu era fiica ei. Alo? a continuat.

— Bună ziua. Vorbesc cu Amal? a răspuns în engleză o voce bărbătească cu accent puternic.

— Da. Cine e la telefon?

— Sunt David Avaram, a spus vocea.

N-a recunoscut numele, dar, judecând după prenume, s-a gândit că străinul putea fi israelian.

— Vă cunosc? a întrebat.

— Nu… adică, da. Adică… nu mă cunoașteți, dar…

A vrut să închidă, enervată că fusese întreruptă din treabă, mai ales că Sara putea sosi dintr-un minut în altul.

— Stați, nu închideți, vă rog, a spus bărbatul, simțind că ea vrea să termine convorbirea. Cred că nu sunt așa de pregătit pentru acest telefon precum credeam.

Din trecutul pe care îl credea îngropat, o amintire s-a ivit în mintea lui Amal. „E un *yahoodi* pe nume David.“

Să fie cu putință? Mâinile au început să-i tremure atât de tare, că a fost cât pe ce să scape telefonul.

— Cred că s-ar putea să mă cunoști drept Ismael, a zis bărbatul, însă Amal nu era în stare să adune cuvinte din furtuna care se stârnise în mintea ei. Îmi cer scuze că sun așa. Doar că… te caut de o groază de vreme. Iar eu… acum, vreau să zic… am să… s-a bâlbâit el, străduindu-se să găsească cuvintele pe care le exersase zile în șir până se hotărâse s-o sune.

Amal tot nu putea să scoată o vorbă.

— Nu e cinstit față de tine. Poate că a fost o greșeală să sun așa. Îmi cer iertare, Amal. Am să închid, a zis el și Amal s-a alarmat.

— Nu! a exclamat mai tare decât ar fi vrut. Nu închide!

— Mulțumesc, a spus el. Știu că e șocant, dar am să vin în Statele Unite peste două zile și mă gândeam…

Amal a auzit zgomotul motorului când mașina Sarei, un VW Beetle model 1970, a intrat pe aleea din fața casei și s-a apucat să facă repede planuri despre cum să se întâlnească cu fratele de mult pierdut de parcă urma să invite un vecin la masă. Fuseseră amândoi uimiți și oarecum stânjeniți de turnura practică pe care o luase conversația lor la sfârșit. Zboruri, date, ore, adresa ei, numărul lui de mobil, numărul ei.

— Mulțumesc, Amal. Pe curând, a spus el.

— La revedere, a răspuns ea, neștiind prea bine ce nume să-i dea.

A ținut telefonul la ureche, a auzit clicul de la celălalt capăt, a auzit ușa casei deschizându-se și a zărit silueta subțire a Sarei intrând. Citea ceva pe ecranul telefonului și zâmbea.

— Mami, scuze pentru întârziere!

A strigat din ușa bucătăriei și s-a oprit în prag să trimită un SMS. A aruncat o privire spre camera de zi, dar a întors capul și a lăsat telefonul când a văzut-o pe Amal.

— Mami, te simți bine? Ești albă la față, i-a spus și s-a îndreptat repede spre ea.

Când s-a apropiat și i-a văzut lacrimile pe obraz, Sara și-a dat seama că nu-și amintea s-o mai fi văzut pe mama ei plângând.

— Mami, ce s-a întâmplat?

Amal și-a privit fiica, i-a zâmbit din toată inima, a luat-o de mână și a tras-o lângă ea.

— Am ceva să-ți spun, i-a zis.

Deși a fost uimită să afle de existența lui David și îndurerată că mama ei îi ascunsese atâtea lucruri ani de zile, Sara era întâi de toate intrigată. Îi părea bine să afle, chiar dacă era cu întârziere. Să-și cunoască familia. Să fie oarecum invitată să împărtășească secretele mamei. Mai presus de toate se simțea mai apropiată ca oricând de mama ei, femeia cu voință de fier care îi părea dintr-odată vulnerabilă, poate chiar fragilă.

— Am un unchi israelian pe care nu l-ai cunoscut. Vine aici. Super! Iar eu merg pe nouăsprezece ani și abia am aflat, a spus Sara, fără nici o intenție acuzatoare.

— Îmi pare rău, Sara. Am crezut că pot să las trecutul în urmă. Știam, sau cel puțin bănuiam că e în viață. Când eram copil l-am auzit pe Yousef vorbind despre Ismael și un om numit David. Însă nu mi-am propus niciodată să aflu mai multe ori să-l caut.

— Știa și unchiul Yousef? Poate că încerca să-i dea de urmă când a avut accidentul acela de mașină.

„Accidentul de mașină.“ Câte minciuni îi zisese Amal fiicei ei. „Doamne, o să mă ierte dacă-i spun tot ce i-am ascuns?“

— Mami, nu te simți bine? La ce te gândești?

— *Habibti*, am atâtea să-ți spun…

Sara n-a auzit decât cuvântul *habibti*. De când nu-i mai spusese mama ei așa?

— Când l-a văzut pe Ismael, Yousef era prizonier și fusese torturat.

— L-a torturat Ismael? a vrut să știe Sara.

— Nu știu. Dar eu zic că ar trebui să-i spunem David.

Îi era mai ușor să suporte gândul că Yousef fusese torturat de David decât de Ismael.

— A mai fost un incident la un punct de control, unde Yousef a fost bătut rău, nu cu multă vreme înainte să mă lase pe mine în Jenin. Cred că David era cel care l-a bătut.

Sara a amuțit câteva clipe, încercând să pună cap la cap cele aflate de la mama ei. „Ismael era David, iar David l-a bătut și poate l-a și torturat pe Yousef. La un moment dat, Yousef a lăsat-o pe mama în Jenin. Cu cine a lăsat-o? Era singură?“

— Mami, noi nu-l cunoaștem pe omul ăsta. Dacă l-a bătut pe unchiul Yousef, cine știe de ce mai e în stare?

Amal s-a întors spre ea, i-a pus mâna pe cap și a mângâiat-o pe păr.

— Trebuie să-l văd, *habibti*. Altminteri nu se poate.

Patruzeci

David și eu

2001

Am avut o oră ca să fac ordine în casă până la sosirea lui David. După ce am discutat, Sara a hotărât că nu vrea să fie acasă când vine el.

— Cred că la prima întâlnire ar trebui să fiți doar voi doi, a zis.

— Vasăzică acum ești sigură că n-o să mă răpească și să mă tortureze? am glumit.

— Nu pe de-a-ntregul. De-aia i-am zis vecinei noastre băgărețe că ai o întâlnire cu un bărbat diseară, a spus și mi-a făcut cu ochiul. Așa pot fi sigură că o să te pândească tot timpul cineva de la fereastră.

Am zâmbit, simțind că ceva prețios luase naștere între noi.

— Dar vreau să-l cunosc și eu, să știi. Așa că am să vin acasă pe la cinci, a zis ieșind și a tras ușa după ea.

Câteva secunde mai târziu, chiar când mă apucasem de curățenie, a dat năvală în casă.

— Mami, poți să mă duci cu mașina ta?

A ei nu pornea.

Când am ajuns acasă, David era deja acolo. Sosise mai devreme. Casa era tot vraiște. Inima a început să-mi bată mai tare și răsuflarea mi s-a tăiat înainte să cobor din mașină în frigul iernii. David stătea lângă „Micul arțar“, copacul pe care îl plantasem în fața casei cu vreo optsprezece ani mai înainte

ca să-i țină companie „Bătrânului arțar“, uriașul maiestuos care creștea în spate.

Ne-am măsurat din ochi înainte să mă apropii de el, amândoi stingheriți și nesiguri. Arăta mai bătrân decât mi-l închipuisem. Arăta ca Yousef.

— Bună, Amal.

— Bună… David.

Nu mai fusese Ismael de cincizeci și trei de ani.

Am intrat în casă și am tras aspiratorul mai la o parte, cerându-mi scuze pentru dezordine, așa cum făceam întotdeauna când veneau musafiri, chiar dacă petrecusem ore în șir curățând și aranjând.

A zâmbit ușor.

— Nu-i nimic. Nu pot sta multă vreme. Are să vină o mașină să mă ia peste câteva ore.

— Nu m-am gândit că pleci așa devreme, i-am răspuns, înfuriată pe mine însămi pentru tonul detașat, dar neștiind cum să fiu sau să mă port de fapt.

Am stat de vorbă stânjeniți, făcând conversație de convenință doar ca să acoperim ceea ce păreau a fi lacune și așteptări frustrate. Zborul decursese fără probleme, dacă nu-l punea la socoteală pe pasagerul de alături, care sforăise, lucru care „îl deranjase puțin“. Indicațiile despre cum să ajungă la mine acasă fuseseră suficient de amănunțite.

— Îmi pare bine.

A spus că mersese de câteva ori la New York cu serviciul, dar asta era prima oară când ajungea la Philadelphia. Îi plăcuse ceea ce văzuse până acum. L-am întrebat cum își câștigă traiul.

— Din inginerie. O treabă plicticoasă.

Unde lucram eu?

— La o companie care fabrică medicamente. Treabă plicticoasă.

Amândoi aveam copii. „Nu mai spune!“

— O fiică, Sara.

El avea doi băieți, Uri și Iacob. Divorțase. „Îmi pare rău.“ M-a întrebat „Dar tu?“. Eu? „Îți spun data viitoare. Îți place Philadelphia?“ Fir-ar să fie, l-am mai întrebat o dată.

Și-a trecut încet mâna prin păr, parcă voia să șteargă aparența de blazare în spatele căreia ne ascunseserăm amândoi. Nu se așteptase la conversația asta superficială. „Nici eu.“

Rotindu-și privirea prin casă, David a dat cu ochii de un desen restaurat reprezentându-i pe fondatorii satului Ein Hod, stabiliți acolo în timpul Imperiului Bizantin. Se spunea că însuși Saladin el Ayoub[2] dăruise pământul unuia dintre generalii lui drept răsplată pentru vitejia arătată în luptă. Acel general a fost stră-străstrămoșul meu îndepărtat; avusese trei soții și mai toți locuitorii orașului se trăgeau din el.

— Aceea e bunica noastră, i-am arătat o fotografie în sepia a unei tinere care zâmbea timid, îmbrăcată într-o *thobe* brodată, cu o eșarfă albă înfășurată în jurul feței de o frumusețe uimitoare. Se numea Salma Abulheja. Frumusețea ei era vestită în Ein Hod, așa că fetele din sat erau adesea numite după ea, i-am explicat.

A privit în tăcere dovada a ceea ce israelienii știau deja, și anume că istoria lor e contrafăcută din oasele și tradițiile palestinienilor. Europenii care au venit nu știau nici de humus, nici de falafel, dar le-au proclamat ceva mai târziu „feluri de mâncare evreiești autentice“. Pretindeau că vilele

din Qatamon[3] sunt „vechi case evreiești“. Nu aveau nici fotografii vechi, nici arbori genealogici ai strămoșilor care ar fi trăit pe acel pământ, l-ar fi iubit și l-ar fi cultivat. Au venit din țări străine și au descoperit în pământul Palestinei monede de la canaaniți, romani și otomani, și le-au vândut drept „antichități evreiești“. Au venit la Jaffa, unde au găsit portocale mari cât pepenii și au zis: „Ia uitați-vă! Evreii sunt vestiți pentru portocalele lor“. Numai că acele portocale erau rezultatul a sute de ani de muncă în care țăranii palestinieni au îmbunătățit arta cultivării citricelor.

David s-a îndreptat de spate și și-a dres glasul. Știa că istoria improvizată a Israelului modern nu era cu adevărat a lui. Moștenirea care îi curgea prin vene odată cu sângele era străveche, dar, printr-o ironie a sorții, nici aceea nu era a lui. Destinul îl așezase undeva la mijloc și nu aparținea nici uneia, nici alteia.

— Pot să-ți ofer ceva de băut? l-am îmbiat. Îți place *kahwe*?

— Aa… cafea arăbească. Da, mi-ar plăcea.

Mulțumită că aveam ceva de făcut, m-am repezit în bucătărie.

Acolo am pus palmele pe masă și m-am lăsat încet cu toată greutatea pe ele. Mușchii fălcilor îmi erau încordați. „Ismael, bebelușul neajutorat care s-a pierdut, pe care l-am regretat toată viața, e aici, ajuns la vârsta maturității.“ Trecuse ceva vreme de când nu mai făcusem *kahwe*. „Unde or fi cești cușcuțele de argint?“ Până la urmă am găsit tot ce căutam. „Ce-o fi făcând?“ Am stat până ce cafeaua a făcut spumă, amestecând-o ca să se îngroașe. „Dalia m-a învățat cum trebuie făcută.“ Am turnat puțină spumă cafenie în tradiționalele cești de argint,

apoi le-am umplut cu cafeaua mai întunecată la culoare de dedesubt.

— Uite.

I-am servit *kahwe* lângă cămin, unde stătea și se uita la fotografia pe care o făcusem la Shatila în 1981. În ea, Yousef zâmbește larg de i se văd dinții. Fatima zâmbește timidă, un zâmbet născut din dragoste. Iar Falasteen, înfășată, se cuibărește în brațele tatălui ei.

David a întors capul, cu ochii umezi. Între noi s-a lăsat tăcerea ca o perdea de sticlă prin care vedeam aerul învârtejind cincizeci și trei de ani strămutați în altă viață. „Dalia le-a lăsat tuturor copiilor ei ochi negri, rotunzi, care se pot umple de nesfârșită tristețe.“

— Arăt întocmai ca el, a spus el, rupând tăcerea de sticlă.

Cicatricea cobora pe lângă ochi și șerpuia în jurul lui. Mi l-am închipuit copil, cu cicatricea spre vindecare, dar încă roșie, ținut strâns de Dalia la piept.

— Așa a făcut și fratele tău când m-a văzut prima oară. Nu-și mai lua ochii de la cicatricea mea, a spus David.

— Îl chema Yousef, am șoptit ofensată. L-ai bătut?

Întrebarea a stârnit fantomele unei națiuni, și chinurile lor nedomolite de justiție sau comemorare mi-au venit în minte sub forma filmelor alb-negru care pâlpâiau pe ecran. Tata ținându-mă în brațe și citindu-mi din poeziile lui Khalil Gibran cu vocea lui adâncă, bocancii soldaților, roaba și figura eterică a micuței Aisha; sora Marianne și orfanii; exploziile și țipetele, suferința nesfârșită și urletele celor fără speranță. M-am plecat în fața amintirilor dintr-un trecut încărcat și ele m-au umplut de o tristețe în locul căreia aș fi vrut să pun ura.

A lăsat capul în piept, ca și cum înțelegea durerea nedreptăților repetate și decăderea iremediabilă pe care o aduce exilul.

— Da, a spus cu bărbia tremurând.

Îmi doream să-l urăsc, fiindcă îl iubisem pe Yousef. Dar pe fața lui tristă vedeam umbrele din ochii mamei, nasul tatei și identitatea înșelătoare a lui David însuși.

— Amal, ai și ceva mai tare decât *kahwe*? Alcool?

— Bere.

— Merge.

L-am privit cum bea. Se purta ca un om iremediabil însingurat. O singurătate care avea nevoie de „ceva mai tare decât *kahwe*“. Avea demnitatea mohorâtă a unuia resemnat să mănânce singur la o masă pusă pentru cinci persoane. Nu-mi părea jalnic, nici puternic, era doar un necunoscut, om cu o incalculabilă capacitate de a greși, de a fi bun, de a iubi, de a urî. „Ăsta e fratele meu.“

M-am așezat pe canapea, m-am lăsat pe spate și atunci am văzut stratul subțire de praf așternut pe măsuța de cafea. Și, cu disperare cruntă, mi-am dorit să-l mai văd o dată pe Yousef. „Ce-ar face dacă s-ar afla aici, lângă mine și Ismael?“ Trei frați, născuți în leagănul unei nesfârșite tragedii. Despărțiți unul de celălalt, dar urmăriți etern de șoaptele rupte din conștiința celorlalți.

David era fratele meu, un israelian care luptase în războaie de partea Israelului. Doar regretele îi puteau reconcilia situația contradictorie. Însă ceea ce voiam eu să aflu ar fi putut schimba totul.

Mi-am pus palma pe cicatrice, am simțit neregularitățile pielii și crestele zimțate, am amintit șuierul glonțului care îmi

brăzdase abdomenul. Aveam nevoie să intru în pântecul amintirilor mele ca să aud ce mărturisire avea să-mi facă David.

*

* *

— Tu ești cel care l-a torturat când era la închisoare? a vrut să știe Amal.

— Nu, s-a grăbit el să răspundă, parcă surprins că ea l-ar fi putut bănui de așa ceva.

— Atunci, ești cel care l-a bătut la punctul de control Bartaa, așa-i?

— Da, a șoptit el.

— De ce?

David a plecat ochii și a încercat să-i explice că puterea te împinge să te impui asupra celorlalți doar de dragul de a te impune. Beția forței căreia nu i se pot împotrivi și fiorul nechibzuit al impunității.

— E ceva în afara logicii sau a rațiunii. Aveam douăzeci de ani și mi se dăduse putere totală asupra altor ființe umane. Eram mânios. Îmi dădeam cumva seama că are o legătură cu secretul pe care îl știau ai mei. În adâncul sufletului mă temeam că aș putea fi arab. Furia și convingerea că nu voi fi pedepsit îmi zvâcneau în sânge când țineam pușca.

S-a uitat la paharul gol.

— Poți să-mi mai dai unul?

Amal i-a turnat băutura și, privind berea cum curge în pahar, și-a adus aminte de apa pe care i-o turnase lui Yousef în

ziua când se întorsese plin de sânge, sprijinindu-se de prietenul lui, Ameen.

— În afară de mine, puțini știau de ce se afla Yousef la punctul de control în ziua aceea, când în mod obișnuit ar fi fost la lucru, a început Amal.

David a ridicat ochii.

— Era vorba de o poveste de iubire. Știu fiindcă eram mesagerul care purta scrisorile de dragoste ale lui Yousef și ale Fatimei între Jenin și Bartaa.

Dragostea dintre Yousef și Fatima crescuse cu trecerea anilor, cererea în căsătorie venind mult mai târziu decât se obișnuiește. Pasiunea de la început fusese treptat înlocuită de un fel de oboseală, fiindcă Yousef se încăpățâna să devină un bărbat demn de Fatima. A amânat căsătoria până când și-a putut permite s-o întrețină cum se cuvine. Când și-a terminat studiile și a strâns o mică avere din leafa lui de profesor, l-a rugat pe unchiul lui, Darweesh, să țină locul tatălui în îndeplinirea străvechilor tradiții legate de căsătorie. În ziua când stătuse față în față cu David la punctul de control de la Bartaa, Yousef mergea s-o anunțe pe Fatima despre alaiul de rude care urmau să vină să-i ceară mâna.

— Huda mă însoțea întotdeauna când aduceam scrisorile acasă la Fatima și împărțeam câștigul. Yousef ne dădea câte un *quirshean* pentru fiecare scrisoare transmisă, iar Fatima ne dăruia bomboane și dulciuri de casă la plecare, a continuat Amal.

Drumul până la Bartaa era o potecă mărginită de arbori șerpuind printre cactuși *sabr* și tufe de iasomie cu miros îmbătător, ca de altfel toate miresmele locului. Tocmai pe unul

dintre aceste drumuri o găsiseră pe Warda, păpușa ciungă pe care o adăpostiseră în căsuță.

Fetele se hârjoneau, se mai opreau să culeagă fructe și curmale, își prindeau flori la cingătoare, sporovăiau și se luau la harță, cum e obiceiul fetelor. Pe la jumătatea drumului se odihneau sub „gemeni“, o pereche de cedri cu trunchiuri enorme, singurii supraviețuitori ai unei familii de puieți aduși din Liban cu vreo trei sute de ani în urmă.

Așezată sub „gemeni“ sau sub măslinii care creșteau în spatele casei Wardei, Amal abuza de încrederea fratelui ei și a Fatimei și le citea scrisorile.

Ea și Huda interpretau scenele de dragoste așa cum își închipuiau că ar trebui să decurgă.

Amal: Ah, Fatima, te iubesc!

Huda: Ah, Yousef, eu te iubesc mai tare!

Amal: Ba nu, Fatima, eu te ador!

Sentimentalismul le făcea să râdă, până când scrisorile au început să facă aluzie la dorințe de neînțeles pentru ele și la o intimitate pe care nu se încumetau s-o exploreze. O dată, mânate de curiozitate, au îndrăznit să joace conținutul unei scrisori anume. Speriate de rezultat, s-au depărtat una de alta mai repede decât le trebuise ca să-și bage limba una în gura celeilalte.

— *Karaf!* au exclamat dezgustate. Ce scârbos!

După acea întâmplare n-au mai citit scrisorile, convinse că fuseseră păcălite, că scrisoarea pe care o interpretaseră fusese anume scrisă, drept pedeapsă pentru că-și băgau nasul în treburile altora. Prin urmare Amal și Huda și-au întors atenția spre lucruri mai importante, aranjând cum puteau mai bine

casa păpușii pe care veneau s-o vadă tot mai multe fete și adunând bănuții primiți pentru că livrau scrisorile.

După ce îl adusese pe Yousef acasă, bătut și umplut de vânătăi, Ameen rămăsese cu el până seara târziu. Dalia nu s-a îndepărtat de ei, rătăcind prin labirinturile nevăzute ale unei realități dezarticulate și brodând împreună cu *Um* Abdallah pe balconul care se lăsase sub greutatea lor și care adumbrea intrarea din față a casei.

Cu toate că soldații impuseseră restricții în viața lor, Amal și Huda nu renunțaseră la obiceiurile lor de copii – jucau șotron pe drum, jucau cărți după reguli inventate de ele însele după ce se dădea stingerea, când nu mai aveau voie să iasă pe străzi și se străduiau să facă roata, ceea ce nu le izbutea întotdeauna. Dar nici de curiozitate nu se vindecaseră, așa că, în ziua când Yousef zăcea în pat să se întremeze după bătaia încasată la punctul de control, Amal și Huda se opreau din când în când din joacă și se duceau la fereastra dinspre miazăzi să-i iscodească pe el și pe Ameen. Au văzut foarte bine, în mâinile lui Ameen, o revistă plină de obscenități ascunsă între copertele unei cărți oarecare.

Amândouă s-au prefăcut a fi scârbite, chiar dacă știau cât de interesată era cealaltă, și-au stat de pază cu rândul la fereastră, prefăcându-se că îl veghează pe Yousef, care dormea adânc, năucit de durere.

Huda s-a întors de la tura ei de spionaj la fereastră cu ochii mari de mirare. Avea noutăți de povestit:

— Fratele tău s-a trezit. Cred că vorbesc de revista aia rușinoasă.

S-au întors la locul de pândă și au ciulit urechile să audă ce-și spuneau Yousef și Ameen, dar nu prindeau decât frânturi. Vorbeau de „*yahoodi* ăla“ și Amal l-a auzit pe Yousef spunând, spre consternarea lui Ameen, căruia nu-i venea să creadă:

— E fratele meu Ismael.

Huda a auzit tot și a plâns când Amal a avertizat-o pe un ton aspru să nu carecumva să dezvăluie cuiva secretul lui Yousef, chiar dacă nici ea nu era prea sigură care era acel secret. N-au pomenit nimănui de asta, nu din loialitate, ci mai degrabă fiindcă n-ar fi știut ce să spună. Ismael era mort, știa toată lumea!

David asculta, cu părere de rău că nu se putea întoarce în timp. S-ar fi purtat cu totul altfel. L-ar fi strâns pe Yousef în brațe și i-ar fi spus „frate“. Ar fi schimbat în vreun fel lucrurile? S-ar fi însurat Yousef cu Fatima și ar fi rămas în Palestina? Poate că atâtea nu s-ar fi întâmplat? Prea multe întrebări. David nu avea răspunsul la nici una. Copleșit de mâhnire până în adâncul sufletului, s-a întors spre sora lui, Amal.

— De unde ai auzit prima oară de mine, de la Yousef și Ameen? a întrebat-o.

— Da și nu. – Încerca să-i explice că, pentru ea, el existase în amintirile începătoșate ale celorlalți. – M-am născut la mulți ani după dispariția ta. Pentru mine n-ai fost niciodată real, nici măcar după ce am aflat ce descoperise Yousef.

David a tras aer în piept, înghițind vorbele pe care era prea vulnerabil ca să le rostească, și a oftat adânc. Apoi a întrebat în șoaptă:

— Și acum?

— Și acum ce?

— Sunt și acum o abstracțiune?

„Nu“, și-a spus ea. „Sigur că nu. Tu și cu mine suntem rămășițele unei moșteniri neîmplinite, urmașii unui regat de identități furate și confuzie primejdioasă. Erau complici prin naștere, însingurare și dezrădăcinare și ca atare Amal îl iubea pe David instinctiv, fără să se poată împotrivi acestui sentiment și în ciuda a ceea ce el făcuse sau devenise. Își dorea din toată inima să-l strângă în brațe și să șteargă mustrările de conștiință care îl chinuiau. Își dorea să ocupe un loc gol la masa lui și să-i fie tovarășă de singurătate. Dar de pe buze nu-i ieșiră decât două vorbe seci:

— Nu știu.

Patruzeci și unu

Darul lui David

2001

La 20 ianuarie 2001, fascinat și totuși nevenindu-i să creadă, David și-a ațintit privirea asupra scrisorii pe care n-o despăturisem de când mi-o dăduse Huda, cu treizeci și trei de ani în urmă, când eram internată în spital ca să mă vindec după ce fusesem împușcată. Până acum nu arătasem nimănui scrisoarea. Chiar și în 1983, când agenții FBI și CIA au dat buzna în viața mea cerându-mi informații, nu le-am spus

nimic de scrisoare. Nu fiindcă aș fi vrut să ascund vreo dovadă importantă pe care o conține, cu excepția omeniei fratelui meu, ci pur și simplu fiindcă era a mea.

Acum am scos-o la iveală pentru fratele meu David, care părea să o considere un document istoric, un obiect de studiu pentru știință sau medicina legală ori un posibil exponat de muzeu ori de colecție particulară. Văzând cât de impersonal privește David amintirile mele de familie, am fost cât pe ce să pun scrisoarea la loc în cutie. Dar despăturind-o am zărit data: printr-o coincidență incredibilă îl întâlnisem pe David și deschisesem scrisoarea lui Yousef exact în ziua când o scrisese Yousef cu treizeci și trei de ani în urmă.

În acel moment neverosimil am auzit vocea tatălui meu:

> Lacrimile mi-au curs pe piept
> Când mi-am amintit zilele de dragoste;
> Lacrimile mi-au udat până și cureaua sabiei,
> Atât de adâncă era dragostea mea.

Dorul parcă s-a materializat în atmosfera liniștită a casei mele din Pennsylvania unde stăteam față în față cu fratele care crescuse în altă lume, aflată totuși la depărtare de doar câteva mile geografice de Jenin. Mi-am privit brațul întinzându-i scrisoarea lui David și am văzut dovada fizică a întoarcerii timpului în acel gest, același pe care îl făcuse Huda cu treizeci și trei de ani în urmă, când îmi dăduse șovăind aceeași bucată de hârtie împăturită care povestea o tragedie.

În timp ce citea scrisoarea lui Yousef, curiozitatea inițială a lui David s-a preschimbat într-un sentiment personal și a început să plângă. În lacrimile lui am deslușit, fără să înțeleg pe de-a-ntregul, amărăciunea izvorâtă din conștiința unei false identități.

— Ai avut vreo bănuială? Vreau să zic, înainte să-ți fi spus Moshe? l-am întrebat.

— Am știut tot timpul că ceva nu e kosher.

A tăcut și a zâmbit de gluma involuntară pe care o făcuse. Buza i s-a ridicat doar în partea stângă, întocmai cum zâmbea și Yousef. Afară, Bătrânul arțar se legăna în bătaia vântului șuierător, frecându-și frunzele de fereastră.

— Cred că am început să am unele îndoieli pe la vârsta de doisprezece ani, înainte de ceremonia de *bar mițva* organizată pentru mine. Vărul meu, Ilan, mi-a spus o dată, când ne luaserăm la bătaie, că nu sunt „evreu adevărat“ și că-și auzise părinții vorbind pe ascuns că sunt un *goy* și că nu voi putea niciodată face parte din poporul ales.

Tulburat de incident, David ceruse lămuriri mamei lui, care reacționase cu duioșia ei caracteristică, învăluindu-l protectoare cu căldura nesfârșită a inimii ei. Adăugase o remarcă tăioasă:

— Ilan e prost și așa o să rămână.

Și lucrurile se opriseră aici o vreme, doar că David avea să afle, mulți ani mai târziu, că mama lui se dusese la părinții lui Ilan și își vărsase năduful asupra lor, aruncându-le ocări și blesteme atât de cumplite, că mătușa și unchiul lui David rămăseseră fără cuvinte.

David a zâmbit, închipuindu-și ce mutre or fi avut în timp ce mama lui îi făcea de două parale.

— Trebuie că i-a convins, fiindcă unchiul meu a plătit practic pentru toată ceremonia de *bar mițva*, a chicotit.

— Cum o chema? Pe mama ta.

— Jolanta. Înseamnă violet în polonă, a răspuns el zâmbind. Era culoarea ei preferată.

David a făcut portretul Jolantei: o femeie afectuoasă, fermecătoare, a cărei garderobă semăna mai degrabă cu un câmp de flori. Era scundă, iar vârsta îi rotunjise formele, și avea „cele mai dese gene pe care le-ai văzut vreodată“. Purta totdeauna rochii lungi care îi acopereau genunchii, mâneci scurte vara și lungi iarna, pantofi și genți asortate, iar dacă o rochie nu avea nuanțe de purpuriu sau roz în modelul înflorat, își prindea în piept un buchețel de violete proaspete, pe care le creștea în casă, în ghiveci.

— Îi plăcea mult să gătească și invita la masă pe oricine ne călca pragul. Poate te-ai plictisit să auzi lucruri de-astea, dar când veneam de la școală cu prietenii, pe masă ne aștepta o farfurie cu prăjiturele. În zilele de sărbătoare dădea ospețe bogate, la care chema câți invitați aveau loc în casă și câțiva în plus. Făcea singură toate pregătirile și gătea cu entuziasm și dragoste.

David era emoționat când vorbea de Jolanta. Îmi dădeam seama că ea fusese exact așa cum îmi dorisem să fie mama – iubitoare, atentă și afectuoasă. Fusese o fetișcană de șaptesprezece ani, speriată și neajutorată, când soldații aliați eliberaseră tabăra unde locuia. Toată familia îi fusese ucisă în timpul Holocaustului celui de-al Doilea Război Mondial. Ironia sorții, amărăciunea ei, de fapt, era că mama, care îi dăduse naștere lui David, supraviețuise și ea unui măcel în care dispăruse aproape întreaga ei familie. Numai că măcelul avusese loc din cauza Holocaustului, ceea ce mă făcea să gândesc că palestinienii au plătit prețul Holocaustului evreilor. Evreii au ucis familia mamei pentru că germanii îi omorâseră pe evrei.

— Dar mama ta? Ea cum era? a vrut David să știe.

Un fel de posomoreală a pus stăpânire pe mine și m-a învăluit asemenea unei armuri subțiri, gata să înfrunte orice privire rău voitoare asupra amintirii mamei mele. Mișcarea neîncetată a mâinii mamei, care avea o viață independentă de voința ei, încleștarea încăpățânată a dinților, solitudinea ei impenetrabilă, priceperea într-ale moșitului și firea ei stoică nu aveau cum să câștige în comparație cu drăgălășenia înflorată a Jolantei, ca să nu mai vorbim de geanta asortată cu pantofii și prăjiturelele care așteptau pe masă.

Întrebarea lui David a fost o chemare la luptă. Dalia și cu mine împotriva Jolantei și a lui David. Dalia și cu mine împotriva lumii. Așa că am pus pe tapet adevărul fundamental despre inima mamei, cel pe care îl descoperisem în nenumăratele dimineți ale exilului când, trezindu-mă odată cu zorile, mă gândeam la mama, dezghiocând foaie cu foaie fortăreața personală pe care ea și destinul uneltiseră ca s-o construiască.

— Iubea peste măsură, am zis.

Declarația mi-a ieșit de pe buze atât de natural, așa cum adevărul izbucnește și iese la lumină odată ce a fost recunoscut, așa cum aerul țâșnește din plămânii unuia care se înecă odată ce e salvat.

— Când eram copil credeam că e rece, nepăsătoare. Dar cu timpul am ajuns să înțeleg că era prea sensibilă pentru lumea în care se născuse, am continuat. Suferința i-a făurit Daliei un scut de fier. În spatele lui ea iubea fără margini de la depărtare, în intimitatea singurătății ei, la adăpost de ploile tragice ale destinului ei.

David o asculta cu atenție și îi era recunoscător pentru portretul – cât de sumar ar fi fost – al femeii care-i dăduse

viață.

— A pierdut ceva fundamental în ziua aceea din 1967 când a crezut că am fost ucisă în explozia care a distrus bucătăria sub care, într-o groapă, eram ascunsă împreună cu Huda și verișoara mea, micuța Aisha. Cred că a fost picătura care a umplut paharul. De-a lungul timpului m-am gândit adesea, apăsată de sentimentul vinovăției, că aș fi putut-o salva.

Dacă n-aș fi plecat cu sora Marianne la Betleem, părăsind-o în cortul-spital, pradă demonilor care începuseră fără îndoială să se ospăteze din mintea ei. „Dacă aș fi rămas, dacă aș fi luat-o în brațe, oare soarta ei ar fi fost alta?“

Din cutia de tablă unde țineam scrisoarea lui Yousef am scos eșarfa de mătase a mamei și bucata de pânză brodată din veșmântul ei preferat, rămășițe fără viață ale scurtei ei treceri pe pământ. Le învelisem într-o foaie de plastic care le păstrase parfumul peste ani. David le-a dus la nas și a inspirat mirosul lor.

— Nu făcea baie prea des, am zâmbit.

Era prima oară când mă gândeam la farmecul negrăit al apucăturilor ei mai puțin agreabile. În acea clipă de înseninare am înțeles că Dalia, *Um* Yousef, mama neobosită care dădea mult mai mult decât primea, a fost fântâna liniștită, niciodată secată, din care mi-am tras puterea toată viața. A trebuit să merg până la celălalt capăt al pământului, să muncesc ca un câine, să mă cufund în propria mea nefericire și neputință ca să înțeleg că voința mea neclintită era moștenită de la spiritul ei neobosit.

— Ce s-a întâmplat cu ea? a întrebat David.

— S-a adâncit în demență la scurtă vreme după război, în 1967.

Nu puteam totuși să-i explic lui David că starea ei fusese aproape o binecuvântare din partea lui Dumnezeu.

Dalia s-a maturizat de foarte tânără, căutându-și fiul pierdut în întunericul nopților, învinuindu-se fiindcă nu știa unde să-l găsească. Nu iubea pentru plăcerea de a fi împlinită sau din recunoștință. Iubea împotriva voinței ei. Noaptea îi aducea puțin somn; mai mult trează, stătea întinsă pe salteaua de burete până se întorcea *baba* și atunci, prefăcându-se că doarme, se asigura că mănâncă tot ce-i lăsase. Punea o energie fantastică în treburile zilnice – gătit, brodat, spălat, aranjat lucrurile prin casă, făcut copii, cultivat diverse plante – și se ruga de cinci ori pe zi, fără excepție. Când *Ammo* Darweesh a avut nevoie de un scaun cu rotile și-a vândut pe ascuns a doua brățară de gleznă și a lăsat banii pe pragul casei lui. Doar mie mi-a mărturisit secretul. Veghea asupra noastră, a tuturor, cu grijă și în felul ei discret, din umbră, îmbățoșându-se sau retrăgându-se în lumea ei misterioasă dacă cineva îi adresa mulțumiri călduroase. Din păcate, inima ei nu era de gheață, ci de lavă fierbinte, ținută în frâu de voința ei, de dinții încleștați și de mâna care nu se odihnea niciodată – și ceilalți nu zăreau decât arareori ce se ascundea în adâncul acelei inimi. Poate că ceea ce i-a șters realitatea din minte nu a fost șirul nesfârșit de tragedii care i-au pândit pe palestinieni, ci mai degrabă o dragoste nețărmurită care nu-și găsea odihna.

— Înainte îmi doream ca mama să fie altfel. Cam ca Jolanta, poate, am spus amintindu-mi-o pe Dalia, amintindu-mi cum o crezusem o mamă egoistă, aspră și eficientă, care mă crescuse ținându-mă la distanță.

— Eu am iubit-o pe Jolanta. A fost singura mamă pe care am știut-o. Numai că m-a lăsat să trăiesc în minciună, fără să-i

dea prin minte că-mi face rău, și asta doar de dragul unei maternități pe care nu i-o contesta nimeni, a recunoscut David, vrând parcă s-o apere pe Dalia de o comparație nefavorabilă.

S-a oprit și a sorbit din pahar.

— Și Jolanta mă iubea, n-am nici cea mai mică îndoială. Însă iubirea nu se poate împăca cu minciuna.

Și-a întors privirea îndurerată dinspre un punct din depărtare spre paharul pe care îl ținea în mână, pe care l-a așezat hotărât pe masă, parcă vrând să marcheze punctul unde începea trădarea.

„Iubirea nu se poate împăca cu minciuna.“ Și nu se poate deprinde cu o existență plătită cu nefericirea altcuiva – nefericirea mamei mele.

— Când vorbeai de Jolanta și de afecțiunea ei față de tine te-am invidiat, i-am mărturisit. Dar acum sunt convinsă, spre deosebire de ceea ce credeam cu nechibzuința tinereții, că nici o altă femeie în afară de Dalia n-ar fi putut să-mi fie o mamă mai bună.

Patruzeci și doi

Fratele meu, David

2001

— Tu măcar știai cine ești și de unde te tragi, a zis David făcându-mi semn să-i mai dau o bere.

— Trebuie să dau o fugă până la magazin ca să mai iau, am zis. Vrei să vii cu mine?

— Sigur.

Drumul cu mașina a fost destul de greu – eram într-un mediu nou și ne-a luat ceva timp până să ajungem să ne simțim în largul nostru, ca acasă la mine. Totuși n-a durat mult, așa că ne-am umplut timpul discutând de lucruri plăcute.

— Frumos oraș, a remarcat David.

— Ăsta e fluviul Delaware.

— În Israel nu se adună atâta zăpadă.

„Israel.“

— În Liban se adună. „Liban.“

După ce ne-am întors acasă și a mai băut o bere, fratele meu pierdut atâta vreme s-a mai destins și mi-a povestit despre călătoria făcută cu Jolanta în orașul ei natal din Polonia. Fusese o încercare pentru amândoi.

— Dacă las deoparte ziua când ea s-a stins, priveliștea lagărului morții unde pierduse totul a fost cea mai tristă zi din viața mea, mi-a mărturisit.

— Mă duc să-mi mai torn o ceașcă de cafea. Mai vrei o bere? l-am întrebat.

— Da, te rog.

M-a privit și i-am întors privirea fără să-l judec.

Mi-a povestit despre cum îi mărturisise Moshe totul. Cum, în sfârșit, găsire dezlegarea întrebărilor pe care și le pusese.

Și așa ajunsese acum, după câteva decenii, să țină lucrurile în mână cu ajutorul a „ceva mai tare decât cafeaua“.

— Am încercat să mă prefac, să merg mai departe ca și cum tata luase secretul cu el în mormânt, a spus David după

ce a mai sorbit din pahar. Dar vorbele lui îmi invadau fiecare moment de tăcere, fiecare ceas de insomnie.

— Și Jolanta?

— Am simțit că mă trădase.

Singura învinuire care tulbura imensa afecțiune pe care i-o purta. Cu Moshe fusese altceva.

— De tata n-am fost niciodată atât de apropiat, a zis. Apoi, din moment ce mi-a spus, m-am putut desprinde și l-am iertat. Mi-a mărturisit tot, chiar și lucruri pe care nu era obligat să mi le spună. În ziua când mi s-a confesat m-am simțit mai apropiat decât oricând de tatăl meu.

Pe patul de moarte, Moshe îi dezvăluise fiului său cele întâmplate și îi rugase să-l ierte. Îi vorbise despre visurile lui, despre aspirațiile evreilor să aibă o țară a lor. Îi dezvăluise secretele Irgun[4], îi povestise ce atrocități comiseseră ca să-i izgonească pe palestinieni din casele lor.

— Mila era un lux pe care nu ni-l puteam permite, zisese Moshe și îi descrisese figurile victimelor care îl obsedau. Prea multe, fiule.

Arăboaica ale cărei brățări zornăiau în timp ce îl servea la masă. Cum ajunsese să-l iubească pe copilul ei, un arab, și cum se apucase de băutură ca să n-o mai audă cum striga „*Ibni! Ibni!*“. Țipetele ei îi răsunau și acum în urechi, la fel de limpede ca în ziua când îi smulsese fiul din brațe.

— Am auzit-o, dar am mers mai departe, îi șoptise lui David.

Moshe nu lăsase deoparte nici o amintire, plăcută sau urâtă, înainte să se cufunde definitiv în întuneric.

*

* *

În cele din urmă, întreaga poveste a acelor întâmplări sumbre din timpul *Nakbe*, când ai mei și-au pierdut băiețelul și țara a fost golită de oamenii care o locuiau, a fost spusă în apartamentul meu din Pennsylvania, cu cinzeci și trei de ani mai târziu. Din păcate, eram singurul supraviețuitor, martor al acestui moment alături de Ismael, veriga lipsă, și mă simțeam sleită de rănile suferite de ceilalți.

M-am sprijinit de spătarul canapelei și am închis ochii așa cum închizi o carte după ce ai citit și ultima pagină. Dar David mai avea ceva de spus.

— Știu că tu și alții îl puteți considera terorist pe tatăl meu, judecând după faptele lui, a zis el. A făcut lucruri rele, într-adevăr, dar nu era om rău. Cu mine a fost bun. A fost tatăl meu, Amal.

Nu i-am răspuns. Simțeam cuvintele lui David, le simțeam apăsarea în palmele mele și mai simțeam cum mi se umplu ochii de lacrimi.

— Înțelegi ce-ți spun, Amal?

„Înțeleg.“

— Am și eu să-ți spun niște lucruri. Când va veni vremea, i-am zis.

— Dacă e vorba de Yousef, știu deja.

Chiar atunci s-a auzit un claxon pe aleea din fața casei. Era taxiul venit să-l ia pe David la aeroport.

— Nu te duce, l-am rugat dintr-o pornire sinceră.

— Nu vreau să plec, mi-a răspuns pe loc.

Ne-am privit deznădăjduiți, fiecare căutând pe fața celuilalt dovada dorinței de a relua firul vieții rupt de soartă.

În acel moment când ne-am privit în ochi între noi s-a creat o legătură afectivă.

David și-a amânat zborul pentru a doua zi dimineața.

— Să bem pentru un nou început, a zis David.

Până să ridic paharul și să ciocnim, Sara a intrat pe ușă. Se vedea pe fața ei că abia așteptase să se întoarcă acasă chiar din clipa când plecase și am fost nemaipomenit de bucuroasă că venise chiar în acel moment.

— *Habibti*, fă cunoștință cu fratele meu, David.

1. Norman Finkelstein (n. 1953), politolog american, autor al mai multor lucrări despre conflictul israeliano-palestinian și despre Holocaust.
2. Saladin el Ayoub (1137-1193), primul sultan al Egiptului și Siriei; a luptat cu cruciații și a capturat Ierusalimul în 1187.
3. Qatamon, cartier al Ierusalimului.
4. Irgun, organizație paramilitară sionistă care a acționat în perioada 1931-1948, având ca scop edificarea statului evreu.

VII

Baladi
(țara mea)

Patruzeci și trei

Dr. Ari Perlstein

2002

Trecutul îmi părea un vis acum. Nu știu când au încetat să mă bântuie fantomele lui, nici când fetița mea a devenit femeie. Sau când mi-am asumat comportamentul de mamă inaccesibilă, moștenit de la Dalia.

Cu câteva lumi înainte descoperisem că am îmbătrânit ireversibil. Goală, mă priveam în oglinda care îmi reflecta imaginea dizgrațioasă a unui trup remodelat de mâinile nemiloase ale vârstei. Anii îmi îngroșaseră talia și îmi făcuseră pielea flască. Sânii îmi atârnau ca niște flori veștejite, iar părul îmi era alb ca iarna.

Singură, cicatricea de pe burtă nu îmbătrânise. Pielea brăzdată de linii era la fel de tânără și fermă ca odinioară, îmbălsămată de cruzimea gestului, scrisă cu cerneala indelebilă a memoriei și ocolită de trecerea vremii. Mi-am trecut palma peste bucățica aceea de tinerețe parcă pusă la murat, cum făcusem de nenumărate ori în decursul vieții. Acum simțeam însă doar rămășițele unei vechi nostalgii. În minte îmi răsunau cuvintele Sarei, plutind pe deasupra gândurilor mele ca libelulele deasupra apei:

— Mamă, eu plec în Palestina. Vreau să vii și tu.

Și mai auzeam și alte glasuri. „Respiră, copilă.“ Respiram adânc, să le alung, dar ele se întorceau.

— Nu doar din cauza mizeriei care e politica și a nedreptății, mamă, spusese Sara, în timp ce ochii i se înroșeau pe margini și se umpleau de lacrimi. Vreau să știu cine sunt.

Atunci am înțeles cât de mult suferise toată viața fiindcă nu avea o familie mai numeroasă. Nu avea sentimentul că aparține unui loc. Nu simțea că are o mamă adevărată. Asta se afla în spatele deciziei de a pleca în Palestina, în lacrimile din ochii ei. Dar, desigur, era fiica mamei ei, așa că am văzut cum ține totul înăuntru, hotărâtă să înăbușe totul ca sub un capac și cum totul se concentrează în sfidarea care îi ardea în priviri. „Orice ai simți, să nu lași să se vadă.“

— O să mă gândesc, i-am răspuns abia stăpânindu-mă să n-o iau în brațe.

N-am avut la ce să mă gândesc. De fapt, nu m-am gândit aproape la nimic altceva până când am stat față în față cu mine însămi în oglindă și am luat hotărârea să plec la Jenin, după treizeci de ani de exil.

După ce, la aeroportul din Lod ne-au supus ore în șir unui interogatoriu și unor percheziții despre care prefer să nu vorbesc, Sarei și mie ni s-a dat voie să plecăm.

— Sara! a strigat o voce bărbătească.

Fiica mea a zbughit-o de lângă mine și s-a aruncat în brațele unui tânăr frumos. Mi-am dat seama cine e când l-am văzut pe David alături de el. Sara și Iacob își scriseseră după ce David intrase în viața noastră.

Iacob avea douăzeci și trei de ani, era mezinul dintre cei doi fii ai lui David și cel care semăna cel mai bine cu el.

— *Shalom*, mătușă Amal, m-a întâmpinat el cu un zâmbet tineresc, cuceritor, pentru care nu eram pregătită.

„Mătușă Amal. *Shalom*.“

— Bună, Iacob, i-am răspuns nu fără oarecare stânjeneală și m-am întors apoi spre David, care m-a cuprins cu brațele.

Cum stăteam așa, mică la pieptul lui uriaș, am simțit că m-a luat Yousef în brațe, ba chiar i-am simțit și mirosul. Aveam din nou doisprezece ani și stăteam nemișcată în brațele lui Yousef, care se întorsese gol din morți în 1967, și pânza aspră a hainelor împrumutate îmi înțepa pielea tot așa cum emblema Nike de pe cămașa lui David mi se freca acum de obraz.

— Ce bine îmi pare să te văd, surioară, mi-a spus.

— Și mie, David. Și mie.

Înainte să mergem acasă la David, în Netanya, am vrut să văd Ierusalimul. Să trec pe la orfelinat și să găsesc biroul lui Ari Perlstein.

— Dar Ierusalimul e în partea cealaltă, a protestat David, așa că am renunțat.

Pe fața lui am citit aceeași amărăciune. Durerea dezrădăcinării și nesiguranța identității răstălmăcite.

„Ari Perlstein mai are de așteptat“, mi-am spus în sinea mea, cu toate că Ari nici nu avea idee că urma să-i fac o vizită. Înainte să plec din Philadelphia îi dădusem de urmă pe Internet, dar nu mă putusem hotărî să-l sun. Ce să-i fi spus? „Sunt fiica lui Hasan, îl mai ții minte?“ Sau „Bună ziua, ghiciți cine e la telefon? Vă vând un pont. Mergeți înapoi cincizeci,

șaizeci, șaptezeci de ani, poate chiar mai mult. Alt pont: Ein Hod. Vi se pare familiar? Ha, ha! Nu, zău că nu“.

*

* *

— Dr. Perlstein?

— Da.

Un cap mic a apărut de după vrafurile de cărți înghesuite până la refuz în biroul strâmt al profesorului.

— Mi-ați putea acorda câteva minute? Am făcut un drum lung ca să vă găsesc.

— Iertare, la vârsta mea mintea îmi mai joacă feste. Vă cunosc? a întrebat cu aerul binevoitor pe care îmi închipuisem că-l are și acum.

— Nu, dar cred că îl știți pe tatăl meu. Hasan. Hasan Abulheja.

Camera întreagă – cu pereții căptușiți cu cărți acoperite de un strat gros de praf – și-a ținut respirația un moment destul de lung, până când ochii lui Ari, holbați în spatele ochelarilor bifocali de pe nas, s-au înviorat sub sprâncenele stufoase. Trupul lui subțire s-a strecurat sprinten pe după biroul năpădit de cărți și hârtii și a venit spre mine. Nu doar că șchiopăta, acum își mai și târa picioarele.

— *Ya ellahi!* a șoptit în arabă în timp ce se apropia de mine, ștergându-și lacrimile din ochii măriți de ochelari cu mâinile tremurătoare, pătate de vârstă. Hasan e aici? a întrebat cu glasul întretăiat, secătuit de deznădejdea unui trecut furat și de dorința imperioasă de a ști, de a-și revedea vechiul prieten.

— Nu. Credem că a fost ucis în 1967.

„Credem că a fost ucis în 1967.“ Nu mai rostisem niciodată aceste vorbe, nici nu știusem că eram încredințată că fusese omorât în 1967.

A urmat o tăcere interminabilă căreia el i-a pus capăt.

— Semeni cu Dalia, a spus cu un zâmbet blând, de bunic. Ia loc, ia loc.

— Mai sunt câteva persoane afară, care ar dori să vă cunoască. Fiica mea, Sara, fratele meu, David Avaram și fiul…

— David Avaram… Abulheja? a întrebat, nedumerit de numele evreiesc.

— Nu, doar David Avaram. E o poveste lungă. Dacă aveți timp…

— Din acest moment nu mai am nimic în program, a declarat triumfător și mi-a zâmbit aranjându-și protezele dentare care nu-i stăteau prea bine în timp ce-și suna asistentul.

Ari nu se căsătorise, se consacrase studiului și unei singurătăți pline de farmec, după cum am înțeles când s-a apucat să ne depene povestea vieții lui cu înțelepciunea unuia care citise mult mai multe cărți decât cele câteva sute din cauza cărora eram nevoiți să ne înghesuim în mijlocul camerei lui de lucru.

Ari era un povestitor nemaipomenit, îmi amintea de *Haj* Salem care trebuie că se stinsese din viață la vremea aceea. Îl ascultam vrăjiți de poveștile despre pățaniile lui din tinerețea petrecută alături de *baba*, din ziua când se întâlniseră la Poarta Damascului până când tata îi ajutase să fugă în partea de apus a Ierusalimului, la scurtă vreme după ce fusese ocupat de Israel. Ne-a povestit de brățările care zornăiau la gleznele Daliei, de mustățile lui *jiddo* Yehya, răsucite în

perfectă simetrie, care îi urcau spre ochi când zâmbea, de cum gătea *Teta* Basima și cum se ocupa de grădină, de copacii și livezile din Ein Hod, de sălbăticia nemiloasă a războiului, de furie și despre prietenia care îi salvase viața. Iar acolo unde amintirile i se ștergeau, veneam eu să le completez.

Iată-ne în biroul lui Ari, trei generații reunite de chemarea unei istorii anulate, furate de soartă, dar reînviate în acel moment și cerând să fie spusă. Povestea unei familii dintr-un sătuc neștiut de lume, dar năpăstuit într-o zi de o istorie care nu era a lui, prizonier etern al dorului de rădăcini și de pământ. Era o poveste de război, despre pârjolul înfiorător pe care îl adusese. Despre o dragoste aprigă și un atentator sinucigaș. Despre o fată care se sustrăsese destinului ei ca să devină un cuvânt golit de înțeles. Despre copii ajunși la vârsta maturității care cerneau nebunia ca să-și găsească rostul. Despre un adevăr care răzbătuse prin minciuni și se ivise dintr-o tăietură, o cicatrice de pe fața unui bărbat.

Am fost cu toții copleșiți de emoție în camera aceea mică, unde doar lumina intrată pe unica ferestruică aflată sus, pe perete, te ducea cu gândul la lumea de afară. Lumina apusului era singura dovadă a faptului că timpul nu se oprise când mi-i închipuisem pe Ari și Hasan, copiii, împărțind o roșie în spatele căruței din piață, un gest pe care se sprijinise prietenia lor nestrămutată. Îi spusesem lui David multe povești cu tata și cea de acum îi arăta încă o parte frumoasă a firii lui.

— Tatăl tău a fost fericit când s-a născut Yousef. Nu cred să-l fi văzut mai fericit sau mai mândru ca atunci, a spus Ari, evocând o imagine a tatălui meu pe care doar el o văzuse.

Dintr-odată m-am simțit din nou copil, întrebându-mă dacă tata fusese la fel de fericit când mă născusem eu, ori poate și

mai fericit? Sau nu se bucurase deloc la venirea încă unei guri pe care s-o hrănească în tabăra de refugiați?

Ari m-a readus în prezent.

— Unde e acum fratele tău Yousef? a vrut să știe.

Chiar atunci un *adan* a umplut văzduhul. Parcă mi-a intrat pe sub piele.

— *Allaaaahu akbar, Allahu akbar…*

Răsuna din mai multe minarete în același timp. Melodia, pe care n-o mai auzisem de mult prea multă vreme, se răspândea nestingherită în colțurile îmbâcsite ale ființei mele, curgea prin mine ca o apă a botezului.

— *Ashhado an la ellah Allaaaah, Ashhado an Mohammadun rasool Allah…*

Am rămas nemișcată, cu ochii închiși, am deschis larg poarta nostalgiei dureroase și a dorului după familia pierdută, după identitatea mea pierdută, am lăsat cântecul unui popor să umple pauza care a urmat întrebării lui Ari: „Unde e fratele tău Yousef?“.

— *Hayo ala salaaaaat. Hayo alal falah…*

Clopotele de la biserica Sfântului Mormânt au început să sune, legănându-se în ritmul amintirilor mele celor mai scumpe și mai amare. M-am ridicat în picioare în timp ce ritmul Islamului a readus la viață zâmbetul cu gropițe al Fatimei, îmbrăcată în *disdashe* albastru, luând în derâdere o mie de lacrimi nevărsate.

— Nu știu, i-am răspuns lui Ari, uimită eu însămi de blândețea vocii mele și am continuat, ca să înlătur orice neînțelegere și să previn alte întrebări: S-a spus că el a fost cel care a intrat cu camionul cu bombă în clădirea Ambasadei SUA în 1983.

Sara nu și-a putut stăpâni o exclamație. Era prima oară când auzea de așa ceva.

Iacob a făcut o mutră lungă, parcă se prăbușise o cascadă de pietre pe panta muntelui. Habar nu avusese.

David a rămas tăcut, copleșit de greutatea vorbelor mele. N-ar fi vrut ca fiul lui să fie afectat, mai ales că îl privea rugător, parcă spunea: „Ba ar trebui să fie oameni cumsecade. Arabi buni. Rudele noastre din Palestina, oameni pașnici. Nu teroriști!“.

Fața Sarei se deschisese ca o rană. Nu-i venea să creadă, era intrigată, dornică să afle povestea neciuntită a vieții ei, rănită de mama ca îi ascunsese atâtea lucruri.

Eram prea obosită și sleită de puteri ca să-i țin piept.

Rochia albastră ca cerul, sfâșiată la mijloc, s-a ridicat din cotlonul minții mele unde stătuse pe întuneric și s-a desfăcut deasupra mea asemenea unui nor. M-am întors și l-am văzut pe Majid în trăsăturile fiicei mele. Am închis ochii fiindcă nu mă simțeam în stare să simt mai mult. Mi-era teamă să nu găsesc în străfundul sufletului meu furia care pusese stăpânire pe fratele meu. Mi-era teamă să nu-l găsesc chiar pe el în străfundul ființei mele. Că furia lui ar putea deveni și furia mea. Teamă și iar teamă.

Numai că, de data asta, puterea mea de a mă apăra nu făcea față amintirilor și iubirilor înăbușite, care se ridicau de sub stratul meu de gheață cu torțe aprinse, cerându-mi ceva. Cerându-mi să plâng pentru ele, să le dau în sfârșit lacrimile pe care le meritau. Să le plătesc în mânie și tristețe. Să le acord recunoașterea îndelung amânată rememorându-le cu durere.

— *Laaa ellaaaha ella Allah*, s-a încheiat *adan*-ul, iar eu am citit în ochii lui Ari că înțelegea, fără să scoată un cuvânt.

Ari, băiatul cu copilărie chinuită; până și piciorul drept îi fusese vătămat pe viață de fanatismul nazist. Băiatul șchiop cu un singur prieten, dus într-un sat arab ca să respire aer proaspăt, nepoluat de amintirile oribile ale părinților lui, mutilați pe viață de lagărele de concentrare, oricât s-ar fi căznit să-și refacă viețile. Ari, băiatul vânat, care stătuse ghemuit, pe jumătate sufocat, într-un cuptor de pâine unde se ascunsese de arabii care căutau evrei, orice evrei, ca să se răzbune după 1948. Ari, tânărul care își văzuse părinții topindu-se ca nălucile în durerea chinuitoare a amintirilor, lăsându-i lui doar relicve ale vieții lor, o broșă cu optsprezece perle și rafturi pline cu cărți.

— Uite broșa ei, mi-a arătat-o.

„Una, două, trei, patru, cinci, șase… optsprezece perle vechi, fine.“

Ari, bărbatul care n-a putut să se însoare fiindcă, la fel ca mine, se temea de dragoste mai mult decât de moarte. Fiindcă, pentru cei urâți și vânați, reversul iubirii e pierderea insuportabilă.

Ari – „evreul antisemit“, cum îl numeau concetățenii lui, „prietenul meu“, cum îi spunea tata – a înțeles. Și compasiunea lui mi-a acoperit cuvintele ca o mantie protectoare. „A intrat cu camionul cu bombă în clădirea Ambasadei SUA în 1983.“ Ca să pună o pavăză între mine și cuvinte, să mă apere pe mine și amintirea lui Yousef de oroarea faptei din acele cuvinte. S-a văzut pe fața lui. Privirile ni s-au întâlnit și am rămas așa, privindu-ne în ochi, până când două lacrimi grele, ca două ancore, m-au țintuit pe scaun și au căzut apoi pe pardoseala de piatră roșie din Ierusalim.

Ari, tânărul evreu din fotografia de nuntă a părinților mei, m-a călăuzit prin ultimele amintiri cu tatăl meu. Mi-a povestit de căruța trasă de boi luată cu împrumut de tata ca să-i ascundă pe cei din familia Perlstein și în care i-a dus pe drumul cu hârtoape dincolo de linia de demarcație din Ierusalim, la vremea când Ierusalimul de Est nu fusese cucerit încă. Steagul cu steaua lui David, făcut de tata dintr-un cearșaf pentru familia Perlstein, ca să-l fluture de cum treceau în partea israeliană a orașului, ca să nu fie luați drept arabi și împușcați, a stat ascuns sub hainele tatei cât a durat primejdioasa călătorie. Au mers noaptea, la adăpostul întunericului, când bărbați hotărâți patrulau mânioși, păzind rămășițele anului împotriva evreilor, care, la rândul lor, patrulau de partea cealaltă în uniformele unei națiuni nou ivite, împinși de propria lor hotărâre și mânie.

— Părinții mei erau prea înspăimântați ca să facă vreo mișcare, nu îndrăzneau nici măcar să deschidă ochii, dar eu mă uitam afară printr-o crăpătură dintre scânduri. Când un soldat iordanian a strigat la noi și i-a făcut semn cu mâna tatălui tău, m-a fulgerat gândul că Hasan ne întinsese o capcană și ne trădase până la urmă. Cum stăteam pitit în căruța de scânduri, cu roți strâmbe, care semăna mult cu cea din copilăria noastră, teama mi s-a preschimbat în bănuială. Mi-am făcut un plan, să trădez înainte de a fi trădat. Am întins mâna după pumnalul pe care Hasan îl ascunsese sub o pătură, în vârful căruței, „în caz că avem nevoie“, spusese el.

Ari a tăcut. A tras în piept amintirea amară înainte s-o dea afară sub formă de cuvinte, timp în care David a întins mâna tremurând și a scos din geantă sticla cu băutură de care nu se despărțea.

— Numai că, până să mă dau eu jos din căruță, ne-am pus iar în mișcare. Mi-a fost așa de rușine că îmi veniseră astfel de gânduri!

Ari m-a privit drept în față, așteptând judecata mea cu ochii larg deschiși pe după lentilele groase, apoi a continuat:

— Până am ajuns, am tremurat gândindu-mă unde m-ar fi putut duce o asemenea greșeală, căindu-mă fiindcă îl trădasem pe prietenul care își riscase viața ca să mă salveze. Trădasem înainte să fiu trădat.

Nu-mi aduc aminte cum s-au scurs orele următoare ori dacă au trecut doar minute. Oricum, în scurtă vreme Hasan s-a oprit și ne-a arătat o cărare ascunsă spre partea cealaltă și mi-a întins steagul pe care îl pictase cu mâna lui, nu fără greutate, fiindcă purta pe el steaua evreiască, aceeași stea albastră care flutura peste dezastrul țării lui.

M-a strâns în brațe. „Dea Domnul să ne revedem, frate“ – au fost ultimele cuvinte pe care le-am auzit din gura lui. „Iartă-mă“, am răspuns și am luat-o pe cărare cu părinții mei.

Ari s-a oprit, parcă zicând „Asta e“. În hăul căscat al acelei tăceri m-am simțit din nou copil în brațele tatei, întrebându-l despre Ari Perlstein și văzând cum închide cartea trist, fără să scoată o vorbă, și cum răsăritul acelei zile ia sfârșit în același timp. „Nu, asta nu e tot.“

— După ce statul evreu îi răpise căminul, țara, fiul și identitatea, tatăl tău și-a primejduit viața ca să mi-o salveze pe a mea și a familiei mele.

„Asta a fost.“

Cu colțul ochiului l-am zărit pe Iacob schimbându-se la față, parcă judeca cât de acceptabile erau rudele lui arabe în funcție de purtarea lor față de evrei. Pe mine mă scotea din

fire băiatul, cu toate că Sara părea să-l placă în modul cel mai sincer.

Eram obosiți când am plecat de la Ari. Mă obosise povestirea. Eram obosită de trecut.

În drum spre Natanya l-am rugat pe David să facă un mic ocol.

— E nițel mai departe, am spus cu accent irlandez, imitându-l pe Jack O'Malley, care îmi spusese exact aceste cuvinte când mă dusese la orfelinat cu mult timp în urmă; n-a înțeles nimeni de ce vorbisem cu accent și nici eu nu mi-am bătut capul să le explic.

„Mai încolo am să-i povestesc Sarei despre O'Malley, de orfelinat, de surorile columbiene și despre Haydar, directoarea. Împreună cu Huda o să-i povestim despre casa Wardei, aflată în spatele celui de-al treilea măslin, dincolo de cedrii gemeni, pe drumul spre Taybeh, iar noaptea vom dormi pe acoperiș împreună cu copiii noștri, așa cum făceam când eram noi înșine copiii." Eram ametită, dar sigură pe mine. S-ar fi zis că pământul întâmpina întoarcerea mea cu urări de bun venit.

În ciuda agitației, îmi era bine unde mă aflam. Simțeam că acel cuvânt care fusese secătuit de speranță, din care nu mai rămăseseră decât niște litere serbede, căpăta din nou un înțeles. Eram Amal, nu Amy.

— Îmi place că ți se spune Amal, mami, îmi mărturisise Sara a doua zi, când eram la Jenin.

Iar în Khilva, aflat „nițel mai departe", unde un zid biblic de piatră împărțea ca o cortină Muntele Măslinilor, m-am oprit pe pământul legendar și am privit Ierusalimul întins la picioarele mele, întocmai cum privisem împreună cu Jack

O’Malley în ziua când mi-am luat la revedere de la Jenin. Acum mă întorceam de unde plecasem. Era și o întoarcere în timp.

Acum satul străvechi cu ziduri pline de taine și copaci cu rădăcinile înfipte în sânge părea pustiu, lipsit de viață. În jurul Ierusalimului și pe Malul de Vest erau așezări pe vârful fiecărui deal; pajiștile verzi, bine îngrijite, și acoperișurile roșii răspândite prin văi ca o urticarie a pământului contrastau violent cu casele arăbești de la poale, mai toate dărăpănate, unde se scurgeau canalele așezărilor de sus și unde locuitorii acestora își aruncau adesea gunoaiele.

Orașul era dominat de clădiri înalte, mult prea înalte. Imobilele de locuințe rezervate evreilor, așezările fortificate, hotelurile cu muchii tăioase și arbuștii importați vegheau ca niște paznici de închisoare asupra clădirilor masonice indigene cu arcade la ferestre și uși, arcade de la care provine și cuvântul „arhitectură“.

Dar și dacă lăsăm deoparte „evreizarea Ierusalimului“, Orașul Vechi părea rece, chiar neîndurător. Și, în ultimă instanță, nevrednic.

Cum fusese cu putință?

— Phii, a exclamat Sara. Ce frumos e!

„Nu, nu este“, aș fi vrut să-i spun. „Sunt doar pietre.“

De ce demnitatea și onoarea depind de pietre și pământ? Generație după generație au scurmat în măruntaiele pământului și au clădit monumente din ele ca să lase un semn al timpului lor, ca să dea formă unui vis care să însemne ceva într-un univers imens, să fabrice înțelesuri din întâmplări aleatorii, să capete nemurirea punând mâna pe un pământ nemuritor, călcându-l în picioare, furându-l.

— Sunt doar pietre, Sara.

Cuvintele mi-au țâșnit de pe buze fără voia mea.

— Pietre care înseamnă istorie, mamă, s-a întors ea spre mine, nevenindu-i să creadă că subestimam ceva că părea grandios. E splendid.

— Am să-ți arăt un măslin în Jenin – i se spune Băbătia – care are o istorie mai lungă decât zidurile Orașului Vechi. E mai frumos, mai modest și mai adevărat decât pietrele cioplite de aici, am spus, crezând vorbele pe măsură ce le rosteam. Și să știi, am continuat, rănită în dragostea mea pentru această ființă perfectă născută din trupul meu, splendidă ești tu.

Patruzeci și patru

Strânge-mă în brațe, Jenin

2002

În ultima vreme Jenin fusese pomenit de mai multe ori la buletinele de știri: focar de teroare, cuib de teroriști, școală de teroriști.

Orașul era mai înalt decât îl lăsasem cu aproape treizeci de ani în urmă.

Cocioabă peste cocioabă. Piatra luase locul chirpiciului. „Creștere pe verticală“ este termenul tehnic. O milă pătrată de subvenții de la ONU, unde trăiau, înghesuiți pe verticală, patruzeci și cinci de mii de rezidenți, patru generații de refugiați.

Când am sosit agitația era în toi. Tot ce se vedea era în mișcare sau alerga încotrova. Copiii se jucau, dar era evident că sunt neliniștiți. Pe străzi nu mai erau bătrâni așezați pe găleți întoarse cu fundul în sus, jucând table, așa cum se obișnuia când eram eu copil. Tinerii, cu mintea spălată de vise, alergau pe ulițe cu puști atârnate în spate. Se pregăteau pentru ceea ce părea a fi inevitabil, strângând rezerve de mâncare, ridicând baricade, punând capcane cu explozibil și stivuind saci de nisip în așteptarea furtunii care se apropia. Mânia și disprețul mărșăluiau braț la braț, în pas milităresc, stâng-drept-stâng, dar nu aveau cum să treacă peste hotarele acelei mile pătrate de tabără de refugiați pe verticală. Atacatori sinucigași își legau centurile, îndrăgostiții se luau de mână, mamele își ascundeau micuții în pivnițe sau în camerele din mijlocul caselor.

Era 31 martie 2002.

La 20 martie un atacator sinucigaș omorâse șapte israelieni în Galileea, ca să răzbune moartea a treizeci și unu de palestinieni uciși de Israel la 12 martie, ca să răzbune moartea a unsprezece israelieni uciși la 11 martie, ca să răzbune moartea a patruzeci de palestinieni uciși la 8 martie și așa mai departe.

În timp ce noi retrăiam trecutul în camera de lucru a lui Ari, în prezent, tancurile israeliene deschiseseră focul asupra cartierului general al lui Yasser Arafat din Ramallah. Și în timp ce Yasser Arafat era ascuns sub dărâmăturile fostului său cartier general, într-o cameră pe fereastra căreia se vedea țeava unui tanc israelian, președintele George W. Bush anunța că Arafat trebuie „să pună capăt terorii“.

Ceva mai târziu, acasă la David, Sara l-a rugat pe unchiul ei să oprească sonorul televizorului ca să nu-l mai audă pe „înfumuratul ăla cu creier cât nuca“, cum s-a exprimat ea.

— Ai zice că președintelui Statelor Unite i-ar da prin gând că logistica terorii care trebuie oprită înseamnă o clădire intactă și o forță polițienească. Da’ de unde! Nu și gogomanului nostru. Atâta vorbește de „teroare“ că încep să cred că e o boală. Are un tic verbal. Teroareteroareteroareteroare! a strigat, scoasă din sărite.

Fiica mea.

A doua zi intram în Jenin, orașul mult-mai-înalt-decât-înainte. Mult mai aglomerat. Orașul copleșit de treburi, hotărât, supărat. Nu mai era orașul din tinerețea mea – pasiv, în expectativă, care lăsa-totul-la-mâna-lui-Allah. Ținând-o de mână pe fiica mea, mergeam pe ulițele șerpuite, pe marginea cărora soarele tremura în apa canalelor. În case se cânta, din gură și la diverse instrumente și muzica se revărsa pe străzi. Am auzit-o pe Fayruz[1] a cărei voce urca liberă spre cer și dincolo de el.

De dragul tău, cetate a rugăciunilor, mă rog.

Ya bahiyat el masakin. O, trandafir între orașe.

Ochii noștri se îndreaptă zilnic spre tine… să aline durerea bisericilor tale și să alunge tristețea din moschei…

M-am oprit, am întins brațele în lături ca să ating pereții de pe ambele părți ale străzii și mi-am plimbat palmele peste pietrele acelor case mai înalte, mai înghesuite una într-alta.

— Așa mergeam împreună cu Huda pe străduțele astea, i-am spus fiicei mele.

— Nici n-ai idee cât de emoționată sunt să mă aflu aici, în locul unde ai crescut tu. Abia aștept s-o văd pe Huda și să aud istorioare cu voi două, a zis Sara, vizibil încântată.

Am auzit alt cântec. Acesta mi-a mers drept la suflet, mai întâi sunetul tânguitor de *ney*, apoi cuvintele.

> *Unadeekum!* Te strig să mă ajuți, te trag de mâini și
> sărut pământul sub încălțările tale…
> Îți dau lumina ochilor mei…
> Și împărtășesc durerea ta.
> Am dat totul țării mele…
> Mi-am bătut joc de asupritorii mei, eu, un orfan,
> eu, gol și desculț.
> *Unadeekum!* Te strig să mă ajuți
> ținându-mi sângele în mână…

În fața noastră, niște copii râdeau de cele două femei în toată firea care mângâiau zidurile în timp ce mergeau. Un cârd de găini cârâiau și băteau din aripile ciuntite, încercând să scape de copilașii care le fugăreau. Unele lucruri rămăseseră neschimbate.

Bătrânii muriseră, tinerii îmbătrâniseră, casele se înălțaseră și ulițele se îngustaseră, se născuseră bebeluși, copiii mergeau la școală și fugăreau găinile, măslinii se îndoiseră sub greutatea fructelor. Cu toate astea, tabăra de refugiați din Jenin rămăsese la fel, o milă pătrată de pământ, ruptă din timp și întemnițată în nesfârșitul an 1948.

O voce din trecut s-a furișat în spatele meu.

— Ești în Jenin!

Am simțit că-mi explodează inima de amintirea vechii afecțiuni. Amintirea vieții.

— Chiar trebuie să spui mereu ceea ce e evident? am întrebat întorcându-mă spre ochii de tigru ai Hudei.

Ne-am aruncat una în brațele celeilalte, râzând cu lacrimi.

— Te-ai îngrășat, a zis.

— Și tu, am spus.

— Chiar trebuie să spui ceea ce e evident? m-a maimuțărit ea.

A tras-o pe Sara între noi și așa, îmbrățișate, ne-am îndreptat spre casa Hudei.

— Nu suntem acasă decât eu și băiatul cel mic, Mansour, a spus gâfâind în timp ce urcam cu greu panta dealului spre căsuța aflată nu departe de locuința în care ne petrecuserăm copilăria. Evreii l-au luat pe Osama luna trecută. Jamil, unul din gemenii mei, vine adesea să vadă cum ne merge. E în rezistență, ne-a mărturisit deschizând ușa de metal a casei. Evreii l-au ucis pe Jamal, celălalt geamăn, când avea doisprezece ani. Jamil n-a putut uita cum i-a murit fratele în brațe. Stați jos, mă duc să fac niște ceai.

Ochii frumoși ai Hudei străluceau, dar fața purta urmele timpului și ale suferinței pricinuite de pierderea copilului. În ochii ei trecutul nostru comun se îmbina cu prezentul orașului Jenin, mai înalt și mai dens. Ochii ei oglindeau trăinicia prieteniei noastre și i-am privit stăruitor, căutând sentimentul de a fi acasă, pe care mă așteptasem să-l găsesc în Jenin, dar nu izbutisem. Să mă fi schimbat chiar atât de mult? Nu-mi venea deloc la îndemână să adun frânturile unui trecut la care renunțasem cu mult timp în urmă.

— Mansooooooour! și-a strigat Huda mezinul.

Câteva minute mai târziu, un tânăr înalt, apatic, a intrat aplecându-se pe ușă. Ne-a aruncat o privire scurtă, nici

obraznică, nici politicoasă. Brațele îi atârnau, parcă erau trase în jos de palmele mânjite de vopsele de toate culorile.

— *Habibi*, ea e *Amto* Amal. S-a întors, în cele din urmă. Iar aceasta e fiica ei, Sara.

Ne-a întins mâna privind prin noi și a plecat cum intrase, fără să scoată o vorbă, aplecându-se ca să poată ieși pe ușă.

— El e băiatul meu, Mansour. E artist! ne-a explicat Huda ieșind din bucătărie cu o tavă pe care erau trei pahare cu ceai fierbinte și câțiva biscuiți. Să nu i-o luați în nume de rău, Mansour nu vorbește. N-a mai vorbit de când avea șase ani.

Ceva mai târziu Sara și cu mine l-am privit pe Mansour cum pictează pe un zid portretul unui *shaheed*, cel care aruncase de curând în aer cafeneaua din Ierusalim. Își mișca brațele cu gesturi lente, ample, mânuind pensula pe un zid menit să le sară în ochi invadatorilor israelieni care se apropiau. În scurtă vreme pe zid a apărut o figură implacabilă, cu ochi mari, pătrunzători care priveau, de sub un *kaffiyeh* strâns pe cap, înspre acel 1948 lipsit de viitor, înspre libertatea unei morți sfidătoare explodând într-o glorie de doi bani.

Cu toate că nu vorbea cu nimeni și doar câțiva erau cei cărora le arunca mai mult decât o privire trecătoare, Mansour era foarte îndrăgit în tabără. Pe cât se vedea, toată lumea îl cunoștea pe nume. Trecătorii se opreau să-i admire lucrarea, să-l bată pe spate, să murmure discret mulțumiri și rugăciuni pentru băiat și harul lui.

— E foarte talentat, nu? a spus Sara.

Dar ceea ce te impresiona la el nu era doar înclinația artistică, ci și tăcerea lui. O tăcere atât de adâncă și neclintită, că te așteptai s-o vezi materializându-se. Picta din adâncurile

ei nepătrunse și tăcerea plutea deasupra lui asemenea unei forțe invizibile.

— Mi se urcă sângele la cap știind ce i-au făcut. Și au scăpat nepedepsiți, a zis Sara.

Cât ne-am băut ceaiul, Huda ne-a povestit pe scurt cum fusese răpit când avea șase ani, legat la ochi și urcat într-un jeep al armatei israeliene și adus înapoi după o săptămână, în schimbul unei răscumpărări de cinci sute de dolari.

— Dintre toți copiii mei, el a fost cel mai sensibil. Cel care a avut cel mai mult nevoie de mine, a spus Huda.

Ammo Darweesh devenise un patriarh iubit în tabără. Îți dădeai seama văzând câți oameni erau în casa lui, majoritatea cărora m-au recunoscut când am intrat pe ușă.

— Ești într-adevăr cine cred eu că ești? a exclamat un văr de-al meu și a venit să mă îmbrățișeze.

— Lăudat fie cel care ni-i aduce pe cei dragi acasă din *el ghurba*, a spus altul. Lăudat fie.

S-au ridicat cu toții, bucuroși să mă întâmpine, dar au așteptat respectuoși să mă salute unchiul meu primul.

M-am apropiat de scaunul cu rotile al lui *Ammo* Darweesh și m-am aplecat spre brațele lui întinse.

— *Ya habibti, ya Amal*, a zis și s-a pus pe plâns. Aduci sufletele lui Hasan și al Daliei în casa asta, draga mea. Îmi aduci bucurie, fiică frumoasă!

I-am sărutat mâna de trei ori și am dus-o de fiecare dată la frunte.

Sufletul îmi era plin de iubire și amintiri, tot mai multe amintiri, așa că Sara și cu mine am rămas toată seara acolo.

Ammo Darweesh era îmbătrânit și slăbit, dar s-a înviorat în cele câteva ore petrecute cu noi. Vărul meu mi-a șoptit:

— E mult de când nu l-am mai văzut pe tata așa de fericit, Amal.

De-abia în a treia noapte petrecută în Jenin, pe 2 aprilie, am aflat că *Haj* Salem trăiește.

— Mergeam cu rândul, în fiecare zi, să-i ducem de mâncare, așa cum făceau și mamele noastre. Copiii de aici nu-l cunosc așa cum îl cunoaștem noi. Nu prea știu când s-a oprit din spus povești. Cred că încetul cu încetul. Acum își petrece marea parte a timpului cioplind bucăți de lemn cu briceagul, pe care nu i l-am ascuțit în mod intenționat, a zis Huda.

Mi-am pus în gând să mă duc să-l văd a doua zi dimineața.

Noaptea am stat în casă. În tot orașul luminile au fost stinse ori ascunse în spatele unor ferestre acoperite cu pânză neagră. Israelul începuse bombardamentele asupra orașului vecin, Bethleem, și deplasase sute de soldați în orașele din jurul nostru.

La lumina lumânării, cuibărite în spatele sacilor cu nisip, Huda și cu mine am depănat amintiri, scoțând la iveală necazurile și bucuriile și arătându-le copiilor noștri, găsind nestemate de care aproape uitaserăm. În noaptea aceea căsuța Hudei a devenit un colțișor de fericire într-o mare de teamă tăcută.

Trântit în spatele unui maldăr de saci la celălalt capăt al camerei, Mansour desena pe un caiet, zâmbind din când în când. Vocabularul Sarei se restrânsese la două cuvinte – „Mai spune-mi“ – în timp ce Huda și cu mine vorbeam de viața petrecută împreună, retrăind-o acum prin impresiile copiilor

noștri, ajunși la vârsta maturității. Casa Wardei, păpușa noastră ciungă, urcatul în copaci, șotronul, revistele deocheate pe care le citea Yousef, singurătatea tatei, zorii zilei, mama, *Haj* Salem, concursurile de scuipat, războiul. Simțindu-ne iar surori, ne-am luat de mână, așa cum ne țineam de când ne știam, și am pășit împreună pe urma amintirilor. Sara și-a pus capul pe umărul meu și m-a cuprins în brațe, cum nu mai făcuse de când era prea tânără ca să-și amintească. Și în timp ce afară atmosfera era tot mai amenințătoare și zvâcnea la apropierea morții, eu ardeam de dragostea pe care mi-o interzisesem pentru acest copil perfect care se odihnea în brațele mele. Mi-am dat atunci seama că îmi găsisem căminul. Aici, unde fusese întotdeauna.

— Hai să lăsăm noaptea pe mâinile lui Allah și să încercăm să dormim puțin. Să ne apere Allah și să-l apere pe băiatul meu, Jamil, oriunde s-o afla acum, a zis Huda și am închis ochii, ne-am lăsat pe pernele de pe jos, sprijinite una de alta.

Orele treceau, dar nouă ni s-a părut că de-abia închiseserăm ochii când au izbucnit strigăte din toate părțile în tabăra cufundată în întuneric.

— Vin evreii! Vin evreii!

„Vin evreii.“

În clipa următoare o ființă frumoasă a intrat grăbită, aplecându-și trupul gol până la brâu ca să aibă loc pe ușă. Felinarul pe care îl ținea în mână îi scotea în evidență mușchii tari pe sub pielea măslinie. I-a șoptit Hudei:

— *Yumma*, ești trează? Frate Mansour, unde ești? – A aprins lumina. – Nu vă speriați. Evreii nu ajung mai devreme de o oră.

„O oră.“

Cu ochii înecați în lacrimi, scumpa mea prietenă l-a cuprins în brațe pe fiul ei. L-a sărutat cu disperare, acoperind cu sărutări fiecare părticică a feței lui, fără să lase nici o bucățică neiubită de mama lui. Huda știa că, după ora aceea, Jamil s-ar putea să nu se mai întoarcă niciodată. Văzându-i cum își luau rămas-bun, am luat-o de mână pe fiica mea și ne-am dat deoparte, cu lacrimile noastre cu tot, căci nu aveam dreptul să fim de față la acel moment.

— Frate Mansour, dacă se întâmplă ceva, să ai grijă de mama, a spus Jamil și Mansour a încuviințat pe tăcute.

Când Jamil s-a ridicat să plece s-a întâmplat ceva extraordinar. A durat mai puțin de treizeci de secunde, dar a părut o eternitate și cred că doar eu mi-am dat seama. Când s-a întors să plece – cu o basma în carouri alb și negru legată la ceafă și banderole comuniste, roșii, pe brațele de o perfecțiune impresionantă –, ochii neîmblânziții i-au căzut din întâmplare pe Sara și privirea i-a țintuit pe amândoi locului. O nevoie neașteptată, o rugăminte. O iubire subită dorind să ia ființă. O dorință fantastică pe care nici unul din ei nu și-o putea permite. O oază de intimitate între doi străini, chemându-i pe amândoi.

— Evreii! Evreii! s-a auzit afară și clipa aceea a fost izgonită de îndemnul să ne căutăm un loc unde să ne refugiem în tabăra de refugiați. Mansour a stins lumina, a aprins încă un felinar și l-a strâns pe frate-său în brațe. Jamil și-a sărutat mama pe frunte.

— *Allah yihmeek ya ibni*, a strigat ea, rugându-se să-i fie apărat fiul.

— *Khalto* Amal, după care a fost numită și sora mea, a spus Jamil apăsat, enunțând un lucru știut.

Nu și-a permis să mai arunce o privire spre oaza așezată alături de mine.

În schimb am văzut prezența lui trecând peste pielea fiicei mele ca o mângâiere. Ca o dezvinovățire, o părere de rău înainte de sfârșit. Un ritual al morților.

Jamil a întins mâna după singura fotografie atârnată pe perete, a dus-o la buze și a sărutat-o după care a pus-o la loc. Era fotografia lui Jamal, eternul copil de doisprezece ani.

Apoi a plecat.

La doua dimineața s-a auzit huruitul tancurilor, parcă torcea o pisică infernală. Ne-am prins în brațe. Ceainicul de metal, acum rece, rămăsese acolo unde îl lăsasem. Mansour s-a tras mai aproape, în brațele tăcerii lui. Nu s-a oprit din desenat. Huda și-a întors covorașul spre Mecca și a început să se roage cu glas scăzut.

După o vreme s-au auzit și alte sunete. Șuierul aspru al proiectilelor. Țiuitul ascuțit al proiectilelor trase din elicopter. Bubuitul bombelor căzute din avioane. Pocnetul exploziilor. Cacofonia puterii militare era întreruptă de tăceri înșelătoare, în care se auzeau zgomotele animalelor ieșind din vizuini și țipetele copilașilor în timp ce soldații mergeau din casă în casă. Ecourile morții și distrugerii se înălțau și coborau; au durat nouă zile, pe care le-am petrecut în camera cea mai ascunsă, săpată în pământ.

— Mai ții minte? s-a întors Huda spre mine.

— Mai țin.

Ne dădeam seama că în jurul nostru casele și clădirile erau puse la pământ. Scrâșnetul buldozerelor, ca o orgie a dragonilor, zguduia pământul sub noi. Ne-am făcut un plan

despre cum să ne purtăm când și dacă ajungeau la noi. Huda a făcut un pachețel cu fotografiile de familie și cărțile de identitate primite de la ONU pentru toți ai ei și le-a îndesat în buzunarul de la piept al veșmântului. Sara și cu mine ne-am pus pașapoartele americane în sutiene. Toate trei am rămas încălțate.

În tot acest timp am ținut-o pe fiica mea lângă mine într-un vis doar de mine știut, îndrăgostindu-mă de ea ca și cum o nășteam a doua oară. Nouă zile am tot vorbit, scoțând la iveală vorbele nerostite o viață întreagă. În timp ce din cer ploua cu moarte și gloanțele spulberau zidurile dinafară ale casei Hudei, Sara și cu mine ne-am dezbrăcat de durerea și amărăciunea la care țineam așa de mult și ne-am regăsit în dorul de Majid în ciuda ori poate din cauza spaimei care ne cuprinsese.

— Îmi doream atât de mult să știu. Să vorbesc cu tine despre el, înțelegi? De ce nu mi-ai vorbit niciodată de el?

Ochii îi înotau în lacrimi. Ochii lui Majid. Globuri negre, nesfârșite. Ușor arcuiți la colțuri și o sprânceană care se putea ridica, exact ca un zâmbet. Fața fiicei mele era versiunea feminină a chipului lui Majid. În pulberea amintirii nu mai puteam găsi nimic întreg, doar frânturi din el. Un rid pe obraz. O cicatrice. Un vârtej în părul de la ceafă. Cerul și Mediterana amestecându-se într-o singură culoare. Puteam totuși să-i simt mirosul, chiar așa. Roua sudorii lui după ce muncea și după ce făceam dragoste. După atâția ani, Majid mirosea a albastru.

— Îmi pare rău, Sara. – Am desfăcut pumnii și mi-am descleștat fălcile. – Îmi era teamă… atât de teamă de ceea ce aș putea simți. – Mi-am pus inima în palmele deschise. – Mai ții

minte cum a fost când Turnurile Gemene s-au prăbușit pe 11 septembrie?

A ridicat o sprânceană.

— Da. Îmi aduc aminte că ai stat închisă în cameră toată ziua următoare și nu te-ai dus la lucru. Mi se părea că ai luat-o prea în tragic și, recunosc, nu înțelegeam de ce. Ce-are a face cu tata?

Și am auzit vocea lui Yousef, gâtuită de tristețe, de mânie și neputință, ajungând până la mine pe firul de telefon cu douăzeci de ani în urmă.

— Tatăl tău a fost ucis în același mod. Într-o noapte, Israelul a bombardat clădirea în care locuiam. A doua zi dimineața el trebuia să plece din Beirut și să vină la noi.

Și iată, vorbele mi-au țâșnit din inimă și de pe buze. Nu simțeam nici furie, nici mânie, nici disperare. Doar o durere amorțită. O tristețe în care aș fi putut să-mi îmbrac inima, s-o țin în căușul palmelor, la căldură.

— O, Doamne! m-a strâns în brațe cât a putut de tare.

— Am jelit de mii de ori. Apoi mi-am plâns mie însămi de milă. O femeie singură, lipsită de cinstirea acordată soțiilor celor căzuți. De respectul pentru pierderea suferită de ei și de copiii lor. A fost elocvent și măreț. Atât de înduioșător și încărcat de solidaritate. Și iată-mă și pe mine, față în față cu neprețuita valoare a vieții soțului meu. Disprețul față de pierderea suferită de mine. FBI-ul era mereu prezent, în fundal. Trecutul se profila amenințător. Însă la 11 septembrie m-am găsit față în față cu ultimele clipe de viață ale tatălui tău. L-am văzut în fiecare persoană care a încercat să sară și în fiecare cadavru scos de sub dărâmături. Și m-am văzut pe

mine, așa cum nu mi-a fost dat să fiu – consolată, înțeleasă, iubită.

Sara plângea. Se simțea vinovată fiindcă purtarea mea o scosese din fire.

— Vai, mami! Îmi pare așa de rău! Nu mi-a dat prin cap. Ce lipsă de considerație din partea mea… N-am înțeles nimic…

Mi-am privit fiica și am știut, așa cum știu că soarele va apune și se va înălța din nou, că o iubesc cu un dor și o nostalgie mai puternice decât timpul, mai profunde decât Dumnezeu.

— Șșș, *habibti*! Nu-i nevoie să-mi explici nimic. N-am fost o mamă prea bună. S-ar fi cuvenit să-ți spun. Discuția asta ar fi trebuit să aibă loc cu ani în urmă. Mie îmi pare și mai rău.

Am sărit cu toții în sus auzind mișcare afară. Huda ațipise. Eu m-am trezit că am din nou unsprezece ani și sunt în groapa de sub bucătărie. Ne-am ghemuit una lângă alta și ne-am rugat. Mansour desena. Ne-am ținut firea, am verificat documentele și pașapoartele. Ne-am legat șireturile pantofilor, gata să o luăm la fugă. Ne-am întins picioarele: un cârcel ar fi fost fatal. Dar nu ne-am ridicat, de frică să nu ne atingă vreun glonț pătruns pe fereastră. Ne-am ghemuit, ne-am ghemuit în încăperile din mijlocul casei, scobite în pământ. Frica se înălța din sufletele noastre ca niște păsărele luându-și zborul. Cirip, cirip.

Pe Sara n-o mai văzusem niciodată așa de speriată. Până și culoarea din obraji îi pierise cu totul. I-am dat la o parte părul de pe frunte și am sărutat-o. I-am sărutat fața, să-i alung teama. Am sărutat-o până s-a liniștit.

Gloanțele și tancurile și elicopterele s-au întors în lumea lor de gloanțe și tancuri și elicoptere. Au amuțit, la fel ca noi.

Când și când se mai auzea un țipăt sau un răcnet. Poate că erau soldații, trecându-și în revistă isprăvile. Apoi s-a lăsat liniștea, întreruptă doar de ciripitul păsărelelor nevăzute.

Când liniștea a durat îndeajuns de mult am răsuflat ușurați, alungând păsărelele într-un colț, și ne-am apucat să discutăm în șoaptă. Apoi am vorbit cu glas tare.

— A fost iubire la prima vedere? Când te-ai îndrăgostit de tata? a întrebat Sara, însă n-am putut să-i numesc un moment.

Mi se părea că-l iubisem dintotdeauna pe Majid. Cum găsești prima clipă a dragostei? Când, în ce moment se albăstrește cerul întunecat al nopții?

— Nu știu, *habibti*, i-am răspuns sincer, dar pe fața ei am văzut că dorea altceva: o poveste. Cred că atunci când m-a luat de la aeroport. Pe drumul de întoarcere spre tabără, tatăl tău a coborât din Fiat cu pumnii plini de bomboane și le-a dat zecilor de copii care se adunaseră în jurul lui. Era o scenă înduioșătoare…

Vocea mi s-a poticnit amintindu-mi de soțul meu, de albastru, de iubire și de moarte. Ochii mi s-au umplut de lacrimi. Din fericire, am putut să plâng.

— Mai povestește-mi, mami.

Liniștea aceea n-a durat. Am auzit din nou explozii urmate de salve intermitente de mitralieră.

Teroarea care dădea târcoale căsuței în care ne aflam ne-a împins una spre alta, unindu-ne prin afecțiunea între mamă și fiică și prin prietenie.

— Știi, a rupt Huda tăcerea, Fatima mi-a scris despre tine și Majid. Era așa de fericită… a zis și a lăsat ochii în pământ. Atât că eu n-am primit scrisoarea decât multe luni mai târziu, după…

— Mai ai scrisoarea?

— Sigur. E aici, la un loc cu hârtiile importante, a răspuns Huda și a scos legăturica din buzunarul rochiei.

A ales o hârtie portocalie împăturită, care mi-a amintit de teancul de foi pentru scris de acea culoare păstrate de Fatima în cămara bucătăriei – un detaliu ascuns în amintirile mele despre Liban.

Am despăturit-o și am început să citesc despre Falasteen, care crescuse așa de mare. Că Yousef muncea prea mult și își făcea griji pe măsură și cât de bucuroși erau să mă aibă lângă ei în Liban. Fatima vorbea de Majid și de mine și se lăuda cu talentele ei de pețitoare, convinsă că datorită ei ne căsătoriserăm noi. Tocmai aflase că e însărcinată din nou și scria: „N-are să-ți vină să crezi, dar Amal e și ea însărcinată. Are să nască în septembrie, la fel ca mine!“. Mai scria despre cât de dor îi e de Huda și de familia ei din Palestina. „Într-o zi o să fim împreună“, spunea în încheierea scrisorii.

„*Inshallah*. *Ya* Rabby, vom fi împreună într-o zi. Cu toții. Yousef, eu și copiii. Amal și Majid cu copiii lor, tu și Osama cu copiii voștri. Ziua aceea mi se arată în vis.

Cu drag,

Fatima“

În a șaptea zi Mansour a fost luat prizonier. Soldații au spart zăvorul ușii de metal și s-au năpustit înăuntru ca un val de sânge dintr-o rană. În timp ce doi răscoleau prin casă, al treilea i-a cerut lui Mansour să-și scoată hainele și să rămână în chiloți. Noi am întors privirea, încercând fără să izbutim să-i menajăm demnitatea. L-au legat la ochi și l-au încătușat.

Tăcerea lui Mansour l-a învăluit ca o mantie când l-au luat, lăsându-i desenele împrăștiate prin casă.

— Allah fie cu tine, fiule, a spus Huda.

Nu plângea. Cred că lacrimile îi secaseră.

— Mansour are să se întoarcă. Au să-l bată măr, cum fac de fiecare dată. Întotdeauna se întoarce, a spus mai mult pentru sine.

„Întotdeauna“, iată un cuvânt în care merită să crezi.

Am adunat lucrările artistice ale lui Mansour și le-am pus teanc. Acele câteva bucăți de hârtie înfățișau lumea așa cum o vedea el. Huda rugându-se. Sara odihnindu-se în brațele mele. Jamil, victorios în bătălie. Sara din profil, și noi toți aplecați deasupra unei cine frugale, cu îngerul morții stând de pază deasupra noastră.

Ne mai rămăsese doar puțină apă, pâinea era pe terminate. „Ce se întâmplase?“ Nu îndrăzneam să luăm sacii cu nisip de la fereastră ca să ne uităm afară și ne era teamă să ne apropiem de ușa de metal, acum strâmbă, prin gaura căreia am fi putut zări ceva.

Dar acum nu mai era nici o mișcare, de ceva vreme nu se mai auzea nimic. „În scurt timp au să vină cu difuzoare să ne dea voie să ieșim din casă.“ N-au venit însă și noi am rămas fără apă și fără pâine. Cu siguranță va veni cineva să ridice cadavrele nevăzute a căror duhoare ne forța să respirăm prin cârpe muiate în apă de trandafiri.

Putoarea devenise insuportabilă. Semnele pe care le făcuserăm pe perete ne arătau că trecuseră două zile de când încetase bombardamentul, dar prin gaura din ușă nu se zărea nimic. În aer plutea un nor gros de praf ridicat din dărâmăturile caselor.

Am lins ultimele picături de apă de trandafiri, ba chiar am și spart sticla ca să nu pierdem nimic, apoi ne-am culcat.

— Lumea nu va îngădui ca așa ceva să continue, i-am spus Hudei.

— Lumea? a repetat Huda pe un ton sarcastic ce nu-i stătea în fire – o întrebare retorică, pusă cu profundă mâhnire. De când îi pasă „lumii“ de noi? Ai fost plecată prea multă vreme, Amal. Culcă-te. Prea vorbești ca o americancă.

Cu aceste cuvinte înțelepte și-a tras cuvertura peste față și a închis ochii. A doua zi în zori, soarele s-a ridicat peste ceața care acoperise tabăra de refugiați decimată. Am auzit zgomotul unui vehicul mare. „O ambulanță a Semilunii Roșii!“ Am lăsat un bilet în care scriam că mă voi întoarce cu alimente de la camionul cu ajutoare și am ieșit pe stradă, acoperindu-mi fața ca să mă feresc de soare și de praf. Am pășit într-o liniște nefirească, asemenea celei dintr-un cimitir unde sunetele imperceptibile ale sufletelor dispărute și poveștile pierdute ieșeau din pământ și mi se urcau pe picioare parcă erau furnici.

Credeam că se sfârșise. Că israelienii plecaseră. Se lăsase liniștea. Mi-am zis că mașina pe care o auzisem e un vehicul de salvare, un camion cu ajutoare.

Mă înșelam.

Era un camion militar israelian. L-am văzut oprit ceva mai încolo, într-un câmp de moloz unde, doar cu câteva zile în urmă se aflau sute de case. Platforma camionului se lăsase sub greutatea leșurilor îngrămădite unul peste altul, ca bușteni. Camionul se oprise să ia trupul schingiuit al unui palestinian care atârna, mort, de o bară de metal ieșită din zidul pe jumătate dărâmat al unei clădiri. Avea capul înfășurat într-o

basma în carouri alb cu negru și două banderole comuniste roșii pe brațe. Simboluri golite de sens de moarte în camionul cu leșuri aruncate unul peste altul, ca bușteniii.

Abia atunci mi-am dat seama ce greșeală făcusem. Am privit în sus, având grijă să nu ridic capul, și am văzut lunetiștii. „Evreii sunt tot aici.“

Clic, clic.

M-am întors îngrozită spre locul de unde venea țăcănitul metalului și am simțit țeava puștii pe frunte înainte să disting figura soldatului tânăr care îmi ieșise în față.

Clipa aceea ne-a izolat într-un spațiu doar al nostru, în care aerul s-a limpezit de praf și am rămas doar noi doi, nemișcați.

Și iată-ne. Îi văd lentilele de contact acoperindu-i ochii și broboane de sudoare acoperindu-i fruntea.

O seninătate inexplicabilă pune stăpânire pe mine. Moartea, devenită acum o certitudine, își cere dreptul la respectul cuvenit și la odihnă înainte să mă apuce de mână.

Dar băiatul nu trage.

Clipește des. O picătură de sudoare, una singură, i se prelinge din sprânceană pe obraz. O privesc cum cade și văd că soldatul are pielea fină, e încă prea tânăr ca să se bărbierească zilnic.

Puterea pe care o are asupra vieții e o povară năucitoare pentru un băiat așa de tânăr. Știe și ar vrea să scape de ea. E prea chipeș ca să nu aibă acasă o prietenă care îl așteaptă cu nerăbdare. Ar vrea mai degrabă să fie cu ea decât singur cu conștiința lui. Cu această povară sau cu mine.

Știu că a mai ucis până acum. Și el știe că știu. Dar până acum n-a văzut niciodată figura victimei. Ochii mei, îmblânziți

de dragostea maternă, și calmul unei femei moarte îl apasă cu o putere egală cu a lui și mi se pare că o să plângă. Nu acum. Mai târziu. Când va fi față în față cu visurile și viitorul lui.

Îmi pare rău de el. Îmi pare rău de băiatul legat de ucigaș. Îmi pare rău de tinerii trădați de conducătorii lor în numele simbolurilor, al steagurilor, al războiului și al puterii. Preț de o clipă îmi spun că mi-ar putea fi nepot. Ba nu. Uri nu se îndoiește că datoria lui e să ucidă în numele Israelului. Acest soldat nu e nepotul meu.

„Ce ciudat.“ E un băiat așa frumos, iar eu, o mamă iubitoare.

Oare așa să-l fi văzut Yousef pe David? Cu o dragoste inexplicabilă?

Vai, David! Frate. Acum văd lucrurile atât de limpede. Ai trăit ca un străin în propria ta piele. Te-ai căznit ani de zile să mă găsești și n-ai renunțat nici când orice indiciu te trimitea la moarte sau la o nenorocire. Nu ți-ai putut găsi odihna decât în calmul efemer pe care ți-l dădea alcoolul. Te-ai agățat de ultima speranță, cu gândul că eu, sora ta, aș putea trece peste abisul singurătății tale cu voința îndârjită a celor care nu-și află locul în lume. Iar când m-ai găsit, nu m-am apropiat îndeajuns. Ți-ai mărturisit rușinea și păcatele, pe când eu am tăcut, privindu-te de la înălțimea durerii mele. Of, frate! Simt o înnoire, o renaștere care se apropie. Va începe cu iertarea ta. Când toate astea se vor fi sfârșit voi veni la tine. Se va termina repede. „Lumea nu va îngădui ca așa ceva să continue.“ Distrugerea de aici depășește orice putere de înțelegere. Israelul nu are cum să mușamalizeze așa ceva. Lumea va afla în cele din urmă. Lucrurile se vor schimba. Curând am să vin la tine și am să te rog să mă ierți. Suntem vlăstare din același

trunchi. Ești fiul lui Hasan și al Daliei. Nepotul lui Yehya și al Basimei. Tatăl a doi copii. Vreau să vorbesc cu acest soldat a cărui pușcă e îndreptată spre mine. Dar ce aș avea să-i spun? Și ar putea cuvintele să sfărâme imensitatea vieții și a morții atât de apropiate una de alta?

Închid ochii și întreaga existență mi se perindă prin fața ochilor, scene care se luminează pe rând și prind viață. Câte greșeli am făcut! N-am iubit destul. N-am iubit destul.

Aud o voce urlând „Laaa aaahh“ și știu că e Huda, apoi ochii îmi ies din orbite de groază văzând-o pe fiica mea cum umblă printre dărâmături, în bătaia puștii lunetiștilor.

Uit de soldat și de țeava lipită de capul meu.

Pot să zbor. Mă jur. Zbor până la ea.

Mă arunc peste ea, bucuroasă că sunt grasă, pentru că așa am putut-o trânti la pământ.

Sunt nespus de fericită. Sunt în al nouălea cer pentru că lunetiștii n-au zărit-o și acum suntem în siguranță, întinse pe pământ. Ascunse sub norii de praf.

Undeva, în depărtare, muezinul începe să cheme credincioșii la rugăciune. *Adan*-ul se pogoară din cer ca un buchet de crini funerari. *Allahu akbar* răsună peste duhoarea de putreziciune a distrugerii. În ecoul lui aud cântecul încătușat al Orientului. Mă uit în ochii înspăimântați ai fiicei pe care o acopăr cu trupul meu și mă năpădește o căldură. O iubesc de simt că-mi pierd mințile. Fetița mea iubită.

Sara.

Cel mai frumos cântec al vieții mele.

Căminul meu.

Sunt prea ostenită ca să mai fac vreo mișcare. Îi șoptesc:

— Te iubesc.

Visez că îmbătrânesc ascultând tropăitul nepoților lui Majid și ai mei, pe care ea s-ar putea să-i poarte în pântec într-o zi.

1. Fayruz (n. 1934), cântăreață libaneză celebră în lumea arabă.

VIII

Nihaya O Bidaya
(un sfârșit și un început)

Patruzeci și cinci

Din dragoste pentru fiice

2002

Amal a fost împușcată.

Chiar dacă se scurgea din propriul trup și ochii i se goleau, Amal a murit fără să cunoască moartea. A murit bucuroasă că-i salvase viața fiicei sale. Cu mulțumire și cu dragoste. A murit într-o șoaptă, parcă moartea însăși fusese umilită de deschiderea unei inimi rănite și nu voise să strice acea clipă de tandrețe anunțându-și prezența. A fost ca și cum moartea îi cântase un cântec de leagăn.

Cei douăzeci de ani de viață ai Sarei au căpătat un înțeles cu totul distinct din acea zi, ale cărei clipe, rând pe rând, Sara le-a răscolit necontenit ulterior căutând răspunsuri, un scop sau puterea de a-i întări amintirea acelei zile. Sau de a-și întări sufletul datorită amintirii ei.

Ceața leneșă din acea zi.

Abisul setei care le tortura.

Praful apocaliptic plutind în aer asemenea algelor.

Sara nu știa de ce ieșise mama ei pe stradă atunci. „Chiar trecuse o ambulanță a Semilunii Roșii?“

Sara tocmai se trezise într-un vis înainte să iasă afară, ca s-o caute pe maică-sa. Își visase recitalul de vioară, dat chiar înainte să împlinească zece ani, când privise spre public și văzuse figura mamei topindu-se de mândrie. „Mai ții minte, mami?“

Numai că în vis cântase doar pentru doi spectatori, Amal și Majid; au răsplătit-o cu aplauze răsunătoare, care au umplut teatrul din visul ei. Sara avea trăsăturile lui Majid, de aceea încercase toată viața să reconstruiască figura tatălui pornind de la imaginea pe care i-o arăta oglinda. „Semeni așa de mult cu el“, îi spusese Amal odată fiicei ei. „Mai ții minte când mi-ai spus asta, mami? Eu, da. Aveam cinci ani.“

În vis făcuse o plecăciune în fața lor. Dintr-odată, au apărut bunicii ei Dalia și Hasan, unchiul ei Yousef, Fatima, verișoara Falasteen, străbunicul Yehya și străbunica Basima, Ein Hod și caii unchiului Darweesh și toate figurile și povestirile care umpluseră timpul petrecut de Sara cu mama ei în Jenin. Strămoșii au aplaudat-o și ei pe ea, fructul seminței lor. Sala răsuna de ovațiile lor, pe fundalul luxuriant al satului Ein Hod. Aplauzele s-au transformat în bubuituri – „Să fi fost ambulanța Semilunii Roșii?“ – spărgând centrul visului unde a văzut-o pe mama ei din profil, stând afară, în realitatea care se furișa tot mai aproape. Așa că a coborât de pe scenă, s-a apropiat de Amal și Majid, ale cărui trăsături nu mai erau ale ei, ci ale unui israelian cu cască de soldat. S-a îndreptat spre mama ei mergând între eleganța languroasă a recitalului de vioară și dezastrul înspăimântător din Jenin. Venea spre Amal cu pas nesigur, ca cineva care nu s-a trezit de-a binelea.

Apoi s-a auzit țipătul și s-a trezit cu mama deasupra ei.

„Ești cea mai frumoasă dintre mame.“

Sara nu poate uita ultimele minute de viață ale mamei ei. Cel puțin zece minute, un ceas poate, o eternitate prea scurtă. O retrăiește în minte și o consemnează în scrisorile către mama ei plecată din această lume, postate pe un site web ca să le vadă toată lumea:

„Privești în jos spre mine. Cuvintele «te iubesc» s-au format în spatele buzelor tale pe jumătate deschise, crăpate de sete. Totuși, nu iese nici un sunet. Atunci vreau să-ți spun că știu că veneai noaptea în camera mea, crezând că dorm, și mă luai în brațe. Știu că m-ai iubit. Vreau să-ți spun ceva. Răsuflarea ta era încărcată de dragoste, dar și de durere. Vreau să-ți spun ceva, însă mi-e frică, pentru că știu că acum am dovada de netăgăduit că mă iubești mai mult decât iubești viața. Oare la ce te gândești? Am nevoie de iertarea ta. Am nevoie de tine și mă rog la Dumnezeu să nu te ia. Nu acum. Nu așa.“

Glonțul lunetistului, tras spre Sara, s-a înfipt în carnea lui Amal și i-a golit măruntaiele pline de viață într-o băltoacă caldă, cafenie. A acoperit visul Sarei și toate visele pe care le-a avut după aceea. Până a luat sfârșit asediul, o săptămână mai târziu, Sara a rămas acoperită de sângele mamei ei. Soldatul care o amenințase pe Amal cu pușca a tras-o pe Sara din brațele lipsite de viață ale mamei sale. Ea s-a împotrivit. L-a rugat s-o împuște. În starea de șoc în care se afla l-a văzut surprins de faptul că ea vorbea englezește. În timp ce o trăgea înapoi în casa Hudei, soldatul a spus pentru sine, cu glas tremurător, într-o engleză stricată, că „nu mai poate împușca pe nimeni“.

Soldatul le-a dat Sarei și Hudei termosul lui cu apă și după două zile le-a mai adus unul și le-a învățat unde să găsească trupul „femeii“ când se va „deschide“ tabăra. Ascunsese

cadavrul sub un puiet de măslin smuls din rădăcină. Le-a dat de mâncare și de băut cât timp a durat asediul, dar nu destul de multă apă cât să poată spăla sângele mamei de pe pielea fiicei.

Când s-a ridicat asediul reporterii au dat năvală în tabără. Au venit alimente și apă, iar supraviețuitorii s-au apucat să se caute unul pe altul, să-și caute morții, bunurile, voința. Manuale școlare, pantofi desperecheați, ustensile, lucruri necesare traiului răspândite printre casele distruse. *Haj* Salem n-a supraviețuit. Înainte s-o ia la fugă, vecinii au încercat să-l scoată din casă, dar buldozerul care venea spre ei nu s-a oprit și a pus la pământ căsuța bătrânului când el era încă înăuntru. Când a aflat, Sara a plâns și i-a scris mamei ei moarte:

„Știi, mamă, că *Haj* Salem a fost îngropat de viu în casa lui? Îți spune povești în rai acum? Cât aș fi vrut să-l cunosc. Să-i văd zâmbetul știrb și să-i ating pielea bătucită. Să-l rog, așa cum făceai tu în copilărie, să-mi spună o poveste despre Palestina noastră. Avea peste o sută de ani, mamă. Să trăiești atât doar ca să fii zdrobit de un buldozer? Asta înseamnă să fii palestinian?“

Aprilie, luna florilor, o va ține pe veci pe Sara în brațele mamei sale. Este luna când mama și fiica s-au îndrăgostit din nou și stăteau de vorbă până noaptea târziu, în timp ce afară, în jurul zidurilor care le apărau, se dezlănțuise furtuna. Este luna când Amal și-a găsit în sfârșit căminul în ochii fiicei sale. Site-ul ei web, www.aprilblossoms.com, este locul unde Sara își notează amintirile din luna aceea, luna de unde se trag și unde se întorc toate. Luna din care Sara iubește și urăște.

Sara se va întoarce în Pennsylvania. E lucru hotărât, căci a scris deja prea mult și numele ei e pe lista cu „amenințări la adresa securității“ a israelienilor. Nu are unde să se ascundă în această țară, în care până și umbrele sunt smulse din rădăcini. Dar inima Sarei nu va pleca niciodată din Jenin.

Huda se învârtea dezorientată prin tabără. Locul unde se născuse, unde fusese abuzată și terorizată, iubită și prețuită, fusese distrus din nou. De sub mormane de ruine se zăreau rămășițe din viețile celor care trăiseră aici. Huda rătăcea de colo, colo, căutând să găsească ceva. Halatul de baie al unei femei atârna pe un perete rămas în picioare printre dărâmături. Era halatul vecinei, care îi era și prietenă. Până la urmă găsise ceva. Dar lăsă halatul acolo unde se afla. O mână, din care se vedeau doar degetele, ieșea din pământ. Cineva fusese îngropat de viu. Ocoli cu grijă mâna, murmurând *Fatiha* pentru sufletul celui mort. Un pantof de fetiță. Manuale școlare peste tot, rupte, purtând urmele șenilelor de tanc. O păpușă. O ridică. Nu avea decât un braț. Huda s-a așezat pe pământ, cu păpușa ciungă în brațe. A privit-o. A privit-o cu atenție. Simțea cum timpul se întoarce și s-a văzut pe sine însăși copilă din nou. A zâmbit, chiar dacă era un zâmbet trist. A mângâiat păpușa pe cap, netezindu-i părul încâlcit și i-au dat lacrimile. A plâns cu sughițuri slabe, zgomotele unei inimi care se frânge. A închis ochii și s-a rugat: „O, Allah, ajută-ne să trecem prin viața asta“.

Huda n-a plâns decât la înmormântare. A jelit lângă trupul prietenei ei din copilărie. A fost singurul mort pe care l-a putut îngropa. Jamil n-a fost găsit niciodată. Știa, așa cum știu mamele, că fiul ei va fi ucis. Dar poate inima unei mame să se pregătească cu adevărat pentru așa ceva? A bocit și atât. O

chemare primitivă trimisă în eter. Iubirea pentru copii și moartea lor i-au strâmbat și schimonosit fața. Huda și-a înfipt degetele în pământul mormintelor, frământându-l ca și cum ar fi plămădit soarta însăși, apucându-și durerea cu pumnul și aruncând-o în aer și pe fața ei. A rămas acolo, mânjită de lut, plângând.

David era și el de față. Stătea tăcut alături de Huda lângă cele șapte șiruri lungi de morminte. Se știau bine, căci Huda fusese cea care îi dăduse lui David numele și îi povestise ce se zvonea atunci când el venise să-și caute familia. Acum nu vorbeau însă. Nimeni nu scotea o vorbă.

Mormintele au fost săpate de cei câțiva supraviețuitori din Jenin. Copii priveau curioși cum trupurile învelite în lințolii erau coborâte în pământ. Femeile luau pământ de lângă morminte și își frecau obrajii cu el. Jeleau cu vaiete primitive la care lumea nu era martoră.

David plângea pe tăcute. Stătea lângă trupul surorii lui, prizonier al chinului treziei, duhnind a dorința de băutură. Cu toate că nu scotea nici măcar un sunet, durerea lui era atât de puternică, încât plutea deasupra mormintelor ca o ploaie care nu poate cădea pe pământ. Lacrimile îi izvorau din singurătatea care nu putea fi înăbușită, zdruncinată ori atinsă.

Ari n-a stat în picioare. A îngenuncheat lângă mormântul lui Amal, apăsat de mâhnire, și i-a vorbit în șoaptă:

— Ia-o, a murmurat către trupul ei, îi datorez viața mea tatălui tău. Spune-i că n-am avut prieten mai bun.

Sara l-a văzut cum a pus broșa cu optsprezece perle pe lințoliul în care era înfășurat trupul mamei ei.

„Broșa doamnei Perlstein a fost îngropată cu tine, mamă.“

Când trecerea orelor a adus epuizarea fizică și setea, vaietele au fost înlocuite de tăcerea înlăcrimată a suferinței ostenite. Ari s-a alăturat șchiopătând mulțimii îndoliate și a rostit rugăciunea musulmană pentru sufletul morților. Au recitat *Fatiha*, și au spus amin spălându-și fața în palme.

— De la bunicul tău am învățat cum să mă rog, i-a mărturisit Sarei mai târziu.

— Ce n-aș da să-l fi cunoscut, a zis ea.

— Am să-ți povestesc tot ce-mi aduc aminte. Îl știu pe tatăl tău de când era copil și i-am stat alături când s-a însurat cu bunica ta, Dalia. Pot să-ți povestesc chiar și despre străbunicii tăi *Haj* Yehya și *Haje* Basima. Dacă vrei, te iau la Ein Hod ca să vezi de unde te tragi. N-am mai fost acolo de când eram copil. Ar fi frumos să revin acolo acum, împreună cu nepoata lui Hasan. Chiar așa. M-aș simți onorat dacă ai veni. I-ar face plăcere bunicului tău, Hasan, unde s-o fi aflând el acum. Eu îi sunt veșnic îndatorat.

Poveștile despre Jenin au ajuns în orașele vecine. La fel și imaginea tânărului al cărui trup atârna de o bară de metal, cu basma cadrilată și banderole roșii pe brațe, așa cum purtau luptătorii. Povestea unui bătrân, un *haj* centenar, care a fost zdrobit de buldozer în propria lui casă. Povestea despre palestiniana americană, ucisă în timp ce își apăra fiica. În copilărie, femeia supraviețuise după ce fusese împușcată în burtă și acum murise de glonțul destinat fiicei sale. Istoria ei se răspândise până departe. Ca urmare, Muna Jalayta le-a sunat plângând pe surorile columbiene: „Amal a fost împușcată în Jenin“. Vestea a trecut granițele și a îndurerat-o pe Elizabeth, care a plâns pe umărul soțului ei pentru femeie

și fiica acesteia, pe care le ajutaseră și le iubiseră. Angela Haddad și Bo Bo au jelit moartea unei vechi prietene. Dar și această poveste a fost dată uitării după o vreme.

Când, în cele din urmă, israelienii au deschis tabăra, ONU nu a fost de față. Congresmenii americani care fac turul locurilor unde au avut loc atacuri cu bombă și își exprimă eternul devotament față de Israel nu s-au arătat. Jenin a îngropat cincizeci și trei de cadavre într-o groapă comună. Amal era printre ele, dar mai multe sute de victime n-au fost găsite.

Raportul oficial al ONU, pregătit de oameni care nu veniseră niciodată în Jenin, nu vorbiseră nici cu victimele, nici cu călăii, a ajuns la concluzia că n-a avut loc nici un masacru. Concluzia a fost preluată de ziarele din Statele Unite: „În Jenin n-a fost masacru. Doar militanții au fost omorâți în Jenin“, declară Israelul.

„Te-au ucis și te-au îngropat în titlurile lor de ziar, mamă.

Cum să-i iert, mamă? Cum să-i ierte Jeninul? Cum se poate duce o așa povară? Cum poți trăi într-o lume care întoarce spatele unei astfel de nedreptăți de atâta timp? Asta înseamnă să fii palestinian, mamă?“

În inima Sarei se ascunde într-un țipăt tăcut ca într-o pâclă. Nu poate să-i dea glas cu ajutorul cuvintelor sau să-l definească. Uneori se gândește că e necesar, din punct de vedere politic sau militar, să se spună adevărul adevărat. Alteori o cuprinde mânia. Dar în umbra singurătății este doar o șoaptă mută pornită din adâncul ființei ei, un dor neîndoielnic de măcar încă o clipă petrecută cu Amal, ca să poată răspunde ultimelor cuvinte ale mamei și să-i spună „Și eu te iubesc“.

Patruzeci și șase

Dumnezeu pe bucățele

2002-2003

Ari s-a ținut de cuvânt și, câteva săptămâni mai târziu, a dus-o pe Sara la Ein Hod. Amândoi l-au invitat pe David să vină cu ei și împreună au străbătut satul. Din loc în loc se vedeau sculpturi moderne. Câțiva artiști, majoritatea evrei francezi, pictau calcanele clădirilor și locuitorii se plimbau îmbrăcați în șorturi și haine subțiri, de vară.

— Asta e casa familiei voastre, a spus Ari arătând spre o splendidă casă de piatră, înconjurată de o grădină frumoasă și o livadă de pomi încărcați de fructe.

— Putem intra? a întrebat Sara.

— Să întrebăm, a zis Ari și a bătut la ușă.

O evreică drăguță, cu puțin peste treizeci de ani, a apărut în prag. Dându-și seama că străinii care bătuseră erau nostalgici palestinieni, n-a vrut să-i lase să intre.

— Știu despre ce e vorba. Trebuie să înțelegeți că ăsta e căminul nostru acum, a spus, apăsând pe cuvântul „nostru“. Pe deasupra, copilașul meu doarme.

Și cu asta a închis ușa, iar potențialii vizitatori au plecat.

Sara a fotografiat grajdul unde trăiseră pe vremuri Ganoosh și Fatooma. Îi promisese unchiului Darweesh să viziteze clădirea de piatră de care îl legau atâtea amintiri dragi. Trei dintre fiii lui, verii lui Amal, făcuseră parte din rezistență și își pierduseră viața în luptă. Ceilalți erau la închisoare și Darweesh ar fi vrut mai degrabă să-l ia moartea

decât să-i știe acolo. A supraviețuit totuși în scaunul cu rotile, ascuns în pivniță.

David și Ari au găsit mormântul Basimei acolo unde fusese cimitirul, chiar deasupra satului. Majoritatea pietrelor funerare fuseseră scoase. Dar deasupra ierbii înalte se înălța un mănunchi de trandafiri roșii vâstați cu alb.

— Cam aici am îngropat-o, a zis Ari. Trandafirii i-a plantat Dalia.

Sara i-a ajuns din urmă pe Ari și David. În ultimele zile petrecute împreună, Amal îi povestise fiicei ei de mormânt și de trandafiri. Povestea îi era proaspătă în minte, așa că a înțeles pe dată la ce se uitau bărbații.

— Să spunem *Fatiha* pentru străbunica Basima?

— Da, a zis Ari.

— Mă înveți și pe mine *Fatiha*? a întrebat David după o scurtă șovăială.

— Desigur.

Spre seară Sara a mers cu mașina ceva mai încolo, pe țărmul Haifei. Îi promisese lui *Amto* Huda să facă poze cu marea. Huda nu ajunsese să-și împlinească dorința din copilărie și să vadă oceanul – „doar să stau pe mal, de vreme ce nu știu să înot“.

În Jenin Sara și-a găsit familia mare după care tânjise. Huda i-a devenit prietenă – o figură maternă. *Ammo* Darweesh procrease un număr destul de mare de veri – primari sau mai îndepărtați. Dar cel mai mult dintre toți îl plăcea pe Mansour.

La o săptămână de la moartea mamei, Sara era tot în Jenin, sprijinind îndelungul efort de reconstrucție cu fonduri pe care

le obținea din când în când de la statele bogate din Golf. Și-a găsit o slujbă la o organizație neguvernamentală franceză și s-a mutat cu Huda. Unchiul ei David venea adesea în vizită, ca și Iacob. Oameni atât de diferiți s-au găsit unul pe altul în amintirea morții celor dragi și în speranța de a-și afla tihna, devenind un fel de familie.

După moartea surorii lui, David s-a lăsat de băutură. A scris pe site-ul Sarei:

„Nu mai beau, surioară. E darul pe care ai izbutit să mi-l faci. N-am să fiu niciodată evreu ori musulman pe de-a-ntregul. Nici cu totul palestinian, nici israelian. Faptul că m-ai acceptat mi-a adus bucuria de a mă simți om. Tu ai înțeles că, deși am fost în stare de acte de cruzime, sunt capabil și de multă dragoste“.

Până la urmă Sara a fost deportată în Statele Unite, unde s-a angajat la agenția de presă al-Jazeera. Vărul ei, Iacob, a plecat împreună cu ea ca să studieze la alma mater a lui Amal – Universitatea Temple. Se părea că are o înclinație spre matematică, la fel ca unchiul lui, Yousef.

Cât a stat în Jenin a reușit să obțină o viză pentru Mansour, pe care ajunsese să-l iubească ca pe fratele pe care nu-l avusese. Osama a fost eliberat din închisoare de israelieni și, împreună cu Huda, și-a încurajat fiul să plece. Astfel, la scurtă vreme după ce se întorsese în Pennsylvania, Sara i-a trimis un bilet, invitându-l să vină să locuiască cu ea și Iacob în vechea casă victoriană pe care mama ei o restaurase și unde ea își petrecuse copilăria.

David a scris pe www.aprilblossoms.com:

„Huda și Osama îmi spun că Mansour studiază pictura și lucrează cu program redus alături de Sara. «Îi merge bine»,

mi-a spus Huda. «Îmi scrie foarte des. Uite.» Mi-a arătat un teanc de scrisori. «Ascultă ce mi-a scris aici», a spus și mi-a citit un pasaj în care descria cât de uimit a fost să vadă o lume fără ocupație militară. Nu-și închipuise cât de palpitant e să trăiești cum îți place și să te miști fără opreliști.

Îi vizitez adesea pe Huda și pe Osama. Ea gătește minunat și amândoi se pricep foarte bine să mă țină din scurt când mă apucă dorul de băutură. «Mai bine fumezi o *hooka*», mă îndeamnă și fumăm *muaasal* împreună. Tutunul cu miros de mere și miere are într-adevăr gust mult mai bun.

Ieri m-am dus să-i văd și Osama a remarcat că copiii noștri trăiesc ca frații în casa ta din Pennsylvania. O americancă, un israelian și un palestinian. «Ce frumos», a zis Huda și ochii de tigru i s-au luminat, mai frumoși ca niciodată.

«Într-adevăr», am încuviințat trăgând în piept fumul tutunului cu aromă de mere și miere.

Cu drag, David

…Cu drag, Ismael“.

Patruzeci și șapte

Yousef, prețul Palestinei

2002

L-am plănuit. Îl trăiesc. Îl văd cu ochii minții. Am să-l duc la îndeplinire. Am să ucid. Da, am să ucid. Numai că nu sunt în

stare. Știu că nu sunt în stare. Iubirea a venit la mine într-un vis și și-a pus buzele pe fruntea mea.

— Pentru iubire trăim, dragule, mi-a spus. Nici măcar moartea n-a putut veșteji dragostea noastră, căci eu trăiesc în vinele tale.

Iubita mea soție. Frumoasă Fatima.

Mă căznesc să intru iar în vis, s-o mai găsesc o dată.

Știu că nu pot profana iubirea Fatimei cu răzbunarea mea. Oricât mi-aș dori să-i văd dându-și viața, n-am să mânjesc numele tatălui meu cu minciunile pe care le vor spune. Nu pot s-o las pe Amal singură pe lume. Nu mi-am ținut promisiunile. De încercat, am încercat. Să-mi apăr soția și copiii. Să îndrept viața surorii mele spre familie și dragoste. Am încercat, *baba*.

Acum am ajuns așa departe. Mai pot să mă întorc? Rotițele au fost puse în mișcare.

— N-am să merg până la capăt, spun.

— N-o să meargă până la capăt. Ce laș! Dar fapta va fi pusă în seama lui.

Va fi pusă în seama mea.

Am să trăiesc această durere, dar n-am s-o provoc. Am să-mi înghit mânia și am să rabd să-mi ardă măruntaiele, dar n-am să semăn moarte în urma mea.

— Înțeleg, frate, îmi spune un altul.

Altcineva intră cu camionul în clădirea americană. Fapta e pusă în seama mea.

Și văd la televizor ceea ce am văzut în întunericul dinlăuntrul meu. Trăiește în mine prin anii necrotici care nu se mai sfârșesc. Figura mea e arătată de presa și televiziunile din toată lumea.

— Lumea îți știe fața, Yousef, îmi spun ei și îmi întind un glonț. Dacă îți dau de urmă, fă un gest de onoare.

Pistolul și glonțul solitar se află în buzunarul meu. Îmi port asupra mea moartea, gestul de onoare, în timp ce, fiind considerat terorist, îmi caut de lucru în tărâmurile cele mai de jos ale vieții. În Basra sunt lucrător. În Kuweit, sunt cărător de piatră. În Iordania, aproape că ajung cerșetor. Apoi sunt paznic la o școală. „Ce încăpățânată e soarta și cum ține la obiceiurile ei.“ Oriunde merg, sunt singur cu cărțile tatălui meu, cu glonțul. Cu iubirea și amintirea ei, cu trecutul și amintirile despre un viitor.

Îi scriu nenumărate scrisori lui Amal. Teancuri, teancuri, înșirate pe pereții cenușii ai camerei mele. Dar pentru ea ar însemna să ajungă iar în infern dacă luăm legătura și suntem descoperiți. Și tu, Ismael. Ți-am purtat atâta vreme povara cicatricii pe umeri, că mi-a intrat în carne. Uite-o.

Citesc știrile din aprilie și plâng cu lacrimi. Plâng cu întuneric și cu dragoste. Uite aici, în biblioteca unde locuiesc: www.aprilblossoms.com:

> Dragă Amal cu vocala lungă a speranței,
> Uneori aerul e îmbibat de suspinele amintirii. Parfumat de o mireasmă de vânt de măslin sau de iasomia din părul Iubirii. Uneori poartă liniștea viselor moarte. Uneori timpul e nemișcat ca un hoit și stau întins alături de el în pat.
> Și iată că plâng, așteptând ca gestul de onoare să vină de la sine.
> Fiindcă am să-mi respect omenia, chiar dacă nu-mi respect promisiunile.
> …și Iubirea nu va fi smulsă din vinele mele.

Nota autoarei

Cu toate că personajele din această carte sunt imaginare, Palestina nu este, cum nu sunt imaginare nici evenimentele istorice și datele din această poveste. Ca să pot reda fidel cadrul istoric, m-am bazat pe multe izvoare scrise, care sunt menționate ca lucrări de referință și, în unele cazuri, citate în text. Le sunt recunoscătoare acelor istorici care au relatat și continuă să relateze faptele așa cum s-au petrecut, adesea cu mari eforturi personale și profesionale.

Scrierea și publicarea acestei povești a fost un demers îndelung, început în 2002. Mai întâi a fost publicată sub numele de *Cicatricea lui David* de o mică editură care a dat faliment la puțin timp după aceea. Între timp însă a fost tradusă în franceză și publicată de Éditions Buchet/Chastel cu titlul *Dimineți în Jenin*. Și datorită lui Marc Parent, strălucitul meu redactor de la Buchet/Chastel, Anna Soler-Pont de la Pontas Literary and Film Agency a devenit agentul meu la doi ani după prima publicare a cărții. Din acel moment, Anna a insuflat o nouă viață romanului. Ca urmare a eforturilor ei, povestea a fost tradusă în douăzeci de limbi, iar Bloomsbury s-a oferit să o publice din nou în engleză. Le sunt infinit recunoscătoare Annei și Editurii Bloomsbury pentru această a doua șansă. În mod special aș vrea să-i mulțumesc Alexandrei Pringle, care a crezut în această poveste îndeajuns cât să o accepte în împrejurări atât de neobișnuite. Mai doresc să-i mulțumesc lui Anton Mueller, redactorul meu, pentru subtilitatea și experiența lui în materie de literatură (și pentru răbdarea lui), calități datorită cărora romanul a câștigat în calitate. Doresc, de asemenea, să-i mulțumesc lui Janet McDonald pentru excelenta revizie a textului.

Ideea acestei cărți mi-a fost dată de o nuvelă scrisă de Ghassan Kanafani despre un băiat palestinian care a fost crescut de familia de evrei care îl găsiseră în casa unde se instalaseră în 1948. În 2001, dr. Hanan Ashrawi mi-a trimis un e-mail după ce a citit un articol în care evocam amintiri din copilăria mea, petrecută la Ierusalim. În email scria: „Un articol foarte impresionant – personal, palestinian și uman. S-ar zice că poți scrie o biografie de mâna întâi. Chiar avem nevoie de o astfel de poveste. Te-ai gândit la așa ceva?“. Prin urmare, lui dr. Ashrawi îi datorez

încrederea cu care m-am apucat de scris. Un an mai târziu m-am dus la Jenin, după ce auzisem relatări despre masacrul care avea loc în acea tabără de refugiați care fusese închisă, declarată zonă militară, și unde nu avea nimeni acces, nici măcar reporterii sau organizațiile umanitare. Ororile pe care le-am văzut acolo m-au îndemnat să scriu această poveste. Hotărârea, curajul și calitatea umană a locuitorilor din Jenin m-au inspirat.

O subvenție primită de la Leeway Foundation a amortizat șocul dificultăților financiare pe care le-am întâmpinat scriind. Sunt recunoscătoare acestei minunate organizații și tuturor instituțiilor de acest fel care pun preț pe creația artistică și se străduiesc să o sprijine. Dragostea și încurajările prietenilor m-au ajutat în multele ocazii când m-am îndoit de ceea ce făceam, mai ales când datoriile se adunau și scrisorile de respingere venite de la edituri se înmulțeau. Îi voi fi veșnic îndatorată lui Mark Miller pentru prietenia lui și sprijinul neabătut, chiar și când eram de-a dreptul ursuză. Le sunt recunoscătoare multora pentru afecțiunea lor și sprijinul editorial, mai ales lui Mame Lambeth, care a citit manuscrisul de trei ori, în diferite etape de elaborare, și lui David Mowrey, fiindcă a fost cel mai bun prieten pe care l-am avut vreodată și fiindcă a acceptat cu îngăduință să-i fac vizite la ore scandalos de mici, ca să luăm micul dejun.

Mulțumiri călduroase și următorilor, ale căror generozitate, sfaturi și încurajări au influențat crearea și sensul acestui roman (cu sau fără știința lor): dr. Evalyn Segal, Gloria Delvecchio, Karen Kovalcik, Peter Ciampa, Yasmin Adib, Beverly Palucius, Martha Hughes, Nade Pakdaman, Anne Parrish, William Kowalski, dr. Craig Miller și Anan Zahr.

Cu toate că am stat doar o dată față în față, și atunci pentru scurtă vreme, dr. Edward Said, care nu mai este printre noi, a avut o influență considerabilă asupra scrierii acestei cărți. S-a plâns la un moment dat că povestea palestinienilor nu este reflectată în literatură și regretul lui a contribuit la determinarea mea. A pledat pentru cauza Palestinei cu multă inteligență, forță morală și pasiune molipsitoare care ne-au impresionat profund pe mulți dintre noi. După opinia mea, a fost o persoană de o putere excepțională și, cu toate că știam cu toții că e bolnav, mie mi s-a părut că are putere chiar și asupra morții. Din păcate m-am înșelat. Mâhnirea pierderii lui, resimțită de multe mii dintre noi, răzbate din paginile acestei cărți.

Cea mai adâncă recunoștință se îndreaptă spre Natalie. Cea mai mare bucurie a mea e să-i fiu mamă, iar miracolul iubirii necondiționate pe care o oferă și o acceptă îmi dă putere în fiecare zi.

Glosar

Abla – profesoară
Abu – tată, tatăl lui
Adan – la musulmani, chemare la rugăciune
Aeeda – zahăr topit, folosit la epilat
Ahlan – bun venit
Ahsan – mai bine
Ammo – unchi patern
Alhamdulillah ala salama – mulțumesc Lui că te-ai întors cu bine
Allahu akbar – Dumnezeu e mai presus. Presa occidentală explică această expresie ca „Dumnezeu e mare“, ceea ce este o traducere greșită, care o golește de spirit și context. „*Allahu akbar*“ este folosit de arabi în aproape orice situație pentru a aminti că Dumnezeu e mai presus de orice eveniment sau împrejurare și, prin urmare, credința în El este răspunsul pentru orice problemă.
Ammoora – adorabil
Amto – mătușă paternă
Ana ismi – numele meu este
Areej – parfum
Aroosa – mireasă
Ashhado an la ellaha ella Alah, Ashhado an Mohammadun rasool Allah – Shehadeh – declarația de credință a musulmanilor, care proclamă unicitatea lui Allah și faptul că Mohamed e profetul său.
Aywa – da
Baba – tati
Babboor – foc în aer liber folosit pentru încălzire sau gătit
Babel Amond – Poarta Damascului
Binti – fiica mea
Bismillah – în numele lui Allah
Bismillah arrahman arraheem – în numele lui Allah cel milostiv și îndurător
Dabke – dans folcloric specific Palestinei, Siriei, Libanului și Iordaniei
Dal'Ouna – cântec și dans folcloric celebru în lumea arabă
Dishdashe – veșmânt lung, tradițional, purtat atât de bărbați, cât și de femei

Egal – legătură asemănătoare unei funii, de obicei neagră, folosită pentru a ține *hatta* pe cap
El bayeh fi hayatik – expresie de condoleanțe însemnând „Să ai o viață lungă“
Ellahi – Dumnezeul meu
Fadeeha – scandal
Fatayer – pâine coaptă cu brânză sau *zaatar* și ulei de măsline
Fatiha – sură cu care începe Coranul
Fellaha – țărancă
Fellaheen – țărani
Fuul – pastă de fasole, mâncată de obicei cu pâine
Habibi – iubitul meu
Habibti – iubita mea
Haj – pelerinaj la Mecca; titlu dat unei persoane de sex masculin care a făcut pelerinajul la Mecca
Haje – titlu dat unei persoane de sex feminin care a făcut pelerinajul la Mecca
Halaw – dulciuri
Hatikvah – imnul național al Israelului
Hatta – basma tradițională purtată de bărbați
Hayo al salat – veniți la rugăciune (parte din *adan*)
Hayo alal falah – veniți la bunăstare (parte din *adan*)
Hijab – basma purtată de femei
Hisbiya Allah wa niamal wakeel – soarta ne e în mâinile lui Allah
Ibn – fiu
Ibni – fiul meu
Inshallah – cu voia Domnului
Ismallah – numele Domnului; folosit ca laudă sau pentru a îndepărta răul
Jibneh – brânză
jiddo – bunic
Jomaa – vineri
Kaak – batoane de pâine cu susan
Kaffiyeh – basma palestiniană în carouri, de obicei alb cu negru sau alb cu roșu
Kahwe – cafea
Karaf – scârbos
Khalo – unchi din partea mamei
Khalto – mătușă din partea mamei
Khan el Zeit – stradă din Orașul Vechi din Ierusalim
Khobz – pâine
Kitab – carte
Knafe – desert din foietaj cu brânză îmbibat în sirop
Koosa – dovlecei, de obicei umpluți
La ellaha ella Allah – nu există decât un singur Dumnezeu

La hawla wala quwatta ella billah – nu există forță sau putere decât în Allah. Zicală care exprimă neputința omului de a se împotrivi tragediei.
Maalesh – e bine
Makloobeh – fel de mâncare palestinian cu miel, orez și vânătă, asezonat cu scorțișoară și chimion
Manakeesh – pâine coaptă cu ulei de măsline și *zaatar*
Muaasal – tutun cu melasă
Mulukhiya – mâncare făcută din planta *mulukhiya* fiartă în zeamă de pui cu usturoi
Ney – fluier tradițional din Orientul Mijlociu
Oud – instrument asemănător cu lăuta, utilizat în Orientul Mijlociu
Quirsh – monedă
Quirshean – doi *quirsh*
Rahma – milă
Rukaa – rugăciune
Sabr – răbdare; este și numele unei varietăți de cactus foarte rezistente
Sahyouni – sionist
Salaam alaikum – pacea fie cu tine – formă comună de salut
Salamat yakhti – salutare, surioară
Salat – rugăciune
Sanasil – parapete de piatră construite pe dealurile din Palestina pentru a opri eroziunea solului
Shaheed – martir
Shehadeh – jurământ de credință al musulmanilor
Sitti – bunica mea
Tabla – tobă de mici dimensiuni, care se ține în mână, folosită în Orientul Mijlociu
Teta – bunică
Thobe – caftan
Um – mama lui
Wahhid Allah – Allah e unul singur
Wudu – spălatul de dinainte de rugăciune
Ya – vai
Yaha – tati
Yahood – evrei
Yahoodi – evreu
Yihmeek – să te apere
Yumma – mami
Zaatar – amestec pisat de cimbru, turmeric și susan
Zaghareet – chiote, țipete

Bibliografie

Benvenisti, Meron, *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land Since 1948*. Univesity of California Press, Berkeley, 2002.

Chomsky, Noam, *The Fateful Triangle: The United States, Israel, and the Palestinians*, ediție adăugită, South End Press, Cambridge, MA, 1999.

Finkelstein, Norman G., *Image and Reality of the Israel-Palestine Conflict*, ediție revizuită, Verso, Londra, 2003.

—, *The Rise and Fall of Palestine: a Personal Account of the Intifada Years*, University of Minnesota Press, Minneapolis, MN, 1996.

Fisk, Robert, *Pity the Nation: The Abduction of Lebanon*, Nation Books, New York, 2002.

Gibran, Khalil, *The Prophet*, Alfred A. Knopf, New York, 1923.

Imulkais of Kinda, *The Sacred Books and Early Literature of the East*, vol. 5, Ancient Arabia, trad. F.E. Johnson, revizuită de Shaikh Faizullahbhai, Parke, Austin și Lipscomb, New York și Londra, 1917.

Karmi, Ghada, *In Search of Fatima. A Palestinian Story*, Verso, Londra, 2002.

Khalidi, Walid, *All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948*, Institute for Palestine Studies, Washington, D.C., 2006.

—, *Before Their Diaspora: A Photographic History of the Palestinians, 1876-1948*. Institute for Palestine Studies, Washington, D.C., 1991.

Palumbo, Michael, *The Palestinian Catastrophe: The 1948 Expulsion of a People from Their Homeland*, Olive Branch Press, New York, 1991.

Rumi, Jalal al-Din, *The Essential Rumi*, Harper Collins, New York, 1996.

Said, Edward W., *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination, 1969-1994*, Vintage, New York, 1994.

Slyomovics, Susan, *The Object of Memory: Arab and Jew Narrate the Palestinian Village*, University of Pennsylvnaia Press, Philadelphia, 1998.